Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

No. 468 a

M. Tuscher fecit

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

= LN 845
M

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

ENCH

THEOL

PRAECIPVA

ONIS CAPITA

PLICITER

CONT

Au

NICOLA

MIN

H BIBA

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

ENCHIRIDION

THEOLOGICVM,

PRAECIPVA VERAE RELIGIONIS CAPITA BREVITER ET SIMPLICITER EXPLICATA CONTINENS:

Autore

NICOLAO HEMMINGIO.

Η ΒΙΒΛΟΣ ΤΩι ΕΝτυγχάνοντι.

ἀνάγνωθι, γνῶθι, καὶ μὴ ἐπιγνοὺς οὐ μή ποτε καταγνῷς.

9387

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

SERENISSIMO AC ILLVSTRISSIMO PRINCIPI AC DOMINO, D. CHRISTIANO

eius nominis tertio, Daniæ, Noruegiæ, Slauorum & Gottorum Regi, Duci Sleſuigæ, Holſatiæ, Stormariæ & Ditmarſiæ, Comiti Oldenburgenſi, & Delmenhorſtenſi, Domino ſuo clementißimo.

DIVVS CHRYSOſtomus tres ſocietatis humanæ peſtes, ἀναρχίαν, ἀπείθειαν καὶ τυραννίδα numerat, quarum quę pernicioſiſſima ſit, difficile dictu eſt. Nam ut ἀναρχίαν ſequitur ἀταξία & confuſio, ita Tyrannidis comes eſt legum turbatio & peruerſio, maxima cū̄ ſubditorum iniuria coniuncta, nec dici facilè poteſt, an inobedientia erga leges & magiſtratus iſtis beſtia ſit truculentior, nec'ne.

Has peſtes magiſtratus, pietate, ſapientia, ac potentia præditus, de republica, cui præeſt, ſolus ſubmouere poteſt. Sapientia enim leges ſuæ Reipublicæ ſalutares ordinat, ſi quando nouis legibus opus eſſe uidebitur: potentia conſeruat & exequitur, ne eas potentiores, (ueluti maiores muſcæ Aranea-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

rum retia, quibus minores beſtiolæ inuoluuntur, perrumpunt) aut uiolentia excutiant, aut Sophiſtica peruertant. Nam, ut rectè inquit Menander, βίας παρούσης οὐδὲν ἰσχύει νόμος. Pietate, quæ cum tyrannide ſtare nequit, prælucet ſubditis, ac in omni humanitatis officio eiſdem anteit: unde fit, ut quemadmodum ſubditi legem ut iuſtiſſimam uitæ normam intuentur, ita exemplum normę principem ipſum ob oculos ſtatuentes, eiuſdem pietate, tanquam ſtimulo, ad omnia humanitatis officia incitentur. Perpulcrum enim ſinguli putant, mores ſui principis uita exprimere, iuxta illud:

Regis ad exemplum totus componitur orbis.

Is igitur demum rectè imperare nouit, qui ſibĳpſi & ſuis affectibus imperat, ſeq́; totum componit ad normam iuſticiæ. Vnde rectè monet Iuſtinus Martyr, οἰακιστέον τὴν ἑαυτοῦ νῆα ἵν μὴ καταψευδόμενον τῆς κυβερνητικῆς. Ex quo fit, ut talis princeps ἡγήτωρ καὶ κοσμήτωρ λαῶν iuſtiſſimè & ſit & dicatur.

Cùm autem iſta de peſtibus humanæ ſocietatis apud Diuum Chryſoſtomum lego, cogito de præſenti huius reipublicæ Danicę ſtatu, ac gratias æterno Patri Domini noſtri IESV CHRISTI ago, quòd te, Sereniſſime Rex, ἡγήτορα καὶ κοσμήτορα λαῶν, imò

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

imò patrem patrię habeamus. Qui,cùm pietate & omni uirtutum officio tuis ſubditis antecedis, cùm legibus rempublicam munis,cùm ordinationibus corrigis,cumq; uiris in aula tua (quæ pietatis quoddam theatrum uidetur) doctrina, religione,ſapientia, & rerum experientia præſtantibus ornas,facis ut tuę ditiones in pace floreant, quæ ſanè florerent magis, niſi peccata noſtra tantùm bonum impedirent.

Ea enim pietas tua eſt,ſereniſſime Rex,ea induſtria,ea ſancta tua cura & ſolicitudo, ut non poſſit nõ florentiſſima eſſe reſpublica te gubernante, ſub cuius prudenti ac pio regimine tanquam ſub alis,cùm ab externis hoſtibus, qui corporibus noſtris & bonis externis inſidiantur,tùm ab hęreticis, qui animabus noſtris ac æternis bonis noſtris inſidias ponunt,tuti ſumus,id quod non ſolùm læti experiuntur T.R.M.Subditi, uerùm etiam toti penè terrarum orbi innotuit. Celebratur enim apud omnes nationes, quãta ſit tua pietas,quàm ſancta legum cura,quantus erga ſubditos amor,quanta deniq; omnium Regiarum uirtutum longè ſuauiſſima harmonia, ac iucundiſſimus concentus, in tota tua uita,ueluti perſonet. Sed quid hîc commemorare pergo? cuius oratio tuis uirtutibus uel enumerandis ſatis eſſe nequeat, tan-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

tum abeſt, ut eas quo id deceat modo deprædicare poſſim.

Hoc ſummum plurimarum ac heroicarum uirtutū decus, ſereniſſime Rex, me ſuperioribus annis permouit, ut libellum, cui de Methodis titulum feci, ſub auſpicijs tui nominis in lucem ederem, quem oblatum ſereno uultu & amanter, quod unicè à me quæſitum erat, ſuſcepiſti, Neq; enim erat alius cui iuſtius primitias meorum laborum offerrem, quàm tibi ſereniſſime Rex, qui perinde atq; ἤπιος πατὴρ huius T. R. Academiæ Profeſſores, in quorum numero & ego unus ſum, complecteris, liberaliq; ſtipendio alis, in hunc profectò finem, ut ſucceſſoribus tuis Eccleſiam, & in ea incorruptam doctrinam tradas.

Hiſce rationibus, & hoc tempore, editurus ἐγχειρίδιον capitum communium noſtræ religionis, motus, exiſtimaui auſpicatò fieri, ſi tibi, Sereniſſime Rex, omnium literatorum hominum communi Mecœnati hoc ipſum Enchiridion dedicarem: in quo hoc ſum ſecutus conſilium, ut præcipua Chriſtianæ religionis capita cum definitionibus, diuiſionibus & axiomatis ſiue ſententijs quibuſdam colligerem, ac iuuentuti proponerem, quò his inſtructa iuuentus, cum maiori fructu abſoluta doctiſſimorum

homi-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

hominum noſtri ſeculi ſcripta, ac potiſsimum Clariſsimi uiri, mei Pręceptoris PHILIPPI MELANTHONIS, optimè non ſolùm de me, ſed etiam de tota Chriſtiana Eccleſia meriti, locos Theologicos, & alia ſcripta eiuſdem legat, ex quibus (quod ingenuè fateor) pleraque, quæ in hunc libellum congreſſi, depromta ſunt.

Porrò de editione nunquam cogitaſſem, niſi me & amicorum quorundam conſiliũ, quod non erat contemnendum, & ſtudioſorum multorũ petitio crebra ad editionẽ inuitaſſet. Conqueſti.n. ſunt ſcripta exemplaria, quę erant in manibus multorum, paſsim per regnũ, adeo à ſe inuicem, (quemadmodum fieri conſueuit in libris, qui ſępius à feſtinantibus tranſcribuntur) diſcrepare, ut uix in una pagella concordare inueniantur.

Quapropter Sereniſsime Rex precor, ut T. R. M. ſolita Philanthropia & clementia hunc tui ſubditi laborem qualemcunque ſuſcipere & boni conſulere uelit, ac ſimul meminerit uerè regium eſſe, res à ſubditis oblatas, non tàm ex pondere, quàm ex offerentium affectu æſtimare. Vale felix & beatus anima & corpore, Rex sereniſſime, unà cum sereniſſima Regina noſtra, D. Friderico Electo, Principe uerè Heroico, iuriſque & ęquitatis amantiſſimo, Dn. Magno, Duce magna-

nimo,ac ſummo literarum fautore: D. Iohanne duce, rebus magnis gerendis nato, tota familia ac Eccleſia domeſtica,atq; adeò cum omnibus rebus ſubditis,regnis & prouincijs. Deus Pater Domini noſtri IESV CHRISTI ſuo ſancto Spiritu T.R.M. perpetuò adſit, Amen. Haffniæ. Cal. Octob: Anno Domini M. D. LVII.

Sereniſs: R.T.M.

deditiſs:

Nicolaus Hemmingius.

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

AD LECTOREM.

CLIMATA iã florẽt ſeptem ſubiecta trioni,
Quãdo ibi præcipuè lux tua Chriſte micet.
Quippe adamas ut ſe geminam conuertit ad ur-
Sic ſacra paulatim uox aquilona petit. (ſam,
Hanc ſimul obſequio comitatur turba decoro
Pieridum, Aonio uertice culta prius.
Sol propius terram ſummo quoq; uiſit ab axe,
Semotiſq; pijs ultro miniſter adeſt.
Hinc neq; triſte gelu borealibus amplius artus
Vexat, nec mentem priſtina barbaries.
Danica Metropolis theſaurum en Hafnia profert,
Hemmingî docta ſedulitate datum.
Is ſiquidem pulcra methodo Dialecticus autor,
Ætherea incluſit dogmata Chriſtigenûm.
Sic ſimul & Muſis, & Chriſti nomine dignum,
Deinde etiam pueris utile uenit opus.
Ducet enim certos ut penſile Theſea filum:
Suſcipiat gratus commoda quiſq; ſua.

Iohannes Saſcerides
Vuermenuſanus.

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

EPIGRAMMA
ALIVD.

QVem iuuat æterni flores depaſcere uerbi,
Et colere haud ficta religione Deum.
Qua doceat μεθόδῳ, uel qua pia dogmata diſcat,
Certus quo ſuperûm tramite templa petat.
Abdita ſcripturæ cupiens euoluere clauſtra,
τὸν τε λόγον θεῖον qui uolet ὀρθοτομεῖν,
Conſulat Hemmingi, doctiſsima ſcripta diſerti,
Cuius erit nullo laus peritura die.
Informat tremulos ad Myſtica flumina greſſus,
Dædalei clarus dotibus ingenij.
Atq; iuuentuti pulcro κεφαλαῖα miniſtrat
Ordine, quæ ueræ religionis, erunt.
Per quæ diuinum capit incrementa Tonantis
Verbum, quod ſanctis protulit ipſe λόγος.
Et manet ad ſeros Eccleſia uera nepotes,
Nec ſit Sulphureo præda futura Duci.
Hæc dulci patriæ doctus monumenta reliquit
Hemmingus, Danis fama decúſq; uiris.
Vnde puer, iuuenes, & habet ueneranda ſenectus,
Arces quo poſsit ſcandere olympiacas.
Age igitur uigili, cui cordi eſt cura ſalutis,
Hoc ἐγχειρίδιον uolue reuolue manu.

IVARVS BARTHOLINVS.

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

ΥΠΟΜΝΗΣΙΣ AD LECTOREM.

PAVLVS Apoſtolus Timotheo ſcribens, hortatur ipſum, ut attendat lectioni, exhortationi & doctrinæ, Et paulò pòſt: attende tibi ipſi, & doctrinæ, perſiſte in illis, hoc enim faciens, & te ipſum ſaluum facies, & eos qui te audierint.

Hæc Pauli exhortatio ad nos quoq; pertinet: quæ duo continet. Primùm, quale nam ſit officium Doctoris. Deinde quis fructus ſequatur piè præſtitum officium. Iſta duo ſimul cogitemus, ut poſterius ad maiorem uigilantiam & diligentiam nos excitet, ne laborum magnitudine aut difficultate fracti, ueluti inertes milites torpeamus, ac abiectis huius ſanctæ militiæ armis terga uertamus hoſti: cuius hoc unicum ſtudium eſt, ut docentes et diſcentes, uel ab officio deterreat obiecta difficultatum mole, uel opinionibus fanaticis imbuat, ne de fontibus Saluatoris ſalutarem aquam hauriamus. Quare noſtrum erit officium fortiter aduerſario reſiſtere, ne Eccleſiam euertat, aut contaminet infinitis, quibus utitur, technis. Hoc autem officio ritè tum fungi uidebimur, cùm iuxta conſiliũ Apoſtoli attendemus lectioni, exhortationi, doctrinæ, quò Eccleſia Chriſti nobiſcum, qui eius pars ſumus, ad ſalutem erudiatur.

Verùm quia iuuentus, conſecrata ſacratiſsimæ Theologiæ ſtudio, opus habet, ut de uera ſtudendi Theologiæ ratione admoneatur, uolo paucis meum

conſi=

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

conſilium, quod etiam ſecutus ſum & ſequor, exponere. Niſi enim me ualde fallet opinio, multò citius liberalem in Theologia doctrinam conſequetur, qui meis monitis auſcultauerit, quàm qui ſine certa ratione omnium Theologorum uolumina peruoluerit. Vt enim in cæteris diſciplinis methodica docendi ac diſcendi ratione opus eſt, ita in omnium diſciplinarum regina, quam Theologiam appellamus, certam docendi ac diſcendi rationem neceſſariam eſſe ſtatuendum eſt. Porrò ut conſilium meum clarius aperiam, omnium primum pium pectus ad lectionem ſcripturæ adferendum iudico. Deinde liberalem in artibus & linguis (quantum quidem id fieri poteſt) doctrinam requiro. Nam iſtis ueluti exoticis ſpolijs tabernaculum Dei non parũ ornatur. Sic inſtructo pio huius ſacratiſsimæ militiæ tironi conſilium meum impertio, quod ut melius intelligatur, in quinq; partes diſtribuo.

Prima eſt de Principijs, quæ Theologus futurus adferat ad Theologiæ ſtudium.

Secunda eſt de Diuiſione ſcripturæ, & ijs quæ in ſingulis partibus peculiariter obſeruanda ſunt.

Tertia eſt de recta interpretandi ea, quæ obſcura uidentur, ratione.

Quarta eſt de modo utendi ſcripturæ teſtimonijs ſine errore.

Quinta & poſtrema continebit methodum conciliationis locorum, qui in ſpeciem antilogias efficere uidentur.

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Has quinq; conſilij mei partes, eo quo propoſitæ ſunt ordine, quàm poſſum breuißimè exponam.

Prima itaq; pars eſt de Principijs, quæ Theologus futurus adferre debeat ad theologiæ ſtudium. Quicunq; itaq; cupit Spiritus ſancti diſcipulus eſſe, & cum fructu commodoq́; in ſchola Chriſti uerſari, quatuor principia fixa & immota eum tenere oportet.

Primum, quòd certo certius ſtatuere debeat, unum eſſe uerum & æternum DEVM, *ac Ethnicam* πολυθεΐαν *execretur, cum Manichæorum deorum iugo.*

Secundum, quòd hic uerus DEVS *dederit mundo certum* VERBVM, *ſuæ uoluntatis infallibile teſtimonium.*

Tertium, quòd hoc VERBVM *contineatur in Moſe, Propheticis & Apoſtolicis ſcriptis.*

Quartum, quòd ut quicquid eſt præter hoc VERBVM, *nequaquam iudicabitur ad ſalutem neceſſarium, ita quicquid cum* VERBO *hoc pugnat, à quocunq; tandem autore proficiſcatur, anathematis loco habendum ſit. Horum principiorum maximus ſanè uſus eſt.*

Primùm enim monet, ut renunciata græcorum πολυθεΐα, *ad ipſum* DEVM, *omnium bonorum fontem perennem, reſpiciamus, eum agnoſcamus, qualem ſe nobis uerbo & teſtimonio patefecit: eiq; ueris cultibus placere ſtudeamus, firma fiducia in eum recumbentes.*

Secun-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Secundum reget noſtros affectus & actiones, ne cum Ethnicis & Turcis à uera colendi Deum ratione aberremus.

Tertium muniet nos contra Diaboli inſidias, qui in locum uerbi Dei uel humana ſomnia, uel reuelationes fanaticas hominibus, quò eos à Deo auertat, obtrudere conatur, qua ſanè fraude perpetuò utitur.

Quartum ſecuros nos faciet, ut intrepidè damnare audeamus omnium Diabolorum & hominum cõmenta, quantumtuis ſpecioſa fuerint, quãdo non habent facem cœleſtem ac uerbi Dei regulam infallibilem præeuntem. Breuiter, hæc quatuor principia rectà nos ad fontem omnis boni ducent, abducent à ciſternis ſordidis, regent mentem, linguam, actiones, ne aſtutia Satanæ, quod olim gnoſticis & alijs, hodie Anabaptiſtis, & Seruetianis, alijsq; hæreticis accidit, in errores abducamur. Atq; hæc de prima mei conſilij parte dicta ſint.

Secunda pars eſt de diuiſione ſcripturæ, deq; ijs, quæ peculiariter in ſingulis partibus abſeruanda ſunt. Librorum diuiſionem omittam, quæ in principijs bibliorum tradi ſolet, unde eam petat et ediſcat Theologiæ ſtudioſus. Sed totius ſcripturæ diuiſionem proponam. Hæc commodè poteſt diuidi trifariam, nempè in hiſtoriam, doctrinam rerum, & doctrinam ſignorum: in quarum ſingulis quid

lis quid præcipuè ſpectandum ſit, ſcire tironem Theologiæ perutile eſt.

In Hiſtoria igitur ſex ſunt obſeruāda. Primùm ſeries annorum, cuius obſeruatio ad intelligendam ſcripturam plurimum conducit. Secundum, propagatio doctrinæ. Tertium, miraculorum uarietas, quibus ueritas doctrinæ probatur. Quartum, externa Eccleſiæ forma & crux. Quintum, miranda Eccleſiæ liberatio in uarijs periculis. Sextum, exempla prouidentiæ Dei, promiſsionum, comminationum, lapſuum, pœnarum, pœnitentiæ, fidei, patientiæ, confeſsionis, aliarumq́; uirtutum. Hæc enim exempla obſeruata, & theſauro memoriæ recondita, ad præſentis Eccleſiæ ſtatum accommodabit prudens Doctor, ut inde doctrinæ, admonitiones, conſolationes, cōminationes petantur, cùm ad fidem piorum uitamq́; confirmandam, tùm ad metum & terrorem impijs incutiendum.

In doctrina rerum quatuor potiſsimum ſunt ſpectanda. Primùm obſeruatio præcipuorum capitum doctrinæ Eccleſiæ, quæ tametſi duo ſunt inter illa maxima, Lex & Euangelium, plura tamen ſunt, quæ illis ſubſeruiunt. Cuiuſmodi ſunt: Deus, Creatura, Homo, Peccatum, Gratia, Pœnitentia, Oratio &c. Qualia Philippus in ſuis Locis enumerat, quorum tres ordines facit, Locos enim Primi ordinis πνευματικοὺς, Secundi πολιτικοὺς, Tertij παραδόσεις uocat. Poſſunt & diſtingui in quatuor ordines, quorum Primus

eſſe

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

eſſe poteſt, de ſpirituali Chriſti regno. Secundus de generali uiuendi regula. Tertius de Eccleſia & eius gubernatione. Quartus de rebus politicis & Oeconomicis. His quatuor ordinibus locorum plurimi particulares loci ſubijciuntur, quos, quoniam à Græcis κεφαλαῖα *dicuntur, ego capita uoco, de quibus ſuo loco plura.*

Vbi iam theologiæ tiro capita præcipua doctrinæ Eccleſiæ recitare nouit, debet ſecundo loco ſingulorum claras definitiones ex ſcriptura extructas ediſcere. Qui enim rei alicuius definitionem rectè nouit, is ad omnem diſputationem & orationem de ea re fundamenta iecit.

Tertiò diuiſiones capitum ac rerum multiplicium obſeruentur ac diſcantur, in quibus uidendum, an ſcripturæ teſtimonijs, & non ingenioſis aſtutorum hominum technis nitantur. Diuiſiones enim eruditæ, rei naturam quaſi anatomia quadam facta clarius exhibent, multiplicia diſtinguunt, ſæpè Sophiſtarum fraudes detegunt, quare diuidendi artem callere futurum Theologum ſummopere neceſſarium eſt.

Quarto loco in doctrina rerũ obſeruanda ſunt axiomata de ſingulis capitibus, ut ſententiæ Moſis, Prophetarum & Apoſtolorum, inter quas eas potiſsimum ſtudioſum theologiæ ediſcere uelim, ex quibus plurimæ Hypotheſes extrui poſſunt, hoc eſt, quæ pluribus rebus probandis ſeruiunt. Talium ſententiarum theſaurus, ſiue diſputes ſiue

ſcribas,

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

ſcribas, ſiue concioneris, fructum uberrimum adfert. Hæc quatuor in Philoſophia etiam obſeruanda monent docti, quæ ego quoq; in hoc meo libello potißimum mihi propoſui.

In doctrina Signorum tria in genere obſeruanda. Primùm, ſint'ne ſigna confirmantia doctrinam, quæ miracula uocamus, aut ſigna, quæ pacta, ſeu fœdera, ſeu teſtamenta, ſcriptura & Eccleſia uocat. Deinde ad quam doctrinæ partem pertineant. Tertiò, quibus data ſint, & quàm diu durare debeant. Quæ autem ſeorſim ſpectanda ſint in ſignis, quæ Sacramenta uocamus, dicam in capite de Sacramentis.

Iam tertia pars ſequitur, de recta interpretandi ratione, ea quæ obſcura ſunt. De qua re duo in uniuerſum dicam, quorum Prius ſit de Scopo & conſilio ſcriptoris, Poſterius de examine loci obſcuri. Scopus diligenter obſeruandus eſt. Debet enim omnis interpretatio ſcopo ſeruire. Quare interpretatio cum ſcopo pugnans, fugienda ut erronea. Paulus Rom. 2. dicit: Non auditores, ſed factores legis iuſtificari, quod torquent Papiſtæ contra ſcopum. Nam ibi Paulus illam Phariſaicam ſententiam impugnat. Eſt enim huius ſyllogiſmi maior: Soli factores legis iuſtificantur lege, Sed nulli ſunt tales, Proinde nulli iuſtificantur lege.

Examen loci obſcuri, hac methodo inſtitui poſſe puto.

Obſcuritas omnis aut eſt in rebus, aut in uerbis, aut in utriſq; ſimul.

Si in rebus eſt obſcuritas, quinq; meo iudicio facienda ſunt. Primùm periſtaſis examinanda eſt, unde ſæpè obſcuritas dicti lucem mutuatur. Ut Romanos 9. Sermonem abbreuiatum faciet Dominus ſuper terram: ibi periſtaſis conuincit, dictum prophetiæ intelligendum eſſe de paucitate ſeu reliquijs Iudæorum, qui erant habendi pro uero populo. Hinc regula Rabinorum ſeruanda: Qui non aduertit quod ſupra & infra in ſcripturis ſcribitur, is peruertit uerba Dei uiuentis.

Secundò ſurſum & deorſum ſpectandum. Surſum quidem ad analogiam fidei, cum qua conuenire debet omnis interpretatio: à qua ſi non aberras, etiamſi fortè in interpretatione erratum ſit, minus periculoſus eſt error. Deorſum uerò, hoc eſt, Caueas ne quid abſurdi ſequatur ex interpretatione. Omnis enim interpretatio, ex qua aliquid abſurdi ſequitur contra articulos fidei, aut legem moralem, aut aliquam claram Dei ordinationem, abſurdum in Theologia habendum eſt. Hoc quoq; præceptum obſeruandum in aliorum interpretationibus, ex quibus, ſi aliquid falſi colligitur, repudiandæ ſunt.

Tertiò quærendus eſt alius ſcripturæ locus clarus, in quo eadem res tractatur, & conferendus cum obſcuro. Hæc collatio utiliſsima et ſummè neceſſaria eſt ijs, qui ſine errore uolunt uerſari in ſacro Dei uerbo.

Quartò, ſi hoc parum ſuccedit, uideatur quas interpretationes recipere poßit obſcurus locus, et ea accommodanda, quæ congruit cum ſcopo et periſtaſi, ſiue illa ſit propria, ſiue figurata.

Quintò, Si his uijs non ſuccedit, Eccleſiæ purioris teſtimonium conſulendum, cui acquieſcendum, niſi analogia fidei, aut contextus, aut aliqua abſurditas id impediat. Etſi autem inueniri poſſunt ſententiæ quædam inextricabiles: tamen quæ ſunt ad ſalutem prorſus neceſſaria, clarißimè & ſine omni obſcuritate proponuntur.

At ſi in uerbis eſt obſcuritas, ea aut eſt in uerbis ſingulis, aut compoſitis.

Verborum ſingulorum obſcuritas aut eſt propter rerum penuriam, aut propter formæ rerum mutationem, aut propter uocis multiplex ſignificatum.

Si uel propter rerum penuriam, uel propter formæ rerum mutationem, aliqua obſcuritas obijcitur, antiquitates & Hiſtoriæ, rerum deſcriptiones continentes, conſulendæ ſunt, ad quam rem mirificè conducit hiſtoria Ioſephi.

Si propter uocis alicuius multiplex ſignificatũ, ambiguitas oritur, duo facito: Primùm inſtitue collationem cum alijs dictis non ambiguis. Deinde uocis periſtaſin contemplare, ut in Paulo & Iacobo iuſtificandi uerbum diuerſimodè accipiendum monet collatio & periſtaſis, quas confirmat fidei immota regula.

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Quòd ſi in uerbis compoſitis, hoc eſt, phraſibus fuerit obſcuritas, primùm Grammatica eius linguæ, unde dictum translatum eſt, adhibenda eſt in conſilium, deinde uidendum, an ſit propriè, an figuratè dictum. Nam ſi dictum propriè acceptum abſurditatem parit, quærenda eſt figura concinna, qua dictum quadrare periſtaſi & ſcopo poßit, ſeruata ſemper analogia fidei.

Porrò generale præceptum ſit antitheſeon collatio, cuius unum membrum clarius, id quod obſcurius uidebatur, illuſtrat & exponit. Lex per Moſen, gratia & ueritas per IESVM CHRISTVM. Hîc quid per Legem ſit intelligendum, patet ex oppoſitis uocibus. Opponitur enim Lex gratiæ & ueritati. Gratia fauor Dei eſt, ueritas exhibita res promiſſa dicitur. Legis igitur nomine maledictio & umbræ Legis intelliguntur. Nos non ſumus ſub lege, ſed ſub gratia, Hîc clarius eſt, quid gratiæ uocabulo intelligendum ſit, quàm legis. Apertum eſt enim, gratiam ſignificare fauorem, & remißionem peccatorum. Lex igitur iram Dei & maledictionem ſignificabit. Rom. 8. DEVS eſt qui iuſtificat, quis eſt qui condemnet? Hîc Apoſtolus iuſtificationem opponit condemnationi. Sed clarius eſt, & extra controuerſiam poſitum, quid ſit condemnare, nempe nocentem, iniuſtum & reum pronunciare. Quare iuſtificare erit abſoluere, ac innocentem iuſtumq; pronunciare.

Sequi-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Sequitur Quarta pars, de modo utendi diuinis teſtimonijs ſine errore, de qua re hæc habeo. Neceſſarium eſt ijs, qui ſcripturarũ teſtimonijs aptè uti uolent, ut tria diligenter perpendant. Primùm obſeruetur periſtaſis, hoc eſt, Quis, quid, quibus loquatur, quo loco, quo tempore, qua occaſione, quem in finem. Deinde obſeruetur, quæ ſit argumenti & quæſtionis natura, ſit'ne hiſtoria, aut doctrina, aut ſignum. Nam ad hæc tria, ſuprà dixi uniuerſam ſcripturam referri. Tertiò conſideretur, quàm latè quidq; pateat. Si hiſtoria eſt, ſiue Exemplum, conſiderandum eſt quid conueniat, aut diſconueniat, cum ijs rebus, quibus uolumus ea accommodare. Nam quæ à ſimilibus & comparatis argumenta petuntur, à comparatorum ſimilitudine & congruentia uim omnem ſuam mutuantur. Si doctrina eſt, diſpiciendum erit, generalis ne ſit, an ſpecialis, an ad omnes populos, aut ad certos duntaxat, & an ad ſingulos qui unius populi cenſentur, & an ad quæuis tempora extendi, aut ad certa quædam reſtringi debeat. Eadem de ſignis obſeruanda ſunt.

Præter hæc obſeruandum ex imitatione Pauli, quòd ut uniuerſalia dicta accommodanda ſunt ad hypotheſes & indiuidua, ita particularia dicta ad uniuerſalia reuocari debeant.

Mirum quoq; in modum conducit, dicta aperta et exempla dictorum coniungere. Id enim quod menti obijcitur in dictis, quodammodo ſenſibus in

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

exemplis demonſtratur, unde mens concipit multò certiorem rei noticiam. Iuſticia eſt ex fide, dictum eſt. Credidit Abraham Deo, & imputatum eſt ei ad iuſticiam, Eſt exemplum. Vtrunq; coniunctum apertius docet, iuſticiam eſſe acceptationem, qua iuſticia imputatur credenti. His ſi iam tertium locum addideris, qui eſt Rom. 5. Sicut per unius inobedientiam peccatores conſtituti ſunt multi, ita per unius obedientiam, nempè CHRISTI, *iuſti conſtituentur multi, materiam habebis definitionis iuſticiæ Chriſtianæ. Ex his enim quatuor uoces collige, iuſticiam, obedientiam Chriſti, imputationem, fidem, unde iam plena definitio iuſticiæ Chriſtianæ colligitur, hoc modo: Iuſticia Chriſtiana eſt obedientia Chriſti, imputata credenti.*

Quinta pars eſt de ratione conciliandi locos inter ſeſe in ſpeciem pugnantes. Nulli.n.loci ſcripturæ inter ſeſe re ipſa pugnare poſſunt: cùm omnes habeant fundamentum ueritatem Dei. Quarè antinomia ſententiarum ſcripturæ, noſtro reſpectu intelligenda eſt, qui ſæpè iudicio hallucinamur. Vt autem conciliatio locorum haberi poßit facilior, ὄργανον διακριτικὸν *antinomiarum ex Dialectica deſumtum proponam, ac noſtro inſtituto accommodabo. Eſt autem* ὄργανον διακριτικὸν *antinomiarum nullum aliud, quàm quod Dialectici tradunt, de legibus iuſtæ contradictionis. Nimirum ut in omni contradictione ſeruentur hæ octo conditiones. 1. Vt ſit eadem utrinq; uocum ſi-*

gnifica-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

gnificatio. 2. Vt ſint eadem ſubiecta. 3. Vt ſint eadem obiecta. 4. Vt ſint eædem cauſæ. 5. Vt ſit eadem relatio. 6. Vt ſit eadem comparatio. 7. Vt ſit idem modus, ſeu ut dicantur ὡσαύτως. 8. Vt ſit idem tempus ex utraq; parte. Vbi autem harum legum uel minima uiolatur, antilogia nulla relinquitur. Etſi autem hæc admonitio admodum attentis ſufficere uidetur, tamen ſigillatim de ſingulis his legibus copioſius dicam, quo commune ueritatis inquirendæ inſtrumentum inſtituto noſtro accommodetur facilius.

Prima lex eſt, ut eadem ſit ſignificatio utriuſq; partis contradictionis, alioqui minimè erit cõtradictio. Hæc lex in has ſubiectas partes diuiditur, ut ſpectetur, an eadem ſit ſignificatio dictionis, phraſeos, locutionis, (quæ aliâs propria ſeruatur, aliâs figuratur) ſententiæ et dicti et modi ſignificandi. Ecce quinq; primæ legis membra, quæ nunc exemplis conabor illuſtrare. Paulus dicit: Homo iuſtificatur ſine operibus legis. Iacobus ſcribit: Homo nõ iuſtificatur ſine operibus. Hîc antilogia tollitur, cùm oſtenditur non eſſe eadem ſignificatio dictionis, Iuſtificandi uerbi utrobiq;. Paulo enim ſignificat iuſtificari, abſolui à reatu, Iacobo uerò declarari iuſtum. Caro et ſanguis regnum Dei non poſſidebũt, Qui uerò crediderit, ſaluabitur. Hîc phraſis ſoluit argumentum, nam phraſi Ebraica caro & ſanguis ſignificant naturæ deprauationem, & quæ cũ illa coniuncta ſunt. Oraturus intra in con-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

claue tuum, clauſo poſt te oſtio: Domus mea domus orationis uocabitur. Dictum Chriſti prius uidetur uelle, ut in angulis & non in publico cœtu oremus, poſterius locum communem precibus deſtinatum Templum monſtrat. Sed nõ hic utrobiq; eſt eadem locutionis ſignificatio. Prior enim locutio Metalepſi figuratur, poſterior propria eſt. Nam per ingreſſum in conclaue & clauſum oſtium, tanquam Symbolo quodam hypocriſin excludendam ab orationibus monet, quæ cùm excluſa eſt, nullus non locus orationi aptus erit. Si oculus te offenderit, effodito eum: Sed ad Col. læſio corporis prohibetur. Verùm in priore loco non dictum, ſed ſententia retinenda eſt, quæ eſt abijcere quicquid nobis precioſum eſt, ſi nos à Chriſto abducat, poſterioris dictum cum ſententia congruit. Deus peccatores non exaudit, Deus Manaſſem peccatorem exaudiuit. Hic diuerſus modus ſignificandi ſoluit antimomian. Alio enim modo ſunt peccatores, qui adhuc peccatis indulgent, ac uiuunt ſine pœnitentia, alio modo, qui iam emergunt à peccatis, agunt pœnitentiam, & cupiunt Deo ſuam in poſterum approbare uitam. Hos exaudit DEVS iuxta ſuas promißiones, illos uerò non.

Secunda lex contradictionis eſt, ut utrobiq; ſint eadem ſubiecta, quædam enim renatis rectè tribuuntur, uel adimuntur, quæ haud ita non renatis tribui uel non tribui poſſunt. Rurſus quædam magiſtratui conueniunt, quæ non ſine ſcelere

ſubdi-

ſubditis tribui poſſunt. Contingit interdum, ut quæ antitypo propriè competunt, typo nequaquã conueniant. Qui dederit hauſtum aquæ diſcipulo, nomine diſcipuli, non perdet mercedem ſuam. Hîc merces promittitur liberali erga miniſtros Euangelij. Sed dictum tantùm accommodari debet renatis. Lucæ 6. Eſtote miſericordes. Deut. 19. Ne miſereberis &c. Illud omnibus in genere, hoc ſoli magiſtratui dicitur, ut qui legem Dei & ſuæ politiæ in puniendis contumacibus ſequi debet. Salomoni promittitur regnum patris in perpetuum, qui erat typus Chriſti: Sed res hæc ſoli antitypo Chriſto congruit. Hæc obſeruatio multas antilogias dirimit.

Tertia lex contradictionis eſſe debet, ut utrobiq; ſint eadem obiecta, nam hæc ſi diuerſa ſint, nulla erit contradictio. In præceptis meis ambulate. Lex non eſt iuſto poſita. Prior ſententia legem omnibus poſitam monet, Poſterior iuſto non eſſe poſitam clarè enunciat: Sed obiecti uarietas tollit contradictionem. Omnibus enim lex poſita, quo ad obedientiam: at iuſtis non ad pœnam eſt poſita, id quod Pauli dictum uult.

Quarta lex eſt, ut utriuſq; partis in contradictione ſint eædem cauſæ, quod potiſſimum ad efficientes & finales refero. Cauſæ enim qualitatem factorum mirabiliter uariant. Chriſtus dicit: Ego dico uobis, ne omnino iuretis. In Deuteronomio dicitur: Per nomen illius iurabis. Prius dictum ue-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

tat, ne ob quamlibet cauſam, & quolibet modo iuremus, quemadmodum factitarunt tamen Iudæi, *quos reuocat* Dominus *ad ſaniorem mentem.* Poſterius *requirit cultũ & religionem iurisiurandi in cauſa neceſſaria, graui, ac faciente ad gloriam* Dei. *Idq́; per nomen* DEI, *non per* Idola *aut alias res, quæ non ſunt* Deus.

Quinta lex, ut utrobiq; ſit eadem relatio. Nam ſi monſtrari poteſt relationis diuerſitas, ſublata eſt antinomia. Paulus *dicit: Si ſeruus uocaris, non ſit tibi curæ.* Idem *alibi*: Nolite *fieri ſerui hominum. Sed hîc non eſt relatio eadem.* Nam *in priori dicto iubemur dominis noſtris carnalibus parêre, corporali obedientia. In poſteriori præcipitur, ne hominibus, cultum præter & contra uerbum* Dei *proponentibus, obtemperemus.*

Sexta lex eſt, ut in contradictionibus ſit eadem comparatio. Verùm hoc loco quintuplex comparatio eſt obſeruanda. I. Prima *erit locorum, qui inter ſeſe diſsidere uidentur comparatio cum ſuo contextu, argumento & ſcopo, unde ſæpè periſtaſis ſolutionem pugnæ facit.* Paulus *dicit:* Factores *legis iuſtificantur.* Idem *hoc dicit:* Nemo *lege iuſtificatur.* Prior *ſententia, collata cum ſuo ſcopo & contextu, uult oſtendere, ideo neminem iuſtum eſſe, quia nemo legem facit, id quod poſterior ſententia apertè pronunciat.* II. *Secunda comparatio erit locorum in ſpeciem pugnantium cum cognatis.* Hi *duo loci*: Tentauit Deus Abraham, Et: Deus

nemi-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

neminem tentat, pugnare in ſpeciem uidentur. Sed quærantur loci utriq; cognati. Exod. 20. occurrit locus cognatus priori: Nolite timere, Vt enim tentaret uos Deus uenit, & ut terror illius eſſet in uobis, & non pereatis. Matthæi 4. occurrit locus poſteriori cognatus, ubi Diabolus Chriſtum tentans inquit: Si proſtratus adoraueris me, dabo tibi hæc omnia. Hîc apertè conſpicitur, quòd ſit quoddam tentationis genus, cuius finis eſt timor Dei, & ſalus tentati, quod DEO tribuitur, Et rurſus quoddam, cuius finis eſt, à Deo abducere, & ut abductus DIABOLO ſit ſubiectus, & hoc genus tentandi Diabolo tribuitur. Hinc iam ſoluitur autinomia. Deus tentauit Abraham, ut eum probatiorem redderet, & ardentiorem cultorem pietatis. Ita & nos & alios multos tentauit & tentat Deus. Deus autem neminem tentat, ut à ſe deficiat, & ruat in Idololatriam. Breuiter, tentatio Dei eſt probationis, Satanæ uerò eſt ſeductionis. 1. Corinth. 12. Diuiſiones gratiarum ſunt, idem uerò ſpiritus. Item: Hæc omnia operatur unus & idem ſpiritus, diſtribuens ſingulis, prout uult. Rom. 1. Vt impertiar, inquit Paulus, uobis aliquod donum ſpirituale. Hi duo loci, qui uidentur pugnare, conferantur cum tertio, qui eſt 1. Corint. 3. Quis igitur Apollo, quis Paulus, niſi miniſtri, per quos credidiſtis? Item: Ego plantaui, Apollo rigauit, ſed Deus incrementum dat. Item: Dei ſumus συνεργοί. Hic locus antilogiam ſoluendam ex cauſis docet:

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

cet: Spiritus ut autor, Apoſtolus ut miniſter & organū, confert ſpiritualia dona. Ita ſolus ſpiritus dat, ſed per media diuinitus ordinata. III. Tertia comparatio eſt, qua alia comparatione ad Deum dicuntur, alia ad homines. Paulus fatetur, ſe irreprehenſibilem in lege uixiſſe. Rurſus conqueritur, ſe nihil boni poſſe agere. Vtrunq; rectè dictum eſt, ſed diuerſa comparatione. Reſpectu enim hominum erat irreprehenſibilis, At coram tribunali Dei agnouit uicioſæ carnis ſordes. IIII. Quarta comparatio eſt tantùm ex altera parte locorum diſſidentium, cùm altera pars citra omnem comparationem intelligi debeat. Si quis, inquit Chriſtus, uenit ad me, nec odit patrem ſuum, non poteſt eſſe meus diſcipulus, At lex inquit: Honora patrem tuum, & matrem tuam. Prius dictum comparatè intelligendum eſt, nimirum quòd tum demum relinquendi ſint parentes, ubi te à CHRISTO & pietate auocare conantur. Poſterius uerò dictum ſimpliciter ſine comparatione intelligendum, ut parentes iuxta legem Dei ames, eiſq; exhibeas honorem debitum. V. Quinta comparatio eſt legum, de qua has regulas tenere utile eſt. Prima: Lex inferior cedit ſuperiori. Secunda: Lex tantùm eos obligat, quibus eſt lata. Tertia: Lex ſpecialis derogat generali. Quarta: Lex perſonalis obligat tantùm in genere facti.

Septima lex, Vt in contradictionis partibus ſit idem modus, & rei ſignificatæ, et dicentis. Si enim

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

non fuerit idem modus, nulla eſt pugna. Qui dili=
git non peccat. Nemo eſt qui non peccet. Hîc di=
uerſus rei ſignificatæ modus eſt. Alius modus pec=
cati eſt domiti, alius regnantis, ſeu alius domiti,
alius obligantis ad pœnam. Ac modus dicentis eſt
uarius: nam alius eſt modus præcipientis, alius pro
mittentis, alius comminantis, alius narrantis, alius
imitantis alterius geſtus. Sed hæc paucis declaran=
da ſunt. In ſudore uultus tui ueſceris pane tuo, Hoc
dictum arripuerunt quidam noſtro ſeculo, & in=
de neminem ſaluari poſſe diſputârunt, niſi qui ma=
nuum labore & ſeruili uictum quæreret. Ex quo
factum eſt, quòd quidam relictis literis, agris cœ=
perint dare operam, & rem ruſticam exercere.
Sed ex eo decepti ſunt, quòd præcipientis modo
hæc dicta, & non comminantis pœnas intellexe=
runt. Ieremiæ 4. dicitur: Iurabis per nomen eius,
in ueritate, in iudicio & iuſticia. Oſeæ 4. legitur:
Neq; iuraueritis, uiuit Dominus. Hîc nulla pugna
eſt, ubi monſtratur, Ieremiæ dictum promittentis
modo, Oſeæ uerò comminantis, pronunciatum eſ=
ſe. Ieremias promittit ex ore Domini, quòd uerus
Iſraël ſit ueri Dei cultor futurus, quod iurandi
forma, quæ eſt pars ueri cultus Dei, declarat. Oſe=
as uerò minatur, quòd populus rebellis ſit in idola=
triam lapſurus, quod inde inſinuat, ꝗ non ſint iu=
raturi: VIVIT DOMINVS, ſed, uiuit BAAL,
ASTAROTH, etc. Modus igitur iſta Propheta=
rum dicta conciliat. Paulus dicit: Nemo uos iudi=

cet in

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

cet in cibo,aut potu, aut parte diei feſti. Rurſus: Ne attingas, ne guſtes &c. Sed prius dictum eſt per modum præcipientis. Poſterius per modum alterius uerba imitantis,per Mimeſin.

Octaua lex & ultima contradictionis reſtat, quæ monet uidendum, an ſit idem Tempus. Hæc enim lex multas controuerſias diluit, unde illud: Diſcerne tempora, & concordabis ſcripturas. Alia enim Veteribus,alia nobis conuenient. Rurſus alia præſenti uitæ,alia futuræ. Hæc ſi confundis, magnæ ſequentur tenebræ in doctrina Eccleſiæ. In Geneſi dicitur: Maſculus cuius præputium non fuerit circumciſum,exterminabitur de populo ſuo. Paulus autem dicit:Si circumcidamini,Chriſtus uobis nihil proderit. Antilogiam ſoluit Tempus. Circumciſio enim habebat ſuum tempus, uſq; ad Chriſtum exhibitum in certo populo. De illo tempore prius dictum intelligendum eſt. Sed poſterius dictum ad tempus reuelati Chriſti pertinet, quo Sacramenta ueteris legis ſunt abolita.

Hæc de organo diacritico tenere tirones Theologiæ apprimè neceſſarium puto,nec dubito Antilogias diſſolui poſſe hoc inſtrumento, modò doctè adhibeatur. Verùm huc addam generale præceptũ,perpetuò huic organo adiungendum. Quoties offeruntur pugnantia in ſpeciem dicta, diligenter uidendum,quodnam iſtorum cum uniuerſa ſcriptura, et probatis exemplis conſentiat,quodq́; diſſentiat. Deinde adhibito Diacritico organo,

facilè

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

facilè ex textu & circumſtantiarum collatione deprehendetur, quemadmodum lex legitimæ contradictionis ſit uiolata. Hactenus de modo Theologiæ ſtudendi dixi. Iam reſtat, ut de meo hoc opuſculo nonnihil dicam.

Prodeſt tironibus Theologiæ, præcipua ueræ religionis capita habere, breuiter & nudè explicata, ac ueluti in certas claſſes diſtincta, ut poſtea prolixiora ſcripta, quæ continent iuſtas de ſingulis capitibus diſputationes, auidius legant, & intelligant exactius. Quemadmodum enim in cæteris diſciplinis utile eſt in principio, ſemotis diſputationum labyrinthis, ueras opiniones diſcentibus proponere, quibus perceptis, prolixiores diſputationes tempeſtiuè ac utiliter proponi poſſunt: Ita in ſacratiſsima Theologia commodum eſt, incipientibus nudè ac breuiter ueras ſententias proponere, quas ubi diſcentes imbiberint, abſolutiora ſcripta & diſputationes non ſunt negligendæ. Quapropter conſtitui præcipua ueræ religionis capita colligere, ac breues ſingulorum capitum explicationes addere, amotis diſputationibus, in quarum locum pronunciata ſcripturæ magis inſignia de ſingulis locis ſubſtituam.

Cæterùm quia duo potiſsimùm nobis ex ſcripturis petenda ſunt, quorum prius eſt, rectè ſentire, poſterius rectè agere (quibus τὰ προτρεπτικὰ ſeruiunt) ita inſtituam tractationem, ut ad γνῶσιν & πρᾶξιν omnia referri uideantur. Idq;

eo con-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

eo conſilio, ut his cognitis tirones Theologiæ, ad ſacroſanctũ illud opus PHILIPPI MELANTHONIS, uiri optimè de Eccleſia Chriſti meriti, legendum accedant inſtructiores. Nam hic uir θεοσεβέστατος, καὶ φιλαληθέστατος, non ſolùm tractandi ordine perſpicuus, & in diſputando contra ueræ religionis hoſtes ſincerus & acutus eſt, Verumetiam more Prophetico & Apoſtolico, ſubinde ex doctrinæ partibus extruit monitiones, reprehenſiones, minas, cõſolationes, ut hoc pacto doctrinam lectori accommodet, Ex quo accidit, quod ſacroſanctum illud opus excreuerit in iuſtum uolumen, quod opus tum demum maximo & inæſtimabili fructu, amantibus ueræ religionis proponi poteſt, ubi primùm capita ipſa religionis, breuiter nudéq; explicata imbiberint. Quapropter admonendos duxi ſtudioſos adoleſcentes, ut quemadmodum in alijs diſciplinis certo ordine à facilioribus ad ea, quæ magis ardua ſunt, progrediuntur, ſic quoq; in hoc ſacroſanctiſsimo Theologiæ ſtudio, primùm planas & perſpicuas ſententias diſcant, deinde ad altiora conſcendant. Ita futurum eſt, ut ſi ſpiritum Chriſti doctorem implorauerint, feliciter in hoc ſtudio uerſentur.

Iam de libri noſtri partitione nonnihil adijciendum eſt. Ipſum DEVM, ſacræ ſcripturæ unicum autorem, uniuerſam religionis doctrinam, quam ipſe mũdo reuelauit ac manifeſtauit, in quatuor ordines digeſiſſe manifeſtum eſt: Quorum

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Primus ad fœdus gratiæ ſeu promißionem, & regnum Chriſti ſpirituale pertinet. Secundus communem formandæ uitæ regulam præſcribit. Tertius regimen Eccleſiaſticum *continet. Q*uartus *p liticam uitam ac œconomicam inſtruit.* Horum *primus* Promißionis *ſeu* Euangelij *titulo, reliqui tres* Legis *nomine ſignari ſolent, quoties intra ſe* Promißio *ſeu* Euangelium *&* Lex *opponuntur,* Alioqui *Legis uocabulum hæc omnia continet.* Nam *ubi* Latini *interpretes,* Legis, *&* Græci τω νόμου *uocē uſurpant,* Ebræi THORA *habent, quæ in genere doctrinam ſignificat, de quo plura aliâs.*

*Q*uanquam *autem reipublicæ* Moſaicæ *forma nos non obliget, tamen diſtinctio capitum doctrinæ etiamnum in* Eccleſia *neceſſariò retinenda eſt.* Nam *primùm tenenda eſt omnino doctrina de ſpirituali* Chriſti *regno, in quo ſolo ſalus & uita dominantur.* Deinde *opus eſt generali uiuendi regula ſecundum uoluntatem* Dei, *quæ regula in* Decalogo *continetur.* Tertio *loco, quia nullus cœtus ſine certo regimine diu incolumis conſiſtere poteſt, cœtus* Eccleſiæ, *hoc eſt, ciuium* Chriſti, *opus habet inſtitutis, iuxta quorum præſcriptum in externa* Eccleſiæ *ſocietate uiuendum eſt.* Poſtremò, *quia in hoc mūdo tanquam in alieno regno peregrinatur* Eccleſia, *opus habet, ut rectè de politico & œconomico ſtatu ex uerbo* Domini *erudiatur, ne uel contemnat has* Dei *ordinationes, uel abutatur ijs in* Dei *contumeliam.*

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Deinde & hanc diſtinctionem, cùm ipſa diuini cultus ratio, tùm finis hominis, efflagitare uidentur. Cultus enim Dei, & finis conditionis humanæ naturæ, ad Deum glorificandum uera obedientia referuntur. Verùm quoniam Deus coli nequit ab ijs, qui ſunt extra filium, neceſſaria eſt primùm doctrina, per quam membra Filij Dei conſtituimur, & regno Chriſti Spirituali inauguramur. Deinde, quia cultus Deo præſtandus eſt, & edendus fructus pœnitentiæ, non ſolùm cum omnibus pijs in genere, uerùm etiam in externo cœtu Eccleſiæ, & politica ſocietate, in quibus uiuimus, neceſſe eſt pro hac diuerſitate ſtatuum, Religionis noſtræ capita diſtinguere, præſertim cùm ipſum DEVM diſtinctionis autorem habeamus, & cultus diuini ratio, finiſq; hominis, eandem ſuo ſuffragio approbare uideantur.

Sit ergo Prima claßis eorum capitum, quæ neceſſariò ad promißionis doctrinam pertinent.

Secunda, doctrinam uitæ communem complectatur, cum locis affinibus.

Tertia, Eccleſiæ regimen, & ea quæ illuc pertinent, contineat.

Quarta & poſtrema claßis, Politica & Oeconomica.

Harum Claßium κεφαλαῖα, hoc eſt, capita ſubijciam, quò ueluti intra tranſennam totum hoc opus conſpiciendum pio lectori proponamus.

Cata-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Catalogus capitum communium Primæ claſſis.

1. *Deus.*
2. *Creatio.*
3. *Prouidentia.*
4. *Homo.*
5. *Iuſticia originalis.*
6. *Liberum arbitrium.*
7. *Contingentia.*
8. *Peccatum.*
9. *Pœna peccati.*
10. *Verbum accuſans.*
11. *Euangelium.*
12. *Pœnitentia.*
13. *Iuſtificatio.*
14. *Ordo reparationis.*
15. *Regnum* CHRISTI.

Catalogus capitum communium Secundæ claſsis.

1. *Doctrina uitæ communis filiorum Dei.*
2. *Legitima ſpiritualis cultus* DEI *ratio.*
3. *Generalis doctrina bonorum operum.*
4. *Opera Caritatis.*
5. *Vocatio cuiuſq;.*
6. *Votum.*
7. *Conſcientia.*
8. *Vetus homo & nouus homo.*
9. *Litera & Spiritus.*

Catalogus capitum communium Tertiæ claſsis.

1. *Prædeſtinatio.*
2. *Eccleſia.*
3. *Symbolum. In hoc capite multi loci explicantur, ut de nomine Ieſu, regno et ſacerdotio Chriſti,*

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

de natiuitate, conceptione, paßione, reſurrectione, deſcenſu ad inferos, aſſumtione in cœlum, de remißione peccatorum. De Eccleſia, de Iudicio, de Reſurrectione generali. Quare eorum locorum non feci diſtincta capita, quia hæc communi nempe Symbolo ſubijciuntur.

4. Oratio.
5. Doctrina Eccleſiæ.
6. Sacramentum.
7. Baptiſmus.
8. Cœna Domini.
9. Teſtamentum.
10. Ordo Eccleſiaſticus.
11. Poteſtas Eccleſiaſtica.
12. Autoritas Eccleſiaſtica.
13. Satisfactio.
14. Libertas Chriſtiana.
15. Ceremoniæ.
16. Adiaphora.
17. Scandalum.
18. Crux.

Catalogus capitum communium Quartæ claſſis.

1. Magiſtratus.
2. Leges.
3. Iudicia.
4. Vindicta.
5. Zelus.
6. Contractus, ubi & de Vſura.
7. Dominiū et ſeruitus.
8. Oeconomia.
9. Coniugium.
10. Patrium imperium.
11. Vſus diuitiarum:
12. Cura licita et illicita.
13. Perfectio Chriſtiana.

EXPLI-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

EXPLICATIO CAPITVM PRIMAE CLASSIS.

CAPVT PRIMVM.

DEVS.

DVPLEX DE DEO HOminum inſtitutio à regio Propheta Dauide nobis commendatur, Pſalm. 19. Vniuerſalis una, altera Peculiaris. Illa omnium hominum communis, hæc filiorum Dei propria exiſtit. Vtraq; unde petenda ſit, explicandum eſt.

De Vniuerſali itaq; cognitione Dei diſputat Paulus ad Rom. 1. ubi ſic inquit: Reuelatur enim ira Dei è cœlo ſuper omnem impietatem, & iniuſticiam hominũ, ueritatem Dei iniuſtè detinentiũ. Quia quod cognoſcitur de Deo, manifeſtum eſt in illis. Deus enim illis manifeſtauit. Siquidem inuiſibilia ipſius ex creatione mũdi, operibus intellecta, conſpiciuntur, æternaq; eius potentia et diuinitas, in hoc, ut ſint inexcuſabiles.

His uerbis Paulus teſtatur, creaturam Dei eſſe ueluti ſcholam quãdam uniuerſalem, in qua in Dei noticia erudimur. Eſt enim tota creatura non ſolùm teſtimonium de Deo, quòd ſit, uerùm etiam ſpeculum quoddam, in quo ſe quodammodo con-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

templandum nobis proponit. Æternitas enim ex eo liquet, quòd omnis creaturæ ſit conditor. Potentia cognoſcitur ex eo, quòd tantam molem à ſe conditam, in ſua manu teneat, faciatq; ut omnia in ſe conſiſtant. Sapientia peruidetur ex ordine & diſpoſitione rerum. Bonitas relucet in conſeruatione & uſu rerum. Iuſticia in adminiſtratione, qua ſontes quidem punit, innocentes uerò uindicat. Miſericordia inde cognoſcitur, quòd tanta patientia tolerat hominum peruerſitatem. Veritatis commendatio eſt, quòd ſit immutabilis. Proinde qui conceptam DEI noticiam habet, iam illi laudem debet æternitatis, potentiæ, ſapientiæ, bonitatis, iuſticiæ, miſericordiæ, ueritatis, ac cæterarum uirtutum, quarum quædam ueſtigia rebus à ſe conditis impreßit Deus.

Hinc Plato duas definitiones extruxit, quarum prior eſt: Θεός ἐστι ζῶον ἀθάνατον, αὐταρκὲς πρὸς εὐδαιμονίαν: hoc eſt, Deus eſt uiuens immortale, cui nihil ad felicitatẽ deeſt. Altera: Θεός ἐστιν οὐσία ἀΐδιος, τἀγαθοῦ φύσεως αἰτία: id eſt, Deus eſt eſſentia æterna, cauſa boni quod eſt in natura. Adijciamus & tertiam, quam Socrates apud Xenophontem recitat, in hanc ſententiam: Scito (inquit) Deum tantum & talem eſſe, ut ſimul omnia uideat, et omnia audiat, et ubique adſit, ac ſimul omnium rerum curam gerat. Atque ita ipſa creatura ſatis euidentem demonſtrationem de Deo ſuppeditat, quantum quidem ad lucem Dei attinet, non

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

non quantum ad noſtram cæcitatem. Senſus enim noſter hîc deficit, antequam aſſequatur, aut quis ſit, aut qualis ſit DEVS, id quod eleganter innuit Paulus Act. 14. cùm dicit, Dominum in præteritis generationibus reliquiſſe gentes in ignorantia, neq; tamen ſe reliquiſſe ἀμάρτυρον, id eſt, citra teſtimonium, quoniam dedit pluuias & ubertatem de cœlo.

Porrò huius Vniuerſalis cognitionis Dei uſus duplex eſt. Prior Generalis, qui ſe extendit ad omnes homines, nimirum ut ſint inexcuſabiles, ut qui nullam poßint adferre defenſionem in iudicium Dei, quin iure ſint damnabiles, qui agnitum Deum non colunt. Huius uſus meminit Paulus in ſuprà citato loco, Rom. 1. his uerbis: In hoc, ut ſint inexcuſabiles. Poſterior uſus Specialis eſt, de quo Epiſtola ad Ebræos loquitur, in hunc modum: Per Fidem intelligimus perfecta fuiſſe ſecula uerbo Dei. Hîc fidei tribuit illud lumen, quod in mundi creatione uerè proficiant homines in gloriam creatoris. Huc & illud Dauidis Pſal. 92. pertinet: Delectaſti me DOMINE in factura tua, et in operibus manuum tuarum exultabo.

Hæc breuiter ſint dicta de uniuerſali Dei cognitione, eiusq; uſu duplici. Nunc de altero genere cognitionis Dei dicendum eſt.

Peculiaris itaq; cognoſcendi Dei modus duplici fundamento nititur, nimirũ, Verbo et Teſtimo-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

nio, quod uerbo additum eſt. Talem enim Deum apprehendere oportet, qualem ſe per uerbum & teſtimonium patefecit, iuxta illud:

Eſſe Deum credas, quod de ſe prædicat ipſe.

Verbum intelligo, quod inde uſq; ab initio de cœlo ſonuit uarijs modis, ac tandem per Filium, Ebræos 1. Teſtimoniũ uerò uerbo adiectum duplex eſt. Aut enim uerbo confirmando, ut uerum ratúmq; à nobis habeatur, additum eſt: Cuius generis in ueteri & nouo Teſtamento multa leguntur, ut in Diluuio ſeruatio piorum: ſubmerſio impij mundi: Confuſio linguarum: Mirabilis tranſitus populi Dei per medium aquæ Maris rubri & Iordanis: Prolongatio dierum ad preces piorum: Multæ exuſcitationes mortuorum: Sanationes miraculoſæ, & huius generis penè infinita. Hoc genus teſtimoniorum commendat ſuo populo Deus, Exod. 13. Erit quaſi ſignum in manu tua, & quaſi monumentum in oculis tuis, ut Lex Domini ſemper ſit in ore tuo. Ad quod genus teſtimoniorum prouocat etiam Dominus apud Iohannem, ubi inquit: Si mihi non creditis, credite operibus meis. Aut fiduciam ex uerbo conceptam confirmat, ut Circumciſio & alia Sacramenta ueteris populi. Et in nouo Teſtamento Baptiſmus & Cœna Domini, fiduciæ promiſsionis teſtimonia & ſignacula ſunt. Hæc noticia Dei, quæ in uerbo & teſtimonio reſidet, ſola ſalutaris eſt. De qua Dominus Iohan. 17. ſic inquit: Hæc autem eſt æterna uita, ut cognoſcant

ſcant

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

ſcant te ſolum uerum Deum, & quem miſiſti Ieſum Chriſtum. Per hanc enim renouamur (ut inquit Paulus) in imaginem Dei. Cognitionis uocabulum hoc loco Synecdoche Ebraica, & noticiam & fiduciam conſequentem ſignificat.

Poſtquam autem de duplici Dei cognitione in genere dictum eſt, nunc ea, quæ ad poſteriorem, hoc eſt, ad ſalutarem illam cognitionem Dei pertinent, in certa membra diſtinguamus, & ordinè explicemus. Conſtituantur autem hæc explicationis membra:

Primum, Deſcriptio Dei cum diſtinctione perſonarum.

Secundum, Teſtimonia de unitate eſſentiæ diuinæ: de Trinitate perſonarum: de Diuinitate Filij & Spiritus ſancti.

Tertium, Diuinarum quarundam appellationum explicatio.

Quartum, Proprietates Perſonarum.

Quintum, Varius modus ſcripturæ loquendi de altera Perſona in Diuinitate.

Sextum, Teſtimonia de proprietatibus Dei.

Septimum, Quis ſit Vſus, & ueræ noticiæ Dei praxis.

I.
DESCRIPTIO DEI CVM DISTINCTIONE PERSONARVM.

Deſcriptio autem Dei, in qua etiam diſtinctio Perſonarum continetur, optima & commodiſſima eſt,

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

ma eſt, quam PHILIPPVS in locis Theologicis
recitat, his uerbis.

I. DEVS eſt eſſentia ſpiritualis, intelligens, æ-
terna, uerax, pura, bona, iuſta, miſericors, liberri-
II. ma, immenſæ potentiæ & ſapientiæ: PATER
æternus, qui Filium imaginem ſuam ab æterno ge-
nuit: & FILIVS imago Patris coæterna: &
SPIRITVS SANCTVS, procedens à Patre
& Filio, ſicut patefacta eſt diuinitas certo uerbo:
III. quòd Pater æternus cum Filio ac Spiritu Sancto,
condiderit & ſeruet cœlum & terram, & omnes
IIII. creaturas: Et in genere humano condito ad imagi-
nem ſuam, et certam obedientiam, elegerit ſibi Ec-
V. cleſiam: ut ab ea hæc una & uera diuinitas, pate-
facta certis teſtimonijs, & per uerbum traditum
Prophetis & Apoſtolis, agnoſcatur, inuocetur &
colatur, iuxta uerbum illud diuinitus traditum: &
damnentur omnes cultus, qui fingunt alios Deos,
& hæc uera diuinitas in uita æterna celebretur.

Hæc deſcriptio ex multis ſcripturæ locis collecta eſt, & conſtat quinque principalibus partibus. Primùm deſcribitur Deus abſolutè. Secundò relatiuè, ubi Perſonæ diuinitatis diſcernuntur & diſtinguuntur. Tertiò, ab effectu generali. Quartò, ab effectu ſpeciali. Quinto & ultimo loco finis patefactionis diuinæ additur.

II.
TESTIMONIA PROBANTIA VNVM ESSE DEVM.

Exodi

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Exodi 20: & Deut. 5. Ego Iehoua Deus tuus, qui eduxi te de terra Ægypti, de domo ſeruitutis. Non habebis Deos alienos coram me.

Deut. 6. Audi Iſraël, Iehoua Deus noſter, Iehoua unus eſt.

Pſal. 18. Quis Deus præter Iehoua, et quis fortis præter Deum noſtrum?

Malach: 2. Nunquid non pater Vnus omnium noſtrûm? Nunquid non Deus unus creauit nos.

1. Cor. 8. Scimus quòd nõ ſit alius Deus q̃ unus.

1. Tim. 2. Vnus eſt Deus, unus etiam conciliator Dei & hominum, homo Ieſus Chriſtus.

TESTIMONIA PROBANTIA TRES eſſe Perſonas diuinitatis.

Geneſis 1. opus creationis tribus perſonis tribuitur. Deus dixit, & ſpiritus ferebatur ſuper aquas. Hîc clarè habemus Deum, λόγον, et S. ſanctũ.

Pſal. 33. Verbo Iehoua cœli facti ſunt, & ſpiritu oris eius omnis uirtus eorum.

Matth. 28. Euntes ergo docete omnes gentes, baptiſantes eos in nomine Patris, Filij & S. ſancti.

Matth. 3. In Baptiſmo Chriſti apparent perſonæ diſtinctæ Trinitatis. Pater ſonat hanc uocẽ: Hic eſt Filius meus dilectus. Filius ſtans in flumine conſpicitur. Spiritus ſanctus ſpecie uiſibili demittitur.

Ad Gal. 4. Quoniam eſtis filij Dei, emiſit Deus ſpiritum Filij ſui in corda ueſtra, clamantem: Abba Pater.

1. Iohan. 5. Tres ſunt qui teſtimonium perhibent in cœlo: Pater, λόγος, & Spiritus ſanctus, & hi tres unum ſunt.

2. Corinth. 13. Gratia Domini Ieſu Chriſti, & dilectio Dei, & communio Spiritus ſancti, ſit cum omnibus uobis.

TESTIMONIA PROBANTIA diuinitatem Filij.

Teſtimonia, quibus diuina natura filij Dei comprobatur, ad quinq; capita reuocare ſoleo, quorum Primum eſt, apertum ſcripturæ pronunciatum. Secundum, cultus Chriſto exhibendus. Tertium, Opera Chriſti. Quartũ, confeßio Eccleſiæ. Quintum, officium redemtionis. Hæc quinq; capita memoriæ iuuandæ gratia, his uerſiculis includo:

Dictum, cultus, opus, cõfeßio, munera, quinq; hæc
Naturas Chriſti cognoſcendas tibi monſtrant.

Dicta ſeu ſcripturæ pronunciata inter multa hæc ſunt illuſtria. Ieremiæ 23. Hoc eſt nomen, quòd uocabunt eum Iehoua iuſtificator noſter.

Pſal. 68. Iehoua nomen illi, exultate in conſpectu eius.

Eſai. 9. Vocabitur nomen eius admirabilis, conſiliarius, Deus fortis.

Iohan. 1. In principio erat λόγος, & λόγος erat apud Deum, & Deus erat λόγος. Hîc λόγος ſubiectum eſt, iuxta hanc regulam: Cùm uerbum hyparcticon collocatur cum duobus nominatiuis,

tiuis, articulus ambiguitatem tollit. Nam is nominatiuus, qui habet adiectum articulum, propoſitionis ſubiectum eſt, ut, εἰσὶ αἰγύπτιοι οἱ κολχοὶ. Hîc de Colchis pronunciatur, quòd ſint Ægyptij.

Rom. 9. Ex quibus eſt Chriſtus, ſecundum carnē, qui eſt ſuper omnia Deus benedictus in ſecula.

1. Iohan. 5. Et ſumus in uero, in Filio eius, Ieſu Chriſto. Hic eſt uerus Deus & uita æterna.

Huc quoq; teſtimonia omnia refero, in quibus naturalis et unigenitus Dei filius eſſe prædicatur.

Secundum caput teſtimoniorum, quibus probatur diuinitas Chriſti, eſt CVLTVS, qui ex Dei mandato illi exhibetur ab Angelis & hominibus.

Ebræos 1. Adorent eum omnes Angeli Dei. Hunc Paulus et Stephanus inuocant et agnoſcunt καρδιογνώστην. Quare uerus & naturalis Deus eſt.

Hoc ipſum confirmat tertium probationum caput, quod tribuit Chriſto Opera ſoli Deo propria: creat, uiuificat, uerbo potentiæ ſuæ omnia portat, exaudit. Hæc omnia ſunt ſolius diuinæ potentiæ.

Quartum caput eſt: Confeßio puræ & Catholicæ Eccleſiæ, de qua in Symboli explicatione.

Poſtremum membrum eſt Munus Mediatoris, quod non competit creaturæ puræ. Sed de hoc capite etiam in Symbolo dicam, ubi Sacerdotium Chriſti ſum deſcripturus.

DE

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

DE SPIRITV SANCTO.

SPIRITVS, cùm de Deo prædicatur, accipitur dupliciter, nimirum Eſſentialiter et Perſonaliter. Vt cùm dicitur: Pater, λόγος & Spiritus ſanctus Deus eſt, & Spiritus, uocabulum ſpiritus Eſſentialiter accipitur. Perſonaliter autem, cùm pro tertia Perſona in diuinitate accipitur, idq́; per Metonymiam, quia ſpirituales motus in cordibus hominum excitat, et illorum corda purificat, quod Epitheton, SANCTVS, etiam indicat.

TESTIMONIA PROBANTIA SPIritum ſanctum eſſe Deum.

Petrus ad Ananiam dicit: Quid eſt quod impleuit cor tuum, ut mentireris Spiritui ſancto? Et paulò pòſt: Non es mentitus hominibus, ſed DEO.

Iob 33. Spiritus Domini fecit me, & ſpiraculum omnipotentis uiuificauit me. Hoc opus tantùm diuinæ naturæ competit.

Baſilius diuinitatem Spiritus ſancti hac demonſtratione aſtruit: Omnis creatura habet ſubſtantiam circumſcriptam. Spiritus ſanctus non habet ſubſtantiam circumſcriptam. Ergo Spiritus ſanctus non eſt creatura. Inuiſibilis enim creatura, etiamſi non circumſcribatur loco & finibus, tamen proprietate ſubſtantiæ finitur. Huc pertinent etiam teſtimonia ſuprà citata, de perſonarum trinitate.

III.

DIVINARVM QVARVNDAM APPELLATIONVM EXPLICATIO.

Appel-

Appellationes in diuinis diligenter obſeruandæ & diſcernendæ ſunt. Teneatur itaq; principiò hæc diſtinctio. Quædam appellationes conueniunt Deo ex omni æternitate: Quædam ex tempore, idq́; creaturarum reſpectu, nam in Deum nullum omnino accidens cadit. Sed utrunq; genus plures recipit differentias. Nam quæ Deo attribuuntur ex omni æternitate appellationes, ſunt triplices. Quædam enim ad eſſentiã pertinent: quædam perſonarum diſcrimina reſpiciunt : quædam collectiuè Deo tribuuntur. Ad eſſentiam pertinent: Deus, bonus, ſapiens, omnipotens, caſtus, uerax, & huiuſmodi, quæ de Deo dignè dicuntur. De hoc genere appellationum tenenda eſt regula, quod quicquid de una perſona dicitur, reliquis poßit digniſſimè attribui. Vt enim Patrem rectè Deum, Dominum, omnipotentem, iuſtum, intelligentem dicis, ita ea Filio & Spiritui ſancto uerißimè attribuis. Sunt enim hæ appellationes Naturæ, hoc eſt, eſſentiæ diuinæ communes propter æqualitatem æternitatis, magnitudinis, potentiæ trium perſonarum in una Diuinitate.

Cùm aũt audimus has uarias appellationes Deo tribui, non cogitabimus, in Deum accidentia cadere, aut Deum compoſitum eſſe, aut mutationibus obnoxium. Nam hæ uariæ appellationes non diuerſitatem in eſſentia diuina notant, ſed unam eandemq́; ſimplicißimã ſignificant, quæ has uarias ſortitur appellationes propter effectus in creaturis.

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

turis. Quare ſecundum eſſentiam non diſtinguuntur in Deo, Iuſticia, ſapientia, fortitudo, miſericordia, ſed ſecundum effectus in creaturis.

At appellationes, quæ ad perſonarum diſcrimina pertinent, longè aliter ſe habent. Non enim ſecundum eſſentiam dicuntur (tametſi realiter) ſed relatiuè, ſicut Pater ad Filium, & Filius ad Patrem, & Spiritus ſanctus ad utrunq;, ut qui ab utroq; procedit. Pater gignit: λόγος naſcitur: Spiritus ſanctus procedit. Hæ non ſunt communes appellationes. Pater enim non eſt Filius, nec Spiritus ſanctus. Pater non naſcitur, nec procedit. De proprietatibus paulò pòſt plura dicemus.

Collectiuè Deo tribuuntur: Trinus, trinitas, τριαδικὸς, τριὰς. Vnde rectè dixeris: Deus eſt trinus, Diuinitas eſt trinitas, ſi Perſonas omnes complecteris diuinitatis.

Poſterius genus appellationum, quas dixi Deo ex tempore competere, eſt etiam in triplici diſcrimine. Nam quædam ſimpliciter dicuntur, ut: Deus eſt incarnatus, λόγος eſt caro factus. Quædam relatiuè, ſed dupliciter. Nam quædam ſunt communes tribus perſonis, ut, Dominus, creator, refugium, clipeus, &c. Aliæ ſeorſim ſingulis perſonis competunt, ut, Pater mittit: Filius mittitur, ut aſſumat humanam naturam: Spiritus ſanctus in corda mittitur credentium: λόγος eſt Sacerdos, Mediator. Quædam per ſimilitudinem dicuntur, ut quæ ad paßionem, ſitum, habitum, locum, tem-

pus refe-

pus referuntur, ut cùm Deus iraſci, furere, aſcendere, deſcendere, aures adhibere, uidere dicitur, eo ſchemate, quod ἀνθρωποπάθειαν nominant, ut cùm membra, actiones, & affectus hominum aut aliorum animalium, Deo tribuuntur. Membra, ut oculi, aures, os, caput, alæ, cornua. Actiones, ſtare, ſedere, aſcendere, deſcendere. Affectus, ira, furor, pœnitentia, miſericordia, zelus, &c. Verùm hæc omnia comparatè dicuntur, & per ſimilitudinem, qua creata diuinis quadam tenui umbra comparari poſſunt. Sed rem uno atq; altero exemplo declarabo, ut in alijs ſtudioſi analogian conſiderent.

Oculi tribuuntur Deo, quòd omnia uideat ac circumluſtret: ut prudens paterfamilias in domo, unde pulcrè oculorum intuitu adumbratur diuina prouidentia. Aures tribuuntur Deo, quoniam omnia audit, nihilq; ipſum latet, ſignificantq; modò clementiam, qua exaudit inuocantes, modò æquitatem, quæ peccatores non audit. Aſcendit, quando ſe à nobis ſubducit, ueluti noſtra non curans. Deſcendit, quando ſe nobis accommodat, atq; inſigne aliquod opus ad noſtram utilitatem edit. Alæ cùm tribuuntur Deo, ſignificatur diligens Dei prouidentia in fouendis ac defendendis pijs.

Ex his facilè erit de reliquis huius generis formulis iudicare, ne in anthropomorphitarum errorem incidamus, qui Deum reuera talibus membris præditum eſſe exiſtimarunt. Nunc quarundam appellationum definitiones ſubijciam, quarum ex-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

plicatio ualdè neceſſaria eſt. Primùm ergo differentiam inter Naturam & Perſonam uideamus.

Quoties NATVRÆ uocabulum utitur Eccleſia in doctrina de diuinitate, ſignificat ipſam eſſentiam, quæ re uera eſt, in qua tres Perſonæ ſubſiſtunt. PERSONA unam rem indiuiduam naturæ ſeu eſſentiæ ſignificat, ſeu ut Philippus definit, Perſona eſt ſubſiſtens uiuum, indiuiduum, incommunicabile, non ſuſtentatum ab alio, Græcè ὑφιστάμενον. Non ſuſtentatum ab alio, excludit diſputationes eorum, qui ut duas naturas in Chriſto, ita etiã duas perſonas, ſed falſò, docebant. Humana enim natura in Chriſto non habet rationem perſonæ per ſe, ſed dependet ſingulari ordine ad hanc diuinam perſonam, λόγον, ut ab ea ſuſtentetur & conſeruetur, & rationem perſonæ cum diuina natura accipiat. Vnde in Symbolo: Vt anima rationalis & caro unus eſt homo, Ita Deus & homo unus eſt Chriſtus, Non unitate naturæ, ſed unitate perſonæ. Breuiter, Natura dicitur quatenus eſt eſſentia quædam, Perſonæ uerò, quæ in ea eſſentia ſeu natura ſubſiſtunt. Vnde quia tres ſunt iuxta patefactionem diuinam ſubſiſtentiæ in diuina eſſentia, tres quoq; confitemur Perſonas. Alia eſt enim perſona Patris, alia Filij, alia Spiritus ſancti, Sed non eſt alia natura aut eſſentia Patris, quàm Filij & Spiritus ſancti, quemadmodum impiè docuerunt Ariani, Sed ut Pater eſt in Filio & Spiritu ſancto, Ita Filius in Patre & Spiritu ſancto, &

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Spiritus ſanctus in Patre & Filio κτ̀ περιχώρησιν, ut Græci loquuntur Theologi. Ita Chriſtiana fides eſt, non confundere perſonarum trinitatem, nec diſcerpere naturæ unitatem.

Prima perſona dicitur PATER æternus, quia habet Filium æternum, qui λόγος dicitur, duplici reſpectu. Primùm reſpectu Patris, quia cogitatione Patris naſcitur. Deinde reſpectu noſtri, quia profert Euangelium è ſinu Patris, & nobis annunciat. Hic æternus λόγος ideò dicitur filius Patris, quia ab ipſo generatur ſecundum ueritatem naturæ, transfuſa Patris ſubſtantia in Filium.

Verùm cùm dicitur Filius de Patre naſci, cauendum eſt, ne rerum creatarum cogitatione & ſimilitudine initium ullum Natiuitatis æternæ Chriſti cum Arianis cogitemus. Nam Dei λόγος ante omne prorſus initium, hoc eſt, ſine aliquo ſuæ natiuitatis initio de Patris ſubſtantia genitus eſt, Deus de Deo, Lumen de Lumine, iuxta confeßionem Catholicæ Eccleſiæ, quæ Filium ὁμοούσιον Patri confitetur, contra Arianorum dogma, quo tres naturæ ſtatuebantur, ut tres perſonæ.

Porrò quia Pater dicitur gignere, λόγος naſci, & Spiritus ſanctus procedere, tenenda eſt harum appellationum explicatio. GIGNERE eſt alium de ſua eſſentia gignere. Quare cùm CREARE ſit aliquid ex nihilo facere, λόγος æternus Dei nequaquam creatus eſſe dicendus eſt. NASCI eſt à potentia cognoſcente, quia genitum eſt ima-

go gignentis. Vt autem in hominibus potentia cognoſcens, format imagines, & loquitur. Sic Filius eſt æterni Patris imago, cogitatione genita, ab æterno communicata ſubſtantia, & oſtendens Patrem in reuelatione Euangelij. PROCEDERE autem eſt à uoluntate, quia Spiritus ſanctus eſt motor ſeu agitator.

PATRIS uocabulum duplicem relationem habet. Nunc enim relationem habet ad λόγον, & perſonam primam in diuinitate ſignificat: Nunc ad homines refertur, eſtq́; commune toti Trinitati ab effectu erga homines, ut cùm dicimus: Pater noſter qui es in cœlis.

SPIRITVS quoq; nomen nunc eſſentialiter, & communiter prædicatur de tribus Perſonis: nunc perſonaliter, & eſt tertia perſona in diuinitate, de qua re ſuprà dictum eſt.

IIII.
DE PROPRIETATE PERSONARVM.

In una Eſſentia tres ſunt hypoſtaſes ſeu perſonæ, quæ à ſe inuicem proprietatibus duplicibus diſcernuntur, nempe Interioribus & exterioribus. Interiores ſunt, gignere, naſci, procedere. Solus Pater gignit. Solus Filius naſcitur. Solus Spiritus ſanctus procedit. Sed inter naſci & procedere hoc eſt diſcrimen, quemadmodum & ſuprà indicatum eſt: Naſci quidem eſt à potentia intelligente, quia Filius cogitatione naſcitur, & eſt imago Patris.

Proce-

Procedere autem eſt à uoluntate, quia Spiritus ſanctus eſt agitator ſeu amor ſubſtantialis, tanquam ignis amoris, quo Pater Filium complectitur, & Filius Patrem, imò quo poſtea Pater & Filius dulciſsimo complexu ſibi copulant Eccleſiam ſuam. Proprietates exteriores à beneficijs erga Eccleſiam ſumtæ ſunt, ut mittere & mitti. Pater mittit, Filius mittitur, ut aſſumat carnem humanam, & fiat uictima. Spiritus ſanctus mittitur in corda, ut in nobis accendat nouam lucem & iuſticiam.

V.

MODVS SCRIPTVRÆ VARIVS LOQVENDI DE FILIO, ALTERA perſona Trinitatis.

Scriptura uarijs modis de altera perſona in diuinitate loquitur. Primùm enim per Synecdochen, cùm humanitati attribuitur, quod eſt totius perſonæ, ut: Semen mulieris conteret caput ſerpentis. Et econtrà, cùm diuinitati tribuitur, quod ſimiliter eſt totius perſonæ, ut cū Ieremias dicit: Ipſum Iehoua eſſe iuſtificatorem noſtrum. Eſt enim IEHOVA eſſentiæ diuinæ appellatio.

Secundò, quædam attribuuntur per communicationem idiomatum, ſed in concreto. Hæc autem ut dextrè intelligantur, uidendum Primùm, quid ſit Idioma. Deinde quid Communicatio Idiomatum, Tum cur in concreto tantùm recepta ſit hæc prædicatio.

IDIOMA itaq; eſt proprietas uni naturæ con-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

ueniens, ut in homine Mentis Idioma eſt intelligere, ratiocinari, meditari: Corporis Idioma eſt lacerari, tangi, conſpici, &c.

COMMVNICATIO IDIOMATVM eſt, cùm Idiomata, hoc eſt, proprietates unius naturæ, alteri communicantur, et tribuuntur in concreto, ſeu: Communicatio Idiomatum eſt prædicatio, in qua proprietas uni naturæ conueniens, perſonæ tribuitur in concreto, propter unionem hypoſtaticam.

Quòd autem in Concreto id tantùm fieri poſſit, hæc eſt ratio. Abſtracta ſignificant naturas & formas, per ſe conſideratas, ut diuinitas & diuina natura, humanitas & humana natura. Concreta autem ipſa ſubiecta ſignificant cum naturis & formis: ut, homo non ſignificant humanitatem, ſed ὑφιστάμενον totum, in quo anima & corpus ſunt. In concreto igitur perſona intelligitur, in Abſtracto natura tantùm.

Cùm igitur loquimur de Filio Dei, communicatio idiomatum eſt forma loquendi, in qua proprietates unius naturæ alteri naturæ communicantur, propter unionem hypoſtaticam. In Chriſto Idioma naturæ diuinæ eſt, eſſe omnipotentem, creatorem, ſcrutatorem cordium. Rurſus Idioma humanæ naturæ eſt, edere, bibere, ligari, triſtari, crucifigi, mori. Verùm hæc diuerſarũ naturarũ idiomata communicantur in concretis, hoc modo: Filius Mariæ eſt omnipotens, eſt creator, eſt ſcrutator cordium.

cordium. Deus edit, bibit, fatigatus eſt, triſtatus eſt, crucifixus eſt, mortuus eſt. Sic Verbum eſt homo, Deus eſt homo, Chriſtus eſt Deus, Deus eſt natus ex uirgine, Deus acquiſiuit ſibi Eccleſiam ſuo ſanguine. Hæ propoſitiones ideò ſunt ueræ, quia naturæ, diuina & humana, unitæ ſunt unione hypoſtatica ſeu perſonali.

Tertiò, Quædam ſeorſim naturis tribuuntur: humanitati quidem, quæ eam ſolam attingunt, ut: Filius Mariæ creuit ſapientia et gratia coram Deo & hominibus. Diuinitati uerò, quæ in illam ſolam competunt, ut: Filius Dei eſt, per quem ſecula ſunt condita.

Quartò, Interdum prædicata conueniunt utrique naturæ in Abſtracto, ut: Chriſtus uiuit in cœlo, quod utique conuenit Chriſto, ſecundum utranque naturam, diuinam & humanam.

Quintò, Quædam ita tribuuntur perſonæ, ut per ſe et ſeorſim neq; humanæ neq; diuinæ naturæ conueniant: qualia ſunt opera redemtionis, uidelicet, quòd poteſtatem à Patre acceperit, remittendi peccata, ſuſcitandi quos uelit, iuſticiam, ſanctitatem, ſalutem largiendi, quòd iudex conſtitutus ſit uiuorum & mortuorum, ut honoretur, quemadmodum & Pater, quòd ſit lux mundi, paſtor bonus, ſacerdos, rex, mediator.

Diſcernendæ ſunt igitur appellationes, quæ naturarum proprietates ſignificant, ab officij appellationibus. Deus, omnipotens, immortalis, ſunt

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

appellationes ad diuinam naturam referendæ. Homo, paſsibilis, uulneratus, mortuus, ſunt appellationes ad naturam humanam referendæ, (etſi omnis iniuria & paſsio homini Chriſto illata, ad ipſum unigenitum & impaſsibilem Deum, quadam ratione pertinet, quia diuina et humana natura unione hypoſtatica ſunt unitæ) Sed nomina Officij, quæ ſunt, Mediator, Redemtor, Saluator, Rex, Sacerdos, Paſtor, competunt toti perſonæ, non alicui naturæ ſeorſim.

Porrò huius uarietatis diſtinctio, non ſolùm utilis eſt ad confutandos hæreticos, uerùm etiam pijs mentibus longè alium fructum adfert. Nam ſub his uarijs formis loquendi continetur, quicquid neceſſarium cognitu eſt de filio Dei, de quo præcipuè quatuor neceſſariò cognoſcenda ſunt. I. Quòd ſit uerus Deus, unde fides concipit fiduciam, quòd poſsit iuuare & defendere quos uelit, hoc eſt, ad ſe confugientes, ut qui non ſolùm ſpiritu & ſacramentis, uerumetiam naturæ ſocietate illis coniunctus eſt. II. Quòd ſit uerus Homo, unde fides concipit fiduciam, quòd uelit iuuare. III. Quòd ſit una Perſona, non confuſis naturis, ſed unitis hypoſtatica unione. Vnde fides Deo coniunctiorem ſe ſtatuit, quàm ut ab eo abijciatur. IIII. Quòd ſit Rex & Pontifex. Breuiter, Saluator in ſe credentiũ. Et hoc eſt fidei fundamentum.

Teſtimonia igitur Primi modi monent, ne officiũ redemtionis diſcerpamus, ſed toti CHRISTO tribua-

tribuamus, Id quod adhuc quintus modus clarius docet.

Secundus modus unionem hypoſtaticam, ſeu unitatem perſonæ manifeſtat. Communio enim idiomatum euidenter oſtendit diſcrimen, inter hypoſtaticam ſeu perſonalem naturarum unionem in Chriſto, & ſocietatem ſeu auxilium Dei in alijs ſanctis. Ideò enim prædicata communicantur, quia eſt unum ὑφιστάμενον. Tertius modus diſtinctè naturas Chriſti, nimirum ueram diuinitatem ac ueram humanitatem comprobat.

Hìc utile eſt admonere de modis præſentiæ diuinæ. Tametſi enim Deus ubiq; totus per ſuam ſimplicem eſſentiam eſt, iuxta illud: Cœlum et terram ego impleo: non tamen eodem modo ubiq; eſſe conuincitur. Nam quatuor ſunt gradus præſentiæ Dei. Primus eſt præſentia conſeruationis, qua Deus omnibus creaturis adeſt, ita ut eas ſuſtentet, & conſeruet. Secundus gradus eſt, quo beatis angelis & hominibus in gloria adeſt. Tertius, quo in hac uita renatis adeſt, ſuo ſpiritu & efficacia. Quartus, quo adeſt λόγῳ unione hypoſtatica inſeparabiliter.

VI.

TESTIMONIA DE PROPRIETATIBVS DEI, VNDE FIDES in ipſum ſtabilitur.

Exodi 34. Iehoua Iehoua, Deus miſericors & clemens, patiens, ac multæ miſerationis, & uerax, qui aufers iniquitatem & ſcelera, apud quem in-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

nocens non erit innocens, qui miſericordiam cuſtodis in millia, qui reddis iniquitatem patrum filijs ac nepotibus, in tertiam & quartam generationem.

Pſal.85. Et tu Iehoua Deus, miſerator & miſericors, patiens & multæ miſericordiæ, et uerax.

Ierem.23. Putáſne Deus è uicino ego ſum, dicit Dominus, & non Deus è longè? Si occultabitur uir in abſconditis, & ego non uidebo eum, dicit Dominus? Nunquid non cœlum et terram impleo, dicit Dominus?

Ierem.32. Fortiſſime, magne & potens, Iehoua exercituum nomen tibi, magnus conſilio, & incomprehenſibilis cogitatu, cuius oculi aperti ſunt ſuper omnes uias filiorum Adam, ut reddas unicuique ſecundum uias ſuas, & ſecundum fructum adinuentionum eius.

VII.
DE VSV.

Quæ hactenus dicta ſunt, ad γνῶσιν pertinet. Nunc pauca ſubiungam de uſu & praxi. Primùm itaq; formant hæc rectè iudicium noſtrum de Deo, qui uult à nobis agnoſci talis, qualem ſe ſuo Verbo & Teſtimonio patefecit. Secundò, hinc rectè iudicare diſcimus de creatione, quæ eſt opus totius Trinitatis. Tertiò, rectè ſentire de reparatione generis humani, quod etiam opus totius Trinitatis exiſtit, ſeruata tamen cuiuſq; Perſonæ proprietate. Quartò, articuli fidei noſtræ hinc confir-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

matur, in quibus profitemur, nos credere in unum Deum, qui eſt Pater, Filius & Spiritus ſanctus. Quintò, erudiunt hæc nos ad ſolicitè ambulandum coram DEO noſtro, in uero timore & fide. Eſt enim præcipuus finis noticiæ Dei, fiducia in ipſum. Sextò, hæc faciunt ad rectè inuocandum. Inuocatio enim dirigenda eſt ad hunc ſolum Deum, qui eſt unus in ſubſtantia, & trinus in perſonis.

SECVNDVM CAPVT.

DE CREATIONE.

CReatio propriè eſt primaria illa rerum productio ſiue formatio, qua Deus æternus Pater Domini noſtri Ieſu Chriſti, unà cum Filio æterno, & Spiritu ſancto, produxit ex nihilo, & formauit cœlum & terram, & contenta in illis, uiſibilia & inuiſibilia, ut ipſe agnoſcatur & colatur. Eſt enim Creare propriè aliquid ex nihilo facere. Ebraicè BARA. Græcus genus poſuit: ἐποίησε, fecit.

Vt autem maiori admiratione rerum creatarum teneamur, obſeruandum eſt præconium creaturarum Geneſis 1. ubi Moſes ita inquit: Viditq; Deus cuncta quæ fecerat, & ecce bona ualdè. Hoc dictum Primùm monet, ut creaturas ſeparemus à deformitate, in naturam per peccatum introducta. Eſt enim peccatum eiúſq; effectus non à Deo, ſed à Diabolo & homine, auertentibus ſe à Deo.

Deinde

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Deinde cùm res creatas ualdè bonas eſſe audimus, tenendum eſt diſcrimen inter Deum, ſummè bonum, & res ab eo effectas. Eſt enim Deus bonus cauſa & origine, quæ bonitatis ratio rebus creatis minimè competit. Quare Dominus in Euangelio pronunciat, Deum ſolum bonum eſſe, qui non aliunde ſuæ bonitatis rationem habet, ſed ipſe bonus eſt, natura, cauſa & origine.

At RES creatæ quadruplici de cauſa bonæ prædicantur.

Primùm enim ex eo bonæ dicuntur, & ſunt, quia à Deo optimo ſunt conditæ.

Secundò, quia Deo conditori placent.

Tertiò, quia ſunt ordinatæ ad bonos uſus.

Quartò, quia ſingulæ in ſuo ordine Deo optimo ſeruire debent. Vnde Dauid Pſalm. 148. hortatur totam uniuerſitatem rerum, ut Deum conditorem & ſaluatorem ſuum celebret. Et quanquam tota creatura Deum ſua quadam ratione celebrat, tamen præcipuum cultum à rationali creatura requirit. Quare Angeli & Homines conditi erant, ut eſſent templum Dei, & uera innocentia ſeruirent Deo. Hæc nos admoneant, quotieſcunq; hanc rerum machinam intuemur, ut ad Chriſtum reparatorem naturæ humanæ confugiamus, quò aliquando Deo in noſtro ordine ritè ſeruire cum ſanctis Angelis poßimus.

Porrò in creaturis ſpectentur hæc quatuor.

Primum, ſpecierum pulcerrima uarietas.

Secun-

Secundum, facultatum & uirium in rebus productis utiliſsima proprietas.

Tertium, ordo creationis, & rerum productarum iucundiſsimus.

Quartum, Finis principalis conditionis rerum.

Hæc quatuor de multis magnis rebus nos admonent.

Varietas enim ſpecierum, qua adeo pulcrè re= I.
rum gradus diſtinxit, commendat nobis opificis ſummam potentiam & ſapientiam.

Proprietas & uis rebus inſita, bonitatem cre= II.
atoris prædicat, ut qui ad certas utilitates res ſingulas condiderit.

Ordo duplex conſideretur, Prior creationis, III.
qui docet, omnia propter hominem condita. Vnde commendat Deus nobis ſuam paternam prouidentiam, quòd antequam naſceremur, proſpexerit nobis. Poſterior ordo eſt rerum creatarum, quarum quatuor ſunt gradus: Infimus, earum rerum, quæ ſunt tantùm, ut Elementa, Lapides, Metalla, &c. Proximus, rerum quæ ſunt & uiuunt tantùm, ut plantæ, herbæ, frutices. Tertius, rerum quæ ſunt, uiuunt & ſentiunt, ut animalia bruta. Summus rerum eſt, quæ non ſolùm ſunt, uiuunt & ſentiunt, uerùm etiam intelligunt. Hi gradus rerum hanc naturam ex primæua conditione et ordinatione Dei obtinent, ut inferiores gradus ſeruiãt ſuperioribus, ſeruata cuiuſq; dignitate. Quare ut

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

re ut tres primi ordines ſeruiunt homini, ita quartus gradus ad unum Deum colendum referri deberet. Seruāt.n. ſuum ordinem uniuerſæ creaturæ, ſeruientes homini. Sed cùm Homo non ſeruit Deo, contra ſuam naturam facit, & inuertit ordinem naturæ rerum.

Huius igitur ordinis conſideratio duarum rerum nos admonebit. Primùm enim, quæ ſit hominis excellentia oſtendit. Excellit enim omnia, quæ infra ſuum ordinem collocata ſunt. Deinde oſtendit, quò omnes hominis actiones referendæ ſint, nimirum ad Deum agnoſcendum & glorificandum, & ad perpetuam gratiarum actionem reddendam Deo, qui in noſtrum bonum omnia condiderit.

IIII. Poſtremum eorum quatuor, quæ ſpectāda ſunt in creaturis, eſt finis creaturarum, qui ex ordine earundem haud obſcurè intelligi poteſt. Elementa enim & creaturæ primi ordinis ordinantur ad alias creaturas digniores, ita ut ordo rerum trium graduum ad hominem, Hominis uerò ſit ad Deum agnoſcendum & glorificandum. Hinc Salomon Prouerb. 16. Vniuerſa propter ſemetipſum operatus eſt Iehoua. Propter ſemetipſum, hoc eſt, ut ipſe ex ijs agnoſcatur, laudetur & glorificetur. Non enim res creauit, ut illis uteretur, quia nec illis nec noſtris bonis indiget. Pſal. 16.

TESTIMONIA CREATIONIS.

Geneſ. 1. In principio creauit Deus cœlum & terram.

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

terram. Lege hiſtoriam creationis primo et ſecundo capite Geneſeos.

Pſalm. 33. Verbo Iehoua cœli firmati ſunt, & ſpiritu oris eius omnis uirtus eorum.

Pſalmo eodem: Quoniam ipſe dixit, & facta ſunt, ipſe mandauit, & creata ſunt.

Pſal:18. Cœli enarrant gloriam Dei, & opera manuum eius annunciat firmamentum.

Prouerb. 16. Omnia operatus eſt Iehoua propter ſemetipſum.

CAPVT III.

DE PROVIDENTIA DEI.

PRouidentia Dei, eſt non ſolùm ipſa diuina ratio, qua is cuncta præterita & futura uidet & cognoſcit, ſed etiam adminiſtratio, per quam Deus ſuſtentat, gubernat & moderatur omnia à ſe condita, in ſui nominis gloriam. Sed huius adminiſtrationis tres ſunt modi.

Primus, eſt Vniuerſalis prouidentia, qua dirigit Deus omnes creaturas, iuxta conditionem & proprietatem, quam ſingulis, dum formaret eas, dedit, Et nunc eas ſua cura complectitur, ut ſtet incolumis naturæ ſtatus. Quare cùm Solem, Lunam, Stellas, curſum ſuum conficere uideamus, exiſtimemus ipſa obedire DEO, ipſius iuſſa exequi, neq; id tantùm, ſed Dei quoq; manu guber-

nari,

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

nari, ferriq; omnia eius nutu. Nec prohibet hæc uniuerſalis Dei operatio, quò minus ſingulæ creaturæ, tùm in cœlo, tùm in terris, qualitatem & naturam ſuam retineant, propriamq; inclinationem ſequantur. Vnde Auguſtinus dicit, Deum res conditas ſic adminiſtrare, ut eas proprijs motibus agere ſinat. Nam hoc ipſum eſt prouidentiæ Dei, ut non ſolùm naturam, uerumetiam inclinationem modumq; naturæ agendi ſuſtentet.

Secundus modus Specialis prouidentia eſt, qua Deus moderatur omnia, & addicit creaturas in obſequium ſuum, ut maximè expedire & conducere ſibi uidetur. Hac pluuias, tonitrua, gelu, grandinem, ſiccitatem, tempeſtatem, ſerenitatem, abundantiam, famem, bellum, pacem, exilium &c. efficit: ut hæc ſint bonitatis, & iuſticiæ & iudicij ſui inſtrumenta, prout nunc ſeruos ſuos iuuare: nunc ſontes punire: nunc pios caſtigare paterno affectu conſtituit: Idq; iuxta promiſsiones ſuas & minas, non aliqua ſtoica neceſsitate. Eſt autem hæc regula in primis tenenda: quòd ſub diuinam prouidentiam non tantùm cadant effectus futuri, ſed etiam ex quibus cauſis, quo medio, quoq; ordine proueniant. Fur ſtrangulatur, idq; prouidentia diuina, quia furtum commiſit tali ſupplicio dignū, nequaquam ſtrangulandus, ea uel ſimili cauſa non præcedente: etſi interdum nobis cauſæ talium ſuppliciorum occultæ ſunt. Proinde in euentibus ad pro-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

ad promiſsiones & minas diuinas, & non ad Stoicam neceſsitatem reſpiciendum eſt.

Tertius modus eſt prouidentia Peculiaris, qua Deus uiuit & regnat in Eccleſia Chriſti: erigit et fouet fideles: operatur uelle & perficere: inſpirat precandi affectum: efficit, ut in præceptis ſuis ambulemus, iuxta ſuam promiſsionem, Ezech. 36. Auferam cor lapideum de carne ueſtra, & dabo uobis cor carneum, & faciam, ut in præceptis meis ambuletis, & iudicia mea faciatis. Quatenus enim corrupti ſumus peccato originali, terræ ſiccæ & ſterili perſimiles ſumus, boni fructus nihil omnino producenti. Nam corruptum eſt iudicium noſtrum: uoluntas noſtra Deo rebellis, ad malum procliuis & propenſa: deniq; tota noſtra natura uicioſa eſt. Quòd cùm ita ſit, ipſe Dominus peculiari cura reformat in nobis iudicium, operatur in nobis & uelle & perficere. Sed interim notandum eſt, nos à natura electionem & uoluntatem habere: ſed quia utraq; peccato deprauata eſt, Dominus eas ſua manu reformat, & è malis bonas facit. Quòd igitur ad diſcernendum apti ſumus, quod uolumus, quòd hoc uel illud facimus, id naturale Dei donum eſt. Quòd uerò nihil aliud poſſumus eligere, expetere aut facere, quàm malum, id ex corruptione peccati eſt. Contrà, quòd benè operari cupimus, atq; exequendi poteſtate ſumus præditi, id totum à gratia proficiſcitur, qua in meliorem uitam regenerati ſumus.

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Porrò Finis & Vſus prouidentiæ Dei nunc explicandi ſunt. Finis itaq; duplex: Prior, ut nos totos Deo commendemus, eum timeamus, inuocemus & prædicemus. Poſterior, ut ſecurè contemnamus quicquid nobis mundus uel Satan minatur.

Vſus autem ut conſpiciatur apertius, duæ obſeruandæ ſunt nobis diſtinctiones. Prior, quod tàm in præteritum quàm in futurum conſideranda ſit prouidentia Dei. Altera, quòd Deus interdum cum ſuis medijs, interdum ſine medijs, nonnunquam etiam contra omnia media, ſuam prouidentiam exequatur.

Si igitur ad tempus reſpicis præteritum, diuinæ prouidentiæ aſſcribes, quicquid uel proſperi uel aduerſi tibi contigit, ſed diuerſimodè.

Si enim quid proſperi contigit, habes occaſionem celebrandi Dei, idq; exemplo ſanctorum Patriarcharum, Regum, atq; adeò omnium piorum.

Si quid aduerſi contigit, duo facies, Primùm cogita cum Iob: Sicut Domino placuit, ita factum eſt. Deinde anteactæ uitæ ſubeat memoria, ut uel ex pœnis tibi inflictis peccata tua agnoſcas, ac emenderis: Ita, ut cum Dauide dicere poßis: Bonum eſt mihi Domine, quòd humiliaſti me.

In tempus futurum hoc modo reputanda eſt prouidentia Dei, ut ſemper ad eius promißiones & minas intentus ſis, hinc ad Dei timorem, fidei inuocationiſq; profectum incitaberis. Non enim

carnis

carnis torporem, ſed quietem fidei adferre nobis debet prouidentia Dei. Deinde etiam aduerſus crucis acerbitatem armaberis.

Porrò ſi per media proſpicit tibi Dominus, accipe tanquam à manu Dei, & illi gratum te exhibe. Media autem, ut prouidentiæ Dei inſtrumenta agnoſcito. Si absq; medijs, ut ſi ſine pane te in carcere ſuſtentaret, uerbo Domini hoc aſſcribendum eſt. Si contra media nobis prouidet Dominus, hoc eſt, cùm nulla obſtacula prouidentiam paternam impedire poſſunt, ut cùm Dauid euectus eſt in regnum, Saule contrà cum tota familia reclamante: Cùm Daniel in ſpelunca Leonum liberatur, & tres uiri in camino Babylonico: habemus materiam prædicandi & celebrandi Dei. Hodie Eccleſia, uel inuitis inferorum portis, Dei prouidentia in hoc regno & alibi conſeruatur. Hæc ſi cogitaremus, non adeo ſacrilegè abiecta fiducia in Deum confugeremus ad humana præſidia, & in fauore pulueris & cineris ſpem poneremus: quam proteruiam non uno in loco Scriptura maledictam pronunciat. Ieremiæ 17. Maledictus homo, qui ponit fiduciam in homine, & ponit carnem brachium ſuum.

TESTIMONIA PROVIDENTIÆ uniuerſalis.

Pſal. 104. ſecundus, qui incipit: Benedic anima mea Dominum: prædicat hanc uniuerſalem adminiſtrationem.

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Paulus Act.17. In ipſo enim uiuimus, mouemur & ſumus, id eſt, per ipſum datur, ſuſtentatur & fouetur uita noſtra.

Ebræ.11. Ferens omnia uerbo potentiæ ſuæ.

Matth.10. Duo paſſeres aſſe ueneunt, & unus ex illis non cadit ſuper terram ſine Patre ueſtro.

1.Tim.6. Qui uiuificat omnia.

TESTIMONIA PROVIDENtiæ ſpecialis.

Pſal. 127. Niſi Dominus ædificauerit domum, fruſtra laborat qui ædificat eam.

Prouerb. 3. Egeſtas à Domino in domo impij, habitacula autem iuſtorum benedicentur.

Pſal.36. Homines & iumenta iuuabis Domine.

Huc Pſalmus 107. referendus eſt.

Huc refertur, quoties Dominus per Prophetas dicit, ſe tenebras & lucem, uitam & mortem immittere.

TESTIMONIA PECVLIARIS PROuidentiæ, quæ eſt electorum.

Pſal.1. Nouit Dominus uiam iuſtorum.

Pſal. 33. Oculi Domini ſuper iuſtos.

Matth.10. Capilli ueſtri omnes numerati ſunt.

Huc Pſal. 91. Qui habitas in adiutorio altiſsimi, totus referendus eſt. In hoc enim pulcerrimè oſtenditur, quòd Eccleſia Chriſti ſit ueluti theatrum prouidentiæ Dei.

CAPVT

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

CAPVT IIII.

HOMO.

HOMO eſt creatura Dei, conſtans corpore & anima rationali, ad imaginem Dei, cum libera uoluntate condita, præſesq; creaturarum inferiorum ordinum conſtituta, ut Deum in societate agnoſcat & celebret. Hæc definitio ſumta ex ſecundo capite Geneſeos conuenit homini, ut creatus erat à DEO, dum erat adhuc in honore, ut Pſalmus 49. loquitur, hoc eſt, in ſtatu innocentiæ ante peccatum.

Scire aūt oportet, quòd Scriptura ſacra quadruplicis ſtatus hominis meminit, quorum Primus fuit ante peccatum, Gen. 2. Secundus ſub peccato. Tertius ſub gratia fœderis, Geneſ. 3. & paßim in ſcripturis, In quo ſtatu ſoli ſunt ij, qui fœderis participes facti ſunt. Quartus ſtatus, poſt hanc uitam, & is uariat. Ante enim reſurrectionem, corpus in ſepulcro, anima pij in requie erit: Poſt reſurrectionem uerò coniungentur animæ corporibus, ut uel requie æterna fruantur ſimul, uel pœnas luant ſuæ iniuſticiæ. Iuxta horum ſtatuum diuerſitatem, hominis conditio mirabiliter uariat. Quare breuiter admonebo, qualis nam ſit homo in diuerſis illis ſtatibus.

In primo igitur ſtatu, quem uocant ſtatum Innocentiæ, qualis fuerit homo, ideo breuius dicam, quia poſtea rurſus repetendum eſt, ubi dicetur de

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

iuſticia originali. Habuit itaq; homo in hoc primo ſtatu. 1. imaginem Dei. 2. integritatem. 3. εὐταξίαν omnium uirium. 4. uerbum. 5. duplex ſacramentum, immortalitatis & probationis. Sed hæc apertius declaranda ſunt, ac primùm de imagine dicendum eſt.

I.

Imago itaq; quid ſit, nō eſt obſcurum. Eſt enim rei alicuius expreßio ſeu repræſentatio, idq; tùm in anima hominis, uidelicet in parte cognoſcente, tùm extra animam. Cùm enim mens humana cogitat aliquid, imaginem quãdam rei ueluti pingit et delineat: ut quoties cogitat aliquis hominem notum abſentem, mente quaſi delineat corporis figuram, quam intuetur de abſente cogitans. Ad eundem modum pictor manu exprimit delineamenta corporis, cuius imaginem pingit, ut abſentis formam, quantum fieri poteſt, referat & repræſentet picta imago. Hanc eſſe propriam ſignificationem Imaginis manifeſtum eſt, quam appellationem uerbum Dei accommodat æterno λόγῳ, deinde & homini, ac uocat imaginem Dei, quæ ipſum Deum repræſentat & refert. Sed hæc duplex eſt, naturalis nimirum & gratuita. Naturalis Dei imago in ſolo Chriſto eſt, & eſt duplex, eſſentialis, & per uirtutem.

Eſſentialis eſt eiuſdem eſſentiæ cum Patre, unde & ὁμοούσιος dicitur, coæterna & coæqualis. Vt enim in nobis cogitatio format imagines

rerum,

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

rerum, de quibus cogitamus, ita æternus Pater ſeſe ab æterno intuens & cogitans, gignit imaginem ſui. Sed nos non transfundimus ſubſtantiam in imagines illas, in mente formatas, quæ reipſa ſunt ſubitæ & euaneſcentes actiones. At Pater æternus ab æterno gignit imaginem, communicata ipſi eſſentia. Hanc eſſentialem Dei imaginem, hoc eſt, Chriſtum Dominum, Epiſtola ad Ebræos uocat characterem ſubſtantiæ Patris, hoc eſt, imaginem ſubſtantialem, qua Filius eſt ὁμοούσιος cum perſona Patris. Vocatur & λόγος eadem ratione. Vt enim imago in nobis concepta eſt λόγος, hoc eſt, uerbum mentale: ita Filius Dei λόγος, eſt æterni Patris imago, ineffabili ratione communicata eſſentia ab æterno.

Imago Dei per gloriam uirtutis (quam Epiſtola ad Ebræos ἀπαύγασμα gloriæ uocat) eſt, quæ refulget in Chriſto per operum diuinorum uirtutem, unde & Patris cœleſtis potentia glorioſa, & uoluntas paterna conſpicitur. Ita enim ſe totum in Chriſto patefecit Deus, ut in ipſo immenſam ſuam bonitatem, ſapientiam, uirtutem ac φιλανθρωπίαν in ſolidum declarauerit. De hac imagine loquitur Dominus Iohan. 14. Philippe, qui uidet me, uidet & Patrem. Et quoniam uirtutis ſimilitudo (ut inquit Hilarius) non poteſt eſſe diſsimilis naturæ, rectè ex uirtutis ſimilitudine, eſſentiæ ſimilitudo concluditur. Virtus enim Chriſti, præſentis diuinitatis uiſibilis eſt imago: qua Deus nobis, per

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

ſe inuiſibilis, quodammodo redditur uiſibilis. Nec poteſt hæc uirtutis gloria Prophetis aut Apoſtolis tribui, qui diuina opera ediderunt. Non enim propria, ſed CHRISTI uirtute & inuocatione id fecerunt, ad confirmandam Chriſti gloriam.

Porro Imago Dei per gratiam ea eſt, ſecundum quam primus homo factus & formatus fuit, iuxta illud: Faciamus hominem in imagine noſtra, ſecundum ſimilitudinem noſtram. Hæc imago in homine tripliciter conſiderari poteſt. Primùm, ratione ſubſtantiæ: deinde ratione donorum, quibus ornatus erat primus homo: tertiò, ratione eminentiæ ſuper alias creaturas.

Auguſtinus imaginem Dei, quæ ratione ſubſtantiæ ſpectatur, interpretatur hoc modo: Memoria in mente hominis ſignificat Patrem æternum gignentem Filium. Cogitatio ſignificat Filium, unde & λόγος æterni Patris dicitur. Voluntas Spiritum ſanctum ſignificat. Neq; dubium eſt, æterni Patris & Filij & Spiritus ſancti diſcrimina in humana mente eſſe adumbrata. Eſt Mens quidem una ſimpliciſſima natura, ſed in ea ſunt iſtæ tres proprietates: Memoria, Cogitatio & Voluntas, quæ repræſentant, tanquam obſcuræ quædam umbræ, perſonarũ in diuinis diſcrimina.

Verùm ſi ad DONA referas hanc Dei imaginem in homine, erit profectò imago Dei, conformitas & ſimilitudo, quæ Adamo erat cum Deo, qua iuſticiam & ſanctitatem Dei quaſi in ſpeculo repræ-

repræſentauit Adam. Vnde Paulus Epheſ. 4. Et induatis nouum hominem, qui ſecundum Deum creatus eſt, in iuſticia & ſanctitate ueritatis. Huius imaginis finis fuit, ut Adam cum ſua poſteritate in ſanctitate & iuſticia omnibus diebus ſeruiret Deo.

Ratione ordinis ſeu eminentiæ ad alias creaturas, homo erat conditus ad imaginem Dei, ut qui Dominus omnium rerum inferiorum ordinũ erat conſtitutus. Hæc quidem imago non ad puritatem & ſanctitatem cordis, ſed ad externam ordinationem Dei pertinet. Vnde Paulus 1. Cor. 11. Virum imaginem & gloriam Dei docet. In eminentia enim, qua uir mulierem antecellit, gloria & imago Dei quodammodo conſpicitur, quemadmodum in omni principatu.

Has TRES partes imaginis Dei eſſe non eſt dubium: quarum extremæ, hoc eſt, prima & ultima, iuxta quaſdam tenues umbras remanſerunt in homine poſt lapſum. Media autem pars prorſus inducta fuit per peccatum, ſed per Chriſtum in regeneratis indies reparatur & fit illuſtrior: quæ poſt reſurrectionem perficietur: quando non ſolùm mente, corde, affectibus conformes Chriſto erimus, uerùm etiam corporibus, quod Paulus 1. Corinth. 15. & Philip. 3. docet.

II.

Secundum, quod habuiſſe hominem in primo ſtatu dixi, eſt integritas. Hæc fuit mentis, perfectè

intelligentis & rectiſſimè iudicantis: cordis iuſtiſſimè & ordinatiſſimè appetentis: & corporis promtiſſimè exequentis, quæ mens perfectè iudicauit, & cor rectè imperauit.

III.

Tertio loco εὐταξίαν poſui, quæ omnium uirium pulcerrima harmonia extitit: qua mens nihil cogitauit, cor nihil appetiuit, corpus nihil executum eſt, niſi quod Deo probabatur. Quæ harmonia mentis, corporis et cordis cum uoluntate Dei, ſummum hominis bonum fuit, ratione ſtatus hominis perfectiſſimi.

IIII.

Sequitur Verbum, quod & præceptum & prohibitionem continet. Præceptum: Ex omni arbore paradiſi comedes. Prohibitionem: De arbore autem ſcientiæ boni & mali ne comedas. Hæc arbor homini exitialis fuit, non quidem ſua natura, nam bona DEI creatura erat, ſed propter mandatum Dei, quod uiolare nefas erat.

V.

Poſtremum, quod poſui in ſtatu primo hominis, fuit ſacramentum duplex, uidelicet probationis & immortalitatis. Quemadmodum enim arbor ſcientiæ boni & mali exitio fuit Adamo propter ipſius præuaricationem: (erat enim illi à Deo commendatum, ut eſſet explorationis ſeu probationis ſacramentum quoddam) Ita, ſi præcepto obtemperaſſet, fructus arboris uitæ ſacramentum fuiſſet

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

fuiſſet illi immortalitatis, ac quaſi remedium, quo uita perpetuò conſeruanda eſſet. Hoc apertè indicat textus, cùm dicit: Nunc ergo, ne fortè mittat manum ſuam, & ſumat etiam de arbore uitæ, & comedat, & uiuat in æternum, emiſit eum Dominus Deus de horto Eden, ſeu Paradiſo.

Status ſecũdus hominis miſerrimus eſt, ſub peccato et tyrannide Diaboli, qui qualis ſit, in VIII. capite, ubi de peccato agetur, manifeſtabitur.

Tertius ſtatus Gratiæ eſt. In hoc imago Dei, per peccatum in ſecundo ſtatu deleta, inſtaurari incipit per Chriſtum, naturalem Dei imaginem. Quemadmodum enim creatio hominis fuit formatio ipſius ad imaginem Dei: Ita ſanè regeneratio piorum nihil aliud eſt, quàm reformatio imaginis Dei in illis. In hoc igitur ſtatu lapſus homo dextera Dei erigitur, dum in Chriſtum credit. Vnde præclarè Auguſtinus: Sed quoniam (inquit) non ſicut ſponte homo cecidit, ita ſponte reſurgere poteſt, porrectam nobis deſuper dexteram Dei, id eſt, Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, firma fide teneamus.

De quarto ſtatu hominis, qui eſt piorum quidem in gloria, hoc eſt, æterna beatitudine, Impiorum uerò in gehenna, dicam in Symbolo.

VSVS.

Porrò VSVS huius capitis eſt, ut agnito fine noſtræ conditionis, Chriſtum naturæ noſtræ & imaginis Dei in nobis reparatorem, firma fide teneamus,

neamus, eiq; totis uiribus ſeruiamus, in ſanctitate & iuſticia uera. Nunc teſtimonia de primo tantùm ſtatu hominis ſubijciam, quia de alijs commodius ſuis proprijs locis dicetur.

TESTIMONIA DE HOMINIS PRIMO STATV.

Gene. 1. Creauit Deus hominem ad imaginem ſuam, ad imaginem Dei creauit eum, Maſculum et fœminam creauit eos.

Gene. 2. Formauit Deus hominem de puluere terræ, & inſpirauit in faciem eius ſpiraculū uitæ.

Pſal. 49. Homo cùm in honore eſſet, non intellexit. Hìc ſtatum innocentiæ honoris titulo ornat Dauid.

Eccleſ. 7. Deus fecit hominem erectum.

Syracidæ 15. Deus reliquit hominem in manu conſilij ſui.

Syracidæ 17. Deus de terra creauit hominem, & ſecundum imaginem ſuam fecit illum.

Sapien. 2. Deus creauit hominem in integritate, & ad imaginem ſimilitudinis ſuæ fecit eum.

Eſai. 43. Omnem uocatum in nomine meo, in gloriam meam creaui eum, formaui eum, feci eum.

CAPVT V.

IVSTICIA ORIGINALIS.

TAmetſi facilè colligi poteſt, ex ijs, quæ diximus de ſtatu hominis ante lapſum, quæ qua-

liſq;

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

liſq; ſit iuſticia originalis: tamen utile eſt tenere aliquam breuem deſcriptionem, qualis hæc eſſe poterit:

IVSTICIA ORIGINALIS eſt integritas naturæ humanæ, in qua refulget imago Dei, obedientia & εὐταξία omnium uirium, mentis, cordis, corporis, erga Deum, adeóq; ipſa generis humani approbatio & acceptatio apud Deum.

In hac definitione duo complexus ſum, nimirum Materiale & Formale iuſticiæ originalis. Materiale eſt integritas naturæ humanæ, lux mentis, uoluntatis conuerſio ad Deum, cordis obedientia & εὐταξία omnium uirium in homine. Formale uerò eſt ipſa approbatio & acceptatio hominis apud Deum. Deſcriptionis huius membra ex teſtimonijs ſuprà commemoratis de ſtatu hominis confirmantur.

VSVS.

Vſus eſt, ut lapſum noſtrum ab hac iuſticia deploremus, ac totis uiribus anhelemus, ut eam per CHRISTVM recipiamus.

CAPVT VI.

LIBERVM ARBITRIVM.

Multæ ſunt, cùm ueterũ, tùm recentium acutæ & doctæ diſputationes de libero arbitrio: quas ut eò rectius intelligant adoleſcentes, primùm exponam quædam uocabula, quorũ cog-

nitio

nitio faciat ad intelligendã rectius hanc doctrinã.

Sex ſunt in homine, quantum ad hoc negocium attinet, ſpectanda: Vita, Senſus, Appetitus, Ratio, Voluntas, Voluntatis libertas.

Vita ipſa eſt internus & naturalis motus, uigens tantùm intrinſecus.

Senſus eſt uitalis in corpore motus, uigens etiam extrinſecus.

Appetitus eſt naturalis uis in animante, mouendis auidè ſenſibus attributa.

Ratio eſt facultas naturalis iudicandi res oblatas.

Voluntas eſt motus naturalis, rationi, appetitui, & ſenſui præſidens. Hæc ſanè quócunq; ſe inclinauerit, ſemper habet rationem comitem, & quodammodo pediſſequam, non quòd ſemper ex ratione, ſed quòd nunquam abſq; ratione moueatur, ita, ut multa faciat per ipſam contra ipſam, hoc eſt, quaſi per eius miniſterium contra eius conſilium & iudicium. Hinc illa uox Medeæ:

uideo meliora proboq́;,
Deteriora ſequor.

Eſt autem ratio uoluntati data, ut inſtruat illam, non ut deſtruat. Deſtrueret autem, ſi neceſſitatem ei ullam imponeret, quò minus liberè pro arbitrio ſe moueret, ſiue in malum conſentiens, ſiue in bonum. Si horum alterutrum prohiberet ratio, uoluntas non eſſet uoluntas. Voluntas enim coacta propriè uoluntas dici nequit: licet ſerua ſit in non renatis.

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Iam unde ſit liberum arbitrium, ex prædictis colligendum eſt: nempe, quòd ſit ſpontaneus ex uoluntatis libertate & rationis arbitrio, hoc eſt, iudicio conſenſus. Ratio enim non imperat uoluntati, ſed ut conſiliarius fidus iudicat, relinquens uoluntati imperandi munus. Ratio Medeæ uoluntati dictauit, στοργὴν erga prolem conſeruandam: quod iudicium etſi probauit uoluntas, tamen ut domina media ad imperandum elegit contrarium, idq; ſponte & liberè.

Quare liberum arbitrium eſt facultas, quo uoluntas ſponte ſua, minimè coacta eligit uel reſpuit quod ratio iudicat. Vt enim arbitrium, iudicium rationis, ita libertas uoluntatis inclinationem liberam in hoc uel illud monſtratum à ratione reſpicit. Hîc certè libertas ſeruituti non opponitur, ſed neceßitati ſeu coactioni: quæ nullo pacto ſine implicatione contradictionis cum uoluntate ſtare poteſt. Cùm itaq; Theologi quidam liberum arbitrium oppugnant, non tollunt libertatem uoluntatis, quatenus ſua ſponte & uoluntario motu hoc eligit, uel illud reijcit: Sed quatenus ſerua eſſe negatur captiua ſub peccato. Hanc enim opinionem impugnant, non Stoicam ſtatuunt uoluntatis neceßitatem. Vnde fit, quòd interdum non tàm de rebus, quàm de uocabulis certetur, dum alij libertatis uocabulum opponunt neceßitati, alij ſeruituti. Si enim libertas neceßitati ſeu coactioni opponitur, uoluntatem tollit, qui eius libertatem

ener-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

eneruat. At ſi opponitur ſeruo, gratiæ hoſtis eſt, qui libertatem, quantum ad iuſticiam ſpiritualem attinet, homini non renato uindicat. Atq; in hunc modum philoſophicè ferè inter Theologos diſputatur.

Quoniam autem in quæſtione de libero arbitrio in Eccleſia quæritur (ni fallor, libenter enim me doctorum iudicio ſubijcio) ſimul de iudicio & uoluntate & uiribus hominum, in ijs præſtandis, quæ ad ſalutem animarum pertinent: & quia Græcorum uocabulum nimiùm arrogans eſt, quo non tantùm uoluntatis ſpontaneus motus ad aliquid, ſed etiam uirium libera facultas ſignificatur, (Eſt autem uocabulum Græcis uſitatum in hac quæſtione αὐτεξούσιον, ſelffmegtighedt / quaſi homo ex ſe haberet non ſolùm eligendi facultatem, uerùm etiam præſtandi uires, quemadmodum Pelagius ſomniauit) ſubijciam explicationem huius quæſtionis, quatenus liberum arbitrium etiam facultatem præſtandi, quæ uoluntas imperat, complectatur. Sitq; hæc definitio:

LIBERVM ARBITRIVM eſt facultas, rationis quidem ad malum bonumúe diſcernendum, uoluntatis uerò ad utrumuis eligendum, deniq; & uirium ad utrumlibet præſtandum. Nam ut aliquid rectè fiat uel geratur, requiritur primùm iudicium ſanum: Deinde uoluntas media ad imperandum: Poſtremò conatus ſeu uires, quæ obſequium præſtant. Hinc ſequitur, illic demum eſſe

liberum arbitrium, ubi iudicium ſanum eſt, uoluntas promta, uireſq; ad agendum idoneæ. Quare cùm hæc omnia in primo ſtatu hominis abſoluta & perfecta fuerint, ibi quoq; liberum arbitrium fuiſſe minimè impeditum, manifeſtum eſt.

Verùm cùm de libero arbitrio quæritur, quæſtio eſt potißimum: An homo poſt lapſum à ſuo primo ſtatu habeat liberum arbitrium, nec'ne? Vt ad hanc quæſtionem planè & ſine errore reſpondeatur, tria ſunt notanda. Primùm enim conſtituenda eſt regula ex ijs, quæ dicta ſunt: Deinde diſtinguendi ſunt actionum gradus: Tùm actionibus applicanda eſt regula.

REGVLA hæc eſt: Liberum arbitrium earum eſt rerum, quarum iudicium integrum exiſtit, uoluntas non impedita, & uires ſufficientes.

GRADVS actionum, quantum quidem ad hoc noſtrum propoſitum attinet, quatuor conſtituantur.

Primus gradus ſit actionum, quæ hominibus cum brutis magna ex parte cõmunes ſunt: ut quæ pertinent ad conſeruationem naturæ, ſeu indiuiduorum. Huius generis ſunt, educare, tueri natos, edere, bibere, ueſtire, ædificare, uigilare, dormire, ire, ſtare, ſedere, & id genus alia.

Secundus gradus, actiones rationis complectitur, quarum aliæ ſunt communes, aliæ priuatæ, aliæ politicæ, aliæ œconomicæ. Huius generis ſunt: gerere magiſtratum, ſeruire, contractus exerce-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

re, colere agros, exercere artificium, nauigare.

Tertius gradus Eccleſiaſticorum operum eſt, quæ pertinent ad miniſterium conſeruandum, ut, docere uerbum, hac uel illa hora conuenire, audire uerbum, adminiſtrare Sacramenta, percipere Sacramenta, his uel illis ceremonijs uti.

Quartus gradus diuina opera complectitur, ut, implere legem Dei, præſtare fidem, credere, rectè orare, diligere inimicos. Breuiter, eorum operum eſt hic gradus, quæ lege ſua Deus à nobis requirit, quod ad interiorem & ueram obedientiam attinet.

His gradibus actionum ita conſtitutis, non erit difficilis regulæ accommodatio. Quare pro diuerſitate horum graduum, ad quæſtionem ſic reſpondendum eſt.

In primo actionum gradu homo liberum arbitrium habet. Poteſt enim naturæ ſenſu actiones huius gradus diſcernere, poteſt etiam naturali impetu ad eas ferri, nec uires in hac parte adeò fractæ ſunt, quin obſequiũ appetitui præſtare poſsint.

In ſecundo & tertio gradibus, impediuntur duabus rebus, tyrannide Diaboli, & uirium imbecillitate, nec iudicium hîc eſt tam integrum, nec uoluntas adeò alacris, ut in primo genere. Hinc illud Medeæ:

uideo meliora proboq́;,
Deteriora ſequor.

Et experientia teſtatur, quàm imbecilles ſint homines, etiam in his externis actionibus, et maximè

in ijs,

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

in ijs, quæ uocationem uniuſcuiuſq; attingunt, & ad diſciplinam pertinent. Quare hîc agnoſcenda eſt cùm imbecillitas noſtra, tùm tyrannis Diaboli, & orandus eſt Deus, ut nobis adſit, ac iuuet nos, nec ſinat Diabolū in nos graſſari pro ſua libidine.

Libertatis autem in his tribus gradibus actionum tres ſunt cauſæ. Prima, ut ſit diſcrimen inter agens liberum, & non agens liberè. Secunda, ut ſciamus Deum eſſe agens liberrimum. Neq; enim cauſa effectu natura imbecillior, aut minus efficax eſt. Quare Stoicorum delirium de neceßitate dependentiæ primæ & ſecundarum cauſarum (quo ſentiunt Deum nihil poſſe agere, niſi quatenus cient ſecundæ cauſæ) eſt fugiendum et deteſtandum. Tertia, ut poßit in ſocietate humana gubernatio aliqua eſſe.

Sunt autem duo genera actionum, quæ ad externam diſciplinam pertinent, eaq́; relicta poſt deprauationem in uoluntate. Horum unum eſt δεσποτικὸν, quo uoluntas imperat locomotiuæ, alterum προαιρετικὸν, cùm uera et ſeria electione ſeu proæreſi, honeſtas actiones antefert uoluntas.

Reſtat quartus gradus actionum, in quo homo ſibi relictus nihil planè poteſt, nullam omnino habet uoluntatis libertatem. Nam & iudicium decipitur, & uoluntas deficit, & uiribus deſtituimur. Hoc primùm confirmari poteſt Pauli dicto, qui poſt Dauidē ita inquit: Non eſt iuſtus, ne unus quidem, Non eſt qui intelligit (hîc adimitur iudi-

cium) Non eſt qui quærit Deum, (oſtenditur uoluntatis auerſio) Omnes declinauerunt, ſimul inutiles facti ſunt, (hìc uires & conatus auferuntur) Deinde Paulus 1. Corinth. 2. de iudicio ita inquit: ψυχικὸς δὲ ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ πνεύματος τοῦ θεοῦ. Id eſt, animalis homo non capit ea, quæ ſunt ſpiritus Dei. Rom. 8. φρόνημα carnis, ſimultas eſt erga Deum, nam legi Dei non ſubijcitur, nec enim poteſt. Hoc Pauli dictum clarè docet, mentem, uoluntatem & affectus hominis, quatenus ſibi relinquitur, apertè aduerſari Deo. φρόνημα enim genus eſt ad omnes actiones animi. Item, Philip. 2. Deus operatur in nobis & uelle & perficere, pro bona uoluntate. Item, Ezech. 36. Auferam cor lapideum de carne ueſtra, & dabo uobis cor carneum, & Spiritum meum ponam in medio ueſtri, & faciam, ut in præceptis meis ambuletis. Rectè igitur de hoc gradu operum Bernardus inquit: Si diſcernere uolumus (ſcilicet nobis relicti) inter bonum & malum, decipimur. Si tentamus facere bonum, deficimus. Si conamur reſiſtere malo, deijcimur & ſuperamur. Quemadmodum enim auicula pede alligata, uolare incipiens, funiculo in terram detrahitur: ſic quoq; mens hominis ad rerum cœleſtium actiones uolare contendens, ab effectibus retrahitur, niſi alis Chriſti ſubuehatur, hoc eſt, uerbo & S. ſancto iuuetur.

Verùm hìc monendi ſunt auditores, quòd uocabulum LIBERTATIS in hac diſputatione

non

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

non opponatur coactioni, ſed ſeruituti, ut ſuprà dictum eſt. Libertas enim & ſeruitus ita inter ſe pugnant, ut qui alterum dixerit, alterum neget. Cum igitur Paulus Rom.6. totum hominem, quatenus ſuæ naturæ relinquitur, dicit eſſe uenditum ſub peccato, nemo non uidet, libertatem ſublatam eſſe, & in eius locum ſeruitutem ſucceßiſſe. Notandæ ſunt ergo hæ antitheſes: quòd ut liberum arbitrium ſeruo, ita coactum ſpontaneo aduerſatur: quas differentias breuiter definitionibus illuſtremus.

LIBERA itaq; uoluntas eſt, quæ bonum & malum eligere habet in ſua poteſtate, qua ſpoliatum hominem ſuperiora teſtimonia teſtantur.

SERVA, quæ propter corruptionem ſub malarum cupiditatum imperio captiua tenetur, ut nihil aliud quàm malum eligere poßit, etiamſi id ſpontè & libenter non externo motu impulſa faciat. Vnde Bernardus: Libera eſt uoluntas mala, quòd mala: ſed ſeruilis eo ipſo, quòd mala. Omnis enim qui facit peccatum, ſeruus eſt peccati. Hic Bernardus manifeſtè liberum opponit coacto, non ſeruo. Seruum enim arbitrium ſtatuit, etſi liberum fateatur, quæ ſanè ſtare ſimul non poſſunt, ſi liberum ſeruo opponeret.

COACTA uoluntas eſt, quæ non ſponte ſua, non interiore electionis motu inclinatur huc uel illuc, ſed externo motu uiolenter fertur. Talis uoluntas nulla eſſe poteſt, cũ alterũ alteri repugnet.

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

SPONTANEA coactæ opponitur, ultrò enim ſe flectit, quócunq; ducitur, non autem trahitur aut rapitur inuita. Hanc concedimus homini, ut ſi quid mali faciat, ſibi et uoluntariæ ſuæ electioni imputare debeat. Hæc ſpontanea uoluntas omnino à libera uoluntate, ſeu à libero arbitrio, diuerſa eſt. Non enim ſeruo opponitur, ſed coacto, ut iam demonſtratum eſt.

Cæterùm quia non eodem ſignificatu accipitur libertatis uocabulum ab omnibus, ut iam dictum eſt: Alij enim libertatem ſeruituti opponunt, ut Lutherus: Alij coactioni, ut Bernardus & multi alij: poteris breuiter ad quæſtionem, Num homo habeat liberum arbitrium, hoc pacto reſpondere: Si liberum opponis coacto, uerè hominis uoluntatem liberam pronuncio. Nam uoluntas coacta, uoluntas non eſt. Cedit enim uoluntati neceßitas. At ſi liberũ ſeruo opponis, quod faciunt pleriq; Theologi, Græci & Latini, diſtinguo inter externam diſciplinam, & iuſticiam ſpiritualem. In externa diſciplina uerbum Dei & experientia teſtantur, homini aliquam libertatem eſſe relictam. At quia Chriſtus dicit: Sine me nihil poteſtis facere: & Paulus idem de ſe teſtatur, & infinita teſtimonia Scripturæ hoc ipſum conuincunt, dico uoluntatem liberandam eſſe per Chriſtum, & reformandam manu Dei, priuſquam ſpiritualem iuſticiam præſtare poßit.

Deinde et hoc obſeruandum eſt, quòd dum negamus

gamus iudicium, uoluntatem & uires ad benè agendum, non negemus has facultates ſimpliciter, & quantum ad ſubſtantiam pertinet, ſed quantum ad habitus. Iudicare enim, uelle & agere naturæ ſunt. Verùm quemadmodum iniquè iudicare, malè uelle, & prauè agere, corruptioni imputanda ſunt: Sic rectè iudicare, benè uelle, & rectè agere, gratiæ ſupernaturalis ſunt beneficia.

VSVS.

Sed horum quis uſus? Non augebunt in nobis ſocordiam, ſed primùm, quoniam ratio non percipit ea quæ ſunt ſpiritus Dei, monemur hîc, ut uerbum Dei audiamus, unde iudicium noſtrum corrigitur. Deinde Spiritum ſanctum rogemus, ut ex corde lapideo carneum faciat, atq; uires ſuppeditet. Qua de re pulcrè monet Auguſtinus, inquiens: O homo, in præceptione cognoſce, quid debeas habere: In correptione cognoſce, tuo te uicio non habere: In petitione cognoſce unde accipias, quod uis habere. Ita futurum eſt, ut mens illuminata rectè iudicet, cor reformatum manu Dei uoluntarium efficiatur, & homo pro gratiæ menſura, quam accipit, conetur, & ad obſequium applicet ſuas facultates ſeu uires. Ex quibus relinquitur, præcipuas ſpiritualium actionum cauſas eſſe, Verbum Dei, quo formatur iudicium, Spiritum ſanctum, quo reformatur cor, & uoluntatem ſpontaneam, uerbo Dei & Spiritui ſancto obſequentem.

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

TESTIMONIA QVIBVS EVERTITVR liberum arbitrium, in negocijs ſalutis ſine gratia.

1.Cor.2. Animalis homo non percipit ea, quæ ſunt Spiritus Dei.

Philip.1.Quod Deus in uobis cœpit bonum opus, perficiet.

Philip.2.Non'ne Deus eſt qui agit in uobis, ut & uelitis & efficiatis, pro beneplacito.

Iohan.15. Sine me nihil poteſtis facere.

Item: Nemo uenit ad me, niſi quem Pater traxerit.

Rom.8.Spiritus adiuuat infirmitates noſtras.

Gen.8.Cogitatio humani cordis mala eſt omni tempore.

Pſal.13. Non eſt iuſtus, ne unus quidem, non eſt qui intelligat, non eſt qui exquirat Deum.

Roman.6.Velle adiacet mihi, At ut faciam bonum, non reperio.

Prouerb.16. Cor hominis diſponit uiam ſuam, ſed Domini eſt dirigere greſſus eius. Regenerati uoluntatem bonam habent ex gratia, ſed facultatem non habent, quæ exercitijs quidem creſcit, in uita uerò beata perficietur.

CAPVT VII.

CONTINGENTIA.

CONTINGENTIA eſt euentus eius rei, quæ habuit cauſas, quæ ſua natura aliter agere pote-

re poterant. Quanquam autem Deus ſuſtentet naturam, quemadmodum ſuprà declaratum eſt: tamen naturæ agendi modum relinquit, & non tollit ſuo moderamine, ſed unà cum natura ſuſtentat. Nunc autem ordinauit Deus, ut alia naturaliter agant, ut ignis: alia libera uoluntate & electione, ut homo. Quare dubium non eſt, quin multi effectus reuera ſint contingentes.

Vt autem hæc res clarius percipiatur, notandum eſt, in natura tres eſſe cauſarum gradus, quantum quidem ad hoc noſtrum propoſitum attinet. Quædam enim cauſæ ſunt neceſſariæ in ſe & in ordine ad effectus: ut motus cœli ad eclypſes, & alios effectus, qui ex motu orbium neceßitate phyſica eueniunt. Huiuſmodi effectus futuri, non quidem contingentes, ſed neceſſarij ſunt. Aliæ ſunt cauſæ, quæ non ſunt neceſſariæ, ſaltem per comparationem ad effectus, ut eos neceſſariò producant, imò poſſunt non producere eos. Atq; huius generis effectus ſunt futuri, non neceſſarij, ſed contingentes. Verùm horum duplex eſt differentia. Nam quædam cauſæ ad producendos tales effectus determinatæ ſunt, qui effectus ſunt futuri, non neceſſarij, ſed contingentes. quia eorum cauſæ ad producendos tales effectus determinatæ ſunt: qui effectus etiam ſunt contingentes, quia eorum cauſæ poterant ſecùs agere. Aliæ ſunt cauſæ, quæ per ſe nullam habent determinationem, ad hunc uel illum effectum producendum, ſed promiſcuè ſe ha-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

bent ad utramlibet, ut uoluntas Dei, Angelorum & hominum. Hæc uoluntas cauſa eſt contingentiæ, quia contingentia ſublata, nulla omnino uoluntas reliqua manet.

Deinde contingentiam eſſe, confirmat ipſa Dei prouidentia. Deus enim ſuæ prouidentiæ ordinem per cauſas inferiores exequitur. Ex quo ſequitur, ordinem diuinæ prouidentiæ eſſe, ut alij effectus ſint neceſſarij, alij contingentes. Et quanquam rectè dicitur: Secunda cauſa non agit ſine prima, tamen ex eo non ſequitur, contingentiam tolli. Nam Deus non ſolùm ſuſtentat cauſam ſecundam, uerùm etiam modum agendi, tametſi non iuuet contra ordinem ſuum ruentem.

Porrò duo teſtimoniorum genera hanc doctrinam confirmant: Prius, quod docet, Deum non eſſe cauſam peccati, nec uelle peccatum: Poſterius, quod monſtrat, hominem ſpontanea uoluntate alia præ alijs eligere & agere. Chriſtus, ſicuti ipſe teſtatur, poterat obtinere à Patre duodecim legiones angelorum, tamen non obtinet: & ſciebat Pater eum non oraturum, tamen poterat orare. Igitur fieri aliquid potuit, quod factum non eſt. Neq; ſcientia Dei neceſſarias reddit omnes actiones. Alioqui oporteret non ſolùm Chriſtum, uerùm etiam ipſum Patrem ſeruum eſſe ſuarum actionum: utpote qui ſciat, quid facturus ſit: ſed non ideò facturus eſt, quia ſcit: ſed ideo ſcit, quia facturus eſt. Habétq; liberrimam faciendi & non faciendi poteſtatem.

VSVS.

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

VSVS.

Vſus doctrinæ huius eſt:ut Deum *rogemus, ut noſtras mentes, uoluntates & corpora gubernet, ne ruamus contra ipſius ordinem.* Deinde, *ne* Deo *imputemus peccatum: néue quid tentemus, quod uel ipſius gloriam obſcuret, uel noſtram ſalutem impediat.*

CAPVT VIII.

PECCATVM CVM SVIS DIFFERENTIIS.

PECCATVM *in genere eſt inobedientia aduerſus* Deum, *offendens* Deum, *maledicta & damnata à* Deo. *Hæc definitio ſumta eſt ex* Legis *ſententia*: Maledictus *omnis, qui non permanſerit in omnibus, quæ ſcripta ſunt in libro* Legis, *ut faciat ea. Sed inobedientiæ uocabulum in* Scriptura *quatuor complectitur, defectum, corruptionem, inclinationem & actionem.* Peccati *enim ratio in eo conſiſtit, ſi quid contra legem* Dei *uel exiſtit in nobis, ut defectus & corruptio: uel proficiſcitur à nobis, ut inclinatio et actio.* Hoc *confirmatur* Ioannis *dicto, qui peccatum definit* ἀνομίαν, *hoc eſt, quod eſt contra legem* Dei. *Complectitur autem hæc* ἀνομία *duo, nempe, materiale & formale peccati.* Materiale *eſt defectus, corruptio, inclinatio, actio pugnans cum lege* Dei. Formale *eſt ipſe reatus.* Nam *& hic reatus in lege includitur, iuxta dictum:* Maledictus *omnis, qui non perman-*

ſerit

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

ſerit in omnibus,quæ ſcripta ſunt in libro Legis.

Ambroſius ferè eodem modo peccatum definit, dicens: Peccatum eſt diuinæ legis præuaricatio, & cœleſtium inobedientia præceptorum.

Hæc in genere de peccato dicta ſint, nunc eius differentias uideamus.

Eſt autem duplex peccatum, Originale & Actuale, ordinè de utroq; dicendum eſt.

Peccatum itaq; Originale eſt, cùm corruptio humanæ naturæ propagata ab Adam, tùm reatus, quo naſcentes propter Adæ lapſum rei ſunt iræ Dei, & mortis æternæ. Porrò duo ſunt obſeruanda in peccato originis, Materiale & formale.

Materiale eſt corruptio ipſa,hoc eſt,deformitas et ἀταξία omnium uirium in homine, hoc eſt, in Mente defectus noticiæ Dei, & firmi aſſenſus de prouidentia, promiſsionibus & minis Dei. In Voluntate auerſio, hoc eſt, eſſe ſine metu, ſine fiducia ac dilectione Dei. In Corde concupiſcentia & impetus contra ordinem diuinum.

Formale uerò peccati originalis eſt reatus ipſe, hoc eſt,ordinatum eſſe ad damnationem ſeu æternas pœnas. Natura enim,ut inquit Paulus,filij iræ ſumus. Breuiter,ut iuſticia originalis eſt integritas & approbatio, ita peccatum originis eſt corruptio & reatus.

Cæterùm, ut intelligamus peccatum originis totius hominis peruerſionem eſſe, Primùm uidebimus, quæ concurrant peccata in lapſu primorum

paren-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

parentum. Deinde nomina eius, quibus in Scriptu=ra appellatur, recenſebimus.

In lapſu itaq; primorum parentum hæc grauiſsima delicta concurrunt:

I. Dubitatio de uerbo Dei.

II. Amiſsio fidei, cùm non credunt Deo minanti pœnas.

III. Curioſitas, Diſceſſerunt enim à uerbo, & quæſierunt alienam ſapientiam.

IIII. Superbia, qua uoluerunt magnifieri.

V. Contemtus Dei, cùm uiolarunt mandatum Dei contra conſcientiam.

VI. Apoſtaſia, qua anteferunt Diabolum Deo.

VII. Ingratitudo, qua expellunt Spiritum ſanctum in ipſis habitantem.

VIII. Homicidium ſui & totius poſteritatis. Fuit enim hic lapſus prima ianua omnium ſcelerum & miſeriarum poſteritatis. Quare nullo pacto extenuandum eſt peccatum originis, quod conflatum eſt ex tot horrendiſsimorum ſcelerum monſtris.

Iam uaria nomina, quibus Scriptura notat peccatum originis, uideamus, quorum præcipua hæc ſunt: Concupiſcentia, Caro, uetus homo, lex peccati, inhabitans peccatum, Rebellio, lex membrorum, interdum ſine addito, peccatum.

Concupiſcentia ideo dicitur, quia in ea uim ſuam præcipuè exerit. Hæc conſtat cùm ignoratione & incredulitate mentis, tùm omnium appetitio-

num

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

num atq; uirium à Deo abalienatione. Et damnatur ultimo Decalogi præcepto: in quo omnis peccandi procliuitas & motus damnatur. Quemadmodum in ſuperioribus conſenſus omnis in peccatum prohibetur.

Carnis nomen eò pertinet, ut ſciamus omne, quod nondum regeneratum eſt in nobis per gratiam, contaminatum eſſe, & ſua natura reum. Huic opponitur Spiritus, qui ſignificat regenerationis gratiam, ad Galat. 5.

Vetus homo correlatiuè ad nouum hominem intelligi debet, de quibus in octauo capite ſecundæ claßis dicetur.

Lex peccati ob imperium, quod exercet in hominibus, dicitur, Rom. 8.

INHABITANS PECCATVM, quia in carne manet perpetuò uſq; ad mortem. Quod tamen pro diuerſitate perſonarum uariat, ut & efficacia. Nam in non renatis manet materialiter & formaliter ſimul. In renatis materialiter tantùm, modò uim peccati conſideres. In illis efficax eſt in damnationem, ut quod ipſos reos peragat æternæ mortis. In his uerò remiſſum eſt, quia ſublatus eſt reatus, & oppugnatur perpetua lucta Spiritus ſeu noui hominis. Vel, ut breuius dicatur, Peccatum originis in non renatis habitat & regnat ſimul. In renatis uerò habitat tantùm, & non regnat, propter gratiam fidei præualentem.

Rebellio

Rebellio uocatur ob perpetuum ſtudium rebellandi legi mentis, Rom.7.

Lex membrorum dicitur, quia eſt concupiſcentia in membris ſita, & membra organa ſunt, per quæ exerit ſuam iniquitatem.

Peccatum ſine addito, quia eſt ſcaturigo & fons omnium peccatorum, quemadmodum Paulus oſtendit his uerbis: Ne igitur regnet peccatum in mortali ueſtro corpore, ad obediendum ei in concupiſcentijs ſuis. Hoc breui dicto notantur tria peccatorum genera. Primũ eſt innata rebellio ſeu peccatum naturæ, quod hîc generis appellatione notauit. Secũdum, praui motus erumpentes è peccato originis, quos nomine Concupiſcentiæ expreßit. Hi motus, quando non accedit conſenſus, referendi ſunt ad peccatum originis, ut ad genus. Tertium genus peccati eſt conſenſus & proſecutio eius, ad quod praui motus ſolicitant. Atq; hoc tertium genus nouo reatu obſtringit homines. Eſt enim actuale peccatum.

Porrò de huius mali radice et cauſis extat uerbum Gene.3. Sed & Serpens erat callidior cunctis animantibus terræ, quæ fecerat dominus DEVS, qui dixit ad mulierem: Cur præcepit uobis Deus, ut non comederetis de omni arbore Paradiſi? Cui reſpondit Mulier: De fructu arborum, quæ ſunt in paradiſo, ueſcimur: de fructu uerò arboris, quæ eſt in medio Paradiſi, præcepit nobis Deus, ne comederemus, & ne tangeremus illum, ne fortè moriamur.

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

mur. Dixit autem ſerpens ad mulierem: Nequaquam morte moriemini. Scit enim Deus, quòd in quocunq; die comederitis ex ea, aperiantur oculi ueſtri, & eritis ſicut Dij, ſcientes bonum & malum. Videns igitur mulier, quòd bona eſſet arbor ad ueſcendum, & pulcra oculis, aſpectúq; delectabilis, & tulit de fructu eius, & comedit, deditq; uiro ſuo, qui comedit, & aperti ſunt oculi amborum.

De propagatione autem huius mali ab Adam in poſteros, in eodem capite docetur. Et Paulus Rom. 5. fuſè explicat. Vt autem propagatio huius mali rectè intelligatur, obſeruanda eſt hæc diſtinctio. Adam conſideratur dupliciter. Primò ſimpliciter & ſine reſpectu ad poſteros, qua ratione nullus poſterorum peccator aut reus eſt Adæ delicto. Secundò conſideratur relatiuè, quatenus eſt prima radix naturæ humanæ, & pater noſter. Hac quidem ratione, Adæ delicto rei ſunt omnes ab eo nati ſecundum naturæ curſum. Quemadmodum enim leproſi parentes generant leproſos filios, qui filij & lepra parentum & propria ſunt contaminati, Ita et poſteri Adæ, cùm primi parentis contagio infecti, tùm proprio uicio commaculati ſunt & rei. Vnde Bernardus: Et graue quidem illud delictum originale, quod non ſolùm perſonam inficit, ſed & naturam. Et paulò ſuprà: Et originale quidem maximum illud delictum, quod à primo Adam contrahimus, in quo peccauimus omnes,

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

mnes, pro quo moriemur uniuerſi. maximum planè, quòd ſic totum non modò genus hominum, ſed & quemlibet ipſius generis occupat, ut non ſit qui euadat, non ſit uſq; ad unum, à primo homine uſq; ad nouißimum protenditur: & in ſingulis quoq; à planta pedis uſq; ad uerticem diffunditur hoc uenenum.

Hinc liquet & illud, quòd peccatum originis rectè dici poßit tùm alienum, tùm noſtrum proprium. Alienum quidem propterea, quòd propagatione in nos deriuatur. Proprium uerò, quia eius maculis inuoluimur, contaminamur et rei ſumus.

Patet & hoc ex dictis, peccatum originis nequaquam eſſe ſubſtantiam aut proprietatem naturæ, ſed aduenticiam qualitatem, qua natura humana deformata eſt, et rea iræ Dei et mortis æternæ.

Ex his quoq; manifeſtum eſt, quòd cauſa originalis peccati ſit Diabolus, & uoluntas primorum parentum, quæ cùm eſſet libera, ſeſe auertit à uerbo Dei, et non retinuit obedientiam erga Deum. Quoniam autem dona acceperant primi parentes, pro toto genere humano, & perſonæ eorum repræſentabant totam poſteritatem, fit rea poſteritas propter eorum lapſum, & quia ipſi amittunt prima dona, tales poſtea gignunt, quales ipſi ſunt amißis donis.

Hactenus de peccato hæreditario, nunc de eius fructu, hoc eſt, de actuali peccato, dicendum eſt,

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

quod rectè definitur eſſe cogitatum, dictum, factum, omiſſum, pugnans cum lege Dei. Seu peccatum actuale eſt omnis actio, pugnans cum lege Dei, cùm in mente, tùm in uoluntate & corde, tùm in membris externis. Huius differentiæ plurimæ recitantur à Theologis, quæ non à ſubſtantia & natura peccati, ſed ab alia atq; alia conſideratione ſeu reſpectu peccati ſumuntur, ex quibus præcipuas recitabo.

Prima diuiſio.

Peccatorum aliud eſt Mortale, aliud Veniale. Hanc diuiſionem ut dextrè intelligamus, opus eſt aliqua declaratione. Peccare itaq; mortaliter, eſt peccare iſtud peccatum, quod meritum infert mortis. Atq; id meritum mortis triplex eſt.

Primum irremiſsibile, ut blaſphemia in Spiritum ſanctum, Matth. 12. Marc. 3.

Secundum meritum mortis eſt remiſsibile, quia etſi infert quidem meritum mortis, tamen remittitur, ſi iſtud planè deſinas peccare, alioqui minimè. Tale meritum inferunt peccata illa, quibus obnoxij non poſſunt habere partem in regno Dei. Qualia recitat Paulus ad Galatas 5. & alibi.

Tertium meritum mortis eſt, quod infert peccatum habitans in Sanctis, maláq; eius deſideria quæ excitant, & impedimenta quæ affert molientibus piè uiuere. Huius generis peccata uenialia dicuntur. Mortalia quidem ſua natura, morti enim per ſe obnoxios reddunt homines: Venialia tamen

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

tamen dicuntur ob ueniam, qua indulget propicius Pater ijs, qui contra hæc peccata fide luctantur. Ex his facilè intelligi poteſt, peccatum mortale quidem eſſe actionem interiorem & exteriorem, pugnantem cum lege Dei, & factam contra conſcientiam. Veniale uerò affectus pullulantes, & errores incidentes, quibus non aſſentiuntur Sancti, ſed repugnant.

Secunda diuiſio.

Aliud peccatum eſt omiſſionis, aliud commiſſionis. Illud, cùm non facimus bonum, quod facere debemus. Hoc, quando perpetratur malum quod facere prohibemur, ſiue id cogitatu, ſiue dicto, ſiue facto fiat.

Tertia diuiſio.

Peccatorum aliud ex infirmitate naſcitur, aliud ex ignorantia uenit, aliud ex induſtria ſeu malicia erumpit. Infirmitatis peccata propriè dicuntur, quæ imbecillitate noſtra obrepunt, nobis inuitis & repugnantibus: ut, faſtidium in actionibus pijs: metus eundi in rectè factis: cupiditas illicitarum rerum: ira ſubita, indigna tamē Chriſtiano: cogitationes uanæ temerè oborientes: εὐτραπελία ſeu dicta nugatoria imprudentibus elapſa. Etenim in quo corde uera uerbi Dei fides manet, in eo nulla uoluntas peccati hærere & ſubſiſtere poterit. Nam qui natus eſt ex Deo, non peccat, nec poteſt quidem peccare. Semen enim Dei manet in illo, Iohan. 3.

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Ignorantiæ peccata, qualia ſint, ex partitione ignorantiæ intelligi poteſt, de qua conſule Epitomen Philoſophiæ moralis Philippi Melanthonis.

Ex malicia duplex peccatum prouenit. Vnum directè pugnans contra gratiam, & eſt blaſphemia contra Spiritum ſanctum, eaq; uel incoata uel conſummata: Alterũ non directè pugnans contra gratiam & Spiritum ſanctum: ut ſunt peculiares lapſus contra Decalogi præcepta, ut idolatria, furtum, homicidium, adulterium, & quælibet peculiaris tranſgreßio legis Dei.

Cæterùm, ut clarius intelligamus, quale ſit peccatum in Spiritum ſanctum, eius differentiæ colligendæ ſunt per locum à concreto ſiue à coniugatis: & uidendum, quales fuerint, quibus hoc peccatum à Domino obiectum eſt, id quod ex hiſtoria Euangelica colligere non eſt difficile. Pharisæi enim, quos huius peccati reos peragit Dominus, primùm erant prophetijs, doctrina Chriſti & miraculis eiuſdem conuicti de ueritate Dei. Secundò ſcientes & uolentes uerbum cognitum odio habebant, eiq; rabioſè ſua obſtinatione renunciarũt, tùm tyrannidè, ſophiſtica & hypocriſi oppugnabant uerbum agnitum. Hinc concluditur, quòd peccatũ in Spiritum ſit uoluntaria ueritatis euidenter cognitæ renunciatio & rebellio, ex odio ueritatis nata, coniuncta cum tyrannica, ſophiſtica & hypocritica oppugnatione. Hoc ideò in Spiritum ſanctum peculiariter dicitur, quia mens, uera no-

ra noticia, Spiritus Dei beneficio illuſtrata, ſpontè reluctatur Spiritui illuſtratori.

Quoniam autem digito non poſſumus demonſtrare, in quibus ſit hoc peccatum, debemus nos à poſteriori de ipſo iudicare. Nam ſi quis à lapſu reſurgit, inde colligemus, talem ab iſto peccato abfuiſſe, quamlibet aliâs grauiter peccarit. Atq; hinc eſt, quòd quidam Theologi hoc peccatum uocârunt, non quidem à ſubſtantia, ſed ab euentu, Finalem impœnitentiam, quia inde nos tantum iudicium ſumere debemus, quantum quidem ad homines attinet, in quibus eſt. Manaſſes multis annis rabioſè perſecutus eſt uerbum Dei, erectis abominandis idolis contra Dei præceptum. Verùm quia poſtea pœnituit eum facti, & egit pœnitentiam, peccatum in Spiritum ſanctum nequaquam conſummauerat. Contrà, Phariſæorum pars maior hoc peccato obſtricta erat, Nam à lapſu non reſurrexit.

Quarta diuiſio.

Peccatorum alia uoluntaria ſunt, alia inuoluntaria. Voluntaria, quæ deſtinato conſilio & propoſito ſcientes & uolentes homines perpetrant. Inuoluntaria, quibus pij reluctantur, ut ſunt caligo in mente, dubitatio, item, multa peccata ignorantiæ & omiſsionis. Hanc diſtinctionem confirmat quintum caput Leuitici, in quo oblationes fieri iubebantur pro uoluntarijs & inuoluntarijs delictis. Item, Paulus inquit: Quod nolo malum, hoc facio.

TESTIMONIA DE PECCATO ORIGINIS.

Geneſis 3. hiſtoria lapſus primorum parentum recitatur, quemadmodum ſuprà admonui, ubi cauſæ ſignificantur duæ principales, nimirum inuidia Satanæ, & uoluntas hominis.

Pſal. 19. Quis poterit facere mundum de immundo conceptum ſemine?

Prouerb. 20. Quis poteſt dicere: Mundum eſt cor meum, purus ſum à peccato.

Rom. 5. Quemadmodum per unum hominem peccatum in mundum introiuit, & ſic in omnes homines mors inuaſit, quia omnes peccauerunt, id eſt, omnes rei ſumus & contaminati, & inuoluti peccatis primorum parentum.

Eph. 2. Eramus natura filij iræ, ſicut et cæteri.

TESTIMONIA DE ACTVALIBVS.

3. Reg. 8. Non eſt homo, qui non peccet.

Pſalm. 13. Corrupti ſunt, & abominabiles facti ſunt in ſtudijs ſuis, non eſt qui faciat bonum, non eſt uſq; ad unum.

Eccleſ. 8. Ne deſpicias hominem auertentem ſe à peccato, neq; improperes ei. Memento, quia omnes in corruptione ſumus.

Matth. 12. Omne peccatum & blaſphemia remittetur hominibus, Sed peccatum in Spiritum ſanctum non remittetur hominibus, neq; in hoc ſeculo, neq; in futuro.

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Marc. 3. Amen dico uobis, omnia remittentur filijs hominum peccata & conuicia, At qui dixerit conuicium in Spiritum ſanctum, non habet remiſſionem in æternum, ſed obnoxius eſt æterno iudicio.

VSVS.

Porrò huius capitis VSVS eſt, ut agnoſcamus noſtram immunditiem et peccatum: ut omnem arrogantiam ſeponamus: ut uera humilitate ad Chriſtum peccatorum Propiciatorem confugiamus.

CAPVT XI.

POENA PECCATI.

PEccatum originis habet pœnas multiplices, ſpirituales et corporales: temporales et æternas, quemadmodum capite 3. Geneſeos & multis alijs ſcripturæ locis oſtenditur. Breuiter, mors & omnes calamitates generis humani, ſtipendia ſunt peccati originalis. Deinde actuale peccatum, quia homines nouo reatu obſtringit, nouas pœnas cumulat & adauget, quemadmodum totius mundi facies coarguit.

In pœnis autem obſeruentur tria: Gradus, modus & diſcrimen inter pœnas piorum & impiorum.

Gradus quidem, quòd aliæ pœnæ ſunt tantùm, aliæ & peccata, & pœnæ peccatorum. Rom. 1. ſex gradus recitantur eorum, quæ & peccata ſunt & pœnæ peccatorum. Primus gradus eſt neglectus

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

noticiæ Dei, qui eſt omnium peccatorum fons & ſcaturigo, pœnáq; contemtus patefactionis diuinæ. Secundus, excæcatio, id quod Paulus indicat non ſolùm in citato loco, uerùm etiam 2. Theſſ.2. his uerbis grauiſſimis: Eò quòd dilectionem ueritatis non habuerunt, ut ſalui fierent ipſi, propter hoc mittet ipſis Deus efficaciam erroris, ut ipſi credant mendacio. Tertius excæcationis fructus eſt idolatria. Quartus, idolatriam ſequuntur horrenda flagitia, contaminantia corpus & animam. Quintus, hæc flagitia mente reproba puniuntur. Eſt autem mens ἀδόκιμος, quæ nihil rectè probat, ſed peruerſè ſcelera pro uirtutibus amplectitur. Sextus, huius ſceleratæ & reprobæ mentis fructus eſt uniuerſalis iniuſticia, id eſt, omnis iniquitatis cumulus. Aliæ pœnæ ſunt tantùm, quæ tantiſper gradatim creſcunt, donec reus pœnitentiam egerit. Deus enim idem ſcelus, nunc iactura rerum, nunc deſertione amicorum, nunc morbo, nunc exilio, nunc infamia punit, non ſecùs atq; pater aliquis filiorum errata alijs atq; alijs pœnis punit, donec in uiam eos reuocauerit.

Modus pœnarum Sapien.11. notatur, Per quæ peccat quis, per ea cruciatur: quæ regula ut plurimum uera eſt, tametſi interdum iudicio Dei ſingulari pœna commerita commutatur alia pœna.

Diſcrimen inter pœnas piorum & impiorum, hoc eſt, Illos, tametſi affligit Deus, acceptos habet, atq; beneuolentiam erga ipſos ſuam retinet, in me-

dijs

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

dijs afflictionibus, imò efficit, ut inde euadant probatiores, atq; ſint ipſi ſacrificium boni odoris. His uerò, nimirum impijs, in exitium cedunt pœnæ. Nam temporariæ impiorum pœnæ æterni ſupplicij præludia ſunt. Sed de his plura infrà in tertia Claſſe capite XVIII. dicentur.

CAPVT X.

VERBVM ACCVSANS ET DAMNANS.

HOMO in peccatum lapſus, uerbum accuſans & damnans audit ex ore Dei. Eſt autem uerbum accuſans & damnans, Spiritus ſancti iudicium, quo reum peragit totum mundum peccati, quod ſanè iudicium ipſe Spiritus ſanctus exequitur per miniſterium uerbi, ac ſtatim poſt lapſum hominem hoc iudicium Spiritus mundo patefactum eſt, & exercebitur, donec hic mundus ſteterit, uel inuitis inferorum portis.

Porrò duo ſunt genera hominum, qui hoc iudicio Spiritus ſancti arguuntur. Quidam enim ſeriò tanguntur, uerè humiliantur, ac ſponte iudicio, quo damnantur, ſubſcribunt. Atq; his ſalutare eſt Spiritus ſancti iudicium, ſi modò ad Chriſtum peccati expiatorem confugiunt. Alij etſi conuicti reatum non poſſunt effugere, non tamen uerè & ex animo humiliantur, nec cedunt iudicio Spiritus ſancti: quin potius ſubacti intus fremunt, &

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

confuſi non deſinunt contumaciam & proteruiam alere. His maiori damnationi erit Spiritus iudicium.

Sed quodnam eſt illud uerbum arguens? Hoc monſtratur & repetitur ſæpè in ſcripturis Moſis, Prophetarum & Apoſtolorum, cuius Epitome quædam eſt Decalogus, qui cùm requirit dilectionem perfectam & perpetuam, erga Deum & hominem, accuſat & damnat omnes, qui hanc obedientiam non præſtant, iuxta illud: Maledictus omnis, qui non permanſerit in omnibus, quæ ſcripta ſunt in libro legis. Breuiter, Omnes ſententiæ, quæ nos peccati conuincunt, huc pertinent.

TESTIMONIA VERBI DAMNANTIS ET ACCVSANTIS.

Geneſis 3. duplex iudicium Spiritus ſancti accuſantis & damnantis peccatum innuitur. Vnum in conſcientia. Nam cùm Adam peccaſſet, abſcondit ſe unà cum uxore à facie Domini. Conſcientia enim peccati ſui confuſus, conſpectum Dei ferre nequiuit. Alterum per uerbum Dei: Vbi es tu? Item, quis indicauit tibi, quòd nudus eſſes, niſi quòd de ipſa arbore, de qua præceperam tibi, ne comederes, ex ipſa comediſti?

Gene. 4. Non'ne ſi benè egeris recipies, ſin autem malè, ſtatim in foribus tuis peccatum tuum aderit.

Deut. 27. Maledictus qui non permanſerit in ſermonibus legis huius.

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Pſal. 117. Si iniquitates obſeruaueris Domine, Domine quis ſuſtinebit?

Pſal. 142. Et ne intres in iudicium cum ſeruo tuo, quoniam non iuſtificabitur in conſpectu tuo omnis uiuens.

Prouerb. 20. Quis poteſt dicere: Mundum eſt cor meum, purus ſum à peccato?

VSVS.

Porrò uſus huius accuſantis & damnantis uerbi eſt, ut nos ſubſcribamus iudicio Spiritus ſancti: ut humiliemur conuicti: ut ad Chriſtum propiciatorem confugiamus: utq; abnegata omni impietate, iuſtè, piè & honeſtè uiuamus.

CAPVT XI.

PROMISSIO REPARATIONIS, SIVE EVANGELIVM.

VErbum promißionis primùm Geneſis 3. his uerbis ore Dei proponitur: Inimicicias ponam inter te & ſerpentem, & inter ſemen tuum & ſemen eius, ipſum conteret caput tuum, & tu conteres calcaneum illius.

Hæc promißio multas doctrinas continet. Primùm enim de duobus regnis, longè diuerſißimis, nimirum de regno Diaboli abolendo, & Chriſti erigendo, concionatur. Deinde docet, quòd hæc duo regna perpetuò ſibi inuicem aduerſentur.

Tertiò,

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Tertiò, quòd perpetua ſit futura perſecutio Eccleſiæ, donec in hac militia ſub uexillis Chriſti Ducis in hoc mundo militauerit. Quartò, quòd tandem potitura ſit Eccleſia uictoria, & eluctetur ab omnibus perſecutionibus, idq́; per Semen Mulieris, hoc eſt, per CHRISTVM, uictorem Diaboli. Verùm huius promiſsionis repetitiones plures leguntur in Moſe & in Prophetis, quales hæ ſunt:

Geneſ.12. In te benedicentur uniuerſæ cognationes terræ.

Geneſ.22. Benedicentur in Semine tuo omnes gentes terræ.

Geneſ.28. Et benedicentur in te, & in Semine tuo, cuncti fines terræ.

Et quia id fieri non poteſt, niſi deſtructo Satanæ regno, Ioannes id explicat, dicens: Chriſtus apparuit, ut deſtruat opera Diaboli.

Hoc promiſsionis uerbo erecti ſunt iterum Adam & Eua: Et firma fiducia in hunc promiſſum Liberatorem ſe ſuſtentabant. Nec ignorare poterant, hunc liberatorem Deum eſſe, quia aſſumturus eſſet humanam naturam, in qua fieret uictima pro peccato, cuius rei admonebantur per ſacrificia diuinitus inſtituta. Nam quemadmodum Diabolum inuictum fore ab omnibus creaturis ſciebant: Ita promiſsionis uerbum, humanitatem ueram liberatoris demonſtrauit.

Cæterùm huius completæ promiſsionis uerbum ab Apoſtolis EVANGELIVM cœptum eſt apella-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

pellari, de cuius uocis uaria ſignificatione Primùm dicam. Deinde quæ ſit ratio accommodationis ad doctrinam ſalutis oſtendam. Tum planam rei definitionem tradam. Poſtremò teſtimonia & uſum adiungam.

Propriè itaq; Εὐαγγέλιον ſignificat, felix & fauſtum nuncium: qua ſignificatione apud Ariſtophanem in Equitibus accipitur, ubi ita inquit: Εὐαγγέλια κἀγὼ φράσαι αὐτοῖς, id eſt, læta nuncia ipſis narraui. pro quo paulo ſuprà dixerat, λόγους ἀγαθοὺς εὐαγγελίζεσθαι, id eſt, bonos rumores nunciare. Atq; hæc nominis ratio eſt.

Secundò ſignificat præmium datum pro relatione fauſti nuncij, ut Odyſſeæ 14. ubi his uerbis paſtorem ſenem alloquitur Vlyſſes:

εὐαγγέλιον δέ μοι ἔστω
αὐτίκ', ἐπεί κεν κεῖνος ἰὼν τὰ ἃ δώμαθ' ἵκηται,
ἕσσαί με χλαῖνάν τε, χιτῶνά τε, εἵματα καλά.

hoc eſt, Euangeliũ mihi eſto ſtatim ubi redierit ille, ut ueſtias me pulcris ueſtibus, chlæna et tunica.

Tertiò ſignificat ſolenne ſacrificium pro accepto fauſto nuncio peractum. Hinc εὐαγγέλια θύειν, id eſt, ſacrificia ob lætum nuncium offerre. Atq; hæc ſunt ſignificata apud prophanos Scriptores.

Verùm Apoſtoli propriam ſignificationem, primo loco poſitam, retinentes, accommodarunt ſuo doctrinæ generi κατ' ἐξοχήν. His enim Euangelium ſignificat ſolenne patefactæ in Chriſto

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

gratiæ præconium, ſeu lætum nuncium de ſalute per Chriſtum parta credẽtibus. Deinde, quia propria materia Euangelij eſt Chriſtus, Euangeliſtæ Euangelij nomen accommodarunt hiſtorijs, quæ Chriſtum apparuiſſe in carne, docuiſſe, paſſum, mortuum, à morte reſuſcitatum, ac tandem in cœlum receptum fuiſſe narrant.

Porrò definitio plana & perſpicua colligi poteſt ex uerbis Domini Luc. 24. Sic ſcriptum eſt, & ſic oportuit pati Chriſtum, & reſurgere ex mortuis tertia die, & prædicari in nomine eius pœnitentiam & remiſsionem peccatorum in omnes gentes. Ex quibus colligitur, quòd Euangeliũ ſit uniuerſalis prædicatio pœnitentiæ et remiſsionis peccatorum in nomine Chriſti, ut enim Euangelium requirit pœnitentiam, id eſt, conuerſionẽ: ita offert peccatorum remiſsionem conuerſis. Sed addamus uberiorem hoc modo.

EVANGELIVM eſt doctrina diuinitus reuelata, in qua annunciatur liberatio à maledictione legis & ira Dei, & proclamatur remiſsio peccatorum, ſalus ac uita æterna credentibus in Filium, propter eiuſdem uictimam, ſecundum promiſſionem olim Patribus factam: ut perpetuò gloria bonitatis Dei prædicetur: útq; porrò dignos fructus Euangelio edant homines per Chriſtum liberati, tandemq; uita æterna fruantur.

Hæc definitio multa membra habet. Primùm enim monet, quale ſit doctrinæ genus Euãgelium: Dein-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Deinde, à quibus malis per Euangelium liberemur: Tùm quid boni Euãgelium afferat: Poſt hæc, quibus hæc bona contingant, nempe, credentibus: Additur & de propria materia Euangelij, quæ eſt CHRISTVS, cum ſuis beneficijs: Poſtremò fines adijciuntur.

Ex his facilè intelligi poteſt diſcrimen Legis & Euangelij. Lex enim promittit uitam facientibus Legem. Euangelium gratis offert ſalutem credentibus in Chriſtum. Eſt enim donum DEI uita æterna per Ieſum Chriſtum Dominum noſtrum, ad Rom. 6.

TESTIMONIA DE EVANGELIO.

Ad Galat. 3. Chriſtus nos redemit de maledicto Legis, factus pro nobis maledictum.

Matth. 17. Hic eſt Filius meus dilectus, ἐν ᾧ εὐδόκησα, id eſt, in quo placatus ſum.

Lucæ 24. Quoniam ſic ſcriptum eſt, & ſic oportebat Chriſtum pati & reſurgere à mortuis tertia die, & prædicari in nomine eius pœnitentiam & remiſſionem peccatorum in omnes gentes. Vox μετάνοια propriiſſimè conuerſionem ſignificat, quam ſolum Euangelium prædicat.

Rom. 1. Euangelium eſt potentia Dei, in ſalutem omni credenti.

Iohan. 3. Qui credit in Filium, non peribit, ſed habebit uitam æternam.

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Act. 13. Notum ſit igitur fratres uobis, quòd per hunc uobis remiſsio peccatorum nunciatur, et ab omnibus, à quibus non potuiſtis per legem Moſis iuſtificari, per hunc omnis, qui credit, iuſtificatur.

2. Cor. 5. Eum qui non nouit peccatum, fecit peccatum pro nobis, ut fieremus nos iuſticia Dei in ipſo.

Ad Titum 2. Apparuit ſalutaris gratia omnibus hominibus, erudiens nos, ut abnegantes omnem impietatem & mundana deſideria, ſobriè & iuſtè & piè uiuamus in hoc ſeculo, expectantes beatam ſpem, et apparitionē gloriæ magni Dei et Saluatoris noſtri IESV CHRISTI: qui dedit ſeipſum pro nobis, ut redimeret nos ab omni iniquitate, & mundaret ſibi populum peculiarem, ſectatorem bonorum operum.

VSVS.

Vſus huius doctrinæ eſt, ut diſcamus contemto mundo & caducis eius delicijs, incomparabile hoc bonum, quod offert Euangelium, toto cordis affectu appetere, oblatumq́; complecti. Deinde ut in quauis afflictione ſolemur nos hoc læto de ſalute per CHRISTVM parta nuncio.

CAPVT XII.

POENITENTIA CVM SVIS PARTIBVS, CONTRITIONE ET FIDE.

Tota

Tota doctrina ſuperior prorſus manet ocioſa, niſi accedat pœnitentia, de qua rectè & clarè erudiri iuuentutem operepræcium eſt. Nam regeneratio, ſine qua nemo ſaluus fieri poteſt, (quẽadmodum Dominus docet Nicodemum Ioh. 3.) in pœnitentia conſiſtit, quæ nihil aliud eſt, quàm conuerſio hominis ad Deum, ut ſit noua creatura, & iuxta eius uoluntatem uiuat.

Verùm quia hæc definitio paulò obſcurior eſt, tradam aliam: Pœnitentia eſt uerus dolor de offenſa Dei, cum uoto ac ſpe ueniæ, & uoluntate ſingulariq; ſtudio, peccatum omne poſthac uitandi, Deóq; omnem uitam approbandi. Hi enim uerè pœnitentiam agunt, qui corde dolent ob admiſſum peccatum & confugiunt fide ad Chriſtum Mediatorem, ut accipiant remiſſionem peccatorum, & fructus dignos pœnitentiæ edunt.

Ex his patet, tres eſſe partes pœnitentiæ: Contritionem, Fidem, & Nouam obedientiam. Quarum prima & ſecunda ſubſtantiales partes pœnitentiæ rectè dicuntur, quibus neceſſariò tertia pars tanquam inſeparabilis proprietas, adijcitur. Cùm igitur duas pœnitentiæ partes, Contritionem et Fidem, nominari audimus, partitio ſubſtantialis eſt. Cùm uerò tres, hoc eſt, cùm duabus ſuperioribus additur noua obedientia, ſciamus proprietatem neceſſariam adiungi, quæ à conuerſione integra & uera nequaquam auelli poteſt.

Porrò, Contritio eſt ex agnitione peccati &

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

ſenſu iræ Dei pauor conſcientiæ, fugáq; peccati. Et habet uera contritio quatuor proprietates ſeu effectus, in definitione enumeratos. Primùm enim agnoſcit peccatum: deinde agnoſcit iuſtam iram Dei, & maledictionem ob peccatum: Tùm ſerio dolet propter peccatum admiſſum: Poſtremò deteſtatur & abominatur peccatum.

Fides aũt eſt noticia et aſſenſus promiſſæ et expetitæ miſericordiæ, et in eãdẽ firma fiducia. Hæc Chriſtũ mediatorem & interceſſorem apud Patrẽ agnoſcit, hæc ſtatuit peccatum remiſſum propter mediatorẽ, & iuſticiam mediatoris ſibi imputari, Hæc conſcientiã conſolatur cõtra terrores peccati et legis, Hæc inuocat Deũ, & nouã uitã incoat.

Noua obedientia abſoluitur pietate erga Deum, caritate erga homines, ſanctimonia et puritate in tota uita, & diligentia in uocationis officio præſtanda. Has partes nouæ obedientiæ coniungit Paulus ad Tit. 2. cùm dicit, ideo nos regeneratos eſſe, ut piè, iuſtè & ſobriè uiuamus.

Cæterùm has eſſe partes conuerſionis hominis ad Deum, teſtimonijs et exemplis Scripturæ oſtendendum eſt.

Marc. 1. Agite pœnitentiã, & credite Euangelio. Hîc pœnitentia pro cõtritione uſurpatur, quæ tamen cum fide cohæret. Nulla enim contritio ſine fide ſubſtantialis pars conuerſionis eſt.

Paulus Ro. 6. ſimiliter aſtruit, duas eſſe partes præcipuas conuerſionis, nimirũ mortificationem

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

& uiuificationem. Mortificatio ipſa contritio eſt, ſeu animæ dolor & terror ex agnitione peccati, ſeu ſenſu iudicij Dei conceptus. Viuificatio in fide conſiſtit, eſt enim conſolatio, quæ ex fide naſcitur, Iuſtus enim ex fide uiuet. Hæc uita non poteſt conſiſtere, niſi accedat ſerium ſtudium innocenter uiuendi.

Lucæ 7. tres pœnitentiæ partes pulcrè exprimuntur. Lacrimæ peccatricis mulieris ſunt teſtimonium pauoris conſcientiæ ob peccatum. Deinde quòd accedit ad Chriſtum, ſignificatur fiducia, quam de illo conceperat. Poſtea officium ſuum erga Chriſtum declarat, qua re fidei fructus oſtenditur.

Simile eſt Latronis exemplum, qui peccatum agnoſcit ſuum, Chriſtum ex fide inuocat, fructus edit fidei inuocationem, gratitudinem erga Deum, & dilectionem erga proximum. Nam quòd aberrantem ſocium admonet, caritatis fuit.

Dauid à Nathan obiurgatus, primùm perterrefit, & uoce declarat ueram contritionem, dicens: Peccaui Domino. Deinde fide erigitur audita abſolutione: Dominus abſtulit peccatum tuum. Emendationem morum, ſeu nouam obedientiam ſequens uita teſtabatur.

TESTIMONIA DE POENITENTIA.

Ierem. 3. Conuertimini filij reuertentes, & ſanabo auerſiones ueſtras.

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Ierem. 31. Caſtigaſti me Domine, & eruditus ſum quaſi iuuenculus indomitus. Conuerte me, & conuertar, quia tu es Dominus Deus meus. Poſtquam enim conuertiſti me, egi pœnitentiam: & poſtquam oſtendiſti mihi, percuſsi femur meum.

Idem 36. Reuertatur unuſquiſq; à uia ſua peſsima, & propicius ero iniquitati & peccatis eorũ.

Ezech. 18. Conuertimini & agite pœnitentiam ab omnibus iniquitatibus ueſtris, & non erit uobis in ruinam iniquitas. Proijcite à uobis omnes iniquitates ueſtras, in quibus præuaricati eſtis, & facite uobis cor nouum.

Eiuſdem 33. Nolo mortem peccatoris, dicit Dominus. Reuertimini & uiuite.

Marc. 1. Pœnitentiam agite, & credite Euangelio.

In his teſtimonijs apertè conſpicitur, ꝗ conuerſio hominũ ad Deũ pœnitentia, pœnitentiã agere, pro eodem ſumatur. Locus ex Marco citatus, conuincit, duas eſſe præcipuas & ſubſtantiales partes pœnitentiæ, quas ſequitur noua uita, quæ pars pœnitentiæ integralis dici poteſt.

Cæterùm quia uocabula pœnitentiæ & fidei ſunt πολύσημα, pauca ſubiungam de uaria horum uocabulorum acceptione, ne ὁμωνυμία impediat nouitios. Pœnitentia itaq; duplex eſt: Legalis & Euangelica. Legalis eſt, qua peccator terretur ira Dei ob peccatum commiſſum, et in eo terrore conſtrictus hæret. Talis fuit pœnitentia Cain, Saul, Iudæ, qui

dæ, qui

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

dæ, qui in ſenſu iuſti iudicij Dei ob peccatum de-
fecerunt.

Euangelica pœnitentia dupliciter accipitur. Aliâs enim pro tota conuerſione, quæ conſtat Contritione, Fide & Noua obedientia, ſumitur. Idq; quoties ſolum pœnitentiæ uocabulum ponitur, hoc eſt, ubi fidei uox non expreſſè additur, ut Act. 2. Pœnitentiam agite, et baptiſetur unuſquiſq; ueſtrum. Hic proculdubiò non ſolùm Contritio, ſed etiam Fides requiritur, adeóq; tota hominis conuerſio. Item, Matth. 3. Pœnitentiam agite, appropinquat enim regnum cœlorum. Aliâs pro prima conuerſionis parte, nempe Contritione capitur, nimirum cùm fidei uocabulum expreſſè adiungitur, ut Act. 10. Paulus dicit, ſe Iudæis ac Gentibus teſtificatum pœnitentiam et fidem in Ieſum Chriſtum. Et Marc. 1. Quoniam impletum eſt tempus, & appropinquauit regnum Dei, pœnitentiam agite, & credite Euangelio. Primùm hîc theſaurum miſericordiæ Dei proponit Euangeliſta, Deinde conuerſionem exigit, quæ pœnitentia & fide conſtat. Vbi pœnitentiæ uocabulum pro parte tantùm conuerſionis ſumi manifeſtum eſt. Nec tamen hîc excluditur fructus pœnitentiæ, Noua obedientia, quæ fidei ueræ perpetua comes exiſtit.

Iam de uaria fidei acceptione paucula adijciamus. Fides itaq; in genere eſt ἔλεγχος ſeu certa aſſenſio, qua mens conuicta uerbo Dei, & teſtimonio uerbo addito, firmißimè amplectitur uocem di

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

uinam, de rebus non apparentibus. Seu, ut breuius dicam, Fides generalis eſt certa perſuaſio de omni uerbo Dei. Cùm igitur duplex uerbum Eccleſiæ propoſuit Deus, Legem & Euangelium, quicunq; credit legem eſſe Dei uerbum, & perſuaſum habet, certas & firmas eſſe diuinæ legis promiſſiones et minas, uerè credit. Ad eundem modum, quicunq; credit, Euangelium Chriſti Dei uerbum eſſe, & affirmat continere ueritatem Dei, uerè credit, ac fidem habet, ſed nondum eam, qua coram Deo iuſtificamur. Nam adhuc hiſtoriæ tantùm fides, quæ ab obiecto diſcerni poteſt, ut illa legalis, hæc euangelica appelletur. Hæc fides communis eſſe poteſt pijs & impijs, diabolis & Chriſtianis. Quæ ſi non ulterius progrediatur, uerè mortua, hoc eſt, inefficax fides eſt. Non enim uitam parit, ſed nunc territat, nunc ocioſa langueſcit. Verùm ſi noticiæ hiſtoriæ, ſeu huic generali fidei accedit expetitio & fiducia miſericordiæ Dei, propter Chriſtum promiſſæ, mox noua fidei forma emergit, quæ uocatur fides fiduciæ, quàm in hunc modum definire licet: Fides eſt noticia, aſſenſus et fiducia promiſſæ et expetitæ miſericordiæ ac ſalutis propter Chriſtum, ut ſuprà dictũ eſt. Hæc fides propriè eſt filiorum Dei, qua ſola in conſpectu Dei iuſtificantur credentes. Quare & fides iuſtificans à ſua proprietate dici meretur.

Quòd autem fiducia in miſericordiam Dei propter CHRISTVM huius fidei forma eſt, his ra-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

tionibus comprobatur. Prima, Chriſtus pronunciat credentes ſaluos. Sed iam manifeſtum eſt, noticia ſola neminem ſaluari. Vnde nemo non uidet, fidem iuſtificantem non tantùm eſſe hiſtoriæ cognitionem.

Deinde Paulus dicit: Corde creditur ad iuſticiam. Ergo fides eſt non tantùm noticia hiſtoriæ, ſed etiam affectus.

Tertia, Paulus apertè uocat fidem ὑπόστασιν, hoc eſt, firmam fiduciam. Eſt enim ὑπόστασις militaris uox, qua ſignificatur certa fiducia aduerſus inſultus hoſtiles ſubſiſtendi, hoc eſt, ſuſtinendi & obtinendi uictoriam. Hinc tranſtulit Apoſtolus uocabulum ad fidei robur, quo luctatur fidelis contra omnia ſalutem ſuam oppugnantia, certa fiducia concepta de uictoria per IESVM CHRISTVM. Vnde fit, quòd à Ioanne fides uictoria mundi dicatur.

Quarta, uſitatum eſt Scripturæ, quòd uerba ſignificantia noticiam, unà etiam per Metalepſin ſignificent motus animorum, noticiam conſequentes, ut, Nouit Dominus uiam iuſtorum. Hîc uerbo noticiæ non ſolùm noticia, ſed cura & approbatio ſignificatur.

Quinta, ſæpè fidei iuſtificanti uox πληροφορία adijcitur. Et Paulus cũ fide Eph. 3. πεποίθησιν coniungit, inquiens: In quo habemus audaciam acceſſumq́; in fiducia per fidẽ. De hac fide fiduciæ lo-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

quitur Paulus in diſputationibus de iuſtificatione. De hac Dominus quoties pronunciat homines fide ſaluatos, de cuius natura & proprietate Paulus Rom. 4. diſputat.

His rationibus apertè redarguitur error Papiſtarum, qui clamitant fidem tantùm eſſe noticiam & aſſenſum hiſtoriæ, cui tribuimus iuſtificationẽ.

Sunt præter iam commemoratas formas fidei adhuc aliæ. Eſt enim fides profeßionis doctrinæ, quàm Paulus in Romanis laudat. Eſt fides operationis miraculorum, qua ornata erat primitiua Eccleſia. Eſt fides remunerationis bonorum operum. Fide enim amplectimur, quicquid Deus promittit. Cùm igitur Deus promittit remunerationem, neceſſe eſt hanc fide apprehendi, ſed extra cauſam iuſtificationis. Nam cùm de iuſtificatione agitur, fides in ſolam Dei miſericordiam propter Chriſtum promiſſam recumbit. Sunt & alia fidei diſcrimina, quæ non opus eſt hìc recitare. Porrò teſtimonia de fide iuſtificante in capite ſequenti de Iuſtificatione adijciam.

CAPVT XIII.

IVSTIFICATIO.

DVO ſunt, in quibus conſiſtit noſtra ſalus: Iuſtificatio & Glorificatio. Illa initium, hæc ſalutis perfectio eſt. De illa priori ſalutis parte hìc dicendum eſt. Primum omnium uocabuli ſignificata enumerabo. Deinde quæ ſit iuſtificatio Chriſtiana,

ſtiana, et in quibus conſiſtat, breuiſſimè oſtendam.

Verbum Iuſtificandi in Scripturis forenſe uerbum eſt, & ſignificat propriè ſecundum aliquem iudicare, cauſamq; alicuius, ſiue bona, ſiue mala ſit, comprobare. Deut. 25. Iuſtum iuſtificent. Prouerb. 17. Qui iuſtificat impium, aut qui condemnat iuſtum, uterq; eſt abominatio Domino. Eſai. 5. Qui iuſtificat impium propter munus.

Secundò, ab hac forenſi ſignificatione deductū eſt uocabulum ad genus, ut ſignificet in genere, approbare aliquem, & ut iuſtum agnoſcere & laudare, ſeu ſua ſententia iuſtum pronunciare, confiteri & agnoſcere, ut apud Lucam: Iuſtificauerūt Deum, id eſt, iuſtum agnouerunt & confeſſi ſunt. Pſal. 51. In te ſolum peccaui, ut iuſtificeris in ſermonibus tuis. Item illud Domini: Vos iuſtificatis uos coram hominibus.

Tertiò, à genere rurſus ad ſpeciem deflectit uocabulum Iuſtificandi, & Apoſtolico ſignificatu uſurpatur, pro eo quod eſt hominem à Deo propter mortem Filij ſui domini noſtri Ieſu Chriſti, condonatis peccatis, recipi in gratiam, adoptari in filiū & hæredem uitæ æternæ. Vel, ut breuius dicam, Iuſtificari eſt abſolutum à reatu pro iuſto haberi, ut cùm dicitur: Ex operibus legis non iuſtificatur omnis homo. Et: Nos in Chriſtū Ieſum credidimus, ut iuſtificaremur ex fide Chriſti, & non ex operibus legis, Rō. 3. Gal. 2. Quis accuſabit electos Dei? Deus eſt qui iuſtificat, quis eſt qui condemnet?

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Rom.8. Item 5. Iuſtificati igitur ex fide, pacem habemus cum Deo, per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, per quem habemus acceſſum per fidem in gratiam hanc, in qua ſtamus, & gloriamur in ſpe gloriæ filiorum Dei.

Quartò, nonnunquam iuſtificare eſt rectè facientem laudare, & comprobare factum alicuius. In qua ſignificatione in Epiſtola Iacobi accipitur.

Quintò, Apoca.22. proficere in iuſticia ſignificat, ut: Qui iuſtus eſt, iuſtificetur adhuc.

Atq; hæc ſunt uocis ſignificata, ex quorum obſeruatione non erit difficilè diſcernere has Scripturæ quatuor loquendi formas: Iuſtificari coram Deo: Iuſtificari operibus: Iuſtificari fide: Iuſtificari coram hominibus. Is enim iuſtificari coram Deo dicitur ſimpliciter, qui iudicio Dei & cenſetur iuſtus, & acceptus eſt ob ſuam iuſticiam. Talis unicus Chriſtus inuentus eſt. In conſpectu tuo, inquit Dauid, non iuſtificabitur omnis uiuens, de omnibus natis ex corrupto ſemine, iuxta communem naturæ curſum loquitur. Iuſtificatur ex operibus, qui ſuorum operum perfectione et integritate ſatisfacit legi Dei, adeóq; reſpondere poteſt Dei iudicio. Talem neminem mortalium eſſe docet Paulus, cùm inquit: Ex operibus legis non iuſtificabitur omnis caro. Iuſtificatur fide, qui operum iuſticia excluſus, Chriſti iuſticiam per fidem apprehendit, qua ueſtitus in Dei conſpectu non ut peccator, ſed tanquam iuſtus apparet, Rom.3. et 4. Galat.2.

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Galat. 2. 3. 4. Iuſtificatur coram hominibus, cuius uitam & actiones approbant homines, quæ ſanè iuſtificatio, iuſtificationis uitæ, quæ eſt ex fide, fructus eſſe debet.

His iam fundamentis iactis non erit difficile, definitionem iuſtificationis Chriſtianæ colligere, in hunc modum:

IVSTIFICATIO CHRISTIANA eſt credentis perſonæ in Chriſtum abſolutio à peccato uel reatu, Imputatio iuſticiæ Chriſti, & acceptatio ad uitam æternam, GRATIS, propter Chriſtum.

In hac definitione quinq; ſunt: Primo loco Fidei fit mentio, qua recipiuntur oblata beneficia. Vnde Paulus, Iuſtificamur fide &c.

Secundo, abſolutio à peccato. Nam cùm Deus iuſtificat impium, non facit ut impij iudices, qui impium hominem iuſtificant, cuius tamen impietas manet. Sed Deus impietatem tollit, remittendo peccatum, atq; ita ex iniuſto fit iuſtus remiſſo peccato, iuxta illud: Beati quorum remiſſæ ſunt iniquitates.

Tertio loco ſequitur imputatio iuſticiæ Chriſti. Huius enim ſanguis, mors, paßio, reſurrectio, adeóq; tota obedientia, materia & fundamentum eſt noſtræ iuſtificationis. Sed huius fundamenti ad terminum applicatio fit per fidem. Atq; hæc Paulus clarius adhuc oſtendit Romanorum quinto, cùm inquit: Quemad-

modum

modum per inobedientiam unius hominis peccatores conſtituti ſunt multi, Sic etiam per obedientiam unius, iuſti conſtituentur multi. Hîc Paulus cùm pronunciat nos Chriſti obedientia conſtitui iuſtos, ſignificat Chriſtum, eò quòd Patri ſatisfecerit, iuſticiam nobis comparaſſe. Vnde ſequitur, iuſticiæ qualitatem eſſe in Chriſto, ſed nobis imputari, quod illi proprium eſt. Nam ad eundem modum iuſti ſumus coram Deo, qualiter Chriſtus fuit peccator. Perſonam enim noſtram quodammodo ſuſcepit, ut reus noſtro nomine fieret, & tanquam peccator iudicaretur, non proprijs, ſed alienis delictis, cùm purus foret ipſe & immunis ab omni culpa, pœnamq; ſubiret, nobis, non ſibi debitam. Ita nunc iuſti ſumus in ipſo, non quia operibus noſtris ſatisfaciamus iudicio Dei, ſed quoniam cenſemur iuſti Chriſti iuſticia, quàm fide induimus, ut noſtra fieret. Huc præclara illa Pauli ſententia 2. Cor. 5. Eum qui non nouit peccatum, fecit peccatum pro nobis, ut nos fieremus iuſticia Dei in ipſo.

Quarto loco fit mentio acceptationis perſonæ ad uitam æternam, quemadmodum promiſsiones multæ oſtendunt: Qui credit in me, non peribit, ſed habebit uitam æternam, et huiuſmodi infinitæ.

Quinto loco additur, gratis quidem, ut omnia humana merita conticeſcant: Propter Chriſtum uerò, ut ſolum λύτρον unigeniti filij Dei meritorium, adeò ingentis Theſauri, agnoſcatur. Atq; hæc ſit breuis definitionis ἀνάλυσις.

Cæte-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Cæterùm ut apertius hæc iuſtificationis doctrina intelligatur, duo addam. Primùm inſtituã antitheſin Legis & Euangelij in his uocibus: iuſtificari, iuſtificatio, iuſticia, iuſtus. Deinde ordines cauſarum in iuſtificatione hominis coram Deo concurrentium, recitabo.

Iuſtificari itaq; legaliter eſt ab iniuſto iuſtum fieri, ob ſuam iuſticiam & legis impletionem, iuxta illud: Qui fecerit ea homo, uiuet in eis. Sed euangelicè iuſtificari eſt à reo non reum fieri, & ab iniuſto iuſtum ob alienam iuſticiam, nempe Chriſti, quemadmodum ſuprà probatum eſt.

Ex hac collatione uerbi iuſtificandi ſecundum Legem & Euangelium, tametſi non difficile eſt Dialectico, per locum coniugatorum, de reliquis tribus iudicare, tamen breuem declarationem adijciam. Iuſtificatio igitur legalis eſt acceptatio hominis coram Deo, ob integritatem & perfectionẽ ſuæ obedientiæ erga Legem Dei. Sed Euangelica iuſtificatio eſt acceptatio hominis coram Deo ob integritatem & perfectionem obedientiæ Chriſti erga Deum Patrem. Iuſticia legis eſt perfecta obedientia erga legem Dei. Sed iuſticia euangelica eſt poſſeßio imputatæ iuſticiæ Chriſti, remißis peccatis. Seu, eſt obedientia Chriſti credenti imputata. Iuſtus legaliter eſt, qui iuſtè agit iudicio legis: Sed euangelicè iuſtus eſt, cui Deus peccatum condonat, imputat iuſticiam Filij, acceptat ad uitam æternam.

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Prætere a tenendum & hoc eſt, quòd qui credit in Chriſtum, habeat duplicem iuſticiam. Vnam perfectam, qua coram Deo conſiſtit, nempe Chriſti obedientiam, quam fide poßidet. Alteram in ſe, nempe incoatam obedientiam, quæ prioris iuſticiæ fructus exiſtit, & hæc placet Deo propter fidem in Chriſtum, tametſi imperfecta eſt. Tertiam autem iuſticiam, eamq́; formalem & abſolutam, expectamus, iuxta illud: Spiritu ex fide ſpem iuſticiæ expectamus.

Nunc de cauſarum ordinibus, quos docendi gratia his tribus quæſtionibus ſubijciam: Quis ſit iuſtificator, Quis iuſtificandi modus, Qui iuſtificationis fines.

Prima, Quemadmodum opus creationis totius Trinitatis eſt, ita etiam redemtionis ſeu iuſtificationis opus toti Trinitati adſcribendum eſt, ſeruata tamen cuiuſq; perſonæ proprietate. Vt enim Deus Pater per λόγον mundum creauit, & per Spiritum ſanctum creata ſuſtentat & uiuificat: Ita idem Pater per Filium lapſum genus humanum redemit, & per Spiritum ſanctum uiuificat & regenerat: ut ſuam dilectionem erga genus humanum declaret: ut miſerorum calamitatibus medeatur: ut deſtruat regnum Satanæ: útq; ſuam gloriam mundo patefaciat.

Secunda quæſtio fuit de modo iuſtificationis, qui in quatuor cernitur: In uictima Filij, in uerbo Euangelij, in fide promißionis, & in Sacramentis.

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Victimam filij Dei interuenire oportuit, per quam punitum eſt peccatum, ſecundum iuſticiam Dei, ut locus eſſet miſericordiæ. Nam ſi Deus ſine Filij uictima recepiſſet genus humanum in gratiam, iuſticiæ diuinæ derogatum fu[illegible]. Rurſus, ſi absq; miſericordia iuſtas pœnas ſumſiſſet de homine, miſericordiæ Dei nullus fuiſſet locus relictus. Vt igitur iuſticia Dei & eiuſdem miſericordia æquis gradibus ſtarent, ſapientia Dei conſilium inuenit, ut Filius ſe interponeret, ac per ipſius uictimam iuſticiæ & miſericordiæ Dei ſatisfieret. Secundo loco, uerbũ Euangelij poſui, per quod Deus offert mundo beneficium ſalutis in Filio. Tertio loco, hoc donum per Euangelium oblatum recipimus ſola fide, quam Spiritus ſanctus, in uerbo efficax, operatur in audientibus et meditantibus Euangelium. Hæc fides ſacramentis augetur & confirmatur.

Tertia quæſtio fuit de finibus. Sunt autem iuſtificationis fines quatuor: Glorificatio Dei, dilectio proximi, uita æterna & gloria beatitudinis. Hæc cauſarum diſtinctio à uulgo intelligi poteſt.

Verùm ſi διαλεκτικώτερον placet, eas diſtinguere licebit in hunc modum: Imperans cauſa eſt Deus Pater, qui habuit προηγούμενον quidem dilectionem paternam erga genus humanum, iuxta illud: Sic Deus dilexit mundum &c. προκαταρκτικὸν uerò triplex, nimirum ſuæ gloriæ manifeſtationem, Miſeriam generis humani, tyrannidem Diaboli. hæc enim tria mouentia externa fuerunt.

Obſe-

Obſequens cauſa eſt altera perſona, nempe Filius ipſe. Sic enim Pſal. 40. legitur, Vt faciam uoluntatem tuã Deus meus, uolo, & lex tua in medio cordis mei. Efficiens, conſummãs ſeu perficiens eſt Spiritus ſanctus, hic enim intus naturam renouat & ſanctificat. Ad Tit. 3. regeneratio & renouatio Spiritui ſancto tribuuntur. Hæc etiam 2. Corin. 1. obſignatio noſtræ ſalutis dicitur. Efficiens inſtrumentalis eſt duplex, exhibens quidem ut uerbum, in quo efficax eſt Spiritus innouator. Item, Sacramentum, quo non ſolùm exhibetur, ſed etiam confirmatur donum exhibitum. Eſt enim Sacramentum pignus et teſtimonium applicationis. Recipiens uerò ſola fides, hæc enim eſt ueluti manus, qua oblata gratia recipitur. Materialis porrò cauſa eſt, cùm legis impletio à Chriſto pro nobis præſtita, tùm eiuſdem uictima, qua placauit Patrem, et ſatisfecit pro pœna commerita. Huc accedit reſurrectio, uictoria et triumphus ſuper peccato, morte & inferno. Formalis cauſa eſt remiſſio reatus, imputatio iuſticiæ Chriſti, & acceptatio credentis perſonæ ad uitam æternam. Huic coniuncta eſt donatio Spiritus ſancti, & infuſio gratiæ immutantis deprauatam naturam. Fines quatuor ſuprà commemorati ſunt.

In hunc modum diſcernere cauſarum, in iuſtificatione concurrentium, ordines, & uidere quid peculiare ſinguli habeant, ualde utile eſt. Quamuis enim omnes enumeratæ cauſæ coniunctæ ſunt, & con=

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

& concurrunt in iuſtificatione, ſtantq; inter ſe mutuis auxilijs, tamen ſingulæ cauſæ proprium quiddam habent in ſuis actionibus, unde euenit, quod excluſiua particula SOLA propriè ac rectè ſui ordinis cauſæ, ſi una tantùm adeſt, accōmodari poteſt. quæ non excludit cauſas concurrentes, ſed tantùm diſtinguit & diſcernit ordines cauſarum iuſtificationis. Rectè igitur dicitur: Sola fides iuſtificat, quia ipſa unicum inſtrumentum eſt, & unica facultas in nobis, qua recipitur iuſticia Chriſti. Ad eundem modum de cæteris dici poteſt. Nam cùm attenditur cauſa efficiens, imperans, rectè dicitur: Solus Deus iuſtificat. Si materia conſideratur, dici poteſt rectè: Sola obedientia Filij iuſtificat. Quare in hiſce formulis loquendi diligenter tacita reduplicatio conſideranda eſt, ut diſtinctè intelligatur, qua ratione prædicatum ſubiecto tribuatur, ne confundamus cauſas, & cauillationibus Oſiandri ſinamus nos in errores abduci.

Huc regulas quaſdam adijciam, ex quibus peti poterunt ſolutiones argumentorum, quæ aduerſarij obijciunt cōtra ueram iuſtificationis doctrinā.

Prima: Duo ſunt ordines teſtimoniorum de iuſtificatione et bonis operibus, unus Legalis, Euangelicus alter.

Legalis ordo aut concionatur de iuſtificatione legali coram Deo, aut de promiſsionibus legalibus, aut de minis, quæ intentantur legis tranſgreſſoribus. Quòd autem legalis illa iuſtificatio, qua

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

homo iuſtus à Deo approbatur propter legis impletionem, ſit homini impoßibilis, docet Paulus Rom.8. Quod impoßibile erat legi, eò quòd infirmabatur per carnem &c. teſtatur Dauid: Si iniquitates obſeruaueris Domine, quis ſuſtinebit? Nõ iuſtificabitur in cõſpectu tuo omnis uiuens. Quoties igitur citantur loci legales, Scripturam primùm oppone. Deinde mentem Scripturæ declarabis. Nam illa teſtimonia iuſticiæ legalis primùm docent, qualisnam iuſticia conſiſtat coram Dei tribunali, nempe plena & perfecta legis obedientia: Deinde noſtram maculam ponunt nobis ante oculos, qui peccatis adeò inuoluti ſumus, quòd non poſſumus præſtare obedientiam Deo iuxta ipſius legem. Tertiò, iſta teſtimonia nos commonefaciunt, ut quæramus aliunde iuſticiam, niſi malimus perire, ac ita nos quodammodo ad Chriſtum mittunt, qui eſt legis perfectio, in iuſticiam omni credenti. Quartò, iſta teſtimonia admonent, ut nacti iuſticiam Chriſti, incipiamus nouam obedientiam ſecundum legem præſtare: quam plenè præſtabimus in æterna uita, ubi Deus erit omnia in omnib.

Secundus ordo teſtimoniorum de iuſtificatione & bonis operibus, eſt Euangelicus, & continet teſtimonia, quorum alia pertinent ad cauſas iuſtificationis, de quibus ſuprà dictum eſt: alia ad nouam animi qualitatem iuſtificatorum, ut: Qui facit iuſticiam, iuſtus eſt: quò etiam regeneratio & ſanctificatio pertinent: Alia ad externa ſigna & in-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

dicia iuſtificatorũ,ut, Zacharias & Elizabet ambularunt in omnibus iuſtificationibus, coram Deo & hominibus irreprehenſibiles,ſeu ſine querela: id quod græca uox ſonat propriè: Alia ad remunerationem obedientiæ, quæ nemini conferri poteſt, niſi prius fide iuſtificato. Hinc Apoſtolus Ebr.11. dicit, Moſen reſpexiſſe ad remunerationem, quòd ſanè ſancti faciũt,ſed extra iuſtificationis cauſam: Alia ad compenſationem ærumnarum & calamitatum, quas ferunt pij in hoc mundo,Rom.8.Alia ad comprobationem operis ex fide facti.

Si quis huius ordinis teſtimonia confundit, & non diſcernit inter eum gradum, qui agit de cauſis iuſtificationis,& ſequentes,qui ad iuſtificationis effectus referri debent,tota errat uia,& confundit Legem cum Euangelio, imò Euangelium tollit, & Chriſti gratiam negat. Quare hi ordines teſtimoniorum cum ſuis gradibus diligenter obſeruandi & diſtinguendi ſunt, ne in cauſarum & effectuum confuſionem incidamus.

Secunda, In reb. aliud eſt ſubſtantia,aliud qualitas. Cùm itaq; diſputamus de iuſticia fidei,nõ diſputamus contra ſubſtantiam bonorum operum, ſed contra qualitatem, quam illis falſò tribuunt Sophiſtæ, qui bonis operibus contendunt iuſtificari homines iuſtificatione uitæ. Non igitur ſpoliamus homines operibus,ſed peruerſam fiduciam operum damnamus.

Tertia, Aliud eſt diſputare,quid per ſe ualeant

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

bona opera, aliud quo loco poſt ſtabilitam iuſticiam fidei habenda ſint. Si de operibus ſtatuendum eſt pro ſua dignitate, indigna ſunt, quæ in conſpectum Dei prodeant. Sed quatenus conſiderantur, ut ſequuntur iuſticiam fidei, non à ſuo merito æſtimationem habent, ſed à gratuita bonitate Dei recipientis opera propter perſonam. Hac ratione quæ fiunt à fidelibus bona opera, iuſta cenſentur, ac in iuſticiam imputantur.

Quarta, Sententiæ de præmijs bonorum operum habent duplicem reſpectum. Aut enim ad non renatos, aut ad renatos referuntur. Si non renatis accommodantur, iudiciũ legis proponunt de præmijs bonorum operum. Sed conditio annexa eſt impoßibilis, nempe: Qui fecerit ea homo, uiuet in eis, & qui in uno labitur, omnium reus eſt. At ſi renatis huiuſmodi ſententiæ accommodantur, tum tria perpendenda ſunt: Primùm, quòd rigor legis ſit ipſis ſublatus, qui in tribus conſiſtit: quòd obedientia non placet niſi perfecta: quòd uita nõ promittitur, niſi legem facientibus: quòd damnatio denunciatur tranſgreſſoribus uel in minimo. Deinde perpendendum, quòd perſona credens placet Deo, & eſt hæres uitæ æternæ. Tertiò ab hac credente perſona requirit Deus obedientiam, et promittit mercedem, non ex debito ob qualitatem operis, ſed ex gratia propter paternã promiſsionem.

Quinta, Cùm iudicandum eſt de aliquo opere particulari: uel ex qualitate operis in ſe, uel ex qualita-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

qualitate perſonæ iudicandum eſt. Si ex qualitate operis iudicandum eſt, nullum hominis opus ſatisfacit legi Dei, nec multiplex nec ſimplex, ſiue particulare. Hoc enim non ſatisfacit legi Dei, quare nec inde iuſticia eſſe poteſt. Vel ex qualitate perſonæ de facto iudicandũ eſt, atq; ita perſona operãs aut fidem habet, aut non habet. Si fidem habet, placet opus ſecundum legem Dei factum, et imputatur in iuſticiam, hoc eſt, cenſetur iuſtum. Placet enim Deo propter perſonam. Sin autem perſona, faciens opus, caret fide, nequaquam poteſt opus eius placere, donec oraculum illud Spiritus ſancti ſteterit: Quicquid non fit ex fide, eſt peccatum: Item: Arbor mala nõ poteſt fructus bonos facere.

Sexta, Iuſticia Euangelij, non eſt proponenda impœnitentibus, ſed tantùm requirenda eſt ab illis legis obedientia, additis promiſsionibus & minis. Pœnitentibus ſolis, & agnoſcentibus ſuam commeritam damnationem, iuſticia Chriſti, quæ fide accipitur, eſt proponenda. Sic Chriſtus Matth. 19. Marc. 10. Luc. 18. impœnitenti proponit legem. Sed Luc. 7. pauenti ob peccatum, & confugienti ad ſe mulieri, proponit iuſticiam fidei, quæ eſt remiſsio peccatorum gratuita.

Septima, Alia teſtimonia ſunt θετικὰ, alia complectuntur perſonas. Θετικὰ ſunt diſtinguẽda per ſubiecta, nam inde germana interpretatio dependet. Quod itaq; θετικῶς ſonat, ad hypotheſes, hoc eſt, ad pios & impios transferendum eſt, & ex

ſexta Regula petenda ſolutio. Eleemoſyna liberat à morte, theticum eſt, quòd ſi impijs accommodatur, palàm eſt, quòd inde non liberantur à morte. Proinde pijs applicandum, Sed hi habent propiciatorem CHRISTVM, qui eos à morte liberat. Quare figuratè intelligendum eſt dictum: Liberat à morte, hoc eſt, à pœna temporali. Eſtq́; Metonymia.

TESTIMONIA IVSTIFICATIONIS PER FIDEM.

Act.13. Notum ſit igitur uobis uiri fratres, q̃ per hunc uobis remiſsio peccatorum annunciatur, & ab omnibus, à quibus non potuiſtis per legem Moſi iuſtificari, per hunc omnis qui credit, iuſtificatur.

Rom.3. Quapropter ex operibus legis non iuſtificabitur omnis caro coram eo (id eſt, coram Deo) Per legem enim agnitio peccati. Nunc autem iuſticia Dei ſine lege manifeſtata eſt, teſtificata à Lege & Prophetis. Iuſticia autem Dei per fidem Ieſu Chriſti in omnes & ſuper omnes credentes. Non enim eſt diſtinctio, Omnes enim peccauerunt, & deſtituuntur gloria Dei (qua poſſunt coram Deo gloriari) Iuſtificati gratis ipſius gratia per redemtionem, quæ eſt in Chriſto Ieſu, quem propoſuit Deus propiciatoriū per fidem in ipſius ſanguine, in oſtenſionem iuſticiæ ipſius præſenti tempore, ut ſit ipſe iuſtus & iuſtificans eum, qui eſt ex fide Ieſu Chriſti. Vbi ergo gloriatio? excluſa eſt.

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

eſt. Per quam legem? operum? Non, ſed per legem fidei. Arbitramur igitur fide iuſtificari hominem, abſq; operibus legis. Hoc luculentum teſtimonium eſt, in quo pleræq; cauſæ, quas antea commemoraui, recitantur.

Cùm hîc ſæpius nominatur iuſticia Dei, recurramus ad cauſas ſuprà commemoratas, ac rectè accommodemus. Deus enim eſt iuſticia noſtra effectiuè. Nam is credentibus iuſticiam Filij imputat, qua iuſti conſtituuntur, Rom. 5. Iuſtificati fide pacem habemus erga DEVM, per Dominum noſtrū IESVM CHRISTVM, Rom. 8. Nulla igitur nunc condemnatio ijs, qui ſunt in Chriſto Ieſu, qui non ſecundum carnem ambulant, ſed ſecundum Spiritum. Lex enim ſpiritus uitæ in Chriſto Ieſu liberauit me à lege peccati & mortis. Nam quod lex, eò quòd infirmabatur per carnem, præſtare non potuit, hoc præſtitit Deus, miſſo Filio in ſimilitudine carnis peccati, & pro peccato (humani generis) damnauit peccatum (hoc eſt, ipſum fecit hoſtiam pro peccato) ut iuſtificatio legis impleretur in nobis, qui non ſecundum carnem ambulamus, ſed ſecundum ſpiritum. Ad Galat. 2. Scientes, quòd non iuſtificetur homo ex operibus legis, niſi per fidem IESV CHRISTI, & nos in Ieſum Chriſtum credimus, ut iuſtificemur ex fide, & non operibus, propterea, quòd non iuſtificabitur ex operibus legis omnis caro. Epheſ. 2. Gratia eſtis ſaluati per fidem, & hoc non ex uobis: DEI enim

donum eſt, & non ex operibus, ne quis glorietur.

VSVS.

Vsvs præterea huius doctrinæ eſt, ut uerbo credentes fiducia ad Chriſtum confugiamus, quò iuſtificati ipſius iuſticia, Deo uerum cultum præſtemus, et expectemus promiſſam beatitudinis gloriam.

CAPVT XIIII.

ORDO REPARATIONIS.

Tametſi hoc caput ex ſuperioribus intelligi poteſt, tamen aliquid de eo dicendum eſſe hoc loco iudico, ut in conſpectu habeamus breuiter ſignatum totius noſtræ reparationis myſterium, quod in quatuor partes diſtinguam. Primùm enim, qui ſint actionis diuinæ gradus in reparatione noſtri. Deinde quis reparationis modus. Tum, quod noſtrum officium, & quæ officij partes. Poſtremò, quæ ſit certitudo huius reparationis ſeu ſalutis noſtræ, dicam, idq; breuiſſimè & clariſſimè.

Primam itaq; partem, de gradib. actionis diuinæ in noſtri reparatione peragenda, Paulus clarè docet his uerbis: Quos præſciuit, eos et prædeſtinauit conformes imaginis Filij ſui, ut ſit ipſe primogenitus inter multos fratres. Quos aūt prædeſtinauit, hos et uocauit: et quos uocauit, hos et iuſtificauit: quos aūt iuſtificauit, hos & glorificauit. Hîc

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Paulus quinq; commemorat. Primùm enim præſciuit Deus, quos uellet in gratiam propter Chriſtum recipere. Vult omnes eos, qui fide ad Chriſtum confugiunt. Eſt enim promißio uniuerſalis. Deinde ordinauit eoſdem ad uitam æternam conſequendam. Tertiò præſcientiam & electionem per uocationem, qua homines uocat per Euangelium, patefacit & reuelat. Hæc enim uocatio ſenſibile ſignum eſt prædeſtinationis diuinæ. Quarto loco uocatos iuſtificat, hoc eſt, abſoluit à peccato, ueſtit Chriſti iuſticia, acceptat ad uitam æternam. Poſtremò glorificat ac donat æterna beatitudine iuſtificatos.

Modus reparationis, ad Galat.4. his uerbis deſcribitur: At ubi uenit plenitudo temporis, emiſit Deus Filium ſuum, natum ex muliere, factum ſub lege, ut eos qui ſub lege erãt, redimeret, ut adoptionem filiorum acciperemus. Quia autem eſtis filij, emiſit Deus Spiritum Filij ſui in corda ueſtra, clamantem abba Pater. Ecce initium ſalutis noſtræ facit caritatem illam Patris cœleſtis immenſam, qua Filium ſuum dedit. Deinde redemtionem noſtri factam per oblationem Chriſti aſſerit. Tertiò noſtri adoptionem innuit. Quartò Spiritus ſancti in corda noſtra mißionem memorat. Quintò et ultimò inuocationem ſtatuit à S.ſancto excitari.

Officium noſtrum in reparationis beneficio conſequendo Matth.13. in quatuor partes diuiſum uidetur, quarum Prima eſt, oculis uidere, hoc eſt,

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

noſtram miſeriam & damnationem intelligere. Secunda, audire uerbum, in quo remedium proponitur. Tertia, uerbum amplecti, & ei aſſenſum præbere. Poſtrema conuerti ad Dominum uera pœnitentia.

In certitudine de reparationis effectu tria ſunt ſpectanda: quodnam ſit ius Chriſtianorum ſalutis conſequendæ, quæ ſecuritas, quodq́; diſcrimen inter pios & impios. Ius adeundi uitam æternam triplex habent pij, nimirum electionis, redemtionis & promiſsionis. Securitas reſidet in caritate adoptionis, ueritate promiſsionis, et facultate præſtandi quod promiſſum eſt. Diſcrimen piorum & impiorum tribus abſoluitur. Pij enim ab impijs differunt electione apud Deum, dilectione apud homines, & fiducia cordis uniuſcuiuſq; apud ſe. Hæc reparationis doctrina perquàm utilis & neceſſaria eſt, quæ meritò nos excitare debet ad gratiarum actionem, ad acre uigilantiæ ſtudium, ad perpetuò degendam in pietate uitam.

CAPVT XV.

REGNVM CHRISTI.

Regnum Chriſti triplex eſt, potentiæ, gratiæ, gloriæ. Regnum potentiæ eſt, qua potenter dominatur omnibus creaturis, cum Patre & Spiritu ſancto. Regnum gratiæ eſt, de quo Dominus loquitur Luc. 17. et definitur à Paulo eſſe iuſticia, pax

pax & gaudium in Spiritu ſancto, in cuius regni ratione ſex potiſsimum ſunt conſideranda. Primùm, erectio. Secundò, propagatio. Tertiò, conſeruatio. Quartò, partes. Quintò, dominium. Sextò, ſeruitus regni huius monarchæ præſtanda.

Erigitur aũt hoc regnum ab ipſo Deo, quemadmodum Pſalm. 2. docet, unde mens pia fiduciam concipiet, fore, ut hoc regnum non aboleatur ullis Satanæ machinis. Inſtrumentum quo erigitur, Verbum eſt, eodem Pſalmo docente. Deinde propagatur per uerbum & miniſtros Euangelij, iuxta dictum: Ite in mundum uniuerſum, & praedicate Euangelium omni creaturæ.

Conſeruatur ab eo, qui erexit, unde fiducia concipienda eſt de eius firmitudine & ſtabilitate contra portas inferorum.

Partes regni ſunt: Iuſticia, pax, gaudium in Spiritu ſancto. Hæc non pompa mundana oſtenduntur, ſed in conſcientijs piorum ſentiuntur. Iuſticia quidem non ſolùm, qua iuſti ſumus coram Deo fide in Chriſtum, uerumetiam incoatio nouæ obedientiæ, exiſtit. Pax conſcientiæ coram Deo placato per Filium, candorq́; omnis coram hominibus. Gaudium, conſcientiæ tranquillitas eſt, unde mens freta bonitate Dei, in omnibus aduerſis gloriatur in Domino.

Dominiũ unius Chriſti eſt, idq́; ἀνυπεύθυνον. Ille enim ſolus in hoc regno dominatur, nec uicarium habet ullum, ſed miniſtrorum opera utitur ad propagandũ ſuum regnum. Re-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Reſtat ſeruitus præſtanda huic Regi, quæ qualis ſit, oſtendit Zacharias in ſuo cantico, nimirum, quòd oporteat huic Regi ſeruire in iuſticia et ſanctitate omnibus diebus uitæ noſtræ. Et Pſal. 2. Seruite Domino in timore, & exultate ei cum tremore. Et Paulus Rom. 14. exponit, unde proficiſci debeat hæc ſeruitus, nimirum ex corde pacato, hoc eſt, iuſticia, pace & gaudio Spiritus ſerenato. Nec cum hac ſeruitute pugnat libertas Chriſtiana. Chriſtiana enim ſeruitus non eſt ſeruorum iugum, ſed filiorum ſpontaneum obſequium.

Cæterùm regnum Chriſti glorioſum conſideratur dupliciter. Primùm quantum ad ipſum attinet Chriſtum θεάνθρωπον, qua ratione Chriſtus poſtquam ſurrexit à mortuis, glorioſè ſuum regnũ occupauit ſedens ad dexteram Patris in cœleſtibus. Deinde quantum ad myſticum ipſius corpus attinet, conſideratur, qua ratione tum perficietur regnum Chriſti glorioſum, ubi reſuſcitatos mortuos adduxerit ad æternum Patrem. Tum enim in perpetua uita fruentur pij conſpectu Dei, et æternæ hæreditatis theſauro.

Teſtimonia nonnulla explicationi iuncta ſunt.

VSVS.

Vſus eſt, ut ſinamus Chriſtum uerbo & ſpiritu ſancto in nobis dominari, & ut Pſalmus monet, erudiamur huius Regis diſciplina, ne quando iraſcatur, & abijciat nos in furore ſuo.

FINIS I. CLASSIS.

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

EXPLICATIO CAPITVM COMMVNIVM SECVNDÆ CLASSIS.

CAPVT PRIMVM.

DOCTRINA VITAE COMMVNIS FILIORVM DEI.

DOCTRINA VITÆ COMMVNIS filiorũ Dei in DECALOGO tradita eſt. Continet enim Decalogus ueram uiuendi normam, ſecundum uoluntatem DEI, eamq́; perpetuam. Quare alia uiuendi ratio communis in nouo teſtamento quærenda non eſt, quàm fuit in Eccleſia Patriarcharũ ante Chriſtum exhibitum.

Vt autem hæc Decalogi doctrina rectius à tironibus Theologiæ percipiatur, Primùm in genere, quæ in legis doctrina perpetuò conſideranda ſunt, dicam. Deinde, quia præcepta Decalogi omnia ſunt Synecdochica, Inuentionis et tractationis præceptorum decalogi methodum ſubijciam. Tum breuem ſingulorum præceptorum explicationem, declarandæ Methodi cauſa, adijciam.

DE

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

DE PRIMO.

Quæ ſunt ergo in legis doctrina generatim conſideranda?

Vt hanc quæſtionem dextrè explicemus, quatuor neceſſariò declaranda ſunt. Primum, Quid lex ſit: Secũdum, an quiſquam legi ſatisfaciat: Tertium, Quis ſit legis uſus: Quartum, Quatenus lex abrogata ſit.

Quid ergo eſt Lex?

Priuſquam definitionem Legis, ut pro norma uiuendi communi accipitur, tradam: operæpretium eſſe iudico, breuiter eius uaria ſignificata recenſere. Non enim eodem modo in ſcripturis accipitur nomen legis.

Primùm itaq; totam cœleſtem doctrinam, hoc eſt, omne uerbum Dei, quod ad nos docendos quocunq; modo pertinet, complectitur uox legis. Vt in Pſalmis: Beatus qui nocte dieq; meditatur legem Domini. Item: Lex Domini immaculata &c.

Hæc ſignificatio propria eſt Ebrææ uocis Thora, quæ à docendo nomen habet, quàm ut ſeptuaginta ſemper νόμον, ita latini perpetuò legem interpretantur.

Secundò, Lex dicitur reſpectu Prophetarum, ut Matth. 7. Hæc eſt Lex & Prophetæ. Rom. 3. Teſtimonium habens à lege & Prophetis. Hic lex ſolum Moſen complectitur, cùm omnibus doctrinæ ipſius partibus, quæ ſunt quatuor, quarum Prima Hiſtoriam inde uſq; à creatione rerum ad annum mundi

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

mundi 2494. texit. Secunda, fœdus gratiæ, et promiſsionem benedicti Seminis continet. Tertia, Doctrinam uitæ, eamq; duplicem complectitur. Nam ut communem omnibus uiuendi normam Decalogus: Ita peculiarem populo Iſraëlitico iudicia & ceremoniæ continent. Quarta, Promiſsiones, & minas præceptis uitæ additas recenſet. Has igitur quatuor partes continet legis uocabulum, quando Prophetis & Pſalmis opponitur.

Tertiò, lex oppoſita Euangelio, opera Decalogi ſignificat, ut in diſputationibus Paulinis, ubi Apoſtolus contendit homines iuſtificari fide ſine lege, hoc eſt, ut ipſe interpretatur, abſq; operibus legis.

Quartò, lex oppoſita gratiæ, rigorem legis, hoc eſt, maledictionem, quam lex minatur tranſgreſſoribus, denotat. Vt in his dictis: Rom. 6. Non ſumus ſub lege, ſed ſub gratia. Gal. 5. Si ſpiritu ducimini, non eſtis ſub Lege.

Quintò, Lex oppoſita ueritati, umbras & figuras ueteris teſtamenti de Chriſto abſq; omni dubio ſignat. Ioh. 1. Lex per Moſen data, gratia & ueritas per Ieſum Chriſtum facta eſt. Hic lex Primùm gratiæ oponitur, & ſignificat rigorem legis ſeu maledictionem: Deinde opponitur ueritati, & ſignificat legis umbras, quas euaneſcere oportuit adueniente luce, hoc eſt, ipſo Chriſto.

Sextò, lex imperium, Tyrannidem & uim impellentem (habet enim lex rationem præcipientis) notat.

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

notat. Vt in his dictis: Lex mortis, Lex peccati, Lex membrorum, Lex mentis, Lex ſpiritus.

Septimò, pro epitheto interdum ponitur lex, ut lex operum, lex fidei, hoc eſt, opera & fides.

Octauò, Lex accipitur pro tota Moſis politia cum regno & ſacerdotio. Gal. 3. Sub lege cuſtodiebamur. Hæ uariæ acceptiones uocabuli legis, Synecdochæ, Metonymia et Metalepſi facilè intelligi poſſunt. Iam definitionem legis, quæ norma uitæ eſt, uideamus.

LEX eſt præceptio diuina, requirens ab omni homine perfectam, puram & perpetuam obedientiam erga Deum: quæ ut promittit uitam & ſalutem obedientibus, ita mortem et damnationem minatur iјs, qui hanc obedientiam non præſtant, donec fiat remiſsio per fiduciam Chriſti.

Huius definitionis quatuor potiſsimum membra ſunt.

Primum de autore legis, nempe Deo, unde homo hæc colligit: quòd autor legis habeat ius mandandi & autoritattem, ut qui Dominus & Deus noſter exiſtit: quòd habeat facultatem præmijs honorandi obſequentes, & puniendi contumaces: (eſt enim omnipotens) quòd ſimus obnoxij ad obediendũ, ut creatura creatori, & ut ſubditi ſuo domino: quòd nullus poſsit euadere pœnam, cùm eam uelit iuſtus iudex infligere: (oculi enim eius ſuper uias hominum, et omnes greſſus eorum conſiderat, non ſunt tenebræ, & non eſt umbra mortis, ut ab-

ſcondantur

ſcondantur ibi qui operantur iniquitatem): quòd iuſta ſit lex, & perfecta uiuendi regula. eſt enim ut iuſtiſsimus, ita & ſapientiſsimus legis autor.

Secundum membrum eſt, de obedientiæ qualitate. Deus. n. non requirit obedientiam legis pro noſtro modulo, ſed pro ſua iuſticia, nimirũ perfectam: Id eſt, omnium præceptorũ Dei plenam obedientiam. Qui enim in uno labitur, omnium reus eſt: Puram, ut enim ipſe purus eſt, ita nihil niſi purum ei placere poteſt. Hinc illa ſæpius in ſcripturis repetita ſententia: Sancti eſtote, quia ego ſanctus ſum: Perpetuam, Vt enim Lex perpetuò obligat, Ita obedientia eius, niſi fuerit perpetua, non poteſt legiſlatori placere ex ſe.

Tertium membrum eſt, de uita & ſalute eorum, qui obtemperant, & de morte & damnatione eorum, qui obedientiam perfectam, puram & perpetuam non præſtant. Sic enim Lex inquit: Maledictus omnis, qui non permanſerit in omnibus, quæ ſcripta ſunt in libro Legis, ut faciat ea. Hoc ipſum docet generalis promiſsio, & commnatio primo Decalogi præcepto annexa: Ego ſum Iehoua Deus tuus, fortis, zelotes, uiſitans iniquitatem &c.

Quartum eſt de reſtrictione, quæ continet dulciſsimam ἐπιείκειαν. Nam maledictio legis non perpetuò tenet obnoxios homines. Chriſtus enim uenit in hunc mundum, ut à maledictione legis redimeret credentes. Sed de hac re in prima claſſe dictum eſt.

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

An quiſquam Legi ſatisfacere poteſt?

Nullus omnino omnium, qui nati ſunt ſecundum communem naturæ curſum: Id quod perſpicuis demonſtrationibus confirmandum eſt, non ſolùm propter impios, iuſticiarios, papiſtas: uerùm etiam propter nos ipſos, ut cùm uerè humiliati fuerimus coram tribunali Dei, dulceſcat nobis Euangelij promiſſio. Colligam igitur quinq; demonſtrationes euidentiſſimas.

Prima ſumitur ab ipſa natura humana, quæ eſt impura, & contagione peccati fœdata. Quî enim fieri poteſt, ut ex natura impura prodeat pura erga Deum obedientia? Vnde Propheta clamat, omnes noſtras iuſticias eſſe ueluti pannum menſtruatæ mulieris. Effectus enim indolem ſuæ cauſæ refert.

Secunda ſumitur ab experientia uniuerſali omnium hominum. Omnes enim homines experiuntur, obedientiam, quam præſtant ſecundum legem, habere quatuor conditiones, eáſq; cum lege Dei pugnantes. Primùm enim temporanea eſt obedientia, ſed lex Dei perpetuam requirit: Deinde eſt contaminata, Impurum enim cor eſt, unde obedientia illa proficiſcitur: Tùm imperfecta. non enim præſtatur iuxta exactam legis regulam: Poſtremò eſt fucata malis opinionibus. Quare ipſa experientia omnes homines reos clamat, nec minus certò de hac quæſtione per experientiam ſtatuere

tuere

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

tuere poſſumus, quàm ſtatuimus eadem experientia conuicti ignem urere, aut aquam humidā eſſe.

Tertia demonſtratio ſumitur à ſcripturæ pronunciatis: Scriptura enim pronunciat, nullum iuſtum eſſe, & ne unum quidem, Si iniquitates obſeruaueris Domine, (inquit Dauid) quis ſuſtinebit? Huc primum, ſecundum & tertium, capita ad Romanos pertinent, & multa alia ſcripturæ teſtimonia.

Quarta demonſtratio Pauli eſt ad Gal. 2. ſumta à uictima filij Dei: Si ex operibus eſt (inquit) eſt iuſticia, Chriſtus fruſtra mortuus eſt. Cùm igitur nemo, niſi prorſus ἄθεος, dicat Chriſtum fruſtra mortuum, relinquitur ex operibus legis non eſſe iuſticiam, quæ profectò inde eſſet, Si quiſquam legi ſatisfaceret, iuxta illud: Qui fecerit ea homo, uiuet in eis.

Quinta demonſtratio eſt ex iuſto iudicio Dei ſumta. Is enim neminem punit iniuſtè. At conſtat omnes homines morbis, morte, alijſq; calamitatibus obnoxios, idq; Dei iudicio. Quare reos eſſe omnes manifeſtum eſt.

Cur igitur Deus (dicat aliquis) legem impoſsibilem tulit? Primùm reſpondeo, Iuſtum eſſe, debitum exigere, etiamſi creditor ſciat, debitorem non eſſe ſoluendo. Deinde hac iuſta exactione Deus uult nos humiliare. mandando enim impoßibilia non præuaricatores homines fecit, ſed humiles, ut omne os obſtruatur, & ſubditus fiat totus mundus

Deo: atq; ſciamus, quòd non ex operibus iuſticiæ, quæ fecerimus nos, ſed ſecundum ſuam miſericordiam in Chriſto ſaluos nos fecit. Impoßibilitas itaq; legis nos debiti iuſti admonet, & ad Chriſtum compellit, legis impletorem.

Tertia quæſtio de uſu Legis fuit, qui triplex aſsignari ſolet.

Primus politicus eſt, qui conſiſtit in externa diſciplina, cuius cauſas quatuor recitat Philippus, quos hoc uerſiculo complecti ſoleo:

Mandatum, pœnæ, pax publica, dux ad Ieſum.

Primùm externa obedientia præſtanda eſt, propter mandatum Dei. Deinde propter uitandas pœnas. Tùm publicæ tranquillitatis gratia. Poſtremùm, quia non poſſunt doceri Euangelium, qui externis delictis indulgent.

Secundus uſus eſt in conſcientia, nimirum ut nos Lex deducat in agnitionem peccati, quæ peccati agnitio pariet iuſtæ iræ Dei agnitionem, & propriæ maledictionis ſenſum ob peccatum, unde naſcetur uera contritio, & ſerium ſtudium quærendi Chriſtum: qui ſolus peccatum expiare, iratum Deum placare, & maledictionem legis tollere poteſt, iuxta illud: Chriſtus redemit nos de maledicto legis, factus pro nobis maledictum, Gal. 3.

Tertius uſus legis diuinæ eſt, ut ſit nobis perpetua uiuendi regula. Poſtquam enim fide iuſtificati ſumus, fructus fidei edendi ſunt, iuxta Decalogi

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

logi præſcriptum, pro modo gratiæ nobis donatæ. Et tametſi Legi perfectam obedientiam præſtare nequimus: tamen nulla eſt nobis iam condemnatio, qui ſumus in Chriſto Ieſu, & non ſecundum carnem ambulamus, ſed ſecundum ſpiritum. nec opera quæ ex fide facimus, etſi imperfecta ſunt, amplius impura cenſentur, ſed iuſta potius propter CHRISTVM.

Quarta ſequitur quæſtio, quatenus Lex abrogata ſit.

Vt autem ad hanc quæſtionem rectè reſpondeatur, obſeruanda eſt tripartita legis diſtinctio. Eſt enim lex ceremonialis, quæ tota cum Aaronico ſacerdotio abolita eſt, quoad uſum, non quoad ſignificationem. nam res quas figurabant, ceremoniæ ſunt æternæ. Eſt & lex Iudicialis, quæ ceſſante republica Moſis expirauit, ita ut non neceſſariò ullũ hominem obliget in ſpecie, niſi quatenus portio eius aliqua, aut pars eſt legis naturæ, ut lex cõtra inceſtas nuptias Leuit. 18. aut à Magiſtratu proponitur politico fine. Tertia legis ſpecies Moralis eſt, cuius Epitome eſt ipſe Decalogus. In hac lege duo conſideranda ſunt. Primùm ipſa doctrina in ſe, Deinde rigor, & appendix legis. Quantum autem ad doctrinam attinet, Decalogus eſt perpetua uoluntatis Dei regula, quæ nunquam abrogabitur. Semper enim Deus obedientiam legis, hoc eſt, dilectionem Dei & proximi requirit, Sed quantum ad rigorem et appendicem legis attinet,

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

credentibus etiam decalogus eſt abrogatus. Conſiſtit aũt rigor legis in tribus. Primò, quòd perfectam, puram & perpetuam obedientiam requirit. Secundò, quòd non ſalutem et uitam promittit, niſi ijs, qui hanc obedientiam præſtant. Tertiò, quòd maledictioni ſubijcit omnes, qui non perfectè obtemperant. Ab hoc rigore legis liberatos eſſe credentes, docet Paulus perſpicuè Galat. 3.

DE SECVNDO.

Quia totus Decalogus eſt Synecdochicus, operæprecium iudico me facturum, Si ſtudioſis Theologiæ uiam quandam monſtrauero, quam ſecuti, poterunt cùm inuenire methodicè ea, quæ præcipiuntur et uetantur in ſingulis Decalogi præceptis, tùm tractationem tenere, qua aptè, quæ inuenerunt, diſponant & ordinent, unde & tertia utilitas ſequitur, aliorum explicationes rectè intelligere, dum eas ad regulas exigunt.

Inuentionis igitur operum, mandatorum & prohibitorum in Decalogo præcepta hæc ſint:

I. Conſtituantur duæ hypotheſes in ſingulis præceptis, eæq; contrariæ in mandando & uetando: quarum Vna uerbis expreſſa eſt, & aliquid imperat aut prohibet: Altera ſit expreſſè contraria, hoc eſt, quæ prohibet quidem, ſi prior præcipit: et præcipit, ſi prior prohibet. Si enim hoc Deus præcipit, contrarium uetat: ſi hoc uetat, contrarium præcipit. Fieri enim non poteſt, ut iuſtißimus legiſlator pugnantia ſimul imperet & prohibeat.

Vt quar-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Vt quarti præcepti, Honora parentes, ne inhonores parentes, Hypotheſes ſunt. Quarum prior uerbis expreſſa eſt, & præcipit aliquid. Poſterior per regulam intelligitur, & prohibet contrarium ei, quòd mandatur.

II. Hypotheſes præcepti ita ordinatæ, per ἀνάλυσιν ad ſuas Theſes præcepti proprias transferantur. quæ propriæ Theſes præcepti, ſubiectæ eſſe debent communibus illis duabus, de dilectione Dei & proximi, ex quibus illarum ueritas oſtendenda eſt. ut Theſes propriæ quarti præcepti hac analyſi inueniuntur. Parentes honorandi ſunt, Parentes ſunt ſuperiores, Ergo ſuperiores honorandi ſunt: Parentes non ſunt inhonorandi, Parentes ſunt ſuperiores, Ergo ſuperiores non ſunt inhonorandi. Eadem ratio in alijs quoq; obſeruabitur. atq; ita haud eſt difficile uidere, ut ſingulorum præceptorũ duæ ſunt hypotheſes, ita duas eſſe theſes proprias, quæ inueniuntur (ut dictum eſt) analyſi.

III. Partes Theſium analyſi quidem in ſignificata (ſi opus uidetur) : diæreſi uerò in ſubiectas ſpecies diuidantur. ut in propoſito exemplo Honoris uocabulum ἀναλυτικῶς in reuerentiam, obedientiam & gratitudinem ſecetur. Hæc enim in ſe continet honor. Superioris uox diæreſi diuidatur in priuatum, publicum, domeſticum.

IIII. Hypotheſes ex theſibus & ſubiectis earum partibus per Syntheſin extruantur, ut, ſupe-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

riores honorandi ſunt, Ergo patresfamilias, pædagogi, patroni, atq; adeò omnes, qui in aliqua eminentia exiſtunt legitima, honorandi ſunt: hoc eſt, præſtanda eſt ipſis reuerentia, obedientia & gratitudo. Ad eundem modum Theſis prohibita in ſuas hypotheſes ſecabitur.

V. Quia omni actioni finis eſt propoſitus, finis cuiuslibet præcepti conſtituendus eſt: Vnde omnia ordinata ad finem, Item cum fine coniuncta, concludenda ſunt: ut quæ ſub idem præceptum cadant. Contrà uerò, quicquid uel impedit finem, uel cum eo pugnat, prohibitum eodem præcepto ſciendum eſt. Cùm igitur quarti præcepti (ut in eodem exemplo maneamus) finis ſit conſeruatio politiarum & œconomiarum, ſequitur hoc præcepto præcipi quicquid ad hunc finem facere uidetur, ut, parentum, liberorum, dominorum, ſeruorum officia, adeoq; cuiuſq; honeſta uocatio & artificium. Breuiter, omnia ſtudia & artes, quibus ornantur & iuuantur politiæ & œconomiæ. Sed contrà prohiberi omnia, quæ cum his pugnant, ut deſidia in ſtudijs, ceſſatio in officio, corruptio ſtudiorum & artium, ocium, breuiter, quicquid impedit propoſitum finem.

De inuentione hactenus, nunc tractationis ordo indicandus eſt, Videtur autem hic commodiſſimus.

Primo loco opera quæ mandantur, ordinè explicentur, Ita ut primùm genera ponantur ſeu

theſes

theſes, Deinde paulatim deſcendatur ad hypotheſes & exempla.

Secundo loco per Antitheſin adijciantur, quæ prohibita ſunt, ſimili ordine.

Tertio, præmia & ſupplicia generalia omnium & propria ſingulorum præceptorum exponantur, adiectis exemplis.

Quarto, examen conſcientiæ ad normam legis inſtituatur, & uſus adijciatur in carne, in ſpiritu, in fidelibus & infidelibus.

In his omnibus obſcura definiantur: ambigua & multiplicia diſtinguantur: uera argumentis confirmentur: & falſa firma confutatione reijciantur. Atq; hæc de inuentionis & tractationis Methodo dicta ſufficiant.

DE TERTIO.

Poſtquam in genere diximus de lege, et quæ ſit inuentionis & tractationis Methodus expoſuimus, adijciamus breuem Decalogi explicationem iuxta præſcriptum Regularum, quas recenſui. Id autem ut fiat commodius, Primùm recitabo uerba Decalogi. Deinde generalem diſtinctionem. Tum illas duas communes Theſes, ad quas Dominus Decalogum reuocat, adijciam. Poſtremò ſingula præcepta (ut dixi) breuiſſimè declarabo.

DECALOGVS.

Et locutus eſt DEVS omnia uerba hæc, dicens: Ego Iehoua Deus tuus, qui eduxi te

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

de terra Aegypti, de domo ſeruorum: Non habebis Deos alienos coram me. non facies tibi ſculptile, aut ullam ſimilitudinem, quæ eſt in cœlo deſuper, & quæ eſt in terra deorſum, & quæ eſt in aquis ſub terra: Non adorabis ea, & non coles ea. quia ego Iehoua Deus tuus, fortis zelotes, uiſitans iniquitatem patrum in filios, in tertiam & quartam generationem eorum qui oderunt me, & faciens miſericordiam in millia ijs, qui diligunt me, & cuſtodiunt præcepta mea.

Non aſſumes nomen Iehoua Dei tui in uanum, quoniam non habebit inſontem Iehoua eum, qui aſſumſerit nomen eius in uanum.

Memento diei Sabbati ad ſanctificandũ eum. Sex diebus operaberis, & facies omne opus tuum, Septimo autem die Sabbatum Iehoua Dei tui eſt, non facies omne opus in eo, tu & filius tuus & filia tua, ſeruus tuus & ancilla tua, & iumentum tuum, & aduena tuus, qui eſt intra portas tuas. quoniam ſex diebus fecit Iehoua cœlum & terram, & mare, & omnia quæ in eis ſunt, & requieuit in die ſeptimo. Idcirco benedixit Dominus diei Sabbati, & ſanctificauit eum.

Honora patrem tuum & matrem tuam, ut prolongentur dies tui ſuper terram, quam Iehoua Deus tuus dat tibi.

Non

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Non occides.

Non mœchaberis.

Non furaberis.

Non reſpondebis aduerſus proximum tuum teſtimonium falſum.

Non concupiſces domum proximi tui.

Non concupiſces uxorem proximi tui, non ſeruum eius, non ancillam eius, nec bouem eius, nec aſinum, nec omnia, quæ ſunt proximi tui.

Hoc modo referuntur Decalogi præcepta, Exodi 20. Sed in diſtinguendis præceptis & numerandis, nec ueteres Theologi, nec recentes conueniunt. Sunt enim, qui faciunt quatuor præcepta primæ Tabulæ, & ſex ſecundæ. Nam ut in prima tabula de non fabricandis Idolis præceptum ſeparant à primo: Ita in ſecunda coniungunt concupiſcentiæ uetitæ præcepta. Sunt rurſus qui tria tantùm primæ tabulæ præcepta numerant (Appendicem enim primi præcepti, faciunt præceptum de Idolis) & ſeptem ſecundæ tabulæ. Nam concupiſcentiæ interdictum in duo præcepta ſecant. Quid ergo ſentiendum? Magni autores ſunt utriuſq; ſententiæ, quare in medio relinquo, nec multum refert quomodo diſtinguas, modò nihil excludas. Ego ſanè ſi me recepta Eccleſiarum multarum conſuetudo non moueret, & de re tanta pronunciaturus eſſem, cum Nazianzeno & Ambroſio, Clemente & Baſilio accederem priori ſententiæ, præſer-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

præſertim, cùm illa Deut.5.comprobari uideatur, ſed contra receptam conſuetudinem noſtrarum Eccleſiarum diſtinctionem mutare nolo. Quare explicabo ordinè præcepta, parum de diſtinctione ſolicitus.

Quomodo uſitatè diuiditur Decalogus?

DECALOGVS conſtat duabus tabulis: quarum Prior iuxta uſitatam diſtinctionem tria, Poſterior ſeptem præcepta continet. Hæc diſtinctio eò pertinet, ut diſtinguamus inter obedientiam erga Deum immediatam & mediatam. Nam tametſi totus decalogus in genere obedientiam erga Deum præcipit: tamen ut prior tabula immediatam, ita poſterior mediatam obedientiam efflagitat.

Porrò omnia hæc decē præcepta Dominus Matthæi 22.ad duas communes Theſes reuocat, quarū prior: (Diliges Dominū Deum tuum ex toto corde tuo, ex tota mente tua, & ex tota anima tua) in ſe continet omnia præcepta primæ tabulæ, ut Theſis communis ſuas hypotheſes. Poſterior: (Diliges proximum tuum ſicut teipſum) complectitur omnia poſterioris tabulæ præcepta.

Harum communium Theſium triplex uſus mihi uidetur: Primùm enim utile eſt totam uitæ doctrinam ſummatim comprehenſam habere, quò magis ſcopus omnium actionum noſtrarum conſpici poßit. Ea autem doctrinæ ſumma in his Theſibus incluſa eſt. Deinde ex his Theſibus facilè eſt propoſito

poſito aliquo facto, mandatum'ne ſit, an prohibitum, uidere, etſi uerbis nequaquam expreſſum ſit. ut ſi de uſura quæratur, facilè ex eo damnandam pronunciaueris, quia cum dilectione proximi pugnat, etiamſi ſtatim non uideas, eam quarto, quinto et ſeptimo præcepto interdici. Tum in explicatione ſingulorum præceptorum magna eſt harum theſium utilitas, Nam inuenta alicuius præcepti theſis propria, cum ſua communi theſi conferenda eſt, uidendumq; an in ea includatur, nec'ne.

Iam ad præceptorum explicationem ueniamus, ubi primùm prooemium legis occurrit examinandum. Eſt autem prooemium legis duplex. Vnum Moſis, quo populum attentum facit, & incitat ad audiendum ea, quæ Dominus eſt prolocuturus.

Et locutus eſt DEVS omnia uerba hæc.

Hoc prooemium leuiter prætereundum non ſentio. Debent enim omnes ueri miniſtri uerbi atq; adeò omnes Chriſtiani, hoc primum Theologiæ principium habere in conſpectu, nimirum ut an DOMINVS loquatur attendant. Mens enim pia cupiens Deo uiuere, certa non eſt, donec intelligat ea, quæ audit, hoc principio niti, Videlicet quòd DOMINVS loquatur. Hinc eſt quòd Prophetæ illud toties ingeminant: Hæc dicit Dominus. Os Domini locutum eſt. Hæc dicit Dominus Deus Zebaoth. Hæc dicit Deus Iſraël. Et ipſe filius Dei ſermonẽ Patris ſe loqui teſtatur: Ob eandem cauſam Paulus ubiq; titulum Apoſtoli obijcit.

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Diſcamus igitur ex hoc proœmio, κριτήριον certum & indubitatũ rei Theologicæ eſſe VERBVM DOMINI: Alterum proœmium Domini eſt: Ego ſum Iehoua Deus tuus, qui eduxi te de terra Aegypti, de domo ſeruorum: Hoc DOMINI proœmium duo continet. Primùm enim modum cognoſcendi Deum monſtrat, nimirum per uerbum et teſtimonium. Verbum eſt: Ego ſum Iehoua Deus tuus. Teſtimonium, Qui eduxi te de terra Ægypti. De hoc modo cognoſcendi Dei, ſuprà in primo capite primæ claßis copioſè dictum eſt. Deinde continet hoc Domini proœmium confirmationem triplicem autoritatis legis diuinæ. Primam à poteſtate, qua ſibi ius imperij uendicat, cùm dicit: Ego ſum Iehoua. Eſt enim hoc nomen Dei proprium, quo eſſentia, potentia & maieſtas ipſius ſignificatur. Potentia enim & maieſtas τῇ αὐτοφυείᾳ diuinæ neceſſariò coniuncta ſunt. Secundam à promißione Dei, cùm inquit: Deus tuus, & Dominus tuus. Eſt enim hæc relatio diligenter obſeruanda, & eſt ſenſus: uolo tuus Deus eſſe, & tu eris meus populus. Tertiam à beneficio, cùm inquit: Qui eduxi uos de terra Ægypti, quo breui dicto totius hiſtoriæ, atq; adeò beneficiorum ſuorum admonet. Hæc nobis applicemus, ut beneficijs Dei moti, ardentius ei cultum uerum præſtemus.

PRIMVM PRÆCEPTVM.

Non

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Non habebis Deos alienos coram me.

Antitheſis.

Habebis me ſolum Deum.

Vt autem intelligamus, quid hæ duæ hypotheſes in ſe contineant, primùm tenendum eſt, quid ſit habere Deum. *Habere autem* Deum *eſt ipſum corde amplecti, aliter enim haberi nõ poteſt. Amplecti* Deum *corde, eſt eum ut* Dominum *timere, ut patrem diligere, ut ueraci credere, omniaq; bona ab eo ſperare per patientiam. Eſt ergo ſumma præcepti, quòd requirat cordis obedientiam erga* Deum. *Finis, ut illum ſolum eum eſſe agnoſcamus, à quo omnia bona expectanda ſunt.*

Iam diſtribuamus opera mandata in primo præcepto, quorum Primum *eſt uerus timor* Dei, *quo* Deum *et eſſe agnoſcimus, et omnipotentem creatorem conſeruatoremq; omnium, & ſimul uindicem malorum ſtatuimus. Secundum dilectio, qua proſequimur* Deum *quem timemus. Tertium fiducia in* Deum, *quem diligimus. Quartum ſpes in* Deum, *in quem confidimus. huic coniuncta eſt obedientia in cruce ſeu patientia.*

Porrò quicquid uero timori Dei, *dilectioni, fiduciæ, ſpeiq; aduerſatur, hic prohibetur. ut timere, diligere ullas res ſine mandato* Dei. *fidere, ſperareq; in aliquid, quod non eſt* Deus. *Neq; enim aliud eſt habere* Deos *alienos, quàm quicquam timere, diligere, in quicquam fidere et ſperare, præterquàm in unum uerum* Deum.

Quia

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Quia autem huic præcepto nemo mortalium ſatisfacit, debet mens ſuam impuritatem hîc contemplari, ac pœnam commeritam agnoſcere, quæ pœna generalis quidem eſt maledictio, ſpecialis uerò, hominem ſibi ſuiſq; concupiſcentijs relinqui, donec in omne genus ſcelerum Dei deſertor ruat, Roman. 1.

Deinde præmium præcepti fauor Dei eſt, & miſericordia. Verùm quia omnes promiſsiones in Chriſto Ieſu ſunt etiam & Amen, tum demum hæc legis præmia conſequemur, ubi ueſtiti Chriſti iuſticia in conſpectu Patris appareamus.

Iam quis ſit huius præcepti VSVS oſtendendum eſt, ſicut tota lex, ita hoc præceptum iram operatur. Vnde hæc colligamus. Primùm, quilibet hîc agnoſcat peccatum ſuum: Secundò, agnitum peccatum odio habeat & fugiat: Tertiò, poſt odium peccati confugiat ad CHRISTVM peccati expiatorem: Quartò nactus remiſsionem peccati redeat ad hoc præceptum, et incipiat nouam obedientiam præſtare Deo. Hæc noua obedientia, quamuis impura per ſe & imperfecta exiſtit: tamen propterea placet Deo, quia credens in Chriſtum iam placet ut filius, non propter ſuam, ſed Chriſti iuſticiam, qua ueſtitus in conſpectu Dei iuſtus cenſetur.

Hic VSVS conſiſtit in examine conſcientiæ, ad legem dei, tanquam ad Lydiũ lapidem. & debet reliquis etiam præceptis omnibus accommodari.

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

APPENDIX PRIMI PRÆCEPTI.

Non facies tibi ſculptile.

Tametſi Nazianzeni ſententiam complector, qui hîc ſecundum præceptum facit inquiens: μὴ στήσῃς ἴνδαλμα κενὸν, καὶ ἄπνοον εἰκῶ: tamen nolo diſcedere à recepta conſuetudine Eccleſiarum noſtrarum, præſertim cùm res nihil uideatur habere incōmodi, modò non excludatur, quod Dominus incluſum eſſe uoluit. Porrò ſenſus appendicis (ut ſic appelletur) eſt, ne externum cultum, quem Deo debemus, idolis tribuamus. in Deum enim blaſphema uox eſt eorum, qui dicunt: Nos ad honorem inuiſibilis Dei imagines uiſibiles adoramus. Nam cùm cultus Dei eſſe nequit, niſi qui iuxta Dei uoluntatem fiat, quæ amentia eſt, cultum Deo erigere contra ipſius interdictum? Ille dicit, Non facies tibi ſculptile neq; imaginem, puluis tamen & cinis, & magiſter idolorum ſenſus carnis, audet contradicere: facies utrunq;, idq; in templis Chriſtianis. An non templa Chriſtianorum erecta ſunt propter cultum Dei conſeruandum? Quid quæſo ad cultum Dei faciunt idola? Profectò nihil. In confeſſo enim eſt, cultum Dei duplicem eſſe: σέβασμα internum animi cultum, qui ex fide proficiſcitur: & externum προσκύνησιν, qui propriè λατρεία dicitur. Vtrunq; impediunt & corrumpunt idola, ut quæ à uero Deo, qui in cœlis quærendus eſt, mentem auocant. Cùm igitur

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

templa Chriſtianorum erecta ſint propter cultum Dei conſeruandum, & idola eum corrumpunt & impediunt, quis quæſo locus in templo Dei relinquetur idolis?

Si quis uſus pius idolorum eſſet in templis Chriſtianorum, profectò uel orantibus uel communicantibus, uel docentibus uel diſcentibus prodeſſent.

An docentibus proſunt? Doctrina petenda eſt ex Propheticis & Apoſtolicis ſcriptis. Pius enim animus non acquieſcere debet, donec audiat: Hæc dicit Dominus.

Quid iuuant diſcentes? Admiratio imaginum ſæpè tenet attonitos & impedit, quò minus animus rebus, quæ traduntur, adijciatur.

An orantibus quid commodi adferunt? Mens orantis ad cœlum erigi debet, Id quod forma orandi à Domino præſcripta, monet: Pater noſter qui es in cœlis, unde aſpectus imaginum orantes auocat.

Communicantibus fortè commendant? Nihil minus. Nam communicantes in Cœna Dominica contemplari oportet Chriſtum Dominum mortuum & reſuſcitatum pro peccatis noſtris, & noſtri iuſtificatione, & non uanis oblectari imaginum picturis.

Cùm igitur nullum uſum habeant imagines pium in templis Chriſtianorum, ſed magis pietati nocent, & pugnant ex diametro cum uoce Dei

Exod.

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Exod.20.Leuit.26.Deut.5.& 27.Eſai.44. 1.Iohan. 5. Quis poteſt tam infandæ turpitudini patrocinari, niſi qui omnino uerbum Dei pro nihilo habeat?

Sed habent, fateor, quædam refugia patroni idolorum. Dicunt enim libros idiotarum eſſe. Sed Eſaias capite 44. contrà dicit, nullum idolorum uſum eſſe. Quis (inquit) ſculptile conflauit ad nihil utile? Aut igitur eradant hoc Eſaiæ teſtimonium ex ſcriptura, aut uana & inutilia ſimulacra eſſe fateantur. Quare laicos & idiotas ad legem & teſtimonium cum Eſaia mittere oportuit, non ad ſculptilia & imagines. Non tamen inficias eo, haud minimam idolorum cauſam extitiſſe, quòd cœperint in Papatu habere mutos ſacerdotes, qui cùm non ſonarent ipſi uerbum Dei, ut ſcelus congeminarent, idola muta et uana erexerunt in contumeliam Dei.

Verùm quia nunc ex Dei gratia in noſtris templis doceatur purum uerbum Dei, defungantur idola iſto ſuo ficto munere, & dent locum uiuis imaginibus Dei.

Quid? Si non licet imagines & idola habere in templis, neq; in moneta, neq; in libris habere imagines licebit, neq; monumenta & ſtatuas Ioſuæ & Samuelis, aut aliorum erigere licuit? Reſpondeo, Non damno artem pingendi & ſculpendi, quam inter dona Dei pono. nec imaginem pingi, aut ſtatuas erigi ueto. ſcio enim iſta adiaphora eſ-

ſe: Sed uſum imaginum diſtinguo: qui eſt triplex: Typicus, Superſtitioſus & Politicus. Typicus quidem uſus fuit Cherubim in templo Salomonis & æneus ſerpens erectus in deſerto, uerùm nunc typus ceſſauit. Deinde habebant particulare præceptum de Cherubim erigendis, & æneo ſerpente. At nos catholico præcepto obtemperare debemus: Cauete uobis ab idolis. Hîc Apoſtolus non modò Idolatriam damnat, ſed præcipit, ut ab ipſis ſimulacris inſtrumentis idolatriæ caueant Chriſtiani: quo ſignificat, non poſſe integrum ac ſincerum cultum Dei retineri, ubi ſimulacra ſunt. adeò enim ingenita eſt nobis ſuperſtitio, ut minima quæq; occaſio contagione ſua nos inficiat.

Superſtitioſus uſus ſolus damnatur, qualis in templis eſt. Et tametſi non omnes ſuperſtitioſè procumbunt coram imaginibus templicis: tamen quia rudioribus ſunt occaſio ruinæ & ſuperſtitionis, metuendum eſt, ne poſt hanc claram Euangelij lucem ſequantur tenebræ: unde in ſuperſtionem Ethnicam inſtrumentis adhuc in templis relictis incident facilè rudiores. habenda eſſet ratio eorum, quos Chriſtus ſuo ſanguine redemit, ne noſtris picturis & idolis eorum ſalutem euerteremus.

Politicus uſus imaginum à nemine reprehendi iuſtè poteſt, donec non tranſgrediatur iuſtos limites: Hîc uſus politicus triplex eſt, Hiſtoricus, Symbolicus & ornatus gratia adhibitus: Hiſtoricum uoco,

uoco, qui & ad intelligendas rectius rerum deſcriptiones, & ad memoriam rerum conſeruandam facit: qualis eſt picturarum in libris, & ſtatuarum, quas erexerunt ſancti Patres. Hic uſus ſanè ualdè utilis eſt: quare nequaquam reprehendi debet. Symbolicum imaginum uſum appello, qui nos de re, quæ imagine repræſentatur, admonet, politico fine. Vt imago in moneta Cæſaris admonebat Iudæos, quòd & ipſius moneta eſſet, & quòd Cæſari eſſent ſubiecti. unde & Dominus iubet eos reddere quæ ſunt Cæſaris Cæſari, & quæ ſunt Dei Deo. Hunc imaginum uſum nequaquam improbandum eſſe docet factum Chriſti, qui accepta moneta, quæſiuit cuius Imago eſſet: quam cùm illis redderet, non præcepit ut abijcerent propter imaginem, quòd ſanè feciſſet, ſi iſte uſus fuiſſet illicitus. Imò ipſi Apoſtoli monetam cum hac imagine circumferebant, & de piſce exemtum nummum cum imagine Cæſaris (nam alia moneta non recipiebatur pro tributo) Dominus in tributum pro ſe & Petro ſoluit. Vſus imaginum ornatus gratia adhibitus, eſt etiam politicus, qualis quia in templo Salomonis fuit ſine reprehenſione, non eſt cur reprehendatur, modò nihil habeat admixtum periculi.

Verùm ſi obijcitur, in templis poſſe eſſe hiſtoricum uſum. Reſpondeo, Sint tales imagines hiſtoricæ, quæ nec nunc uiuentibus ſint ſcandalo, nec ullum periculum adferre poßint poſteris noſtris.

Præterea conferatur abominatio & multorum
lapſus cum illo commodo, & uidebimus, grauiores
eſſe cauſas deſtruendi idola templica, quàm ea fe=
rendi in templis. Prætendunt ornatum. Si illi or=
natui adiunctum eſt ullum periculum, uel nunc
uiuentibus, uel poſteris, ſit maledictus. Spiritus
ſanctus Ezechielis 20. uocat idola abominationes
oculorũ: at puluis et cinis ea uocat ornamẽta ocu=
lorum. Maledictus ſit ornatus, qui eſt offendiculo
ueræ doctrinæ & membris Chriſti. Verus ornatus
templorum utilis & Deo gratus eſt: Concio, Can=
tio, Oratio, Communio, & non quæ hæc uel impe=
diunt uel uiciant.

Producunt præterea in Patrocinium ſuæ cau=
ſæ autoritatem ſanctorum Patrum et longam con=
ſuetudinem. ſed ſi Patrum autoritate nitendum
eſt, ſucceſſoribus Apoſtolorum & omnibus Pa=
triarchis Eccleſiarum Græcarum, qui idolis tem=
plicis aduerſati ſunt, potius aſſurgendum eſt, quàm
poſterioribus. Nec conſuetudo obijcitur rectè,
cùm mala conſuetudo nihil ſit aliud, quàm erroris
uetuſtas. Quapropter iudico Diabolo nòn eſſe
cedendum, qui in mundum Idola inuexit, ut ue=
rus cultus Dei corrumperetur, ſed potius conti=
neamur intra terminos uerbi Dei, nec ſinamus nos
ſophiſticis impoſturis à claro uerbo Dei abduci,
etiamſi magnæ autoritatis uiri uideantur, qui ex
carnis ſenſu aliud ſuadent & docent.

Quoties igitur audimus uerbo Dei idololatri=

am damnari, ſciamus & omnia damnari, quæ ad eam erigendam, fouendamq́; faciunt: qualia potiſſima ſunt idola & ſimulacra, quæ inſtrumenta ſunt idololatriæ, ex quibus idololatria nomen habet: quæ propriè externa ueneratio idoli alicuius eſt, etſi poſtea uocabulum ad genus translatum ſit, ſignificetq́; omnem timorem, dilectionem, fiduciam, ſpem in id quod non eſt Deus. Vnde auaricia à Diuo Paulo idololatria dicitur, quia in pecuniam ſuam ſpem collocat auarus: atque ita de alijs.

Quid ergo pius paſtor faciet? Primùm cauebit, ne quid per ſeditionem faciat: Deinde docebit ueram rationem cultus Dei: Tertiò obſeruabit, an quiſquam abutatur relictis in templis ſimulacris: quòd ſi ſenſerit, admonebit Magiſtratum ſui officij, ut Ezechiam imitetur: Quartò ornatum templorum, unde non eſt ſuperſtitionis periculum, improbare non debet, modò ſumtus non fiant inutiles, neglectis uiuis imaginibus Dei, qui ſunt pauperes: Quintò politicum uſum imaginum nullum uerbum Dei improbat. Breuiter, pius paſtor proſpiciens futuras tenebras, facilè iudicabit ex quibus imaginibus ſit periculum.

Porrò promiſſiones et minæ, quæ attexuntur huic præcepto, ſunt generales, & habent annexam conditionem impletæ Legis diuinæ, de quibus aliâs.

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

SECVNDVM PRÆCEPTVM.

Non aſſumes Nomen Iehoua Dei tui in uanum.

Antitheſis.

Aſſumes nomen Iehoua Dei tui legitimè & rectè.

Aſſumere aũt nomen Dei *in uanum, eſt uſurpatio nominis* Dei *prophana. Mandatur igitur hîc uera nominis* Dei *uſurpatio, cuius finis eſt, ut maieſtas nominis* Dei *inter homines habeatur ſacroſancta. Vt igitur quicquid facit nomen* Dei *celebrè inter homines, hîc mandatur: ita quicquid prophanat nomen* Dei, *& facit ut non celebretur inter homines, hîc prohibetur. Hinc collige opera huius præcepti. Primum, inuocationem nominis* Dei. *Secundum, gratiarum actionem. Tertium, prædicationem. Quartum, glorificationem. Quintum, confeßionem. Sextum, teſtificationem nominis* Dei, *ſeu cultum iuriſiurandi legitimi. Hæc omnia, ut partes ſunt ueræ uſurpationis nominis diuini: Ita ad præcepti finem legitimè ordinantur.*

Porrò, quicquid cum his ſex partibus enumeratis pugnat, hîc prohibetur, ut inuocatio Sanctorum, ſtrepitus labiorum, battologia ſine fide, boatus templici, exorciſmi incantatorum, in orando tædiũ, nihil prorſus orare, uti Dei *donis ſine gratiarum actione, fidem celare, uel ob amiciciam, uel ob metum, abnegatio* Dei, *deprauatio ſcripturæ,*

ſcanda-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

ſcandaloſa uita, hæreſis, ſchiſma, deieratio, execratio per nomen Dei, periurium, leuitas in iurando, temeraria uota: Breuiter, quicquid maieſtatem nominis Dei inter homines lædit & obſcurat.

Nec huic præcepto quiſquam ſatisfacere poteſt, cuius ratio in primo expoſita eſt. Similiter uſus præcepti idem ſtatuendus eſt cum uſu primi præcepti.

TERTIVM PRÆCEPTVM.

Memento diei Sabbati, ut ſanctifices eum.

Antitheſis.

Memento diei Sabbati, ne prophanes ipſum.

Eſt autem ſanctificare Sabbatum, quieſcere ab operibus noſtris, & regnum Dei meditari operibus à Deo inſtitutis, recolere beneficia Dei, diſcendæq; legi Dei uacare. Sanctificandi enim uocabulum monet Sabbatum totum diuino cultui applicandum, & totum laudibus diuinis peragendum. Finis igitur præcepti erit, animum, corpus & omnes actiones Deo dedicare, regnum Dei & eius beneficia meditari & propagare. Ad hunc finem pertinet, Primùm, ſeria uerbi Dei meditatio & tractatio. Secundò, uerus uſus ceremoniarum, quas primùm Deus, deinde Eccleſia utiliter inſtituit. Tertiò, promotio pietatis pro uocatione. Quartò, iuuare Eccleſiæ membra omni officiorum genere.

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Quæ cum his pugnant, prohibentur hoc præcepto, ut omnia impedientia meditationem uerbi, qualia ſunt ſeruilia opera, quæ non habent coniunctum pietatis exercitium ſua natura. Nec huic præcepto quiſquam ſatisfacere poteſt.

Porrò præter generalem uſum, de quo admonui in primo præcepto, hoc in tertio peculiariter obſeruandum eſt: Tametſi autem ceremoniale eſt, quo ad ſpeciem, hoc eſt, certæ diei (ſeruata illa Iudæorum numeratione) obſeruationem, & ad Iudæos ſolos ſpectat, in memoriam creationis rerum inſtitutum, tamen in genere ad totum humanum genus pertinet. Vt autem hoc declaretur apertius, primùm obſeruemus præcepta Dei duplicia eſſe, Catholica & particularia. Catholica obligant omnes ex æquo, aut ad obedientiam, aut ad pœnam. quia ab omnibus & ubiq; eorum obſeruatio requiritur. Particularia, quæ non omnibus data ſunt, ſed uel uni genti aut uni homini. De his tres regulæ tenendæ ſunt. Prima, Nullum præceptum adeò particulare eſt, quin aliquatenus ad omnes pertineat. Secunda, Quicquid externarum circumſtantiarum annexum eſt præceptis Dei particularibus, ut eſt locus, tempus, perſona, numerus, ordo &c. reſecandum eſt, iiſq;, quibus ea particulariter mandata ſunt, relinquendum. Tertia, Quicquid eſt fidei uel caritatis reliquum, id totum nobis applicandum eſt. Nullum enim præceptum Dei eſt, ex quo fidei & caritatis fructus per

cipi non

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

cipi non poſſunt. Sic hoc præceptum Dei, de Sabbati obſeruatione, peculiariter datum eſt Iudæis, ſed aliquatenus tamen ad nos pertinet. Sunt enim tria in ueteri Sabbato. Primùm, Ceremoniale, quòd totum Iudæis relinquendum eſt. Secundum fidei. Tertium, Caritatis, quæ duo ad omnes pertinet.

Proinde uſus legitimus Sabbati in his conſiſtit, ut beneficia Dei memoremus, gratiaſq; pro ijs agamus: ut celebremus perpetuum Sabbatum, id eſt, quietem à peccatis: ut ſanctam conuerſationem & uitam ſectemur: ut quieſcamus in Chriſto per patientiam, donec nos in ſui regni gloriam tranſtulerit Deus: ut remittamus opera familiæ in qualibet ſeptimana uno die ad minimum. Hoc poſtremum caritatis eſt, ſuperiora fidei.

QVARTVM PRÆCEPTVM.

Honora patrem tuum & matrem tuam.

Antitheſis.

Ne ſint tibi inhonori parentes.

Honorare autem parentes eſt ipſis reuerentiam, obedientiam & gratitudinem exhibere. Finis præcepti eſt ſtatuum, quos Deus ordinauit conſeruatio. Ordinauit autem politias & œconomias. mandantur itaq; hoc præcepto omnia, quæ ad politiarum & œconomiarum incolumitatem pertinent: ut ſunt officia mutua magiſtratus & ſubditorum, parentum et liberorum, miniſtrorum uerbi &

uerbi & auditorum, præceptorum & diſcipulorum: atq; adeò omnium ſuperiorum & inferiorum, ſiue ſint priuati ſiue publici. Ex aduerſo omnia hîc interdicuntur, quæ cum iſtis pugnant.

Porrò in hoc & in ſequentibus præceptis obſeruandum eſt, quòd obedientia omnis incoanda ſit à primo præcepto: ſine quo nulla obedientia cæterorum præceptorum placere poteſt. quæſtiones, an quis præcepto huic ſatisfaciat, & quis ſit uſus, ex ſuperiorib. notas relinquo. Verùm promiſſio addita uidetur nonnihil obſcura. Promittit enim prolongationem dierum obtemperantibus huic præcepto: cùm tamen ſæpè pij erga parentes filij præmatura morte ſuccumbant. Sed hîc obſeruanda utilis regula eſt: Quicquid nobis terreſtrium bonorum Deus promittit, ſub hac conditione accipiendum eſt, quatenus in bonum animæ noſtræ ſalutemq; expedit. Vnde fit interdum, ut quò quiſq; magis diligitur à Deo, eò citius eripiatur ex hac uita. Nam promiſsionis genus eſt, ut obedienti benè ſit.

Regula utilis.

Porrò hoc loco quæſtionem breuiter tractabo, de termino uitæ cuiuslibet hominis. Sunt qui ſtatuunt Stoicam & fatalem neceſsitatem termini uitæ cuiuslibet hominis: qui cùm alios quoſdam locos, tùm uerò maximè illum, qui eſt Iob 14. adducunt: Breues dies hominis ſunt, & numerus menſium eius apud te eſt. Conſtituiſti terminos eius, qui præteriri non poterunt. Etſi autem hunc locum

Iob 14.

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

cum ideo reijcere poſſem, quia corruptus eſt in communi translatione (Ita enim legi debet ex Ebræo: Si definiti ſunt dies eius, numerus menſium eius apud te eſt. Conſtituiſti terminos eius, & non præteribit. Vt ſit tantum una propoſitio hypothetica, cuius conſequens bis ponitur) tamen largimur illis, quòd ſit ſenſus Prophetæ, Deum terminum uitæ cuiuslibet definire: quem nec anteuertere, nec præterire quiſquam poteſt, modò uiciſsim nobis concedant, ſtatuti termini modum, non ex neceſsitate Stoica, ſed ex uerbo Dei claro & perſpicuo petendum eſſe.

Sed quem modum definiti termini præſcribit uerbum Dei? Verbum Dei nos mittit ad Dei prouidentiam, quæ in promiſsionibus & comminationibus diuinis fundatur. Debemus igitur in hac quæſtione promiſsiones & comminationes Dei cum utrarumq; exemplis illuſtribus adhibere in conſilium. Promiſsionis teſtimonia ſint hæc pauca pro multis. Exodi 20. Honora patrem tuum & matrem tuam, ut ſis longæuus ſuper terram, quam Dominus Deus tuus daturus eſt tibi. Prouerb. 9. Per me multiplicabuntur dies tui, et addentur tibi anni uitæ. Prouerb. 10. Iuſticia liberabit à morte. Ibidem: Timor Domini apponet dies, & anni impiorum abbreuiabuntur.

Exod. 20. Prou. 9. 10.

Exempla promiſsionum ſunt multa. Deut. 9. cùm Deus minaretur, quòd populum contumacem uellet perdere, intercedit Moſes, & iuxta promiſ-

ſiones

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

ſiones parcit pœnitentibus. Niniuitis interitus uoce Dei conſtitutus erat quadrageſimo die poſt inceptam concionem Ionæ, ſed pœnitentibus par=citur. 2.Reg.24.Dauid ſupplicat Deo, erecto al=tari, ut ceſſet interfectio.Notum eſt Ezechiæ ex=emplum, Eſaiæ 38.

Teſtimonia comminationum ſunt hæc.Prouer.
Prou.10. 10. Qui maledicit patri & matri ſuæ, extingue=
Psal.54. tur lumen eius in medijs tenebris.Pſalm.54. Viri
Leuit.20. ſanguinum non dimidiabunt dies ſuos. Leuit.20.
Dominus minatur flagitioſis exterminationem de populo ſuo: quæ exterminatio nihil aliud eſſe po=teſt, quàm abruptio termini uitæ, propter ſcelera perpetrata.

Harum comminationum exempla ex pluribus hæc obſeruentur.Gen.38. HER, quia fuit nequam in conſpectu Domini, dicitur occiſus à Domino. Ibid: ONAN, effundens ſemen in terram, ne ſuſci=taret fratri ſemen, occiditur à Domino. Achan propter ſpolium de Anathemate uoce Dei iube=tur lapidari.

Ex his teſtimonijs & exemplis manifeſtum eſt, quòd Deus iuxta ſuas promißiones & minas uel abbreuiet, uel prolonget terminum uitæ cu=iuſq;. Idem teſtatur Iacobus capite 5. qui ægrotos piorum precibus ſubleuari ſtatuit. Idem ſemper ſenſerunt omnes pij, qui ſuis precibus ſæpißimè pijs Principibus & doctoribus longiorem uitam impetrarunt.

Huc

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Huc accedit firmiſſima contra Stoicos ratio: Si ineuitabilis fataliter eſt terminus uitæ, erit etiam culpa ineuitabilis, propter quam multi rapiuntur ad mortis ſupplicium. Si culpa ineuitabilis eſt, reuera Deus *peccati autor erit. Sed hoc uel dictu horrendum maximè eſt. Quare cùm culpa nō ſit ineuitabilis, neq; terminus uitæ erit fatalis.*

Præterea iſta Stoica opinio uehementer nocet moribus, & pietatis exercitia omnino impedit. Nam *cùm homines putant, euentus pendêre ex fato, fiunt ſegniores. Proinde timeamus* Deum *: ac cogitantes de futuris euentibus, reſpiciamus ad eius promiſſiones & minas: orantes ut ipſe nos ſuo* Spiritu *regat, quò ea agamus, quæ ipſi grata ſunt: útq; pro ſua miſericordia & clementia uelit nobiſcum agere.*

Deinde alia regula obſeruanda eſt in hoc præcepto: eatenus obediendum parentibus eſſe, ne lædatur erga Deum *pietas, quæ primum gradum obtinet.* Nam *ſi ad* Dei *inſtitutum, tanquam ad certam* Regulam*, exigenda eſt filiorum ſubiectio, præpoſterum foret per eam ab ipſo* Deo *abduci.*

Tertia regula ſit hæc. Tametſi *non eſt æqualis conditio ſuperiorum & inferiorum: tamen aliquod ius mutuum & analogum inter ipſos requiritur: quod ſicuti inferiores ſuperioribus obnoxios reddit: ita uiciſſim proportione habita ſuperiores obſtringit inferioribus. Hæ proportio ſeu analogia ad legem caritatis exigenda eſt: quæ ſola*

uera

uera eſt menſura in mutuis ſuperiorum & inferiorum, imò & parium officijs, de qua re poſtea in IIII. Claſſe dicetur.

QVINTVM PRÆCEPTVM.

Non occîdes.

Antitheſis.

Vitam proximi conſeruabis.

Vt enim læſio omnis proximi hîc interdicitur: Ita omnibus modis ipſum iuuare præcipitur. Finis præcepti, ut alter alterius incolumitatem quærat. Mandantur igitur omnes uirtutes, quibus proximo commodamus: & quæ ab iniuria proximi nos reuocant. cuius generis ſunt: dilectio proximi ex animo, comitas, beneficentia, conuerſatio amica, clementia, adeſſe in quauis neceßitate. Contrà prohibetur, Primùm externum homicidium: Deinde maledicta, conuicia, ludibria. Breuiter, omnia facta, quibus ullo pacto lædi poteſt perſona proximi: Item omnia cogitata, quibus malè de proximo cogitamus: Similiter omnia dicta in proximum acerbiora.

Porrò parentum, præceptorum & magiſtratus officia nequaquam hoc præcepto tolluntur, ut quæ non ſolùm in quarto præcepto præcipiuntur, (faciunt enim ad ſtatus à Deo ordinatos conſeruandos) uerùm etiam præmijs peculiaribus à Deo ornantur,

ornantur, quemadmodum multa exempla ſcripturæ teſtantur.

SEXTVM PRÆCEPTVM.

Non mœchaberis.

Antitheſis:

Caſtè uiues.

Vt autem hîc impuritas omnis animi & corporis interdicitur: Ita præcipitur mentis & corporis puritas caſta, & caſtitas pura. Finis præcepti eſt, ut homo puritatem & caſtitatem ſui creatoris ſectetur. Mandantur igitur hîc uirtutes caſtitatis & pudiciciæ, quales ſunt σωφροσύνη, temperantia, ſobrietas, & quæcunq; faciunt ad caſtitatem conſeruandam, cùm in matrimonio caſto, tùm extra matrimonium. Contrà prohibentur externum adulterium, uagæ libidines, mollities, ſermones ſpurci, εὐτραπελία, id eſt, ſcurrilitas, intemperantia, ebrietas, laſciui geſtus, & quicquid hominem à caſtitate corporis & mentis auocare poteſt.

SEPTIMVM PRÆCEPTVM.

Non furaberis.

Antitheſis.

Bona proximi promouebis.

Finis præcepti eſt, ut noſtra ſorte contenti unicuiq; quod ſuum eſt relinquamus. Mandantur

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

igitur hic iuſticia commutatiua præcipuè, & omnes eius partes, & prohibetur quicquid cum illa pugnat, ut expilationes, uſuræ, fraus, lances & pondera iniuſta.

2. Samue. 15. ſpecies quædam furti indicatur, cùm Abſalon furatus dicitur eſſe cor uirorum Iſraël: unde patet, maximos fures eſſe eos, qui alienant animos ſubditorum à Magiſtratu, auditorum à miniſtris uerbi, diſcipulorum à præceptoribus, ſeruorum à dominis, famulorum & ancillarum à patribusfamilias, liberorum à parentibus. Hoc genus furti rectè diabolicum dixeris. Nam ut diabolus primorum parentum animos auertit à Deo: Ita hi ueſtigijs paternis inſiſtentes animos, ab ijs, cum quibus coniuncti eſſe deberent, alienant.

OCTAVVM PRÆCEPTVM.

Non reſpondebis falſum teſtimonium aduerſus proximum tuum.

Antitheſis.

Reſpondebis pro proximo tuo uerum teſtimonium.

Finis præcepti eſt, ut ueritatem ſine fuco inter nos colamus: Mandãtur itaq; in hoc præcepto candor, ueritas, conſtantia in dictis, diligens ueritatis inquiſitio. Commendantur artes ueritatis miniſtræ. Contrà prohibentur falſum teſtimonium, calumniæ, mendacia, obtrectationes, malæ cordis ſu=

dis ſuſpiciones de proximo, Item Sophiſtica, & omnes deceptoriæ artes.

NONVM ET DECIMVM PRÆCEPTVM.

Non concupiſces domum proximi tui.

Antitheſis.

Toto corde ſis proximo carus & utilis.

Finis præcepti eſt, ut omnem cupiditatem cum caritate pugnantem, ex animis excutiamus. Hæc duo præcepta diſcrimen faciunt inter legem humanam & diuinam. Humana tantùm prohibet facta & dicta, Diuina etiam concupiſcentiam inordinatam coërcet. Tametſi autem in ſuperioribus præceptis cõcupiſcentia etiam prohibetur: tamen hæc duo poſtrema non cenſenda ſunt inutilia aut fruſtra addita. Nam in illis prohibetur uoluntaria concupiſcentia, quæ eſt effectus eius concupiſcentiæ, quæ hîc prohibetur. In ſuperiorib. prohibetur actio interior & exterior, conſilia & deliberationes: In hiſce ultimis iſtorum omnium fons præcludi præcipitur. Illic actiua, hîc paßiua concupiſcentia interdicitur.

Cæterùm qui hæc duo præcepta diſtinguunt, nonum ad genus, decimum ad ſpecies referunt. Nonum non concupiſces domum proximi tui: Hoc eſt, familiam & poſſeßionem proximi tui promoueto. Decimum nõ concupiſces uxorem eius, man-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

dat, ne quis ulla occaſione ſub ſpecie honeſta res alterius uelit ad ſe allicere.

Quòd autem nemo ſatisfaciat huic præcepto his rationibus conuincitur. Primùm enim maſſa tota naturæ noſtræ corrupta eſt. Eſt enim prauum cor hominis ab adoleſcentia. Secundò uniuerſalis experientia in omnibus ſanctis, qui ingemiſcunt & dolent ſe impediri hoc malo, quò minus ea quæ uolunt bona faciant. Hinc Paulus Rom. 7. exclamat: O me miſerum, quis me liberabit de corpore mortis huius. Debet proinde uſus horum præceptorum perpetuus in animis noſtris hic eſſe, ut precemur Deum, ne hoc malum nobis imputet, ne compellamur, ut obtemperemus ei in ſuis concupiſcentijs: deniq; ut confugiamus ad Chriſtum Pontificem, qui credentium in ſe peccata interna & externa ſuo precioſo ſanguine abluit.

SECVNDVM CAPVT.

LEGITIMA SPIRITVALIS CVLTVS DEI RATIO, ET EIVS PARTES.

Superiori capite materiam cultus diuini explicauimus. Nunc eius legitima ratio & partes exponendæ ſunt. Non enim omne opus præceptum, eſt cultus, niſi ex uera fide fiat propter uerum finem. Nam qualitas operum non ſolùm ex ratione præcepti, ſed ex cauſis ſimul efficiente & fina-

finali cenſebitur. Vt igitur hanc doctrinam perſpicuè teneamus, Primùm, regulam per quam probandus ſit uerus cultus Dei. Deinde fundamentum eiuſdem cultus, Tum, quidnam ſit cultus Dei, Poſtremò, quæ ſint eius formæ, tradam. His enim quatuor cognitis nihil reſtat, niſi ut mentem, cor, linguam & manus à Domino gubernari cupias, quò ipſi uerum cultum præſtare poßis.

Sit itaq; hæc regula generalis: quòd nullus cultus placeat Deo, niſi quem ipſe proprio uerbo inſtituit. Hanc regulam uox Dei apud Eſaiam, & Dominus in Euangelio confirmat: Fruſtra me colunt, docentes doctrinas & mandata hominum, Paulus ad Coloſ. 2. ἐθελοθρησκείας damnat. Idem pronunciat, nihil placere Deo ſine fide. Cùm igitur cultus placere debeat Deo, quî id fieri poteſt, ſi uerbo Domini non nitatur? Teneamus igitur hanc regulam, nec ſinamus nos ab ea auelli ulla ſophiſtica.

Huius regulæ uſus multiplex eſt. Primùm enim hac regula ſtabilitur autoritas legislatoris. Vbi enim in Republica liberum eſt, unicuiq; condere leges, autoritatem ſupremi domini uileſcere neceſſe eſt. Hanc autoritatem ſibi uendicat Dominus in primo præcepto, dum inquit: Ego ſum Iehoua Deus tuus, &c. Deinde liberat nos hæc regula ab errore Ethnico, Phariſaico & Papiſtico, ne cum illis ſine modo ſuperſtitiones & ἐθελοθρησκείας cumulemus, quorum anteſignanus eſt Romanus

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Pontifex, qui ſanè Hieroboam Apoſtaſia, Achab homicidijs & ſanguine piorum, Ieſabel crudelitate, Nabuchodonoſor ſacrilegio, Iulianum fraudibus, Iudam proditorio oſculo ſuperat.

Hactenus de regula, fundamentum cultus Dei ſequitur, quod fixum & certum tenere oportet. Eſt autem hoc fundamentum duplex, nimirum cognitio Dei & cognitio noſtri, de quibus quia abundè dictum eſt in prima Claſſe, hìc breuius eadem attingemus. Cognitionem Dei conſequimur per uerbum & teſtimonium, quæ coniuncta docet nos, quòd Deus ſit fons omnis uirtutis, iuſticiæ, ſapientiæ & ueritatis: quòd Deo omnis gloria tribuenda ſit: quòd Deus ad iuuandum ſit promtus ſua natura: quòd idem uelit omnes ad ſe confugere in quouis periculo. Hanc Dei cognitionem eſſe fundamentum cultus Dei Eſaias 19. docet his uerbis: Cognoſcent Ægyptij Dominum in die illo, et facient ſacrificia & oblationem, uouebuntq; uota Domino, & reddent.

Cognitio noſtri ex trium rerum cõtemplatione petenda eſt, nimirum ex fine creationis, ex uirium præſentium æſtimatione, & ex facilitate lapſus in peccatum. Finis docet officium, quod eſt referre imaginem Dei in ſincera pietate & iuſticia uera. Vires oſtendunt, quòd officium debitum præſtare minimè ualeamus. Lapſus frequentes nos monent fragilitatis noſtræ & peccati. Vnde admonemur omnem gloriandi materiam abijce-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

abijcere, ut qui fracti uiribus nihil ſine auxilio diuino efficere boni poſſumus, Imò omni hora præcipites in noua peccata ferimur, niſi manu Dei conſeruemur. Sine hac noſtri cognitione nec pœnitentia, nec fides exiſtere poſſunt: ſine quibus nihil quantumuis ſpecioſum Deo placere poteſt. Vbi hanc duplicem cognitionem Dei & noſtri probè tenuerimus, fundamentum ueri cultus Dei iactum eſt.

Nunc quemadmodum propoſuimus, quid ſit cultus Dei uerus, definiamus.

Eſt itaq; cultus Dei opus mandatum à Deo, factum ex fide in in celebrationem gloriæ Dei principaliter. Verùm ne hîc impingamus, perutile diſcrimen cultus diuini hîc eſt tenendum. Eſt enim duplex cultus Dei. Vnus eſt expiatorius, meritoriuſq; per ſe: Alter Euchariſticus ſeu obedientiæ, & nequaquam meritorius ſua natura. Expiatorius & meritorius per ſe eſt obedientia filij Dei, per quam ſatisfecit legi Dei, ac meruit omnibus uitam æternam qui in ſe credunt. Quicunq; hunc honorem tribuunt alijs rebus quàm obedientiæ Chriſti, contumelia afficiunt filium Dei, qui ſolus expiatorium cultum præſtitit. Cultus Dei Euchariſticus ſeu obedientiæ omnium filiorum Dei eſt. Hic per ſe non meretur quicquam, ſed ex gratia habet promiſsiones præſentis uitæ & futuræ.

His ita conſtitutis, definitionem poſitam breuiter excutiamus: Primùm ſit mentio materiæ

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

cultus Dei, quæ eſt opus à Deo mandatum. Quemadmodum enim in Republica ciuili obedientia erga Magiſtratum eſt uiuere ſecundum præſcriptum legum: Ita in Eccleſia ſeu regno Chriſti cultus Dei æſtimandus eſt, qui uerbo & lege Dei nobis præſcribitur, ſicuti regula ſuprà tradita dilucidè docet.

Sed quia non ſatis ex ratione præcepti opus facere, niſi accedat Fides, ideò additum eſt in definitione: factum ex fide. Eſt enim fides omnis operis boni effectrix. Sed cur ita? Cur fides adeò neceſſariò requiritur? Quia opus nullum poteſt placere Deo, niſi prius perſona placeat: placet autem perſona fide. hæc enim facit, ut errata nec nobis nec operibus noſtris imputentur: ſed quemadmodum nos iuſti ſumus per fidem: ita & opera noſtra per eandem fidem iuſta habentur. Deinde fides facit, ut uoluntarium ac promtum ſit obſequium, alioqui minimè placeret. Tertiò, fides monet animi cultum & externam operationem coniungenda eſſe, unde fit, quòd tametſi opus interdum externum ſit, tamen quia ex fide factum eſt, ſpiritualis Dei cultus exiſtit. Poſtremò hæc additio facit clarum diſcrimen inter cultum Dei uerum & falſum. Nam omnis cultus extra fidem, ſiue ſit à Deo mãdatus ratione operis, ſiue à Diabolo inuectus ſit, damnandus eſt, ſiquidem mera ſuperſtitio eſt. Hoc uerum eſſe confirmat ipſe Deus, Eſaiæ II. Quò mihi (inquit) multitudo ſacrificio-

rum

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

rum ueſtrorum? Nonnunquam abominationes uocat, Interdum dicit ſe ea ſacrificia non præcepiſſe. An nō præcipit ea ſacrificia quæ damnat? præcipit quidem, ſed ut fierent ex fide. Superſtitio enim non ſolùm ex re ipſa, ſed etiam ex animi affectione æſtimanda eſt. Dare eleemoſynam ſecundum rationem operis eſt bonum, uerùm ſi absq; fide fiat propter impium finem, abominatio coram Deo eſt. Quapropter Pauli conſilium ſequamur. Quicquid (inquit) feceritis, ex animo facite, tanquam Domino. Atq; ita apparet, cur ex fide prodeat opus, quod cultus Dei eſſe debet.

Tertium definitionis membrum fuit, quòd opus tendere debeat in celebrationem gloriæ Dei. Quemadmodum enim ſuperius membrum docet, unde proficiſci debeat cultus Dei: ita hoc tertium, in quem finem tendere debeat, manifeſtat, nimirum in celebrationem gloriæ Dei: Hoc quàm uerum ſit, docet ipſa hominis creatio ac regeneratio. Omnem (dicit Dominus) qui inuocat nomen meum in gloriam meam creaui eum, formaui eum, feci eum. Et Dominus apud Matthæum: Sic luceat lux ueſtra coram hominibus, ut glorificent Patrem ueſtrum cœleſtem. Rectiſſimè igitur Iulianum admonet Auguſtinus lib. 4. cap. 3. aduerſus Iulianum ſcripto inquiens: Noueris itaq;, non officijs, ſed finibus à uicijs diſcernendas eſſe uirtutes: Officium autem eſt, quod faciendum eſt, finis uerò propter quod faciendum eſt. Cùm itaq; facit ho=

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

mo aliquid, ubi peccare non uidetur, ſed non propter hoc facit, propter quod facere debet, peccare conuincitur.

Sed quid eſt Deum glorificare? Eſt Primùm rectè ſentire de natura Dei, maieſtate & ueneratione: Deinde tribuere ei omnem ſapientiam, miſericordiam & iuſticiam. Tertiò, illi obtemperare. Quartò, alios noſtro exemplo ad illum agnoſcendum inuitare. Hanc gloriam ei eripiunt, qui de ipſius natura, maieſtate & ueneratione rectè non ſentiunt. Secundò, qui ipſius uirtutes & beneficia non agnoſcunt. Tertiò, qui ſceleratè & flagitioſè contra ipſius mandatum uiuunt. Quartò, qui ſuo exemplo alijs offendiculo ſunt, ut ad Deum uenire nequeant. Quintò, qui uni Chriſto redemtionis gloriam non tribuunt. Sextò, qui in rebus ad hanc uitam pertinentibus, fortunæ, ſapientiæ & conſilijs ſuis, tribuunt ſucceſſum, Nam cùm Dominus omnia hæc largiatur, ſpoliatur aliqua ſuæ gloriæ parte ab illis, qui hæc ad ipſum ſolum non referunt. Ille dixit, gloriam meam alteri non dabo. Qui ergo ſibi gloriæ eius uel minimam portionem uendicat, ſacrilegus cenſendus eſt. Atq; hæc de definitione dicta ſufficiant.

Nunc, ueniamus ad illud, quod poſtremo loco de cultu Dei uarijs generibus propoſuimus. In uniuerſum itaq; cultus Dei duplex eſt, Internus & Externus. Vtrumq; Deus iurè à nobis requirit. Nam quoad animam creauit Deus hominem ad imagi-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

imaginem & ſimilitudinem ſuam, quoad corpus, omnes uires contulit & conſeruat. Nec pugnat hæc diſtinctio cum eo, quod ſuprà dictum eſt, omnem cultum Dei ſpiritualem eſſe debere. Eſt enim cultus Dei ex cauſa efficiente, Obiecto & finali cauſa cenſendus. Cùm igitur omnis cultus Dei proficiſci debeat ex fide, quam ſpiritus operatur in gloriam Dei, qui ſpiritus eſt, rectè ſpiritualis omnis cultus Dei uerus iudicabitur.

Sed quid eſt Internus Dei cultus? Eſt motus mentis & cordis congruens cum lege Dei.

Quid Externus? Cùm actio externa congruit cum lege & uoluntate Dei. Sed uterq; iuxta duplicem Decalogi tabulam diuidendus eſt. Nam ut prima tabula præcipit cultũ Dei internũ et externum, ita et ſecunda. Primæ tabulæ cultus internus & externus habet gradus ſuprà in explicatione Decalogi commemoratos. Ex hoc cultu primæ tabulæ manat duplex cultus, internus & externus ſecundæ tabulæ: Internus conſiſtit in affectu cordis erga proximum: Externus in operis declaratione. Paulus 1. Theſſ. capite 1. diuidit cultum Dei compendioſius adhuc, nimirum in affectus tres, & eorum effectus totidem. Affectus ſunt: fides, ſpes & caritas: Fidei tribuit ἔργὸν, Spei ὑπομονὴν, Caritati κόπον. Atq; hæc dicta ſufficiant de legitima ratione cultus Dei, atque eius partibus.

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

TERTIVM CAPVT.

GENERALIS DOCTRINA BONORVM OPERVM.

Quia dictum eſt, bona opera eſſe cultum Dei, cùm ex fide proficiſcuntur, propter uerum finem, addam generalem doctrinam, ad quã recurrendum erit, quoties operum bonorum quorumcunq; fit mentio. Valdè enim neceſſarium eſt, erudiri rectè de bonorum operum ratione, ut ſciatur quo in loco habenda ſint. Papiſtæ grauiter peccant, à quibus bona opera humana cauſis iuſtificationis annumerantur. Peccant & illi, qui dum bona opera à cauſis iuſtificationis excludunt, minus frigidè de obedientia, Deo neceſſariò præſtanda, docent, ac ſi fides eſſe poſſet ſine ſuis naturalibus proprietatibus: Cæterùm, ut clarius operum doctrinam generalem exponere liceat, eam totam ſex quæſtionibus ſubijciam.

1. Quæ opera docenda & facienda ſint.
2. Quomodo fieri poßint.
3. Quomodo placeant Deo.
4. Quæ cauſæ bonorum operum, curq́; promißiones ſint additæ bonis operibus.
5. Quoniam omnes homines habeant peccatum, quorum obedientia placeat, & quorum non.

6. Cur

6. Cur ſcriptura bona opera mercedis honore dignetur.

DE PRIMA.

Cùm quæritur, quæ opera facienda ſint, duo perpendamus: qui nos ſimus, quis ille, cui obedientia per bona opera præſtanda eſt. Cùm nos intuemur, conſiderata noſtra corruptione, admonemur ne nos fingamus opera, quibus uolumus Deum colere. Per nos enim nequaquam intelligimus, quid uel placeat uel diſpliceat Deo. Vnde Dominus pronunciat, ſe fruſtra coli mandatis & doctrinis hominum. Hinc certò ſtatuamus, opera quantumuis ſpecioſa, excogitata ab hominibus, nequaquam poſſe boni rationem ueram habere. At ſi Deum intuemur, monemur reuerentia erga ipſum, unde fit, ut hoc ſolùm ipſi placere cogitemus, quod ipſe nobis ſuo uerbo præſcribit. Nam is ſolus eſt legislator noſter. Vtrumq; complectitur Ezechiel 20. capite, inquiens: In præceptis patrum ueſtrorum nolite incedere, nec iudicia eorum cuſtodiatis, nec idolis eorum polluamini. Ego Dominus Deus ueſter, in præceptis meis ambulate, & iudicia mea cuſtodite, & facite ea. Hoc Dei uerbum regula nobis eſſe debet operum quæ facienda ſunt, & tria continet. Primum, quòd Deus nolit opera ab ullo homine præſcribi, iuxta quæ coli debeat. Secundum, quòd ſua præcepta normam operum eſſe uelit unicam. Tertiò, quòd addat huius

rei

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

rei grauiſsimam rationem, inquiens: Ego ſum Dominus Deus ueſter, quo dicto non ſolùm ſibi ius uendicat legislatoris, ut qui ſolus autoritatem habeat ſuo populo præſcribendi uitæ leges: quod ſanè ius adimere illi uidentur, qui nouos cultus ſine ipſius mandato excogitant, ſed etiam nos obligat ad obedientiam, & ſe noſtrum Deum & Dominum eſſe pronunciat.

Hæc coërcere nos debent, ne temerario auſu nouos fingamus cultus. Hæc reuerentiam erga uerbum traditum augebunt, ut dicamus cùm Dauide: Lucerna pedibus meis uerbum tuum. Vt enim lucerna iter monſtrat in tenebris, ne impingamus, Ita uox Dei, ne in uita per ignorantiam erremus, efficit. Porrò ne quiſquam ad ignorantiæ excuſationem confugiat, edidit Deus uocem legis moralis, quam ſtupendis miraculis confirmauit: quam legem moralem uult communem uitæ regulam eſſe, quæ duobus capitibus, nempe dilectioni Dei, & dilectioni proximi ſubijcitur, de quibus ſuprà dictum eſt. Hîc tantùm uolo reſponſum ad primam quæſtionem, nimirum, quòd nulla opera bona cenſenda ſint, niſi quæ à Deo præcepta ſunt. Quare ea ſola facienda, iuxta Ezechielis dictum.

DE SECVNDA.

Poſtquam mens pij hominis nouit, quæ opera ſint

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

ſint facienda, quærit quomodo fieri poßint. Ad quam quæſtionem ex duobus dictis petenda eſt reſponſio. Apoſtolus dicit Ebræos 11. *Sine fide impoßibile eſt placere Deo.* Et Chriſtus pronunciat: *Sine me nihil poteſtis facere.* Quare hæc ordinè requiruntur, ut fiant bona opera. 1. Cognitio Chriſti. 2. Fiducia Chriſti. 3. Viuificatio, qua nos Chriſtus per Euangelium uiuificat, & effundit in nos SPIRITVM SANCTVM. Nulla enim dilectio, nulla obedientia eſſe poteſt, niſi prius fide apprehenſa ſit miſericordia & reconciliatio propter Mediatorem. In hac conſolatione diuinitas habitat in corde, quia æternus Pater per Filium conſolantem uoce Euangelij, uerè eſt ibi efficax, & datur à Patre & Filio Spiritus ſanctus accendens lætitiam & inuocationem, iuxta dicta: *Effundam Spiritum Gratiæ & Precum.* Item: *Veniemus & manſionem apud eum faciemus.* Item, ſecundæ Corinthios tertio, *Intuentes gloriam Domini, transformamur ad eandem imaginem,* id eſt, intuentes λόγον, qui eſt imago æterni Patris, & in conſolatione oſtendit præſentiam & bonitatem Dei, efficimur ſimiles eius imaginis, Spiritu ſancto accendente corda. Ita tunc Filius eſt Emanuel, per eum enim nos diuinitas uiuificat, protegit, gubernat, geſtat nos, regit conſilia & euentus, ſicut dicit: *Ego ſum uitis, uos palmites, ſine me nihil poteſtis facere.* Hæc dum cogitamus, accenditur inuocatio Dei, qua pe-

timus

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

timus præſentiam & gubernationem Mediatoris in omnibus noſtris actionibus.

DE TERTIA.

Poſtquam mens edocta eſt, quomodo fieri poſſint bona opera, quærit præterea, quomodo placeant: Fruſtra enim fierent niſi placerent. Pugnat pro patria Scipio, pugnat & Dauid, ſed non utriuſq; opus placet Deo. Quare hîc rectè quæritur, quomodo placeant bona opera? Ad quam quæſtionem in genere reſpondeo, quòd placeāt in conuerſis. Scipionis opera non placuerunt, quia non fuit conuerſus: At Dauidis militia placuit, quia fide erat acceptus Dauid.

At hîc tria ordinè ſunt ſpectanda. Primùm ſtatuendum eſt de perſona, quòd ſit fide reconciliata & iuſta propter Chriſtum, gratis, non propter dignitatem perſonæ. Nam fide apprehenditur imputatio iuſticiæ, ſicut ſcriptum eſt: Credidit Abraham Deo, & imputatum eſt ei ad iuſticiam. Deinde & hoc fatendum, quòd perſona fide iuſticata nondum legi ſatisfacere poteſt. Nam hærent etiam in pijs multa interiora peccata, dubitationes & malæ inclinationes, peccata ignorantiæ, omiſſionis &c. Hæc immundities deploranda eſt, & repugnandum dubitationibus & malis affectibus, & ſimul precandum ueris gemitibus cordis, ne Deus nobis has ſordes, quibus inuoluimur imputet. Tertiò, Etſi has noſtras ſordes agno-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

agnoſcimus, tamen ſimul ſtatuendum, quòd & Deus poſtulat incoatam obedientiam, & quòd placeat incoata hæc obedientia Dei propter Chriſtum. Sic enim Petrus clarè docet: Offerte hoſtias ſpirituales acceptas Deo propter Chriſtum, qui & propiciator eſt, & nunc pro nobis interpellat. Non itaque placet obedientia noſtra Deo propter ſuam dignitatem aut perfectionem. eſt enim per ſe indigna, ut prodeat in conſpectum Dei, nec ſatisfacit legi, ut dictum eſt: ſed placet propter perſonam reconciliatam, quæ propter Chriſtum ut iuſta habetur: ita etiam placet, etſi circumferat in carne peccatum & multas ſordes.

DE QVARTA.

Cùm conſtat, hominem nequaquam iuſtificari operibus, quæri etiam cõmodè ſolet, quænam ſint bonorum operum cauſæ, quibus homines ad bene operandum accendi & impelli debent, & numerari hìc ſolent tres cauſæ grauiſsimæ, quæ ſunt: neceſsitas, dignitas, præmium.

Neceſsitas quintuplex ſtatui poteſt, nempe mandati, debiti, fidei retinendæ, uitationis pœnarum, & conuerſionis.

Neceſsitas prima mandati eſt, quòd Deus obedientiam erga ſuam legem ſeriò & ſeuerè mandat: In præceptis meis ambulate, Et Paulus: Hæc eſt uoluntas Dei, ſanctificatio ueſtra.

Secunda neceſsitas eſt debiti officij, de qua Paulus concionatur, Rom. 8. Debitores ſumus Dei,

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

non carnis. Non enim ſumus noſtri iuris, ſed eius qui redemit nos ſuo ſanguine.

Tertia neceßitas eſt fidei retinendæ. Si quis, inquit Paulus, ſuorum & maximè domeſticorum curam non habet, fidem abnegauit & infideli deterior eſt. Item: Milita militiam honeſtam, habens fidem & bonam conſcientiam: quarum neutra retinetur ſine obedientia. Tametſi uox illa immota ſit, Vita æterna donum Dei eſt: tamen & hoc certum eſt, contriſtari & excuti ſpiritum ſanctum cùm perpetrantur delicta contra conſcientiam.

Quarta neceßitas eſt, qua pœnas uitari oportet. Propter iniquitates, inquit Dauid, corripis filios hominum.

Quinta neceßitas eſt conuerſionis. Viuo ego, dicit Dominus, nolo mortem peccatoris, ſed ut conuertatur & uiuat. Cùm igitur fit conuerſio, ſimul uiuificatur homo fide per ſpiritum ſanctum. Præterea coniuncta eſt conuerſioni regeneratio, quæ eſt incoatio nouæ uitæ, quæ eſt noua & æterna lux, ſapientia, iuſticia & renouatio imaginis Dei in nobis, quæ ſit Deo ſe nobis communicante, cùm filius uoce Euangelij conſolatur corda, & effundit in ea ſpiritum ſanctum.

Secundam cauſam obedientiæ præſtandæ ſeu bonorum operum dignitatem poſui. Dignitas eſt, quòd homo cõuerſus iam ſit filius Dei, iuxta illud: Dedit poteſtatem, ut filij Dei fierent, quotquot cre-

credunt in eum. Quanta dignitas eſt, quòd credentes ſint templum ſpiritus Dei uiuentis? quod Chriſtus in ipſis habitet per fidem, quòd pater, filius & Spiritus ſanctus ad illos uenire, & in ijs manſionem facere uelint? quòd Chriſti ſint membra? Iam perpende, quantum ſcelus ſit, filios Dei imaginem Satanæ referre: quantum periculum ſit, templum Dei Satanæ fetore conſpurcari: quàm immane ſit, Deum è ſuo hoſpitio exturbari. Quare filios Dei decet imitari patrem cœleſtem, qui dixit: Sancti eſtote, quia ego ſanctus ſum: præterea ſumus uocati ad ſanctificationem, ut ſimus conciues regni Chriſti, in quo angeli caſtiſſimi miniſtrant Chriſto & Eccleſiæ.

Præmium tertia cauſa eſt, hoc eſt, compenſatio patientiæ et obedientiæ credentium. Hoc præmium non datur propter operis in ſe qualitatem ex debito, ſed propter promiſsionem ex gratia. Eſt autem hoc præmium multiplex, Spirituale, corporale, perpetuum, temporale.

Porrò huic quæſtioni eſt & alia coniuncta, Cur Deus adiecerit promiſsiones bonis operibus, & ſunt potiſsimùm quinq; cauſæ. Prima, ut ſint teſtimonia prouidentiæ Dei. Vult enim ſciri DEVS, & bona corporalia res eſſe ab ipſo creatas, & non caſu ſpargi, ſed ab ipſo Eccleſiæ dari & conſeruari, iuxta dictum: Ipſe eſt uita tua, & longitudo dierum tuorum, Item: In diebus famis ſaturabuntur: Diuites eſurierunt, timenti autem

Dominum non deerit ullum bonum. Item: Eſurientes impleuit bonis, & diuites dimiſit inanes. Secunda, ut ſint teſtimonia, quòd uelit Deus etiam in hac uita ſeruare Eccleſiam. Quare Paulus 1. Timoth. 4. inquit: Pietas habet promißiones præſentis uitæ & futuræ. Quia enim uult Deus immenſa bonitate colligere Eccleſiam propter filiũ mediatorẽ, tantiſper ſeruat hunc ordinem naturæ, fœcundat terram, ut alat Eccleſiam in hac uita. Et cùm propter Eccleſiam cæteros paſcat, nos præcipuè gratos eſſe oportebat. Tertia, quia uult Deus & neceßitatem corporalem eſſe commonefactionem de fide, inuocatione, ſpe & gratiarum actione, ideo promißiones edidit, & quidem uult hæc ipſa bona, fide peti & expectari, & in hac petitione & expectatione fidem, ſpem, patientiam creſcere. Quarta, Vt ſint commonefactiones de promißione gratiæ, quia fidem quæ agnoſcit filium & accipit reconciliationem, oportet ſemper prælucere in petitione corporalium rerum, & quidem propter filium cæteræ promißiones editæ & ratæ ſunt. Hæc omnia comprehenduntur in dicto: Quicquid petieritis patrem in nomine meo, dabit uobis. Quinta, quia Deus uult utrunque ſciri, & ſubiectam eſſe Eccleſiam cruci, & inter ipſa pericula tamen mirabiliter ſeruari in hac uita, ut uniuerſa admiranda conſeruatio Eccleſiæ, & omnes mirandæ liberationes ſint teſtimonia præſentiæ Dei in Eccleſia, ut dici-

tur in

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

tur in Numeris 14. Vt ſciant Ægyptij, quòd tu Domine ſis in hoc populo. Ioſuæ 3. Scietis quòd Dominus Deus in medio ueſtri ſit. 1. Reg. 17. Vt ſciat omnis terra, quòd ſit Deus in Iſraël. Eſaiæ 37. Et nunc Domine Deus noſter ſalua nos de manu Zennacherib, ut cognoſcant omnia regna terræ, quòd tu ſolus ſis Dominus.

DE QVINTA.

Cùm omnes homines habeant peccatum, rectè quæritur, quorum obedientia placeat, & quorum non. Ad quam quæſtionem breuiter reſpondeo. Peccata ſunt duplicia, Quædam enim fiunt à ſcientibus & uolentibus contra conſcientiam, qualia in conuerſis non ſunt. Nam ſi conuerſus labitur contra conſcientiam (ut Dauid adulterio & homicidio) excutit ſpiritum ſanctum, abijcit fidem, & reus fit iræ Dei, & niſi agat rurſus pœnitentiam, ruit in æternam pœnam. Horrenda inſania eſt, dicere tales retinere ſpiritum ſanctum ac fidem, cùm Paulus apertè dicat, Galatas 5. Manifeſta ſunt opera carnis: talia facientes regnum Dei non poßidebunt. Præterea deficientes à fundamento, hoc eſt, aliquem articulum fidei abijcientes, ſiue eum intelligant, ſiue non intelligant: ſed decepti præſtigijs, hi quoq; deſinunt eſſe ſancti, & excutiunt ſpiritum ſanctum, & fiunt rei æternæ iræ, Vt Arius, Fotinus, Manes, & ſimiles hæretici.

Quædam peccata fiunt non contra conſcien-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

tiam, ut caligo & dubitatio, multæ omiſſiones & uicioſi affectus: quibus malis ſancti repugnant, ne ruant contra conſcientiam: & credunt ea deleri per filium Dei. Hæc caligo & immundities in homine non exiſtimetur leue malum eſſe, propter quam dictum eſt: Non iuſtificabitur in conſpectu tuo omnis uiuens. Et tamen filius Dei umbraculum eſt credentibus. Etſi igitur hæc immundities eſt in ſanctis, tamen placent perſonæ propter filium Dei, fide accipientes imputationem iuſticiæ, iuxta illud. Beati quorum tecta ſunt peccata. Item: Pro hoc orabit te omnis ſanctus. Item: Si actiones carnis ſpiritu mortificabitis uiuetis. Hæc peccata ſuprà dixi nominari Venialia.

DE SEXTA.

Hîc primùm cauendum eſt, ne operum doctrinam cum cauſis efficientibus iuſtificationis confundamus. Opera enim non ad cauſas efficientes, ſed ad finales pertinent. Quare ne ſtudioſi hîc hallucinentur, nonnulla huc adijcienda ſunt, & declaranda uocabula Mercedis & Meriti.

Scriptura uocat ſupplicia malis & præmia bonis operibus reddita Mercedis nomine, unde & Deus μισθαποδότης, hoc eſt, mercedis retributor dicitur, Ebræos 10. Sed ſciendum eſt, nomen Mercedis, quæ bonis rependitur operibus, uſurpari bifariam. Aliquando enim ſignificat non debitum, ſed planè gratuitum officij uel laboris ali-

cuius

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

cuius debiti præmium, ut cùm paterfamilias filio ſuo uel ſeruo pollicetur & reddit aliquid non debiti præmij, pro officio diligenter quidem obito, ſed tamen debito. Debet enim filius & ſeruus ſuo patrifamilias quæcunq; ad eius gratiam & utilitatem poteſt præſtare, his filijs & ſeruis, cùm quæ debent, quamlibet diligenter perfecerint, ille non debet (teſte Domino Lucæ 17.) ne gratiam quidem, ne dum mercedem: Aliquando autem accipitur merces pro compenſatione officij aut laboris debita, ut Roman. 4. Operanti uerò merces imputatur non ſecundum gratiam, ſed ſecundum debitum. Talis merces à Deo nobis deberi non poteſt, nam nos filij & ſerui Dei ſumus, facti toti & refecti à Deo, & ab eius planè gratuita benignitate cuncta bona accipimus, in ipſo uiuimus, mouemur & ſumus. Quocirca debemus huic patri & Domino noſtro, longè & plura & perfectiora officia, quàm in hac uita unquam præſtemus. Ac proinde quicquid Deus nobis mercedis rependit, id conſtat eum rependere nobis caritate & benignitate omnino gratuita, & non ex ullo aut debito aut condigno. Atq; ita uocabulum mercedis accipitur dupliciter, generaliter et ſpecialiter: generaliter quidem pro quauis laboris compenſatione, ſpecialiter uerò aliâs pro debita, aliâs non debita compenſatione.

Porrò mereri ſignificat operam uel laborem pro mercede præſtare, hoc eſt, facere aliquid, quod

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

non iure debes, pro quo tibi merces debetur. Iam nos nihil Deo omnino facere aut præſtare ualemus, quod ei non debeatur, aut propter quod ipſe nobis debere poßit, præſtitæ ei operæ uel officij merito. Proinde ſcriptura nuſquam dicit, Sanctos cùm benefaciunt, aliquid mereri de Deo, ſed ſancti patres interdum καταχρηστικῶς hac uoce utuntur, pro eo quod eſt facere Deo aliquid gratum, cuiq; Deus mercedem rependet, non debitam. Ita & Meriti nomen, ſi uſurpetur propriè, certum eſt ſignificare aliquod officium aut beneficium, cui merces debeatur: quod cùm ſancti patres uſurpant, abutuntur eo pro operibus gratis Deo, & quæ ille gratuita mercede renumeratur. Et Bernardus clarè dicit: Noſtra merita ſunt uia regni, non cauſa regnandi: qua orationis forma excludit merita à cauſis iuſtificationis, & ea tantùm eſſe opera grata Deo, quæ requirit à ſanctis. Quare tametſi præmia tribuuntur bonis operibus, tamen ipſa bona opera meritoria dici nequaquam poſſunt, niſi durißima Catachreſi, à qua pijs omnino abſtinendum iudico.

QVARTVM CAPVT.

OPERA CARITATIS.

QVOniam in præcedenti capite de bonis operibus dictum eſt, hoc loco uiſum eſt ſpeciem

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

ciem certam operum, quæ Caritatis nominantur, explicare, & quatuor tantùm attingam, idq́; breuiſsimè. Primùm, quibus rationibus impelli debeat quiſq; ad præſtanda proximo opera Caritatis, Deinde diſcrimen operum Caritatis ſignificandum eſt. Tertio loco regulas ponam, ad quas opera præſtanda proximo, exigenda ſunt. Poſtremo loco pauca teſtimonia de operibus Caritatis colligam.

Quantum ad primum attinet, tria conſideranda ſunt, Efficiens cauſa, obiectum & finis. Efficiens prima eſt mandatum Dei, cui omnes creaturas obtemperare par eſt. Secunda eſt fides, quæ efficax eſt per Caritatem. Hæc enim per uerbum iudicium format, cor excitat, atque organa gubernat. Tertia ſpiritus ſanctus, quo donat Chriſtus credentes, quo ducuntur, modò ſint ueri Chriſtiani.

Obiectum, eſt proximus noſtro opere & auxilio indigens, hic corde, ore & opere iuuandus eſt, hoc nomine quòd ſit proximus. Idq́; primùm ratione creationis. Secundò, ratione ſimilitudinis. Tertiò, ratione communis uitæ & humanæ ſocietatis: atq; hæc communia nobis ſunt, non ſolùm cum Chriſtianis, uerùm etiam cum omnibus in mundo hominibus, Ethnicis & Iudæis. Quartò, ratione myſtici corporis. Quintò, ratione regenerationis. Sextò, ratione uocationis communis piorum, qua ad unitatem ſpiritus in uinculo

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

pacis uocati ſumus, Epheſ. 4. Septimò, ratione futuræ gloriæ: Atq; hæc quatuor poſtrema Chriſtianorum propria ſunt, quæ coniuncta meritò nos ad præſtanda officia proximo incitare deberent, ſi uel mica fidei in nobis eſſet.

Finis porrò quadruplex eſt, Gloria Dei, Subleuatio indigentis proximi, exemplum & ædificatio aliorum, præmium, ſed de his alibi plura.

Diſcrimen operum proximo debitorum, quadruplex mihi uidetur aſsignari, Lucæ 6. Primum, corde non iudicare perperàm de proximo, ſed candidè de ipſo ſentire, ſemperq; meliora de ipſo ſperare. Secundum, ore non condemnare, ſed potius benignè de ipſo loqui, ac ſine calumnijs in meliorem partem omnia accipere. Breuiter, uoce quærere proximi honeſtum nomen ac incolumitatem. Tertium, peccanti in nos condonare: remittite, inquit, & remittetur uobis. Quartum, Indigenti adeſſe conſilio & opere. Conſilio quoties illum à recto aberrare uides: Opere uerò, aliâs dando largius Eleemoſynam, aliâs mutuando hilariter, etiamſi ſimile officium ab eo non expectes. Nam mutuare cum expectatione ſimilis officij uulgare officium eſt, etiam inter Ethnicos & peccatores, qui nondum ſunt in familiam Chriſti per fidem uocati.

Regulæ tres ſunt: Verbum, Fides, Caritas, hæc enim tria modũ præſtandi proximo officium facilè docebunt hominem pium. Verbum: Fontes

tui

tui deriuentur foras, tu aūt Dominus eorum eſto. Hoc uerbum monet, ut nō ita opes effundas, ut ipſe indigeas, ac ſtatū tuum honeſtè non tuearis. Fides Membra cōmunia eiuſdem corporis myſtici complecti non deſinit. Caritas fidei ancillatur.

TESTIMONIA.

Lucæ 6. Eſtote miſericordes, ſicut pater ueſter miſericors eſt: nolite iudicare, & non iudicabimini: nolite condemnare, & non condemnabimini: Remittite, & remittetur uobis, date & dabitur uobis. Hîc Dominus quatuor complectitur, præceptum, exemplum, diſcrimen operum Caritatis & præmium. Matthæi 5. Petenti abs te dato, & cupientem mutuò accipere ne auerſeris.

Iob 6. Iudicium abſq; miſericordia erit ei, qui non præſtiterit miſericordiam. Matth. 9. Miſericordiam uolo, & non ſacrificium. Prouerb. 14. Fœneratur Domino, qui miſeretur pauperis.

Rom: 12. Caritatem fraternitatis inuicem diligentes. Item, neceſſitatibus ſactorum cōmunicantes, per Caritatem ſerui alij alijs. Ephe. 5. Ambulate in dilectione, ſicut & Chriſtus dilexit uos.

CAPVT QVINTVM.

VOCATIONIS SEV OFFICII CVIVSQVE OPERA.

Valde prolixam tractationē inſtituere oporteret, ſi ſingula officiorum genera, nobis explicanda

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

plicanda eſſent. Quare generalem tantùm doctrinam, quæ particularibus officijs accommodabitur, tradam.

Vocationem uocamus uſitatè alicuius officij ſeu operis peragendi functionẽ legitimam, eamq́; duplicem facimus, communem & perſonalem. Illa omnium piorum communis, hæc propria ſingulorum eſt.

Eſt ſiquidem Communis uocatio, qua ſumus per Euangelium euocati ex mundo, ut ſimus noua creatura, ſeu ſpirituales reges ſeu ſacerdotes. Quare regia officia & ſacerdotalia à nobis præſtanda ſunt, ut iuſticia induti ſimus, & in ſanctitate exultemus, perpetua laude Deum celebrantes, offerendo illi hoſtias placentes, primùm ſpiritum contribulatum. Secundò, ſacrificium iuſticiæ. Tertiò, ſacrificium laudis, ac uitulos labiorum, confitentium nomini eius. Quartò, hoſtias beneficentiæ & cõmunionis, quibus εὐχαριστεῖται, id eſt, oblectatur Deus, ſeu placemus Deo. Quintò, hoſtiam rationalem propriorum corporum, Breuiter, omnem noſtram obedientiam, quam in hac communi noſtra uocatione præſtamus, iuxta ipſius uoluntatem, ſacrificij nomine dignatur Deus, idq́; ob has cauſas.

Primùm, ut ſciamus noſtram obedientiam Deo placere.

Deinde, ut ſciamus Deum eam ſeriò requirere.

Tertiò,

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Tertiò, ut hiſce notis pij ab impijs diſcernantur.

Quartò, ut extet teſtimonium noſtræ erga Deum gratitudinis, unde ſacrificium Chriſtianorum ἐυχαριστικὸν dicitur: qua appellatione diſtinguitur à ſacrificio, quod ἱλαστικὸν uocatur: de quo in tertia communium capitum claſſe, ubi de morte & paßione Domini agitur, dicendum erit.

Porrò regium munus, quod commune omnium piorum eſt, in eo conſiſtit: ut iam peccato & mundo dominemur, ac ſuperemus ea per fidem, quæ mundi uictoria eſt, ut quæ nos inſerit in Chriſtum, qui ſolus eſt mundi uictor.

Hactenus de communi officio Chriſtianorum, nunc ad perſonalem uocationem ueniamus. Eſt autem Perſonalis uocatio, legitima functio officij alicuius, certæ perſonæ propria, ut uocatio ad imperandum, ad docendum, diſcendum, operandum. In hac requiruntur multa. Primùm, ut habeat uocatio uerbum Dei. non enim poteſt legitimum eſſe, de quo uerbum Dei non extat in genere ſaltem officij. Quare hæc regula tenenda eſt: omne officium faciens ad conſeruandos & adiuuandos ſtatus à Deo ordinatos, ut œconomicum, politicum, Eccleſiaſticum, mandatur primo & quarto præcepto, atque ideo in ſe legitimum, licitum & ſanctum eſt. Si huc acceſſerit iuſta & ordinaria uocationis deſignatio, ſit etiam officium legitimum perſonæ reſpectu, & præterea cultus Dei in con-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

in conuerſis & ſanctis, requiritur ergo ut uocatio ſit, legitima et ratione officij, et reſpectu perſonæ. Secundum, ut Fides & Caritas ſint actionum in uocatione Regulæ. Fides Deum reſpiciet, monebitq́; ut nec quicq̄ in officio committas, quo gloriam Dei lædas: nec omittas quod requirit officij ratio: nec ſegniter facias opus Vocationis in conſpectu Dei, qui maledictum pronunciat qui facit opus Domini fraudulenter. Caritas proximum intuebitur, monebitq́; ne cui ſis iniurius, hoc eſt, ne uel curioſè aliena inquiras tuo neglecto officio: uel inuideas ijs, qui te fortunatiores & præſtantiores uidentur: uel contemnas eos, quos te inferiores putas, ſeu qui uiliorem uocationem uidentur adepti quàm tu: uel dolo ullo aut fraude circumuenias proximum tuum in tuo officio & uocatione: uel ſis πλεονέκτης quouis iuſticiæ & iuris titulo: Sed potius requirit Caritas, ut in tua uocatione maneas quietus, & propria agas, adeoq́; omnia referas ad uinculū ſanctæ ſocietatis, quemadmodum Paulus præcipit ſuis Theſſalonicenſibus. Tertium, perpetuò reſpiciendum eſt ad uerbum, quo nititur tua uocatio, unde conſolationem petes, ſi quid aduerſi obtigerit. Quartum, Vocatio ad gloriam Dei & utilitatem Reipublicæ, in qua uiuis, referenda eſt. Quintum, Cogitandum, nihil feliciter agi ſine Deo iuuante, nullum enim officium eſt, nullaq́; uocatio, quæ non multum laboris & moleſtiæ habeat annexum:

Vnde

Vnde ſæpe in inuocationem Dei prorumpendum, ut ipſe difficultatem pro ſua bonitate mitiget.

TESTIMONIA VOCATIONIS.

1. Corinth. 7. Vnuſquiſq; in qua uocatione uocatus fuit, permaneat.

Ad Epheſ. 4. Hortor ego uos uinctus in Domino, ut dignè ambuletis uocatione, qua uocati eſtis, cum omni humilitate & manſuetudine.

Rom. 13. Tanquam in die honeſtè ambulemus.

SEXTVM CAPVT.

VOTVM.

VOtum promiſſio eſt ſpontanea, quæ Deo fit. Et eſt duplex: commune & particulare ſeu ſpeciale. Commune Chriſtianorum uotum eſt promiſſio, qua in unius Dei, qui eſt pater & filius & ſpiritus ſanctus, nomen inauguramur, pollicemurq; nos illi omnem obedientiam, ac renunciamus diabolo eiusq; operibus. Hoc uotum nuncupatum in Baptiſmo, confeſſione & Cœnæ Dominicæ ſumtione confirmatur: Eſtq; extra dubium pium & ſanctum, ut quod habeat mandatum Dei & promiſſionem ſalutis. Sine hoc uoto nullus adultus ſaluari poteſt.

Particulare ſeu perſonale ſeu ſpeciale uotum eſt, quod aliquis ſua ſponte Deo promittit. Hoc quia duplex eſt, pium & temerarium, opus eſt

pruden-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

prudentia, ut alterum ab altero rectè diſtinguas: quod ut fiat, quatuor nobis perpendenda ſunt.

Primùm, quis ſit is, cui nuncupatur uotum.

Deinde qui nos, qui uouemus.

Tertiò, quæ res, quam uouemus.

Poſtremò, quo animo uotum nuncupetur.

Quis eſt, cui uotum nuncupatur?

Deus qui damnat ſuo uerbo omnes ἐθελοθρησκείας: qui clamitat: Fruſtra ſe coli mandatis hominum. Vnde hæc Regula colligenda eſt: quòd nihil omnino uouere liceat, niſi conſcientia prius ſtatuat ex uerbo Dei, placere Deo, cui nuncupatur uotum. Cùm enim uotum ſit pars religioſæ inuocationis & confeſſionis Dei, fieri debet ſecundum uerbum ipſius.

Qui nos qui uouemus?

Homines fragiles, Vnde monemur, quòd uotum non debeat pugnare cum uocatione noſtra.

Quæ res quam uouemus?

Hìc tria ſunt perpendenda, Primum, an res ſit poſſibilis, & in noſtra manu poſita. Secundum, an genus uoti in communi uoto includatur. Tertium, an'ne ingrati uideamur, contemnentes creaturas Dei, qui eas nobis contulit utendas pro commoditate noſtra cum gratiarum actione.

Poſtremum quod propoſui ſpectandum eſt, quo animo quis uotum nuncupet. Hìc admonemur, quò reſpiciat is, qui uouet: Debet autem reſpicere ad

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

tempus præteritum uel futurum. Si ad præteritum reſpicit, erit uotum aut exercitium pœnitentiæ, aut gratiarum actionis teſtimonium. Si ad futurum reſpicit, eò pertinebit uotum, ut uouentem cautiorem reddat, utq; ſtimulis quibuſdam eum ad pietatis officia excitet.

Porrò omne uotum peccans contra has regulas, ut impium, reſcindendum eſt, nullum enim uinculum eſſe poteſt, ubi quod homo confirmat, Deus abrogat. Sequenda igitur in temerarijs uotis Regula eſt: In malis promiſsis reſcinde fidem. In turpi uoto muta decretum, Malum quod promiſiſti (inquit Bernardus) non facias, quod incautè uouiſti non impleas, Impia eſt promiſsio quæ ſcelere adimpletur. Proinde Monachus qui uouet Monachiſmum, aut ſacrificulus qui cœlibatum uouet, poteſt & debet bona conſcientia uotum ſuum reſcindere. Primùm enim ſuum Monachiſmum & cœlibatum pro cultu æſtimat contra primam Regulam. Deinde quia temerè nuncupantur ab ijs, quibus præſtandi facultas non eſt. Poſtremò, quia in uoto communi, ut in genere, non includuntur, imò potiùs pugnant. Apertè enim cum uoto communi pugnat, colere Deum mandatis hominum.

Porrò errores Papiſtarum de uotis ſunt plurimi. Primùm enim uotum eſſe opus ſupererogationis dicunt. Deinde, factum cum uoto magis meritorium eſſe, quam ſine uoto factum. Tum uoto matrimonium ſolui. Præterea uotum eſſe opus cō-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

ſilij, & non præcepti. Sed has nugas miſſas faciamus, quia tantùm ſunt ocioſorum hominum ſomnia. Quare contra iſta omnia hæc teneatur demonſtratio.

Nullum opus lege Dei comprehenſum, eſt ſupererogationis, aut conſilij, nec liberum, ſed neceſſarium, quia ſcriptum eſt: Cùm omnia feceritis quæ præcepta ſunt uobis, dicite: Inutiles ſerui ſumus, quod debuimus facere, fecimus. Omne opus Deo acceptum eſt lege Dei comprehenſum. Nullum opus igitur Deo acceptum ſupererogationis aut conſilij eſt, nec liberum, ſed neceſſarium. Vnde relinquitur, uotum lege Dei non præceptum ſaltem in genere facti, Deo minimè placere. Quòd autem omne opus Deo acceptum lege Dei comprehenſum eſſe oporteat, manifeſtum eſt. nihil enim placet Deo ſine fide. Item: Fruſtra me colunt mandatis hominum. Hac demonſtratione contenti ſimus, relinquentes Papiſtis ſua de uotis deliria. Porrò teſtimonia de uotis extant plurima Leuitici 27. Deut. 23. Baruch 6. Nahum 1.

CAPVT SEPTIMVM.

CONSCIENTIA.

QVIA ſæpius conſcientiæ facta eſt mentio, hic nonnulla de ea adijciam. Multa ſanè & Philoſophi & poëtæ de conſcientia bona & mala ſcribunt.

ſcribunt. Plato in politicorum primo conſcientiam bonam ἡδεῖαν γηροτρόφον uocat. Iuuenalis malam deſcribit inquiens: Cur tamen hos tu
Euaſiſſe putes, quos diri conſcia facti
Mens habet attonitos, & ſurdo uerbere cædit?
Pœna autem uehemens, ac multò ſæuior illis,
Quas aut Cæditius, grauis inuenit aut Radaman=(thus,
Nocte dieq; ſuum geſtare in pectore teſtem.

Vtramq; ſimul definit Ouidius ut artifex, hiſce uerbis:

Conſcia mens ut cuiq; ſua eſt, ita concipit intra
Pectora pro meritis ſpemq; metumq; ſuis.

Verùm quia hæc Philoſophica & poëtica doctrina de conſcientia, imperfecta & legalis eſt, fuſius de ea dicam, & quatuor ordine exponam. Primùm, definitionem generalem tradam. Deinde regulas de factis indicabo. Tertiò, nonnulla de differentijs conſcientiæ bonæ & malæ adijciam. Poſtremò quæſtiones ſunt expediendæ tres.

Ex uerbis Pauli, Roma. 2. definitio generalis extrui poteſt: Oſtendunt, inquit, opus legis ſcriptum in cordibus ſuis, conteſtante eorum cõſcientia, & intra ſeſe rationibus excuſantibus aut accuſantibus. In hoc Pauli dicto quatuor ſunt diligenter expendenda. Primùm dicit opus legis ſcriptum eſſe in cordibus eorum, hoc opus legis eſt diſcrimen honeſtorum & turpium. Secundò dicit eos hoc oſtendere, Nam dum religionem inſtituunt, oſtendunt Deum colendum: dum pu-

niunt turpia & iniuſta ſcelera , honeſtatem & iuſticiam colendam teſtantur. Tertiò, prouocat ad internum teſtimonium conſcientiæ. Quartò, qualis ſit ille teſtis definit, intra ſeſe λογισμῶν, hoc eſt, rationibus excuſantibus aut accuſantibus. Nam cùm dicit in mentem uenire rationes, quibus gentes quod rectè factum eſt defendunt, & quod malè & turpiter factum eſt, accuſant & redarguunt, iuxta regulam operis legis cordibus inſcriptam, apertè definit conſcientiam eſſe naturalem quandam legis intelligentiam, quæ ut honeſtè facta probat, ita turpiter commiſſa deteſtatur. Vel ut clarius fortè dicatur, Conſcientia eſt iudicium mentis petitum ex lege, de facto, quod iudicium ſequitur aut lætitia aut trepidatio in corde.

Conſtat itaq; conſcientia Syllogiſmo practico & motu cordis, ſyllogiſmum practicum naturaliter comitante. Huius Syllogiſmi practici maior eſt regula certa, huic regulæ cùm accommodatur per rationem factum in minori, concluditur mentis iudicium, quod naturaliter ſequitur aut lætitia aut trepidatio cordis. Hanc eſſe ueram conſcientiæ deſcriptionem ipſa conſcientia in omnibus teſtari poteſt.

Regula autem triplex eſt, una naturalis, legalis alia, tertia Euangelica. Naturalis regula συντήρησις dicitur: & eſt ſcintilla quædam legis naturæ, quæ aduerſatur uicijs & mala perpetrata continuò arguit, ut, Deus colendus eſt, honeſta ſectanda,

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

ctanda, & turpia fugienda, Syntereſes ſunt. Quidam ideo hanc regulam hoc nomine appellari putant, quia pertinet ad conſeruationem hominis, ne ſe peccati maculis inuoluat. Ex hac regula Oedipus & Iocaſta mater ſic colligunt:

Turpiter facta ſunt ſupplicio digna.

Nos commiſimus turpiſsimum factum, nempe inceſtum nefandiſsimum.

Igitur nos ſumus ſcelerati, ac ſupplicio digni.

Hunc ſyllogiſmum tanta mentium trepidatio eſt ſecuta, quòd non ſuſtinentes tam graue onus, ille oculos eruerit, ne tantis maculis inuolutus aſpiceret hunc ſolem, hæc laqueo uitam finierit. Contrà, Socrates accuſatus ſe ita colligendo conſolatur.

Honeſtè agere, ac benemeritum eſſe de republica, eſt glorioſum ac præmio dignum.

Ego honeſtè egi.

Igitur non culpandus ſum, ſed gloria potius & præmio dignus, quod dum homines negant, dij immortales cumulatè largientur.

Hanc collectionem lætitia quædam animi eſt ſecuta, qua leniuit præſentem dolorem. Sed quia lux Euangelij illi defuit, euentus non reſpondit. Nam ira Dei manet ſuper eos, qui non credunt in Filium.

Altera regula eſt lex Dei, quæ decalogo continetur: cui etiam ſubijcio leges magiſtratus, cuius nos ſubditi ſumus, modò nihil præcipiant con-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

tra naturam aut ſcriptam Dei legem: Hæc regula ad duo capita refertur, ad obedientiam erga Deum, & iuſticiam inter homines. Ex hac regula Saul ſic colligit: Aut Deo obediendum aut pœnæ expectandæ, Ego Deo non obediui, ſed contra ipſius mandatum feci. Igitur Deus mihi iraſcitur, & infligit pœnas. Hunc Syllogiſmum ſecuta eſt tanta trepidatio mentis, quòd tandem deſperauerit. Verùm Ioſeph in Ægypto ſolicitatus ad adulterium perpetrandum, & falſa dilatione coniectus in carcerem, ita ratiocinatur ex regula immota legis & uoluntatis Dei: Deo probantur honeſta facta, eiſq; promiſit præmia, Ego honeſtè feci, nolens aſſentiri impudicæ adulteræ. Igitur Deus tuebitur iuxta ſuam promißionem meam innocentiam. Hunc Syllogiſmum ſecuta eſt lætitia cordis, qua in carcere erexit animum, donec eum Deus liberauit, & amplißimo præmio donauit, propter ſeruatam caſtitatem.

Tertia regula eſt ignota rationi ac legi, quæ eſt uox Euangelij de reconciliatione, & peccatorum remißione propter Chriſtum. Qui credit (inquit ueritas) in filium, habet uitam æternam. Item: omnis qui inuocauerit nomen Domini, ſaluus erit. Ex hac regula Dauid commiſſo homicidio & adulterio ſic colligit. Deus promittit ueniam pœnitentibus & credentibus. Ego tantis peccatis contaminatus, doleo ob peccatum turpiter commiſſum, Et in ipſum credo, Igitur Deus me

recipiet

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

recipiet in gratiam, etſi indignum, & multis enormibus peccatis contaminatum. Hunc Syllogiſmum ſecuta eſt in corde Dauid tanta lætitia, quòd non ſolùm ſe reconciliatum Deo putauerit, uerùm etiam inter eos numerauerit, quorum Deus peculiarem curam habeat. Sic Manaſſes, Petrus, Paulus ſe erexerunt.

Cæterùm quia conſcientia talis, ex regula Euangelij ualde tenera eſt, nonnulla de eius certiſsimis ſignis ac ueluti fulcris dicam, ne quis (quod multi, proh dolor, faciunt) conſcientiam ſuam in quinatiſsimam pro purgata habeat.

Sunt itaq; quatuor fulcra bonæ conſcientiæ.

Primum & præcipuum eſt, fiducia Chriſti, qua ſtatuitur eſſe remiſſum peccatum, iuxta illud: Beati omnes qui confidunt in eo.

Secundum eſt bonum propoſitum, quo abijcitur peccandi uoluntas. Qui enim in animo habet aliquando peccare, fidem quidem iactare poteſt, ſed ea prorſus uacuus eſt.

Tertium, ardens deſiderium uitam totam in poſterum approbandi Deo ueris cultibus, inuocatione, gratiarum actione, prædicatione Dei, dis lectione Dei, dilectione erga omnes.

Quartum, eſt ſancta in cuiuſq; uocatione cura. Nam qui ſuos negligit (inquit Paulus) abnegauit fidem, & eſt infideli deterior. Hanc conſcientiam Clemens Alexandrinus Stramateon ſexto pag. 284. in Florentinis exemplaribus deſcribit

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

in hanc ſententiam, inquiens: Bona conſcientia (quam una uoce ἐυσυνειδησίαν uocat) pietatem erga Deum & iuſticiam erga homines tuetur, animam cogitationibus caſtis, uerecundis ſermonibus & iuſtis actionibus puram conſeruans. Hoc modo uirtute à Domino præcepta, anima meditatur diuina, malum quidem nihil aliud quàm inſcitiam, & actionem cum recta ratione pugnantem exiſtimans. Pro omnibus præterea Deo gratias agit, audiendo, quæ iuſta ſunt, legendo diuina, quærendo uera, per oblationem ſanctam, per precationem beatam, laudans, celebrans, benedicens, pſallens. Huiuſmodi anima ne ad momentum quidem temporis unquam à Deo auellitur. Hactenus uerba Clementis reddidi ut potui. Et profectò omnibus pijs conandum eſt, ut huiuſmodi ſuam eſſe conſcientiam uerè affirmare poſsint.

Quarto loco propoſui de differentijs conſcientiæ, nam aliâs mala, aliâs bona dicitur: Sed utráque nunc uerè nunc falſò ita nominatur. Hîc primùm obſeruandum, quòd has differentias non ſumat conſcientia à iudicandi facultate, quæ naturale donum eſt, ideóque in bonis numerandum, quod donum nunc κριτήριον φυσικὸν, nunc lux mentis, & dictamen rationis, nunc naturalis liber, nunc alijs nominibus dicitur. Sed has qualitates accipit ab his tribus: facto præterito, affectu cordis præſenti, & euentu futuro. Nam ſi mens ſibi conſcia recti facti eſt, lætatur & ſpem

bonam

bonam fouet (quæ ἀγαθὴ γηροτρόφος eſt, ut Pindarus ait) Conſcientia bona dicitur. Contrà, ſi mens ſibi ſceleris conſcia eſt, trepidat, metuit pœnas, conſcientia mala dicitur. Hinc utriuſq; definitiones extruamus.

Conſcientia bona eſt iucunda bene actæ uitæ recordatio, cum ſpe & expectatione læti euentus. Seu, eſt lætus & iucundus motus cordis, cum ſcientia recti facti coniunctus, propter quam copulam Conſcientia dicitur, & non Scientia. Mala uerò conſcientia eſt, mala ac crucians malè actæ uitæ recordatio, cum metu pœnæ coniuncta. Seu, mala conſcientia eſt triſtis ac crucians motus cordis, cum ſcientia ſcelerati facinoris coniuncta.

Porrò conſcientia bona falſò dicitur, cùm regula facti putatur uera & non eſt, & factum congruit cum regula. Monachus habet regulam de ſua Miſſa celebranda, quàm cùm celebrat habet conſcientiam quidem bonam, ſed falſò bonam. Contrà, ſi negligit, habet conſcientiam malam, ſed falſò malam.

Iam quæſtiones diluendæ reſtant. Prima, an liceat gloriari ob bonam conſcientiam: ad quam Paulus reſpondet: Hæc eſt gloriatio noſtra, teſtimonium conſcientiæ noſtræ. At contrà idem Paulus. Qui gloriatur, in DOMINO glorietur. Reſpondeo. Quilibet poteſt in ſuis rectè factis gloriari, ſed non extra Dominum. Quare has tres exceptiones conſtituamus. Primùm, ut quicquid

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

habemus boni, DEO feramus acceptum, nihil nobis arrogantes. Deinde, ut retineamus illud fundamentum, In ſola miſericordia Dei ſitam eſſe noſtræ ſalutis fiduciam. Tertiò, ut in ſolo bonorum omnium autore acquieſcamus. His iactis fundamentis, bona eſt, imò neceſſaria gloriatio uera in rectè factis, quæ gloriatio non erit Thraſonicus faſtus, ſed approbatio conſcientiæ rectè iudicantis.

Altera quæſtio eſt, utrum erronea conſcientia obliget, nec'ne? Conſcientia erronea obligat ſic intelligendo, quòd faciens contrà, peccet: tamen quia illa obligatio nociua eſt, cũ diuina lege homo ad contrariũ obligatur, Deus obligationẽ, quæ eſt per conſcientiam erroneam, non acceptat. Quicquid enim fit uel repugnante uel hæſitante uel errante conſcientia, peccatum eſt.

Tertia quæſtio eſt, num ſatis ſit cuilibet homini conſcientia bona apud ſemetipſum? Auguſtinus reſpondet, duæ res ſunt, conſcientia & fama. Conſcientia neceſſaria eſt tibi, & fama proximo. Verùm ſi conaris famæ conſulere quantum poteris, & nihil proficis, ſecurus eſto bona conſcientia apud Deum.

OCTAVVM CAPVT.

VETVS HOMO ET NOVVS HOMO, EORVMQVE DIVERSA STVDIA.

Vetus

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

VETVS homo & nouus homo metonymia Ebraica dicuntur. Nam ſubſtantiæ ſeu ſubiecti nomen pro adiuncto ponitur: & Epitheta diuerſa ſtudia innuunt. Dupliciter autem conſiderantur, aliâs enim ut inter ſe opponuntur, renatus & non renatus: expers fidei regniq; Chriſti, & utriuſq; conſors atq; particeps: ille uetus, hic nouus homo dicitur. Vetus quidem, quia detinetur in ſuæ originis iniuſticia et peccato, Nouus uerò, quia iam à peccato abſolutus per fidem in Chriſtum, regeneratus eſt, ut ſit noua creatura.

Definitur autem ad Epheſios quarto; nouus homo hoc modo: Qui ſecundum Deum creatus eſt, in iuſticia & ſanctitate uera. Aliâs uetus homo & nouus non in diuerſis hominibus, ſed in eiſdem, hoc eſt, in regeneratis opponuntur. Vt enim primo modo nouus dicitur propter fidem, ita ſecundo modo nouus dicitur propter nouos fructus nouæ arboris, hoc eſt, propter nouam obedientiam & uitam, quæ ſequitur fidei iuſtificationem. Quòd autem in his, id eſt, regeneratis Spiritu opponitur, uetus homo dicitur. Vnde Paulus ueterem hominem interdum Carnis uocabulo, & nouum Spiritus appellatione deſignat: Idq́; duplici metonymia: Primùm enim carnis & ſpiritus uocabula non pro ſubſtantijs, ſed pro qualitatibus uſurpat. Deinde cauſam pro effectu ſumit. nam ut caro, hoc eſt, carnis uicioſitas pro rebellione, ita ſpiritus pro motibus ſpiritualibus,

qui

qui excitantur per ſpiritum ſanctum, accipitur.

Verùm externus homo & internus alia dicuntur ratione. Eſt enim externus homo quicquid ad præſentem ſeu terrenam uitam ſpectat, 2. Corinth. 4. Eſt autem duplex uita, terrena & cœleſtis. Vt igitur conſeruatio terrenæ uitæ, quæ non tantùm ætatis flore, bona ualetudine, ſed opibus etiam, honoribus, amicicijs & alijs ſubſidijs continetur, exterior homo dicitur: ita interior homo eſt conſeruatio cœleſtis uitæ.

Porrò ueteris & noui hominis diuerſa ſtudia ad Galat. 5. deſcribuntur, Et ſancti perpetuam luctam ueteris ac noui hominis in ſeipſis experiuntur, ut Paulus de ſeipſo teſtatur, Rom. 7.

Cæterùm 1. Corinth. 15. eſt alia hominis diuiſio: homo primus terrenus Adam, ſecundus cœleſtis, Chriſtus: quæ diuiſio pertinet non ad ſubſtantiam, ſed ad qualitatem & uim utriuſque. Quemadmodum enim ab Adam habemus, ut uiuamus in hoc mundo tanquam rami à radice: ita Chriſtus nobis principium eſt & autor cœleſtis uitæ. Hoc adijcere uolui propter Manichæos, qui perperàm hæc epitheta ad ſubſtantiam retulerunt.

TESTIMONIA.

Ad Rom. 6. Verus homo noſter crucifixus eſt, ut aboleatur corpus peccati, ut ultrà non ſeruiamus peccato.

Epheſ. 6. Deponite ſecundum priſtinam conuerſa-

uerſationem ueterem hominem, qui corrumpitur ſecundum deſideria erroris: Renouamini *autem ſpiritu mentis ueſtræ, & induite nouũ hominem, qui ſecundum* Deum *creatus eſt, in iuſticia & ſanctitate ueritatis.*

Coloß.3. Nolite *mentiri inuicem, cùm exueritis ueterem hominem cum membris ſuis, & indueritis nouum, qui renouatur in agnitionem* Dei *ſecundum imaginem eius, qui creauit eum.*

CAPVT NONVM.

LITERA ET SPIRITVS.

QVIA *quid nouus & uetus homo ſit expoſuimus, non intempeſtiuum fortè erit, nonnihil hic adijcere de ſpiritu & litera.* Huius *enim rei recta explicatio geminum pariet nobis fructum:* Primùm *enim liberabit nos ab errore* Origenis *et* Papiſtarum, *qui has uoces ad interpretationem ſcripturæ referunt.* Nam *Grammaticum &* Literalem *ſenſum interpretantur literam, quam dicunt occidere:* Allegoricum *uerò* Spiritum, *quam dicunt uiuificare: quo ſanè errore nullus peſtilentior eſſe poteſt, aperit enim non ſolùm feneſtram hæreticis omnibus, ad faciendum quodlibet ex quolibet, uerùm etiam fidem extinguit, quæ ex* Grammatico *ſenſu & literali concipitur*

pitur & dependet. Deinde & hunc fructum percipiemus, quòd magis ſimus amaturi uerbum Dei, cùm illud nequaquam in tot Proteos transformandum nouerimus, & ſtatuerimus Deum clarè & perſpicuè per uerbum ſuum nobis loqui.

Porrò occaſionem iſtius erroris ſumſit Origenes ex dicto Pauli, 2. Corinth. 3. ubi ſic loquitur Apoſtolus: Qui nos fecit idoneos miniſtros, noui teſtamenti, non literæ ſed ſpiritus. Nam litera quidem occîdit, Spiritus autem uiuificat. Hîc quid per literam & quid per ſpiritum ſignificetur, ambigitur. Verùm ut ad huius rei noticiam pertingamus, primùm quid litera quidq; Spiritus in genere ſint, uidebimus: id quod ex collatione plurium locorum facilè deprehendetur, Roma. 7. Vt ſeruiamus in nouitate ſpiritus, & non in uetuſtate literæ. Ro. 2. Circumciſio cordis in ſpiritu, non litera: Ad Corinthios opponit ſpiritum Dei uiui tabulis lapideis. Ex his locis apertum eſt, per utrumq; ſignificari doctrinam & opus, ſed nomina illa differentias faciunt: ut litera quidem ſit doctrina uel opus inefficax ſine ſpiritu ſancto, intus in corde efficaci: Spiritus uerò ſit doctrina uel opus in cordibus uirtute ſpiritus Dei efficax: Non igitur hæc uocabula ad interpretationem pertinent, ſed ad uim fructumq; referenda ſunt per metonymiam ſiue metalepſin.

Litera proinde erit doctrina tota Dei, ſcripta, lecta, intellecta, atque adeò omne opus hominis

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

ſine efficacia ſpiritus intus corda renouantis. Lex *ergo eſt litera, ſimiliter* Euangelium. *item Sacramenta, & omne opus, quando illa ſola ſunt, ſine ſpiritus energia, & ſalutari in corde motu.* Ita *contrà omnis doctrina,* Lex, Euangelium, *Sacramentum, opus, cùm uiuo ſenſu cor penetrant, ſpiritus ſunt, & non litera.* Breuiter, *cùm inefficax manet aliquid, litera eſt, cùm efficax eſt, ſpiritus nominatur.*

Sed quomodo hæc interpretatio congruit cum Pauli dicto: Litera *occìdit, Spiritus uiuificat? Si omnis doctrina ſine ſpiritu eſt litera, occìdit utiq;, quare prædicatio quoq;* Euangelij *uidetur occìdere, quod dictu abſurdum uidetur.* Reſpondeo. Nec Lex, *nec* Euangelium *ſimpliciter occìdunt, ſed propter euentum mors & uita illis tribuuntur. Cùm enim lex auditur, & non adigit hominem ad* Chriſtum *uiuificatorem, dicitur occìdere propter talem euentum, nam is qui ſic legem audit, incurrit in mortē. Similiter cùm* Euangelium *prædicatur, legitur, intelligitur dicitur, occìdere, non quòd ſit* Euangelij *occìdere, ſed quia talis euentus eſt eorum, qui nō credunt* Euangelio *prædicato.* Atq; *hoc eſt, quod dicit Simeon,* Chriſtum *eſſe poſitum multis in ruinam.* Item: Qui *non credit, ira* Dei *manet ſuper eum.*

Sacramenta itidem dicuntur occìdere, non inſtitutoris conſilio, ſed ex euentu, Sacramentis ſacrilegè abutentium, ſine fide & timore Dei. Atq;

hæc

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

hæc ita intelligenda ſunt, cùm litera & ſpiritus ſeorſum dicuntur de Lege, Eu[illegible]o, Sacramentis, operibus. At ſi collationem inſtituis inter uetus & nouum teſtamentum, ſeu inter legem & Euangelium, quemadmodum Paulus facit, 2. Corinth. 3. alio reſpectu dicuntur. Nam ubi ad hanc collationem uenitur, uerè & congruenter dicitur, legis naturam eſſe literaliter docere homines, ita ut ultra aures non penetret. Euangelij autem naturam eſſe ſpiritualiter docere, quia gratiæ Chriſti ſit inſtrumentum. Quatenus itaq; Lex & Euangelium opponuntur, dicitur illa litera occidens, hoc ſpiritus uiuificans, quia illius prædicatio ſine Chriſto mortua eſt, huius prædicatio uiuificum ſalutis miniſterium exiſtit.

FINIS SECVNDÆ CLASSIS.

EXPLI-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

EXPLICATIO CAPITVM TERTIAE CLASSIS.

CAPVT PRIMVM.

PRAEDESTINATIO.

QVEMADMODVM DOctrina Prædeſtinationis longè utiliſsima eſt, modò ritè ac ſobriè tractetur: Nam æterna Dei prædeſtinatio eſt fundamentum & prima cauſa bonorum omnium, quæ à Deo percipimus: Ita nullibi periculoſius erratur, quàm hîc, ubi à uerbo tradito ad humanas cogitationes deflectimus. Quare conſilium Pauli in hac doctrina ſequamur, qui immenſam Dei bonitatem in ea conſiderandam proponit: ad gratiarum actionem incitat: inde petit ſalutis credentium certitudinem, per eamq; omnia merita humana deſtruit. Hîc enim uerus fons eſt, unde haurienda eſt diuinæ miſericordiæ cognitio: Hîc os obſtruitur omnibus hominibus, ne quid ſibi arrogare auſint uel queant. Idcircò meminiſſe oportet finium huius doctrinæ, quos Paulus tradit, & quærendi non ſunt alij fines, præter & contra uerbum Dei in noſtri perniciem, quemadmodum multos feciſſe, proh dolor, manifeſtum eſt. Hæc præfanda duxi, ut ſtu-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

ut ſtudioſi non abhorreant ab hac doctrina, ſed de ea forment iudicium ex Scriptura & uerbo Dei, non ex humano cerebro.

Vt autem ordinem aliquem in huius myſterij explicatione teneamus, ſex excutienda proponam, quæ in prædeſtinationis doctrina præcipua momenta uidentur.

Primùm enim regulas quaſdam tradam, quibus confirmabitur conſcientia, ne ſtoicæ opinioni de prædeſtinatione ſubſcribat.

Deinde quis ſit ordo in prædeſtinationis negocio dicam.

Tertiò, unde iudicium de prædeſtinatione ſit petendum, exponam.

Quartò, prædeſtinationis definitionem ex prioribus capitibus colligam.

Quintò, qualis ſit prædeſtinationis certitudo, undeq; petenda ſit, oſtendam.

Poſtremo loco adijciam nonnihil de finibus & uſu prædeſtinationis.

Regulæ itaq; obſeruandæ hæ ſunt:

Prima, Nequaquam ex ratione, ſed ex ſolo uerbo Dei nobis patefacto, iudicandum eſt de prædeſtinationis myſterio. Hæc regula confirmatur ex eo, quòd aliunde non ſit de uoluntate Dei iudicandum, quàm ex uerbo. Regulæ uſus, ut excludas ex hoc negocio ſtoicas de neceſſitate opiniões, quibus tollitur cõtingentia, et læditur gloria Dei, prauiq; mores confirmantur, & epicuriſmus inuehitur.

Secun=

Secunda, Promißio gratiæ eſt uniuerſalis. Confirmatur regula multis teſtimonijs, Matth. 11. *Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati eſtis, ego reficiam uos.* Ioh: 3. *Sic Deus dilexit mundum, ut Filium ſuum unigenitum daret, ut omnis qui credit in eum, non pereat, ſed habeat uitam æternam.* Rom. 3. *Iuſticia Dei, per fidem Ieſu Chriſti in omnes, & ſuper omnes credentes.* Rom. 10. *Idem Dominus omnium, diues in omnes, qui inuocant eum.* Rom. 11. *Concluſit Deus omnes ſub inobedientiam, ut omnium miſereatur.* 1. Timot. 2. *Deus uult omnes homines ſaluos fieri.* Eſa. 53. *Omnes nos quaſi oues errauimus, & poſuit Dominus in eum iniquitatem omnium noſtrum.* Vſus regulæ eſt, ut hanc uniuerſalem promißionem nobis accommodemus, ac iuxta mandatum Dei Chriſtum induamus: qui omnes ad ſe uocat, & omnibus ſua beneficia gratis offert fide accipienda.

Tertia. Non eſt προσωποληψία *apud Deum.* Hæc regula expreßè traditur, Rom. 2. Acto. 10. *Verè comperio, quòd non ſit* προσωπολήπτης *Deus, ſed in omni gente, qui timet eum, & operatur iuſticiam, acceptus eſt ipſi.* Ephe. 6. *Scientes, quòd & ueſter ipſorum Dominus eſt in cœlis, &* προσωποληψία *non eſt apud eum,* Gal. 2. *Perſonam hominis Deus nō accipit.* Deu. 10. *Circumcidite præputiū cordis ueſtri, & ceruicem ueſtram ne induretis amplius, Quia Dominus Deus ueſter ipſe eſt Deus deorum, & Dominus dominantium,*

Deus magnus & potens & terribilis, qui perſonam non accipit, nec munera.

Verùm ad huius regulæ declaratione nonnulla adſcribam ex Commentarijs Philippi ad Romanos, qui ſic ait: Vſitatè deſcribitur acceptio perſonarum eſſe, dare æqualia inæqualibus. Oritur autem ſententia prohibens προσωποληψίαν ex fontibus iuſticiæ. Iuſticia eſt æqualitas, ſed ordinata ſecundum menſuram aliquam. ut, Iudex tum eſt iuſtus, cùm æqualiter menſuram ſeruat: punit ſontes & defendit innocentes. nec diſcedit à menſura propter alia accidentia in hominibus, & cōtra hanc menſuram facere inæqualitas eſt: quæ eſt iniuſta & tyrannis. Ideo cùm dicitur: Apud Deum non eſt acceptio perſonarum, tribuitur ei laus iuſticiæ & æqualitatis: cuius hæc menſura eſt: Vniuerſaliter iraſcitur Deus peccato in homine: uniuerſaliter & recipit omnes ad mediatorem confugientes. Hanc menſuram ſuo ſapientiſsimo & iuſtiſsimo conſilio ſanxit, & uult immotam eſſe. Et fingere, quòd non ſeruet hanc æqualitatem, eſt tribuere ei προσωποληψίαν. Ideo & Paulus inquit: Deus uult omnes homines ſaluos fieri. Hactenus Præceptor.

Vſus regulæ eſt, ut ipſum opponamus ſtoicæ opinioni & imaginationi, quæ fingit, in Deo inæqualitatem eſſe, & conſolemur nos, quòd Deus ſit æqualis, Velitq; omnes ad mediatorem confugientes recipere ſine omni perſonarū acceptione.

Quarta,

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Quarta, In Deo non ſunt ponendæ contradi=ctoriæ uoluntates. Confirmatur regula, quia ipſe cor & cor damnat. Deinde eſt Deus uerax, omnis homo mendax. Vſus regulæ eſt, ne Sophiſtica ſinamus nobis auferri uniuerſales ſententias, qualis eſt illa Domini: Venite ad me omnes &c. Et illa: Deus uult omnes homines ſaluos fieri. Matth: 22. Ieruſalem, Ieruſalem, quoties uolui congregare filios tuos, quemadmodum congregat gallina pul=los ſuos ſub alas ſuas, & noluiſti. Hic Chriſto Do=mino tribuere uel diuerſam à Patre uoluntatem, uel quòd alia ſecreta uoluntate uoluerit, quàm uerbis ſe uoluiſſe oſtendit, horrenda in Deum blaſ=phemia eſt. Quare certò ſtatuamus, Deum uerè id uelle, quod ſe ſua uoce uelle teſtatur. Cùm dicit Paulus: Deus uult omnes homines ſaluos fieri, Deum inconſtantiæ & mendacij arguit, quicunq; Deum quorundam ſalutem nolle putat, quantum ſanè ad conſilium creationis attinet. Quòd autem quoſdam æterna morte punit, id fit, quia nolue=runt Deo uolenti ipſorum ſalutem, obedire.

Quinta, Gratia ſuperat peccatum. Hæc regu=la Pauli eſt, cuius hic eſt uſus, ne ob magnitudi=nem peccatorum deſperemus, ſed confugiamus ad illum, qui plenus gratia & ueritate eſt: ipſius enim ſacrificium ſufficiens eſt ad omnia quan=tumuis enormia peccata expianda.

Sexta, Vt in primo parente Adam lapſum eſt totum humanum genus: Ita promiſſio data Ada=

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

mo pertinet ad totam eius poſteritatem. Confirmatur regula promiſsionis uerbo: Semen mulieris conteret caput ſerpentis. 1. Cor. 15. Sicut in Adam omnes moriuntur, ita in Chriſto omnes uiuificabuntur. Hoc non ſolùm de reſurrectione, quæ eſt futura, intelligendum eſt, uerumetiam de ſalutari uiuificatione, in ijs, qui Chriſtum in hoc mundo poſsideat. Regulæ itaq; uſus eſt, ut porrectam nobis dextram Dei, hoc eſt, Dominũ noſtrum Ieſum Chriſtum apprehendamus firma fide, unde fiet, ut uita & iuſticia Chriſti donati promiſſam ſpem conſequamur.

Septima, Quia tamen uidemus multos ruere in æternam damnationem, tenenda eſt et hæc regula: Deus non prædeſtinat quenq̃ hominum ad malum culpæ, ſed ad malum pœnæ, ſeu ſupplicium æternum, propter culpam admiſſam ab omnibus ijs, qui non conuertuntur. Nam de ijs qui conuertuntur, eſt immota uoluntas Dei: Viuo ego, nolo mortem peccatoris, ſed ut conuertatur & uiuat. Si igitur ad creationis conſilium reſpicimus, Deus nullum condidit ad æternum exitium, At ſi reſpicimus euentum, multi ſunt ad exitium conditi. Pius pater nullum filium generat ad patibulum, ſi conſilium generantis ſpectatur: Verùm ſi euentus ob maliciam filij, patris pio uoto non reſpondeat, dicitur pater filium ad patibulũ generaſſe. Ad eundem modum ſi creationis conſilium conſideretur, neminem deſtinauit Deus certo exitio: At ſi euentus

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

tus ſpectatur, impium dicitur ad diem malum creaſſe. Deus enim mortem non fecit, neq; lætatur in perditione uiuorum. Sed ut culpa ab homine, ita iuſticia in Deo eſt: qui hominē non conuerſum ad ſupplicium iuſtum, non aliquod opus iniuſtum: ad pœnam, nō ad culpam: ad punitionē, non ad transgreßionem: ad interitum, quem ira iuſti iudicis peccantibus reddet, non ad interitū, quo in ſe iram Dei peccantium iniquitas prouocauit, Dominus prædeſtinaſſe dicendus eſt.

Huius regulæ uſus eſt, ut timeamus Deum, ne prouocemus iram Dei noſtra ſecuritate & impœnitenti corde, ac ita præter opinionem & expectationem incidamus in manus Dei uiuentis. Has regulas ideo huic doctrinæ præponere uolui, quia non dubito eas plurimum doctrinæ & conſolationis continere, ne uel ſinamus nos Sophiſtica in opiniones ſtoicas pertrahi, uel ſecuri reddamur aut languidi ad apprehendendam gratiam omnibus oblatam: à qua nemo excluditur, niſi qui ſe ipſum ſua excludit malicia & diffidentia.

De ordine actionum Dei in prædeſtinationis negocio Paulus eſt conſulendus, qui ponit quinq; gradus actionū Dei in hac doctrina: quæ ſunt, præſciētia, electio, uocatio, iuſtificatio et glorificatio. Præſcientia præſcit Deus ſua futura facta. Electione ordinat et diſponit apud ſeſe quod eſt facturus. Vocatione inuitat quos antea præſciuit & elegit. Iuſtificatione præſcitos, electos & uocatos à reatu

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

abſoluit, & in Filio unigenito caros habet. Glorificatione, iuſtificatos donat æternæ uitæ fruitione, quæ eſt fructus ultimus & meta prædeſtinationis. Hæc confirmantur uerbis Pauli Roma. 8. Nouimus, inquit, quòd ijs, qui diligunt Deum, omnia ſimul cooperantur in bonum, ijs ſcilicet, qui iuxta propoſitum uocati ſunt ſancti, quoniam quos præſciuit, hos etiam prædeſtinauit conformes imaginis Filij ſui, ut ſit ipſe primogenitus inter multos fratres. Quos uerò prædeſtinauit, eos & uocauit, eos etiam iuſtificauit: Et quos iuſtificauit, eos etiam glorificauit. Nec alia huius rei cauſa quærenda eſt, niſi ea, quam Paulus nouit, quæ eſt, εὐδοκία Dei in Chriſto Ieſu, & Philanthropia, quæ eſt ἕξις εὐεργητικὴ τῶν ἀνθρώπων, Habitus benefaciendi hominibus.

Ex his etiam haud obſcurè intelligi poteſt, quod tertio loco propoſui. Vnde uidelicet iudicium de prædeſtinatione petendum ſit. Paulus enim certam regulam tradidit, nimirum hanc: Quos prædeſtinauit, hos & uocauit, ſentiens uocatos eſſe prædeſtinatos. Verùm ut hoc ritè intelligatur, ſex circumſtaetiæ nobis ſpectandæ ſunt.

Prima: Quiſnam uocat? Deus, cuius uocatio ut eſt gratuita, ita & ἀμεταμέλητος, hoc eſt, cuius eum non pœniteat, Rom. 11. Hîc obiter obſeruandum, quòd electionis uocabulum & pro cauſa & effectu ponitur in Scriptura. Aliquando enim ſignificat eam electionem, qua ante initium mundi

elegerat

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

elegerat ſaluandos, hoc eſt, credentes in Chriſtum. Aliquando huius electionis effectum, nimirum uocationem, cùm communem piorum, qua in filios Dei adoptantur, cùm particularem, qua miniſtros uerbi ad prædicandi officium deſtinauerat. Porrò electio illa prior dicitur interdum per tropum Liber uitæ. Liber autem Catalogum Ebraica conſuetudine ſignificat, ut Gene. 5. Liber generationum Adam, id eſt, catalogus. Vnde liber uitæ, eſt catalogus iuſtorum, qui præordinati ſunt ad uitam. Dicuntur autem præordinati propter euentum, non quòd Deus diues in omnes, miſericordia & gratia ullum ad certum interitum, ſi conſilium formationis reſpicis, fecit. Hunc Catalogum Deus repoſitum apud ſe habet. Itaq; nihil aliud eſt liber uitæ, quàm æternum Dei conſilium, in eius pectore definitum, quo nos adoptauit in filios, & ad uitam æternam deſtinauit in dilecto. Hunc librum Ezechiel cap. 13. Scripturam domus Iſraël appellat. Pſal. 69. liber uiuentium dicitur. De hoc libro deleri dicuntur, qui fidem & confeßionem abijciunt. Cum iuſtis autem in hoc libro ſcribi dicuntur, qui fide ſe erigunt, & confugiunt ad mediatorem. Atq; hæc ratio loquendi de arcano Dei conſilio, ſeu æterna Dei electione, ſumta ab humana conſuetudine eſt, ad quam demittit ſe Dominus, ut aliquo modo percipiamus prædeſtinationis diuinæ doctrinam.

Secunda circumſtantia, Quando uocat? Ab initio

initio mundi, ſtatim poſt lapſum parentum noſtrorum, ipſe Dominus uocare cœpit, & poſtea nonnunq̃ per Angelos, interdum per prophetas, poſtea per Filium & Apoſtolos, & hodie uocat omnes, quibus ex ſua bonitate Euangelium patefacit. Tertia circũſtantia, Quos uocat? Omnes, ad quos ſuum Euangelium uenit. Omnes qui ſentiunt ſuum onus. Venite (inquit) ad me omnes, qui laboratis & onerati eſtis, & ego refocillabo uos. Item: Ite in mundum uniuerſum, & proclamate Euangelium omni creaturæ. Nam ut promiſsio & miſericordia Dei eſt uniuerſalis, ita etiam uocatio, ut ſuprà dictum eſt.

Quarta circumſtantia: Quæ cauſa uocationis eſt? nulla alia, quàm ἐυδοκία paterna, miſericordia, philanthropia & dilectio. Rom. 9. Eph. 1. & Ioh. 3. Huc accedit meritoria cauſa, nempe λύτρον Filij, per quod uocati à reatu abſoluuntur, & donantur iuſticia Chriſti, in quo credentes ſibi caros reddidit Dominus, quos elegerat in ipſo ante conſtitutionem mundi.

Quinta circumſtantia: Quid requirit Dominus in uocatis? Fidem & ſanctimoniam. Fide enim induimus Chriſtum, accipimus Spiritum ſanctum, quo obſignatur nobis electionis promiſsio. Sanctimonia uitæ eſt fidei indicium, ad quam ſanctimoniam electi ſumus.

Sexta circumſtantia: Quis finis? Prædicatio gloriæ & gratiæ Dei, qua caros nos habuit in dilecto.

lecto. Verùm ſi extra uerbum iudicare uelis de hoc myſterio, hæc ſequentur incommoda. Primùm contemtus miniſterij uerbi, & exercitiorum pietatis. Hinc ſequitur impœnitentia et peccandi indulgentia, ac tandem deſperatio. Quare ſemotis carnis prophanis cogitationibus, quas ratio ingerit ſæpe ſine uerbo, retineamus uniuerſalem ſalutis promiſſionem: nimirum, quòd omnis qui crediderit, ſaluus erit, quòd omnis qui inuocauerit nomen Domini, ſaluabitur. Iam ex ijs quæ dicta ſunt, colligi poteſt prædeſtinationis definitio in hunc modum.

PRÆDESTINATIO eſt electio, qua Deus æterno conſilio elegit ſaluandos ante creationem mundi in Chriſto Ieſu, et ordinatio ſeu diſpenſatio diuina, qua ordinauit et uocauit, ordinat & uocat electos uoce Euangelij, iuxta beneplacitum ſuum in adoptionem filiorũ Dei, per eundem Chriſtum, quem fide poßident, electionis æternæ teſtimonium certißimum, Idq; ut in uera ſanctitate & puritate gloriam gratiæ Dei prædicent electi. Hæc definitio ex ſuperioribus collecta eſt, & Ephe. 1. Paulino teſtimonio confirmatur. Verùm ſi placet, breuior definitio ſit hæc Auguſtini: Prædeſtinatio eſt gratuitæ adoptionis præparatio, qua nos prædeſtinatos adoptauit in filios per Ieſum Chriſtum. Breuius adhuc: Prædeſtinatio eſt diuinæ uoluntatis per gratiam electio. Fulgentius definit, ſempiternam eſſe diſpoſitionem futuri operis Dei.

Quintum quod propoſui, fuit de certitudine præde=

prædeſtinationis, quantum ad ſingulos homines attinet, quæ nobis clariſsimè in Domino noſtro Ieſu Chriſto patefit. Quemadmodum enim in electione noſtri primas gratuito beneplacito Dei tribuere oportet, Ita rurſus ea ab effectibus proprijs nobis cognoſcenda eſt. In hac certitudine aſsignanda periculoſè à Sophiſtis erratur, Quare illorum ſententia omiſſa, ex uerbo Domini colligam quatuor cauſas, quarum Prima eſt, uocatio & communicatio myſterij ſalutis, per uocalem prædicationem. Nihil enim periculoſius aut magis præpoſterum eſt, quàm omiſſa uocatione electionis noſtræ, certitudinem quærere in abſcondita Dei præſcientia, contra uerbum & uoluntatem Dei. Quare ex uocatione de hoc arcano iudicandum eſt, iuxta conſilium Pauli ad Roma. 8. Quos elegit, hos & uocauit, & contrà: Quos uocauit, hos & elegit. Itaq; Paulus unicuiq; uult uocationem eſſe pro electionis teſtimonio. Eſt enim uocatio Dei fixa & rata, ut Deus ab ea diſcedere minimè uelit.

Secunda certitudinis cauſa eſt Spiritus ſanctus, intus operans fidem ad uocationis uerbum, certificans de promiſsis diuinis, & excitans ad Dei cultum. Hoc comprobatur ad Ephe. 1. his uerbis: In quo & uos qui credidiſtis, obſignati eſtis ſpiritu promiſsionis ſancto, qui eſt arrabo hæreditatis ueſtræ.

Tertia cauſa certitudinis eſt nouitas uitæ, ſeu ſancti-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

ſanctitas, ad quam electi ſumus. Neque enim debent à ſe inuicem ſeparari ſanctitas uitæ & electio æterna. Sic enim docet Paulus ad Epheſ. 1. Vt ſimus ſancti & irreprehenſibiles coram ipſo in dilectione, 2. Theſ. 2. Elegit uos Deus ab initio in ſalutem, per ſanctificationem Spiritus & fidem ueritatis. Et Petrus: Quapropter fratres operam date, ut per bona opera certam ueſtram uocationem & electionem faciatis. Hac enim nota electi ſe probant non fruſtra uocatos, ſi bona conſcientia, uitæ integritas fidei profeßioni reſpondeat. Has tres cauſas hoc ſequens Pauli teſtimonium continet: Qui uocauit nos per gratiam & Euangelium noſtrum in acquiſitionē gloriæ Domini noſtri Ieſu Chriſti. Hic uocatio, fides & ſanctificatio coniunguntur. Hæc diligenter notanda ſunt, ne præterita uoluntatis Dei reuelatione, in qua acquieſcendum, feramur extra uerbum in profundum labyrinthum.

Quarta certitudinis cauſa, Sacramenta ſunt, uerbo uocationis addita. Sunt enim ſacramenta, ut ſigilla gratiæ Dei, ita æternæ prædeſtinationis noſtræ certißima teſtimonia. His certitudinis cauſis contenti ſimus, & cum timore & uera inuocatione expectemus promiſſam ſalutem, hæc ſpes nequaquam fallet nos. Eſt enim fundata in dilectione Dei, à qua ulla creatura nos poterit auellere.

Poſtremum ſequitur de uſu & finibus prædeſtina-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

ſtinationis,quæ in quinq; poſita ſunt. Primùm enim prædeſtinationis doctrina tollit opinionem meritorum humanorum. Quî enim fieri poteſt,ut ſua cauſa effectus ſit prior? Nunc autem ſanctificatio effectus eſt prædeſtinationis, proinde fieri nequit, ut ex meritis æſtimetur electio. Secundò magnifacere nos facit hæc doctrina miniſterium uerbi,per quod uocamur. Nam cùm nos uocat Dominus,electionem ſuam confirmat. Sunt enim tres electionis gradus. Prædeſtinatio,deſignatio ab utero,& uocatio, quæ eſt effectus & complementum utriuſq;. Nam prædeſtinatione ante mundi initium elegit. Deſignatione ab utero elegit,cùm nos in hunc finem edimur, ut in nobis,quod ſtatuit,compleat. Vocatione adoptat in filios,quos elegit & deſignauit. Huc pertinet miniſterium uerbi, quo nobis tantus gratiæ theſaurus adfertur. Tertiò, electio admonebit nos gratiarum actionis. Finis enim electionis noſtræ eſt, ut cõſecrati Deo, ipſum per omnem uitam noſtram corde, ore & opere laudemus & celebremus. Quartò, conſolabitur nos hæc doctrina ſub cruce. Quoties enim caſtigat nos Dominus, fiducia electionis animos erigere debemus, certi, quòd qui uocauit,etiam liberet, quãtumuis uel totus orbis collabi uideatur. Quintò, quoties aliquid ſubitæ mutationis præter opinionem & ſpem noſtram ſuboritur: quoties audimus perſecutores Euangelij graſſari in pios: cùm circumferuntur rumores de defectionibus regno-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

regnorum, prouinciarum, ciuitatum & magnorum hominum ab Euangelio, conſolemur nos hac electionis doctrina, ut ueniat nobis in mentem dictum Pauli: Firmum fundamentum Dei ſtat, habens ſigillum hoc, Nouit Dominus qui ſunt ſui.

TESTIMONIA PRÆDESTINATIONIS.

Ephe. 1. Quemadmodum elegit nos in ipſo ante mundi creationem, ut ſimus ſancti & inculpati in conſpectu ſuo per caritatem, qui prædeſtinauit nos in adoptionem per Chriſtum Ieſum in ſeſe, ſecundum beneplacitum uoluntatis ſuæ, in laudem gloriæ gratiæ ſuæ, qua nos caros reddidit in dilecto.

Acto.13. Et crediderunt, quotquot erant prædeſtinati ad uitam æternam.

Iohan. 15. Ego ſcio, quos elegerim.

Iohan. 10. Oues meæ uocem meam audiunt, & ego noui eas, & me ſequuntur, & ego uitam æternam do eis, & non peribunt in æternum, & nemo rapiet eas de manibus meis.

Huc pertinent 9. 10. & 11. capita ad Romanos, in quibus cauendum, ne alienas à propoſito, ut plurimi faciunt, diſputationes ſectemur.

CAPVT SECVNDVM.

ECCLESIA.

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

ECcleſia Græca uox eſt, ab ἐκκαλεῖν, hoc eſt, euocando dicta, cuius uocis uſus apud Athenienſes fuit. Cœtus enim ciuium uoce præconis de reliqua turba euocatus ad audiendam ſententiam ſenatus, ἐκκλησία dicebatur. Hinc uocabulum Apoſtoli tranſtulerunt ad ſuum inſtitutum, propter ſimilitudinem. Eſt enim Eccleſia Apoſtolico uſu cœtus hominum, uoce præconum uerbi euocatus è regno mundi, ad audiendam & recipiendam ſententiam Dei, de ſalute generi humano parta per Chriſtum Pontificem. Huius rei pulcerrimum exemplum in Abrahamo habemus, qui cùm eſſet idolatra apud Chaldæos, inde uoce Dei euocatus in terram Canaan, cui obtemperauit, & cultum iuxta eius uoluntatem præſtitit, etſi in eadem terra non pauci impij & hypocritæ fuerunt. Hinc iam plenam definitionem elicere non erit difficile, qualis hæc eſſe poterit.

ECCLESIA eſt cœtus hominum, euocatus è regno Satanæ, ut Chriſtum audiat, ſequatur, eiq; uero cultu ſeruiat, utq; huic Chriſto uero capiti ſuo ita adhæreat, ut ſuis membis coaleſcat, unumq; corpus conſtituat, ac tandem per eundem Chriſtum fruatur in cœlo perpetuo Dei & Angelorum conſortio. Breuius: Eccleſia eſt congregatio membrorum Chriſti, id eſt, ſanctorum, qui credunt uerè & obediunt Chriſto, cui in externa ſocietate hypocritæ & multi mali admixti ſunt, iuxta parabolam de Zizanijs.

Hæc

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Hæc Eccleſia uarijs titulis ornatur in Scriptura. 1. Timot. 3. domus Dei uiuentis dicitur, quia in medio noſtri, quos adoptionis gratia in filios recipit, habitat. Huius domus architectus eſt Chriſtus, Ebræ. 4. & fundamentum, 2. Corinth. 3. Fundamentum aliud nemo poteſt ponere, præter id, quod poſitum eſt, qui eſt Chriſtus Ieſus, Sed quomodo ritè ſuper Chriſtum ædificatur Eccleſia? Si ipſe ſolus ſtatuitur pro ſapientia, iuſticia, ſanctificatione, redemtione, ſatisfactione, purgatione, deniq; uita & gloria. Columna & fundamentum ueritatis, 2. Timo. 3. dicitur, quia ſuo miniſterio ueritatem propagat & tuetur, pura Euangelij prædicatione. Vnde colligitur, illic non eſſe Eccleſiam, ubi ueritas ſepulta iacet, & horrendum in modum diruta, euerſa pedibus calcatur. Non dicitur columna ueritatis, quaſi ex ipſa ſimpliciter pendêret ueritas, ſed hominum reſpectu. Suſtinet enim Eccleſia ueritatem, dum eam puram retinet & ſinceram: dum prædicatione tranſmittit ad poſteros: dum ſuo præconio ornat. Galat. 4. cœleſtis Ieruſalem & mater fidelium dicitur. Ieruſalem quidem cœleſtis, quia originem à cœleſti gratia trahit, & fide ſurſum habitat. πολίτευμα enim Eccleſiæ in cœlis eſt, Philip. 3. Mater uerò fidelium dicitur Ieruſalem, quia ſemen uitæ incorruptibile apud ſe depoſitum habet, quo nos format, fouet in utero, edit in lucem, lacte & cibo procreatos alit. Quorum mater eſt Eccleſia,

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Deus pater eſt, qui per Eccleſiæ miniſterium filios ſibi generat & tollit. Vocatur & hæreditas Domini Pſal. 2. 1. Pet. 5. idq; ideo, quia Chriſto in peculium data eſt Eccleſia, cùm reliquus mundus interim maneat in ſua cæcitate ſub regno Satanæ. Ephe. 1. Corpus Chriſti dicitur, cuius caput eſt Chriſtus, quia ſua plenitudine Eccleſiam abſoluit perficitq;, & quia capitis gloria membris cæteris communis eſt, mouentur hac appellatione de glorificatione Eccleſiæ, quam habitura eſt unà cum capite ſuo Chriſto Domino.

Sunt & aliæ appellationes Eccleſiæ, ut ſunt: Virgo, ſponſa, ciuitas murata, uinea, ager, meſsis, regnum cœlorum, regnum Chriſti. Has appellationes intelligere & excutere facile eſt, modò metaphoricæ hæ appellationes integris ſimilitudinibus reddantur.

Diſtinguitur Eccleſia in militantem & triumphantem, & definiunt Militantem congregationem eſſe omnium fidelium ſub Chriſto rege in hoc mundo adhuc militantium contra diabolum, carnem, mundum. Huius Eccleſiæ arma ad Ephe. 6. recenſentur. Triumphantem dicunt eam Eccleſiam, quæ parta uictoria per Chriſtum nunc in cœlis cum beatis ſpiritibus triumphat, quæ olim poſt reſurrectionem plenum triumphum aget.

Sed quare una dicitur, cùm tot ſit cœtus diſperſi per orbem, quarum ſinguli Eccleſiæ titulum ubi uendicant? Eccleſiæ unitas non conſiſtit

in coha=

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

in cohabitationibus,neque in externis ritibus aut ceremonijs,ſed in doctrinæ et fidei conſenſu. Nam in omnibus,qui in Chriſtum uerè credunt,unus eſt Spiritus, unus eſt Dominus,unum caput Chriſtus, una fides, una ſpes, unum baptiſma,unus Deus & Pater omnium, unuſq; aduocatus & mediator Ieſus Chriſtus. Hinc eſt, quòd toti Eccleſiæ dicitur ad Galat. 3. Omnes uos unus eſtis in Chriſto Ieſu. Atq; ob hanc cauſam CATHOLICA etiam dicitur, Quia ubiq; et ſemper omnia Eccleſiæ Chriſti membra in ſpiritu,doctrina & fide cōſentiunt. Id enim Catholicon uſu Eccleſiaſtico cœptum eſt appellari, quod in Eccleſia creditum eſt, ſemper & ubiq; & ab omnibus.

Vide p.273. vbi hæc fuſius tractantur.

Hinc naſcitur & alia Eccleſiæ diuiſio,qua diuiditur in Catholicam & Particularem, Sed hæc pars eſt catholicæ Eccleſiæ.

Porrò ut Eccleſia conſtat & fulcitur quatuor partibus,nimirum doctrina, ſacramentis,ceremonijs & diſciplina, de quibus ſuis locis dicetur, ita eiuſdem ſigna non fallacia ſunt hæc tria ſimul, 1. conſenſus in doctrina Euangelij incorrupta,ſcilicet, in fundamento, 2. legitimus uſus Sacramentorum, 3. obedientia miniſterio debita, iuxta Euangelium.

TESTIMONIA DE ECCLESIA.

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Ebræ. 12. Acceßiſtis ad montem Sion, & ad ciuitatem Dei uiuentis, Ieruſalem cœleſtem, & ad innumerabilem angelorum cœtum, & ad concionem primogenitorum, qui conſcripti ſunt in cœlis, & ad iudicem uniuerſorum Deum, & ad ſpiritus iuſtorum perfectorem.

Ephe. 5. Chriſtus dilexit Eccleſiam, & ſemetipſum expoſuit pro ea, ut illam ſanctificaret, mundatam lauacro aquæ per uerbum.

Pſal. 26. Vnam petij à Domino, hanc requiram, ut inhabitem in Domini domo omnibus diebus uitæ meæ, ut uideam uoluntatem Domini, & uiſitem templum eius.

Pſal. 83. Beati qui habitãt in domo tua Domine.

Pſal. 91. Plantati in domo Domini, in atrijs domus Dei florebunt.

Pſal. 26. Lauabo inter innocentes manus meas, & circumdabo altare tuum Domine. Dilexi decorem domus tuæ, & locum habitationis gloriæ tuæ.

Pſal. 121. Rogate quæ ad pacem ſunt Ieruſalem, & felicitas diligentibus te, propter domum Dei noſtri quæſiui bona tua.

Ebræ. 10. Non relinquentes congregationem noſtram.

1. Corinth. 1. Non ſint inter uos ſchiſmata, ſed ſitis coagmentati eadem doctrina & eadem uoluntate.

Matt. 12. Qui non congregat mecũ, diſpergit.

CAPVT

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

CAPVT TERTIVM.

SYMBOLVM ET TESSERA ECCLESIÆ.

SYMBOLVM Eccleſiæ Chriſti nota quædam eſt, per quam à reliquo mundo diſcernitur Eccleſia, Seu, eſt profeßio Chriſtianæ religionis. Quemadmodum enim Symbolum militare, quod latinis Teſſera dicitur, eſt ſignum, quo ſocij ab hoſtibus & exploratoribus dignoſcuntur, ita Symbolum Eccleſiæ eſt Teſſera militum Chriſti, id eſt, credentium, per quam ſe & uni Chriſto nomina dediſſe, & ab alijs omnibus in mundo ſectis diſſentire teſtantur. Hoc Chriſtianum Symbolum Irenæus traditionem apoſtolicam uocat, quia Apoſtoli putantur unanimi conſenſu articulos noſtræ fidei, qui Symboli apoſtolici nomine uſitatè appellantur, collegiſſe & Eccleſiæ commendaſſe. Continet autem Symbolum præcipua capita totius religionis Chriſtianæ. Nam cauſas noſtræ ſalutis optimo ordine enumerat. Orditur à primo fonte, & ita paulatim ut per gradus progreditur ad finem, qui eſt uita æterna, in qua perpetua quædam celebratio Dei uigebit. Verùm ut nos certum quendam ordinem in explicatione teneamus, primùm Symboli partitionem, deinde, quid in ſingulis partitionis membris quærendùm ſit, obſeruemus.

PARTITIO SYMBOLI.

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Quatuor ſunt Symboli membra maxima. Primum eſt de Deo Patre, & fide in ipſum. Secundum de Deo Filio, & fide in eundem. Tertium de Spiritu ſancto, & fide in illum. Quartum & ultimum eſt de effectu totius Trinitatis & fide oblata bona accipiente. Atq; ita Symbolum in uniuerſum duo requirit à Chriſtianis, primùm ueram noticiam perſuaſionemq; doctrinæ. Deinde fidem, per quam acquieſcimus in Dei uerbo, & firmiter ſtatuimus nos uerè accepturos, quæ Deus promittit. Nam ſymbolum Chriſtianum non tantùm eſt externa quædam doctrinæ confeßio, ſed cordis ſeria fiducia in Deum, per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum. Cæterùm in explicatione partium Symboli hunc ordinem ſequi non erit inutile. Primùm hiſtoria conſideretur. Secundò eius probatio ex uerbo Dei adijciatur. Tertiò fides ipſa, quæ uerſatur circa doctrinam, qualis ſit oſtendatur. Quartò, quid fides inde colligere doctrinæ & conſolationis debeat.

PRIMVM MEMBRVM.

Credo in Deum Patrem omnipotentem, Creatorem cœli & terræ.

Hîc primum hiſtoria de Deo cognoſcenda eſt, quæ ad tria capita refertur, nimirum ad unitatem eſſentiæ diuinæ, perſonarum trinitatem, & diuinæ uirtutis efficaciam, de quibus in genere uide ea, quæ in prima Claſſe capite primo dicta ſunt. Hîc ſolummodo ea exponam, quæ uerba Symboli recenſent.

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

cenſent. Loquitur itaq; hoc membrum de Deo Patre, prima in diuinis perſona, atq; ei tria tribuuntur. 1. Quòd ſit Pater. 2. Quòd ſit omnipotens. 3. Quòd ſit creator cœli & terræ. Secundò, huius hiſtoriæ confirmatio petatur ex primo, ſecundo & tertio capitibus primæ Claſsis. Tertiò, qualis hîc fides requiritur, nempè certa noticia huius hiſtoriæ de prima perſona in Trinitate, & fiducia in ipſam, quòd uerè talis ſit nobis, qualis hîc deſcribitur, quòd ſit Pater, qui nobis bene uelit: quòd omnipotens, qui poſsit tueri et defendere eos, quos in ſuam tutelam recipit. Quartò, ut ex eo, quòd ſit Pater colligamus ipſius paternam erga nos uoluntatem, qua uult nobis libenter adeſſe & nos iuuare. Ita ex eo, quòd ſit omnipotens, ſtatuamus illum & poſſe aduerſarios noſtros opprimere, & uelle potenter liberare nos ab omnibus malis. Hîc quoq; fides meminerit, quare Deus ſit ſibi Pater, nimirum propter Chriſtum, qui dedit poteſtatem filios Dei fieri omnes, qui credunt in nomen eius. Soli enim credentes adoptionis gloria gaudere poſſunt. Porrò de creatione uide ſupra Claſſe prima, capite ſecundo.

SECVNDVM MEMBRVM
DE FILIO DEI.

Et in Ieſum Chriſtum Filium eius unicum, Dominum noſtrum, Qui conceptus eſt de Spiritu ſancto: natus ex Maria uirgine; Paſſus ſub Pontio Pi-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

lato, crucifixus, mortuus & ſepultus: Deſcendit ad inferna: Tertia die reſurrexit à mortuis: Aſcendit ad cœlos: Sedet ad dexteram Dei Patris omnipotentis: Inde uenturus eſt iudicare uiuos & mortuos.

Primùm, hiſtoria Chriſti ad quatuor capita referri poteſt: ad diuinitatem, humanitatem, officium & fidem in ipſum. De primo & ultimo in prima Claſſe dictum eſt, de duobus medijs hîc dicendum eſt. Hiſtoria itaq; humanitatis Chriſti in ſex partes in Symbolo ſecatur. Prima eſt de conceptione & natiuitate Chriſti. Secunda de paßione & morte. Tertia de deſcenſu ad inferos. Quarta de reſurrectione à mortuis. Quinta de aſcenſione in cœlum. Sexta de aduentu eius ad iudicium. De his ordine dicendum eſt, ubi prius huius ſecundæ perſonæ in diuinitate nomina & titulos explicauero, ex quibus diuinitas ipſius & officium intelligi poſſunt.

PRIMVM *uocatur* IESVS. *Hoc nomen Ebraicum eſt, Filio Dei in Circumciſione impoſitum, idq; mandato Dei per Angelum Matth.* 1. *Complectitur autem hoc nomen miro compendio, qualis ſit perſona Filius Dei, quale officiũ, adeoq;, cur in hunc mundum uenerit. Nam primùm hæc uox* (IESVS) *ſignificat, quòd Filius Dei ab æterno à Patre genitus, ſit uerus Deus uerusq; homo, ac ſaluator populi ſui. Huius enim gratia aduenit in mun-*

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

mundum, ut populum ſuum, hoc eſt, credentes, ab æterna morte & ira Dei liberatos, uita donaret æterna. Hoc ita eſſe, docetur multis Scripturæ teſtimonijs. Primum ex promiſsione ſeminis, Secundum ex Euangelica hiſtoria, Tertium ex pluribus locis ueteris & noui Teſtamenti, quæ non eſt opus referre, præſertim cùm in prima Claſſe non pauca huius generis enumerata ſint. Porrò fides in hunc Ieſum θεάνθρωπον talis eſſe debet, qualis in unicum ſaluatorem, hoc eſt, certa, fixa, qualis Hæmorrhouſæ, Iairi atq; aliorum plurimorum, qui ad ipſum Dominum in ſua neceſsitate tanquam ad unicam ſalutis ancoram confugerunt.

Porrò, meditatio fidei in his conſiſtit, Primùm, quotieſcunque hoc nomen nobis in mentem uenit, cogitabimus nos ſine hoc IESV extremè perditos eſſe. Nam ſi nobis ſaluator eſt datus, ſequitur profectò, quòd ſine hoc ſaluatore hæreamus in damnatione, idq; ob peccatum noſtrum. Secundò admoneamur hoc nomine, quòd ſalus ab ipſo ſolo ſit petenda & expectanda. Nam ſi ſolus Filius eſt IESVS, hoc eſt, ſaluator, relinquitur, nulla opera, nulla merita, breuiter, nullam creaturam nos è damnatione commerita eximere poſſe. Tertiò opponendum eſt hoc nomen deſperationi, magnitudini peccati, indignitati, particularitati, potentiæ & uiribus Diaboli. Nam cùm hic Ieſus uerus ſit θεάνθρωπος, haud dubiè poterit & uolet omnes ad ſe confugientes tueri & ſaluare.

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Quartò ſciamus hoc nomine compendium totius Euangelij contineri, Nam & admonet nos peccati noſtri,& monſtrat Filium Dei ſaluatorem,qui fide apprehendendus eſt, quemadmodum uerba Symboli ſonant: Credo in Ieſum,&c.

Secundus titulus, quem Filio Dei tribuit, eſt CHRISTVS,qui ſanè titulus modum ſalutis per Filium Dei partæ compendioſè monſtrat. Quemadmodum enim prior appellatio Filium Dei ſaluatorem eſſe monet, ita hæc, quomodo nobis ſit Saluator factus, indicat, nimirum eo, quòd ſit Chriſtus noſter. Hæc enim appellatio metonymicôs ſignificat, quòd Ieſus ſit Rex, Pontifex & Propheta, qui ſuo regali ſacerdotio & doctrina ſuis ſalutem acquiſiuit.

Sed quomodo Regis nomen illi competit?

Etſi regnum Chriſti conſiderari poteſt tripliciter, nam eius eſt triplex modus,quorum primus eſt potentiæ, ſecundus gratiæ, tertius gloriæ: tamen ſolummodo medij rationem habebo. Regis itaq; nomen primùm Chriſto competit, quia uendicauit ſibi regnum,nempe Eccleſiam,quam inuaſerat diabolus,Pſal. 20. Secundò propter uictoriam,qua ſuperauit ſuperbum illum tenebrarum regem. Tertiò propter defenſionem, qua potenter omnes eos,quos in ſuam tutelam ſuſcepit, hoc eſt, eos,qui ad ſe confugiunt, qui ſe Dominum ac Regem agnoſcũt, qui deniq; ſibi homagium præſtant

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

fidele, defendit. Hîc omnes ſui regni, hoc eſt, Eccleſiæ ciues ex fide in æternum beatos reddit. Atq; hæc breuiter de regio Chriſti officio.

Cur dicitur Sacerdos?

Quia de ſacerdotio Chriſti nuper admodum à me diſputatum eſt, uolo eaſdem Hypotheſes huc aſſcribere, quæ ex diſputatione Apoſtoli ad Ebræos collectæ ſunt.

HYPOTHESES DE SACERDOTIO CHRISTI.

I.

QVoniam peccatores ſumus, reiq; mortis æternæ propter peccatum, aut æternùm nobis fuit pereundum, aut reconciliatio cum Deo offenſo ineunda erat.

2.

Verùm quia reconciliatio ſine compenſatione iniuriæ Deo factæ, & ſine ſacerdote & mediatore fieri non potuit, Sacerdos neceſſarius erat, qui nobis Deum offenſum reconciliaret, facta ſimul iniuriæ compenſatione.

3.

Quoniam autem maior eſt ira Dei, quàm ut eam ſuſtinere poſſet purus homo, & iuſticia Dei requirebat, ut aliquis in humano genere ſatisfaceret, λόγος Dei æternus aſſumſit humanam naturam, ut fieret mediator & ſacerdos, qui iram Dei placaret.

Cæterùm,

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

4.

Cæterùm, quia in huius ſacerdotis noticia & fide noſtra reconciliatio cum Deo, & ſalus eſt poſita, pio ſtudio ratio ſacerdotij Chriſti quærenda eſt.

5.

Videtur autem mihi plana & perſpicua ſacerdotis noſtri Chriſti noticia referri poſſe ad quinq; capita, quæ ſunt: Conditio perſonæ, officium, teſtimonium, duratio & applicatio cum uſu.

6.

Conditio duplex conſideranda occurrit in perſona huius ſacerdotis, naturarum uidelicet & qualitatis.

7.

Conditio naturarum eſt, quòd hic ſacerdos ſit Deus & homo, una perſona, aliâs enim Mediator eſſe haud potuiſſet, Nam ut ſua diuinitate Patri, ita nobis humanæ naturæ ſocietate coniunctus eſt.

8.

Huius coniunctionis cauſas Irenæus explicat hiſce uerbis: Oportebat mediatorem Dei & hominum propter ſuam ad utroſq; ὀικείωσιν, in amiciciam & concordiam utroſque reducere, & facere ut Deus reciperet hominem, & homo reſtitueretur Deo.

9.

Conditio qualitatis noſtri Sacerdotis ab Apoſtolo explicatur, quòd ſit ſanctus, innocens, impol-
lutus

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

lutus,ſegregatus à peccatoribus, & excelſior cœlis,quò unica oblatione perfungi poſſet ſuo ſacrificio.

10.

Officij partes tres numerantur, docere ſuum populum, orare pro ipſo,ac offerre Deo oblationem pro peccatis populi ſui expiandis.

11.

Doctrina ipſius eſt Euangelij prædicatio, Interceßio durat uſq; ad iudicium. Oblatio ſemel peracta eſt in perpetuum efficax, & tanquam recens ſemper apparet in conſpectu Dei.

12.

Porrò in oblatione plura perpendenda occurrunt,ex quibus fides concipitur, fouetur & alitur, primùm, quòd Sacerdos & ſacrificium ſimul ſit ipſe Chriſtus θεάνθρωπος. deinde,quòd Deo Patri obtulerit ſemetipſum per æternum Spiritum. tum quòd pro humano genere reconciliando Patri cœleſti ſacrificium ſuum peregerit. Poſtremò,quòd ſemel peracta uictima nunquam iteranda ſit. Nam una oblatione conſummauit in ſempiternum ſanctificandos.

13.

Porrò quia ſacerdos omnis alicuius fœderis ſeu teſtamenti ſponſor & mediator exiſtit, Videndum neceſſariò, qualenam ſit huius noſtri Sacerdotis fœdus.

14.

Tametſi

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Tametſi autem multa in hoc fœdere concurrunt, tamen eius præcipua membra ſunt: obligatio mutua inter Deum & homines, ac fœderis confirmatio.

15.

Obligatio ex parte Dei eſt, quòd Deus promittit, ſe propicium fore iniquitatibus noſtris, fore Deum noſtrum (qui daturus ſit leges ſuas in mentem noſtram, & ſcripturas eaſdem in cordibus noſtris, idq; propter Filium, & ſacerdotem & hoſtiam, qui ſemper uiuit ad interpellandum pro nobis) adoptaturum nos in filios, donaturum Spiritu ſancto, & tandem inglorioſum Chriſti regnum nos introducturum.

16.

Obligatio ex parte hominis eſt, quòd homo ſe uiciſsim committat fidei Dei, credat in ipſum, expectet bona promiſſa, ac ipſi ſuam uitam perpetuò approbare conetur. Hæc uitæ approbatio eſt conditio cōſequens non antecedens. Chriſtus enim conſummatus omnibus obtemperantibus ſibi factus eſt autor ſalutis æternæ.

17.

Confirmatio fœderis huius effuſione ſanguinis Chriſti noſtri ſacerdotis facta eſt: in cuius rei teſtificationem & memoriam perpetuam, diuinitus in Eccleſia duo Sacramenta ordinata ſunt, Baptiſmus & Cœna Domini.

Dura-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

18.

Duratio ſacerdotij Chriſti typo, teſtimonio diuino & uictimæ præſtantia comprobatur.

19.

Typus quidem durationem figurat. Nam ſecundum ordinem Melchiſedech eſt ſacerdos conſtitutus, qui neque initium dierum, neque uitæ finem habens, aßimulatus Filio Dei, manet ſacerdos in æternum.

20.

Teſtimonium Patris typum declarans eſt hoc: Iurauit Dominus, & non pœnitebit eum: Tu es ſacerdos in æternum, ſecundum ordinem Melchiſedech.

21.

Præſtantia uictimæ eſt, quòd ſemel ingreſſus Chriſtus in ſancta, ſatisfecerit pro omnibus mundi peccatis, inueneritq; redemtionem perpetuò duraturam, & nunc appareat uultui Dei pro nobis.

22.

Applicatio prætcrea ſacrificij Chriſti fit per fidem. Sic enim Paulus docet: Quem Deus conſtituit propiciatorem per fidem in ſanguine eius.

23.

Vt enim nobis ipſe Chriſtus ex mera gratia & Philanthropia ſua beneficia offert: ita nos uicißim oblatam gratiam cordis brachijs, hoc eſt, fide apprehendere & tenere debemus.

Cùm

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

24.

Cùm autem hanc gratiam fide poßidemus, regales ſacerdotes conſtituimur, quibus incumbit, Vt iuſticia & ſanctitate induti hoſtias offeramus Deo gratas per Chriſtum, mediatorem unicum. Nam ut ipſe noſtras conſcientias ab operibus mortuis emundat: Ita nos uicißim excuſſo peccati iugo, Deo uiuenti ſeruire debemus.

25.

Ex ijs quæ hactenus dicta ſunt, (ut rem in anguſtius contraham) duas extruam definitiones, unam ſacerdotis Chriſti, alteram noui Teſtamenti, cuius ſponſor eſt Chriſtus.

26.

Sacerdos itaq; ſummus & uerus, eſt perſona una, Deus & homo Ieſus Chriſtus, mundus & purus ab omni peccato, amans hominum, ex decreto Dei Patris proferens Euangelium, offerens ſeipſum ſemel pro hominibus, & perſoluens λύτρον, & applicans ſua merita credentibus in æternam redemtionem, pro quibus et interpellat apud Patrem.

27.

Nouum Teſtamentum eſt pactum Dei cum hominibus, ſancitum ſanguine Chriſti, in quo ut Deus promittit ſe ignoſciturum peccatis hominum propter Filium uictimam & Mediatorem: Ita homo uicißim fidei Dei ſe committit, credit in Deum, cum promißione obedientiæ erga ipſum.

Ex

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

28.

Ex his patet, non ſolùm leuiticos ſacerdotes typicos tantùm fuiſſe, uerùm etiam ſacrilegos eſſe Papiſtas, qui ſuum miſſaticum ſacrificium & histrionicam ſaltationem mundo obtrudunt, in contumeliam Chriſti ſacerdotis, ac ſi ſua unica & perfectiſsima uictima non feciſſet ſatis pro mundi peccatis. Porrò de ueteri & nouo Teſtamento copioſius dicam infrà. Huc de ſacerdotio Chriſtianorum nonnulla adijciam.

DE SACERDOTIO CHRISTIANORVM.

Sunt'ne Chriſtiani omnes ſacerdotes?

Sunt perfectò. Nam per communicationem omnis regeneratus aqua & Spiritu, quemadmodum à Chriſto Chriſtianus appellatur, ita per eundem rex & Sacerdos conſtituitur. Hinc Petrus Chriſtianos regale ſacerdotium nuncupat. Per Chriſtum enim habemus ius uerbum Dei docendi, ſeruata cuiuſq; uocatione. Habemus ius inuocandi Deum, iuxta illud: Inuoca me in die tribulationis &c. Item: Quicquid petieritis patrem in nomine meo, dabit uobis. Habemus præterea ius offerendi ſacrificium ſed euchariſticon uel laudis: Nam nemo mortalium ſacrificium propiciatorium offerre poteſt, Is enim honos ſoli ſummo Pontifici Chriſto Domino competit. Chriſtianorum enim ſacrificia

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

ſuprà enumerata ſunt, capite 5. ſecundæ Claßis, ubi quinq; genera recenſui: Spiritum contribulatum, ſacrificium iuſticiæ, ſacrificium laudis ſeu uitulos labiorum confitentium nomini Dei, hoſtias beneficentiæ & communionis, & hoſtiam rationalem propriorum corporum. Micheas interrogat, quid dignum Domino offerrent? Huic reſpondetur: Indicabo tibi, ô homo, quid ſit bonum, & quid Dominus requirit abs te, utique facere iudicium & diligere miſericordiam, & humilem ambulare coram Deo tuo.

Porrò quantum ad illos attinet, quos hodie uulgò ſacerdotes appellamus, ſciendum eſt, quòd triplici nomine ita appellentur. Primùm, quia unà cum alijs Chriſtianis inaugurati ſunt Chriſto, & ſacerdotes eatenus rectè uocantur, quatenus uerè Chriſtiani ſunt. Deinde imitatione populi Iſraëlitici, qui ſacerdotes appellarunt eos, qui in miniſterio uerbi & ſacrificijs legis occupati erant, atq; hic honos ſoli Tribui Leuiticæ concedebatur. Tertiò placuit ſanctis Patribus, Apoſtolorum ſucceſſoribus, hoc auguſto titulo ſacerdotali eos ornare præ alijs, qui uerbum Dei docent, adminiſtrant Sacramenta, annunciant hominibus, ſola Chriſti ſacerdotis ſummi uictima deletum peccatum, mortem & damnationem. Veteres ſacerdotes legales animalia obtulerunt. Sed Apoſtoli & reliqui ſacerdotes Chriſti ſeu Euangelij, homines ipſos mactant, uiuumq; ſacrificium Deo per Euangelium

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

angelium offerunt. Paulus Apoſtolus hoc ſacrificio ſe functum teſtatur, cùm gentes mactarit gladio Euangelij, ut fieret oblatio acceptabilis Deo, ſanctificata per Spiritum ſanctum, ad Rom. 15.

Cæterùm, ſacrificium Papiſticum planè ſacrilegum eſt, nō enim inſtitutum eſt, ut doceat Chriſtum, & mactet homines Deo gladio Euangelij, ſed ut immolet Chriſtum pro uiuis & mortuis: ita contaminans & conculcans ſacrificium Chriſti. Qui Chriſtus ſolo ſocerdotio æterna redemtione inuenta eſt functus. Ita enim cap. 10. ad Ebræos legimus: Hîc autem unam pro peccatis offerens hoſtiam in ſempiternum, ſedet ad dexteram Dei, de cætero expectans, donec ponantur inimici eius ſcabellum pedum eius: una oblatione conſummauit in ſempiternum ſanctificandos, id eſt, eos, qui ſanctificantur. Sacrilegi ergo ſunt ſacerdotes Papiſtici, qui, quòd à Chriſto ſacerdote perfectum eſt in æternum, impudenter iterare audent.

Sed cur addit Symbolum, Filium eius unicum?

Cùm Chriſtus nominatur Filius Dei, mens non imaginabitur generationem carnalem, ſed diuinam: non temporariam, ſed æternam, qua Deus Pater ab æterno Filium genuit. unde Micheas cap. 5. Ex te enim egredietur, qui ſit Dominator in Iſraël, & egreſſus eius ab initio à diebus æternitatis. Hæc uox, Filius, diſtinguit perſonam Mich. 5.

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Chriſti ſeu æterni λόγου à perſona Patris. Debemus igitur certò ſtatuere, quòd Chriſtus & unigenitus & uerè Dei Filius ſit, quòd ſemper fuerit cum Patre, alia tamen perſona, quemadmodum Iohannes capite 1. teſtatur.

Quod autem additur, quòd unicus ſit Filius Dei diſtinctionis cauſa additur. Nam neceſſe eſt hunc Filium ab adoptiuis diſtinguere. Solus enim Chriſtus eſt æternus & naturalis Dei Filius, eiuſdem potentiæ & eſſentiæ cum Patre. Alij autem ſunt filij adoptione, nimirum qui credunt in hunc unicum Filium Dei. Dedit enim poteſtatem filios Dei fieri omnes, qui credunt in nomen eius. Hic quia Filius Dei eſt, poteſt omnia quæ uult, uult autem omnia, quæ ſunt in ſalutem animarum noſtrarum. In hoc ergo unico Dei Filio in omni tentatione hærendum eſt certa fiducia. Promiſit enim ſe apud nos futurum usq; ad conſummationem ſeculi. Fides itaq; noſtra hunc fructum uberrimum haurire poteſt in omni afflictione. Nihil enim potentius eſt ad conſolandam afflictam conſcientiam, quàm cogitare, nobis regem & ſacerdotem eſſe Filium Dei, qui hoc titulo unicè oblectatur, ut rex, ſacerdos & ſaluator ad ſe confugientium dicatur.

Præterea Chriſtiani hunc Chriſtum agnoſcunt ſuum Dominum, idq; potiſſimum ob duas cauſas. PRIMVM iure creationis, gubernationis & prouidentiæ. Etenim ut creator omnium eſt, ita Dominus, cuius nos ſubditos profitemur. Deinde iure redem-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

redemtionis, nos enim ſuo ſanguine redemit, 1. Corinth. 6. 1. Iohan. 1. Rom. 4. Tit. 1. Sed de hac re infrà copioſius. Atq; in hunc modum tituli, quos Domino tribuit Symbolum, naturam & officium Chriſti apertè docent.

PRIMVS ARTICVLVS DE HVMANITATE CHRISTI, NEMPE DE CONceptione & natiuitate.

Qui conceptus eſt de Spiritu ſancto, natus ex Maria uirgine.

In conceptione & natiuitate Domini noſtri Ieſu Chriſti Circumſtantias ſex potiſsimùm conſideremus. Prima quòd ab Angelo annunciata ſit eius conceptio, 2. quòd conceptus ſit de Spiritu ſancto, 3. quòd natus ſit de uirgine, 4. quòd ea uirgo fuerit diſponſata uiro, 5. quòd ex proſapia Dauid fuerit illa uirgo, 6. quo tempore natus ſit Chriſtus.

DE PRIMA.

PRIMVM igitur ab Angelo annunciatur Domini conceptio, quia ſummum bonitatis diuinæ erga homines beneficium eſt natiuitatis Chriſti. Voluit igitur Deus id Mariæ per Angelum nunciare, ut totus mundus ſciat, negocium diuinum eſſe & arduum. Hic Angelus Mariam primùm ſalutat, deinde legationem ſuam exponit, tum obiecta carnis diluit, & ſigno certificat. Salutatio fauorem Dei Virgini annunciat, ut ſciat ſe Deo gratam eſſe,

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

ciq́; placere, 2. legatio exponit, quòd ſit paritura Dei Filium, mundi ſaluatorem, 3. obiecta carnis cùm diluit, potentiam Dei nobis commendat, ut quantumuis tota rerum natura contraria eſſe uideretur, tamen uoce Dei, & ſigno ei addito, firmiter nitendum ſit. Non enim impoßibilis apud Deum ulla res.

DE SECVNDA.

Deinde conceptus eſt de Spiritu ſancto, hoc eſt, non de ſubſtantia, ſed operatione & efficacia Spiritus ſancti. Ita enim Angelus reſpondet Virgini: Spiritus ſanctus ſuperueniet in te, & uirtus Altißimi obumbrabit tibi. Hinc Auguſtinus: Per gratiam Dei, ſeu potentiam Dei & operationem Spiritus ſancti, de carne Virginis aſſumtum eſt, quod uerbo eſt unitum. Idq́; ideo, ſi ex uirili ſemine fuiſſet, cum omnibus natis Adam immundus extitiſſet. Quod autem ex carne natum eſt, caro, mendacium, & uanitas. Iohan. 3. Nunc autem per Chriſtum oportuit fieri gratiam & ueritatem, non igitur potuit de uiro concipi, ſed oportuit id fieri occulta quadam Dei uirtute: Quò omnis peccati purus & ſanctus, nos quoque purificaret, & ſanctificaret, futurus Patri hoſtia ſancta & incontaminata. Deinde de Spiritu ſancto conceptus eſt, ut ſciamus, Quicquid Filius loquitur, eſſe ipſiſſimam Patris uoluntatem. Eſt enim Spiritus ſanctus amor Patris & Filij ſubſtantialis. Præterea, quia Spiritus ſanctus eſt ſpiritus ſanctificationis

&

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

& purificationis. hic enim ex ſanguines quem purificauerat, Chriſti corpus ædificauit & ſanctificauit, ut eſſet mundum & immune ab omni peccato, ut ſuprà quoq; dictum eſt.

DE TERTIA.

Tertia circumſtantia eſt, quòd natus ſit de Virgine. Hîc primùm obſeruemus uarias hominum in mundum propagationes, quæ quatuor ſunt: Prima ſolius Adam, qui ex humo creatus eſt, 2. ſolius Euæ, quæ ex Adæ coſta ædificata eſt, 3. ſolius Domini Chriſti, qui ex ſanguine uirginali, per operationem Spiritus ſancti, ſine uirili ſemine, natus eſt, 4. communis. eſt enim hominum omnium aliorum, qui ex ſeminis uirorum & mulierum coniunctione naſcuntur.

Quòd autem ex Virgine naſci debuerit, plures ſunt cauſæ. Prima, ſi fuiſſet ex uiri & mulieris ſeminibus coniunctis natus, in peccatis fuiſſet conceptus & natus. Sed decuit eum, qui uenit ut tolleret peccatum, abſq; peccato eſſe. Conueniebat igitur, ut nouo quodam modo & conciperetur in Virgine, & naſceretur ex Virgine. Secunda cauſa uaticinia fuerunt, Gen. 3. Semen mulieris conteret caput ſerpentis. Gene. 49. Non auferetur ſceptrum de Iuda, donec ueniat Silo, hoc eſt, eius, ſcilicet mulieris, filius. Eſa. 7. Ecce uirgo prægnans pariet filium, & uocabitur nomen eius Emanuel, id eſt, nobiſcum Deus, θεάνθρωπος & Saluator. Nam idem hoc nomen ualet, quod Ieſus,

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

quemadmodum ex ſuprà dictis manifeſtū eſt. Tertia cauſa, ut eſſet ſignum ſpiritualis regenerationis quæ non ex uoluntate carnis, neq; ex uoluntate uiri, ſed ex Deo eſt, Iohan. 1. Vnde Auguſtinus: Oportebat caput noſtrum inſigni miraculo ſecundum corpus naſci de Virgine, ut ſignificaret ſua membra de uirgine Eccleſia ſecundum Spiritum naſcitura.

DE QVARTA.

QVARTA circumſtantia eſt, quòd uirgo mater Domini fuerit uiro deſponſata, idq; ob quatuor cauſas potiſsimum factum eſt. Prima, ut hac ratione commendaretur dignitas matrimonij, 2. ut conſuletur pudiciciæ, famæ & uitæ Virginis, 3. ut Ioſeph eſſet cuſtos Virginis, & Pueri nutricius. 4. ne hoſtes haberent quod obijcerent Chriſtianis, ac dicerent illorum Chriſtum illegitimum eſſe.

DE QVINTA.

QVINTA circumſtantia, quòd ex proſapia Dauid fuerit Virgo orta, id duabus cauſis eueniſſe uidetur. Prima propter oracula. Fuit enim prædictum, ut naſceretur de proſapia Dauid, id quod notiſsimum fuit, non ſolùm ipſis Scribis ac Phariſæis, ſed toti populo Iudaico, & externis principibus, qui præerant iſti populo. Fuit enim primùm Abrahæ promiſſus, deinde, quod ex tribu Iuda eſſet oriundus. Tum iuratus eſt Dauid, Pſal. 132. Iurauit Dominus Dauid ueritatem, & non fruſtrabitur eum, De fructu uentris tui ponam ſuper ſedem

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

dem tuam. Secunda, ut magis confirmaretur, hunc eſſe Meßiam, quem ex Abrahæ Dauidisq; lumbis oracula legis & Prophetarum tanto tempore antea promiſerant.

DE SEXTA.

SEXTA circumſtantia eſt temporis, quo natus eſt Chriſtus: in quo primùm oracula ſunt obſeruãda. Eſt enim natus regnante Auguſto, Luc. 2. Vnde prophetia Iacob certificatur, qui Gene. 49. ita prædixerat: Non auferetur ſceptrum de Iuda, & dux de femore eius, donec ueniat Silo. Huc hebdomadæ Danielis pertinent: Vnde hæc temporis circumſtantia conuincit, hunc Filium uirginis uerè eſſe Chriſtum. Nam eo tempore eſt natus, quo dictum erat.

Confirmatur igitur hinc fides in Chriſtum uerum Meßiam, & confutantur Iudæi, qui excæcati ob ſuam maliciam adhuc Chriſtum expectant, quem ſperant fore monarcham mundi.

Hæ ſex circumſtantiæ, de quibus breuißimè dixi, in hoc articulo diligenter ſunt conſiderandæ. Plurimum enim faciunt, tùm ad hiſtoriam rectè intelligendam, tùm ad fiduciam concipiendam in hunc Filium, & fouendam.

Porrò Chriſtus Dominus ueniens in hunc mundum, reſpectum habuit ad quatuor potißimum. Primùm ad Patris uoluntatem, cui obediendum fuit, 2. ad ſcripturas certificandas & confirmandas, 3. ad genus humanum, quod ſua uictima erat

liberaturus, 4. ad diabolum, ad quem ſuperandum uenit. Chriſtus enim apparuit (ut inquit Iohannes*) ut deſtrueret opera diaboli.*

SECVNDA PARS DE HVMANITATE CHRISTI, NEMPE DE *paßione & morte.*

Hæc pars hiſtoriæ Chriſti maximè admirandum opus continet, de paßione & morte Domini *noſtri* Ieſu *Chriſti, qui paſſus & mortuus eſt propter peccata noſtra, quemadmodum plurima teſtimonia ueteris & noui* Teſtamenti *oſtendunt.* Ipſius *enim paßio & mors ſacrificium propiciatorium eſt, quo* Deus *propiciatus, id eſt, pius & clemens redditur ijs, pro quibus ſacrificium peractum eſt. Vt autem doctrinam dominicæ paßionis diſtinctius teneamus, primùm dicam de ſacrificio propiciatorio, quid ſit, & quot ad illud requirantur. Deinde cauſas paßionis dominicæ breuiter attingam. Tertiò de effectibus nonnulla adiungam. Quartò antithèſin adijciam. Poſtremò ueram meditandæ dominicæ paßionis rationem exponam.*

Quid eſt Sacrificium propiciatorium, & quæ ad illud requiruntur?

Sacrificium propiciatorium eſt opus placans iram Dei *pro alijs, & ſatisfactorium pro culpa et pœna æterna. Sic enim inquit* Dominus, Ioh. 17.

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Pro ijs ſanctifico meipſum, ut ſint & ipſi ſanctificati in æternum. Deinde conſtat ex ſcripturis, proprium fuiſſe officium Chriſti ſeipſum offerre, ſicut dicit Scriptura, ipſum unica oblatione ſanctificaſſe ſuos. Item, ſemel apparuiſſe per oblationem ſui. Hinc & quid ſit ſacrificium propiciatorium, & quòd unicum ſit, nempe Ieſu Chriſti, apertiſſimè colligitur. Porrò ad huius ſacrificij perfectionem quinq; requiruntur, primum, Deus, cui offerendum eſt, 2. ſacerdos, qui offert, 3. res quæ offertur, 4. res, pro qua offertur, 5. fœdus ſeu teſtamentum, Eſt enim omnis ſacerdos ſponſor fœderis alicuius. Hinc Filius Dei eſt ſacerdos, qui ſeipſum obtulit Deo Patri pro genere humano liberando ab æterna morte.

Quæ ſunt cauſæ paſsionis Domini?

Obiectum mouens, προκαταρκτικὸν, quòd uocant, fuit calamitas humani generis, & tyrannis diaboli in genus humanum. Impellens cauſa interna, fuit amor Dei Patris erga ſuam creaturam. Sic enim inquit Dominus, Iohan. 3. Sic Deus dilexit mundum, ut Filium ſuum unigenitum daret. Obſequens cauſa, fuit ipſe Filius Dei, qui, ut inquit Paulus, uſq; ad mortem crucis obediens fuit Patri. Inſtrumenta fuerunt diabolus, Scribæ & Phariſæi, Pilatus & carnifices ipſi. Formalis cauſa fuit ipſa paßio, quæ petenda eſt ex hiſtoria Euangelica, quæ diſtingui poteſt in

quinq;

quinque actus ſeu membra, quæ his uerſibus continentur:

Hortus, Pontifices, Reges, Crux atq; ſepulcrum,
Hiſtoriæ paßi membra notanda Dei.

Harum ſingula membra plures habent articulos, de quibus Euangelica hiſtoria conſulenda eſt. Finales uerò hæ ſunt, Prima, ut glorificetur Deus ob iuſticiam & miſericordiam. Secunda, ut ſaluetur genus humanum, quod peccato perditum fuit, quando hunc ſacerdotem fide apprehenderit. Tertia, ut deſtrueret Chriſtus opera diaboli ſua morte. In hoc enim apparuit (ut inquit Iohannes) ut deſtruat opera diaboli. Has cauſas omnes miro compendio complectitur Dominus, Iohan. 3. ubi ita inquit: Sic Deus dilexit mundum, ut Filium ſuum unigenitum daret, ut omnis qui credit in ipſum, non pereat, ſed habeat uitam æternam.

Qui ſunt effectus paſsionis Domini?

De ijs tantùm effectibus breuiter attingam, qui ad humanam redemtionē pertinent, de quibus extant ſanctorum Patrum breues ſententiæ, quibus ſummam fructus Dominicæ paßionis complexi ſunt, qualis hæc eſt: Chriſtus paßione ſua uicit diabolum, quem ligauit, Infernum, quem ſpoliauit, Mortem, quam ſuperauit, Mundum, quem contemſit, Supplicium, quod detulit, Cœlum, quod aperuit. Et Auguſtinus: Per Redemtoris noſtri mortem de tenebris ad lucem, de morte ad uitam, de cor=

de corruptione ad incorruptionem, de exilio ad patriam, de luctu ad gaudium, de terris ad cœleſte regnum uocati ſumus. Huiuſmodi quàm plurimæ ſanctorum Patrum ſententiæ de fructu paßionis Dominicæ paßim leguntur: Sed ego breuiter quoſdam effectus colligam, ac eos numeris diſtinguam memoriæ gratia, additis teſtimonijs ex ſacra Scriptura.

Primus, Deo præſtita eſt obedientia, Philip. 2. Humiliauit ſemetipſum, factus obediens uſque ad mortem, mortem autem crucis.

Secundus, diabolus uictus. In hoc, inquit Iohannes, apparuit Filius Dei, ut deſtrueret opera diaboli.

Tertius, homo à peccato ſaluatus eſt & iuſtificatus. Ecce, inquit Iohannes, agnus Dei, qui tollit peccata mundi. 2. Corinth. 5. Eum, qui non nouit peccatum, fecit peccatum, ut nos fieremus iuſticia Dei in ipſo.

Quartus, æquatio Iudæorum & gentium, abolita inimicicia per mortem Chriſti. Ad Ephe. 2. Ipſe enim eſt pax noſtra, qui fecit utraq; unum, et interſtitium maceriæ ſoluens, inimicicias per carnem ſuam, legem mandatorum in decretis abolens, ut duos conderet in ſemetipſum in unum nouum hominem faciens, ut reconciliaret ambos in uno corpore Deo per crucem.

Quintus, mors abolita eſt, Oſeæ 13. Ero mors tua ô mors &c. morſus tuus ero inferne. Vita

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Chriſti (inquit Bernardus) uiuendi mihi regula extitit, mors à morte redemtio. Breuiter: Chriſti hoſtia eſt λύτρον, quo Deus placatus, homo redemtus, diabolus uictus, omnia in cœlo & in terra uni capiti Chriſto ſubiecta ſunt, Ephe. 2.

Cum hoc ſacrificio & paßione pugnat, quicquid homines mali excogitant pro ſatisfactione peccati, cuius generis ſunt, Iuſticia operum, Miſſæ, Indulgentiæ, Inuocationes Sanctorum, fictum Purgatorium, & huiuſmodi aliæ nugæ, quas excogitauerunt Monachi, in cõtumeliam crucis Chriſti. Nam ſi Chriſtus, ut Eſaias inquit, uulneratus eſt propter peccata noſtra, Sequitur, omnia illa ex diametro pugnare cum paßione Domini, quibus uolunt homines placatum ſibi Deum reddere. Nec poteſt maior cõtumelia Filio Dei fieri, quàm ulli rei, præterquàm ipſius paßioni & morti, tribuere redemtionis beneficium. Nec eſt ullum idololatriæ genus maius, quàm hominis operibus tribuere ſatisfactionis gloriam, quod tamen totum Papiſticum regnum ex inſtinctu diaboli facit.

In quibus rebus conſiſtit uera Dominicæ paſsionis meditatio?

Meditatio Dominicæ paßionis utilis ad ſex capita referri poteſt.

Primùm ueniat nobis in mentem, quantam neceſſe ſit iram Dei fuiſſe ob peccatum, quæ non poterat placari, niſi morte unigeniti Filij Dei.

Secundò cogitandum, quàm immenſa & imperueſtigabilis fuerit miſericordia Dei Patris, qui potius uoluit Filium ſuſtinere turpißimam mortem, quàm genus humanum à ſe conditum, perdere. Hæc miſericordia multis in locis ſacræ Scripturæ commendatur.

Tertiò cogitandum eſt etiam de ſummo & inenarrabili amore Filij Dei erga genus humanum, uolentis in ſe deriuare iram Patris, ac ſuſtinere tam ignominioſam mortem, idq́; pro ingratißimis hominibus.

Quartò de applicatione Dominicæ paßionis cogitandum eſt. Niſi enim nobis fide applicetur, inanis quædam hiſtoriæ noticia manebit. Quare fide ſtatuendum eſt, ipſum Deum pro TE mortem ſubijſſe, quod cùm feceris, paßionis dominicæ factus es particeps, uſque adeo, ut tota obedientia Chriſti tua ſit iuſticia, qua ueſtitus non amplius, ut peccato, ſed tanquàm iuſtus in conſpectu Dei appareas, Rom. 5. Vnde Bernardus: De remißione quidem peccatorum ualidißimum teneo argumentum, dominicam paßionem. Vox quidem ſanguinis eius ualet plus, quàm ſanguinis Abel, clamans in cordibus electorum remißionem peccatorum. Traditus eſt enim propter peccata noſtra. Nec dubito, quin potentior & efficacior ſit mors illius in bonum, quàm peccata noſtra in malum.

Quintò admonebit nos paßio Domini ſortis piorum in hoc mundo. Quemadmodũ enim Chri-

ſtus eſt paſſus, ita uult & reliquos pios pati, ut ſint conformes imaginis Filij Dei. Ideo enim compatimur, ut unà cum illo glorificemur. Rom. 6.

Sextò admonebit nos paßio Domini, uitæ in poſterum rectè formandæ, utq; caueamus, ne rurſus uolentes Deum peccatis noſtris offendamus. De hoc membro uide, Rom. 6. Hinc enim ſumit Paulus argumentum exhortatorium ad piam & honeſtam uitam.

TERTIA PARS DE HVMANITATE CHRISTI, NEMPE DE ſepultura & deſcenſu ad inferos.

Typus ſepulturæ Chriſti fuit dies Sabbati, id eſt, quietis, unde prophetia Dauidis: Et caro mea requieſcet in ſpe. Eſa. 11. Et erit ſepulcrum eius glorioſum. In horto ſepultum ideo ſancti Patres dicunt, quia primus homo in horto mortuus eſt.

Sed cur ſepultus fuit?

PRIMVM ad oſtendendum, quòd uerè fuit mortuus. 2. ut iter nobis præberet à ſepulcro ad uitam. 3. ut nos ſpiritualiter mortui peccato, nunc quieſcamus à peccato, & deſideria peccati non faciamus. Sepulti (inquit Paulus) ſumus cum ipſo per baptiſma in mortem, ut quemadmodum ipſe excitatus eſt à mortuis per gloriam Patris, ita & nos in nouitate uitæ ambulemus.

Sed

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Sed cur oportuit Dominum ad num inferos deſcendere?

Quemadmodum Chriſtus mortuus eſt, ne nos æterna morte moriamur: ita etiam ad inferos deſcendit, ne nos inferorum poteſtati ſubijciamur.

An non Chriſti corpus iacuit in ſepulcro?
An non animam commendauerat Patri?
Quomodo ergo fuit apud inferos?

Auguſtinus reſpondet: Totus Filius *fuit apud* Patrem, *totus in utero* Virginis,*totus in cœlo,totus in terra, totus in cruce, & totus in inferno. At ſi quis dixerit, ſecundum animam & non ſecundum corpus* Dominum *deſcendiſſe ad inferos, ipſius ſententiam nequaquam improbo,neq; refert ſcire magnopere, quomodo ad inferos deſcenderit, modò uera fide teneatur, ipſum ab inferorum poteſtate nos liberaſſe.*

QVARTA PARS DE HVMANITATE CHRISTI, NEMPE DE *reſurrectione ipſius.*

Hæc quarta pars eſt de reſurrectione: quæ eſt ipſius uictoria & triumphus ſuper mortem & infernum. Nam *hîc* Dominus *ſe uerum* Deum *eſſe declarat.* 1.*Virtute enim diuina ſurrexit.* 2. *hac*

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

reſurrectione meruit à ſuo Patre, ut omnia ſibi ſint ſubiecta, in cœlo & in terra. Breuiter, declarat ſe ſua reſurrectione eſſe benedictum illud ſemen, quod contriturum erat caput ſerpentis, hoc eſt, aboliturum regnum diaboli.

Sed quid commodi nobis ex Chriſti reſurrectione accedit?

Meruit Chriſtus nobis ſua glorioſa reſurrectione, dummodo in eum credamus, æternam iuſticiam & æternam ſalutem. Vt enim obedientia & morte ſua pro peccatis noſtris ſatisfecit, Ita ſua reſurrectione iuſtificationem & uitam æternam acquiſiuit credentibus. Quemadmodũ Paulus miro compendio complexus eſt: Mortuus eſt pro peccatis noſtris, & reſurrexit propter iuſtificationem noſtri, nimirum ut nobis ſuam iuſticiam impertiret. Deinde habemus fœdus bonæ conſcientiæ erga Deum per reſurrectionem Chriſti. Tertiò, Chriſti reſurrectio nos admonebit, ut reſurgamus non ſolùm in extremo iudicio (Eſt enim reſurrectio Chriſti noſtræ reſurrectionis certiſſimum teſtimonium) uerùm etiam in hoc mundo. Nam ut morientis, ſic et reſurgentis Chriſti membra debemus eſſe. Quartò, reſurrectio Chriſti meritò admonere deberet omnes Chriſtianos intimi cuiuſdam amoris et fraternitatis erga ſe inuicem. Nam ita iuſſit Chriſtus reſurgens nunciari diſcipulis ſuis: Aſcendo ad Patrem meum, & ad Patrem ueſtrum, ad Deum meum, & ad Deum ueſtrum.

ſtrum. Aut ſi apertius placet. Primùm eſt donum quo iuſtificamur. 2. eſt uirtus, quæ in nos credentes transfunditur, ut poßimus à uicijs reſurgere. 3. exemplum eſt & ſymbolum nouitatis uitæ 4. eſt cauſa noſtræ reſurrectionis, eiuſdemq; pignus.

QVINTA PARS DE HVMANITATE CHRISTI, NEMPE DE ASCENſione in cœlum, & ſeßione ad dexteram Patris.

In hac parte duo ſunt potißimùm obſeruanda. Primum mandatum Chriſti dicentis: Euntes in mundum uniuerſum, & prædicate Euangelium. Antea intra pomeria terræ Palæſtinæ docebatur manifeſtè uerbum Dei: Nunc iubet eos exire in omnem terram, Qua uoce declarat ſuam mortem, reſurrectionem & aſcenſionem efficacem eſſe in omnibus partibus & angulis mundi: non quibuſdam generoſis hominibus, ſed promiſcuè omnibus ſuam gratiam offerens. Dicit enim: Proclamate. Quibus? Omni creaturæ, contra tentationem de particularitate, de prædeſtinatione, & de indignitate noſtra. Quid? Euangelium, hoc eſt, nouum nuncium, uidelicet, quòd Chriſtus uictor & triumphator offerat omnibus credentibus remißionem peccatorum. Ita enim additur in mandato Domini: Qui crediderit & baptizatus fuerit, ſaluus erit, &c.

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Alterum hoc loco obſeruandum eſt, ut ipſa Chriſti aſcenſio rectè à nobis æſtimetur. Hic ſemel aſcendens in cœlum, adeptus eſt nobis & ſibi in perpetuum ius & dignitatem manſionis cœleſtis. Huc Pſal. 10. Huc dictum Pauli pertinet ad Ephe. 4. Aſcendit, ut omnia impleret: non ut abeſſet, ſed ut præſenti uirtute repleret cœlum & terram: ut eſſet nobiſcum, iuxta uerbum & promiſsionem ſuam, uſq; ad conſummationem ſeculi. Eleuatus enim ſupra cœlos, ſparſit ſuas uirtutes & bonitatis ſuæ radios ultra & ſupra omnes fines terræ: & aperuit nobis uiam in cœlum, quæ per Adæ delictum & noſtrum occluſa erat.

Quod autem Symbolum adijcit, Chriſtum ſedere ad dexteram Patris, ſignificat ipſius regnum ita ſtabilitum eſſe, ut fruſtra ſe illi opponant omnes inferorum portæ. Deinde, ut habeamus apud Patrem præſentem aduocatum, quemadmodum Iohannes inquit 1. Iohan. 1.

Verùm ut breuiter totam rem complectar, Spiritus ſancti concionem de glorioſa Chriſti in cœlum aſcenſione adijciam. Ita enim Dauid & Paulus ex Spiritu concionantur, Pſal. 68. & Ephe. 4. Aſcendit in altum, captiuam duxit captiuitatem, dat dona hominibus. In hac concione tria ſunt. Primùm teſtimonium aſcenſionis Chriſti, 2. deſcriptio triumphi. Ipſe enim ut uictor captiuum ducit Diabolum, infernum & Mortem, 3. liberalitas ipſius ac beneficentia erga homines,

& potiſsimùm erga Eccleſiam,cui largitur Spiritum ſuum, & alia dona, quibus Eccleſia in hoc mundo conſeruatur. Porrò, uſus huius partis eſt, ut nos hîc in terra uerſantes,cogitemus conuerſationem noſtram ſeu politiam debere eſſe in cœlo: Vnde expectemus reuerſurum eſſe eum,qui aſcendit,ut iudicet omnem carnem: quemadmodum ſequenti parte dicetur.

SEXTA PARS DE HVMANITATE CHRISTI, NIMIRVM DE ADVENtu eius ad iudicium.

Hæc pars horrenda eſt quidem impijs et Chriſti hoſtibus: Chriſtianis uerò ſummè delectabilis, & in omni anguſtia ueluti ſacra ancora eſt. Nam cùm audit pius oppreſſus in hoc mundo uarijs calamitatibus, iudicium extremum penes eum eſſe, qui dixit: Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati eſtis, & ego refocillabo uos: Item, Qui credit in Filium, non guſtabit mortem in æternum:concipit ſpem & fiduciam,ſe aliquando cum ſumma gloria liberatum iri ab omnibus anguſtijs. Quomodo enim clementiſsimus Princeps perderet populum ſuum? Quomodo membra, ſua morte ſibi adiuncta, caput diſsiparet? Quomodo ſuos clientes aduocatus condemnaret? Quomodo Ieſus non ſaluaret? Quomodo is, qui ſanguine ſuo precioſo, in patibulo crucis effuſo, nos

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

ſibi aſſeruit, nunc in extremo periculo deſereret? cùm hic Chriſtus rex & pontifex noſter iureiurando promiſerit, ſe ſeruaturum omnes, qui ad ſe confugiunt, quantumuis enormibus peccatis obnoxij fuerint.

Hactenus de naturis, de perſona & officio Chriſti dictum eſt. Vnde tota ſalutis noſtræ ſumma ac ſingulæ eius partes dependent. Quare cauendum eſt, ne uel minimam partem ſalutis noſtræ aliò deriuemus. Si enim ſalus quæritur, ipſo nomine docemur, penes eum eſſe omnem ſalutem: Si alia quælibet dona quæruntur, in ipſo uncto rege & ſacerdote noſtro reperientur, qui ſedens ad dexteram Patris, dat dona hominibus: Si fortitudo, in eius dominio quæratur: Si puritas, in eius conceptione: Si indulgentia, in eius humanitate, qua factus eſt nobis per omnia ſimilis, excepto peccato, ut condoleſcere diſceret infirmitatibus noſtris: Si redemtio quæratur, in eius paßione ſita eſt: Si abſolutio, in eius damnatione: Si maledictionis remißio, in eius cruce eſt: Si ſanctificatio, in eius ſacrificio: Si purgatio, in eius ſanguine eſt: Si mortificatio carnis, in eius ſepulcro: Si uitæ nouitas, in eius reſurrectione: Si immortalitas, in eadem: Si hæreditas regni cœleſtis, in cœli ingreſſu: Si præſidium, ſi ſecuritas, ſi bonorum omnium copia & affluentia quæratur, in eius regno inuenientur: Si ſecura iudicij expectatio, in poteſtate iudicandi illi tradita eſt. Deniq; in ipſo theſauri

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

ſauri omne genus bonorũ cùm ſint, inde ad ſatietatem hauriantur, non aliunde. Nam qui uno Chriſto nõ contenti feruntur huc atq; illuc in ſpes uarias, certã uiam non tenent, ſed exciderunt ſalute.

TERTIVM MEMBRVM SYMBOLI.

Credo in Spiritum ſanctum.

Tametſi in primo primæ Claßis capite de Spiritu ſancto dictum eſt, hîc tamen uerba Symboli explicanda ſunt. Hæc uerba Symboli tria nobis ſuggerunt cogitanda. Primùm, Quis, qualisq; ſit Spiritus ſanctus. 2. Quale ſit eius officium. 3. Qualis fides in Spiritum ſanctum requiratur.

Quis igitur qualisq; eſt Spiritus ſanctus? Spiritus ſanctus eſt eiuſdem eſſentiæ cum Patre & Filio, ſed diſtincta ὑπόστασις, id eſt, perſona ab utroq; Patre & Filio procedens, purificator, cum utroq; ſimul eſt adorandus. Soli enim Deo tribuendus eſt diuinus cultus, qualis eſt fides. Hic cultus iuxta uerba Symboli Spiritui ſancto tribuendus eſt, proinde Spiritus ſanctus uerè eſt Deus. Alia quæ huc pertinent ad declarationẽ diuinitatis Spiritus ſancti, petãtur ex Symbolo Athanaſij.

Quale eſt officium Spiritus ſancti? In hac unica uoce ſanctitatis comprehenditur tanquam in genere. Nam idcirco Spiritus dicitur, quia quicquid eſt gratiæ Dei, id conſequimur, ſi per Spiritum ſanctum communicatur nobis. Verum quia hoc in genere quodammodo dictum obſcu-

rius eſt, ſpeciatim ſeu per partes, quomodo per hunc Spiritum Dei ſanctificemur, oſtendam. Multis enim nominibus ſanctitatem nobis impertit. Primùm, quia eſt clauis theſaurorum cœleſtium. Is enim illuminat aciem mentis noſtræ, ut myſteria fidei intelligere ualeamus, quæ procul poſita ſunt à rationis captu. Animalis enim homo (ut inquit Paulus) non capit ea, quæ ſunt Spiritus Dei. Et Dominus dicit: Vbi Paracletus uenerit, ducet uos in omnem ueritatem. 2. Quia eſt Arrabo promiſsionis, ad Ephe. 1. Eſt enim nobis tanquam arra, quam nobis donauerat in certitudinem futuræ hæreditatis. 3. Quia eſt ſignaculũ, quo certitudo diuinarum promiſsionum noſtris mentibus obſignatur. 4. Quia eſt Magiſter ueritatis, ducens nos in omnem ueritatem, purgantem mentes noſtras ab ignorantia. 5. Quia eſt autor lucis, expellentis tenebras per peccatum inuectas. 6. Quia fons ſapientiæ & intelligentiæ eſt. 7. Quia eſt aqua repurgans nos à prophanis ſordibus, in ſancta Dei templa nos conſecrans, atq; ut germina iuſticiæ proferamus fœcundans. 8. Quia oleum & unctio eſt, quo nobis uerum uitæ uigorem affundit. 9. Quia ignis eſt, excoquens & expurgans noſtræ conſcientiæ uicia, incendit corda noſtra amore iuſticiæ, ut aduerſus carnem indeſinenter pugnemus. Hæc aliaq; huiuſmodi Spiritus ſancti officia in Eccleſia elegantiſsimè deſcribuntur in hymno: Veni creator Spiritus.

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Qualis fides in Spiritum ſanctum requiritur?

Fides in Spiritum ſanctum tria complecti debet. Primùm agnoſcet, Spiritum ſanctum tertiam in diuinitate perſonam eſſe æqualem & conſubſtantialem Filio & Patri, quemadmodum deſcribitur in Symbolo Athanaſij. Deinde officium Spiritus ſancti intuebitur fides. Poſtremò in eius bonitate niti & acquieſcere debebit, cauebitq́;, ne impuritate & fœditate Spiritum ſanctum contriſtet & expellat homo.

QVARTVM MEMBRVM SYMBOLI.

Sanctam Eccleſiam Catholicam, Sanctorum communionē, remiſsionem peccatorum, Carnis reſurrectionem, & uitam æternam.

Hoc quartum membrum Symboli docet de effectu totius Trinitatis, & fide accipiente oblata beneficia. Hactenus enim Symbolum de cauſa efficiente & materia noſtræ ſalutis diſſeruit. Nunc autem, quò illa omnia beneficia trinitatis, miſericordia Patris, uictima Filij, ſanctificatio Spiritus ſancti pertineant, adijcit. Nam hæc omnia beneficia ad Eccleſiam pertinent, quam donatam remiſſione peccatorum in extremo die excitabit, ac æterna gloria ornabit. Diuiditur autem hoc Symboli membrum in quinque articulos, quos ordine declarabo.

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

PRIMVS ARTICVLVS QVARTI MEMBRI, NEMPE de Eccleſia.

Tametſi ſuprà quædam de Eccleſia dixi, tamen hic Symboli uerba breuiter ſunt explicanda. In Symbolo Apoſtolico & Athanaſij quatuor potiſſimùm huius ſanctæ Eccleſiæ conditiones numerantur. Prima, quòd ſit una. ſecunda, quòd ſit ſancta. tertia, quòd ſit catholica. quarta, quòd ſit firma.

Vna ideo dicitur & credenda eſt, quia ut unicum Pontificem Ieſum Chriſtum agnoſcit, ita unicam regulam religionis, quæ conſiſtit in uera fide, ſpe & caritate, habet. Hanc Eccleſiæ unitatem conſeruat unus Spiritus per uerbum & Sacramenta: quò totum miniſterium uerbi referendum eſt.

Sancta credenda eſt: Primùm quia ſanguine Chriſti purgata eſt, iuxta illud. 1. Iohan. 1. Et ſanguis Ieſu Chriſti emundat nos ab omni iniquitate noſtra. 2. Quia ſpirituali unctione Eccleſiæ membra, hoc eſt, omnes credentes uncti ſunt, ut ſint Chriſtiani, hoc eſt, reges & ſacerdotes. Nam Chriſtus omnibus in ſe credentibus tribuit honorem ſpiritualium regum & ſacerdotum. 3. Quia ipſa ſancta Trinitas habitat in Eccleſia, quemadmodum Chriſtus ipſe teſtatur in concione poſt cœnam ultimam: Qui diligit me, & mandata mea ſeruat, ad eum uenìemus, & manſionem apud

apud eum faciemus. 4. Inuocatione ſanctificatur Eccleſia.

Præterea Catholica, hoc eſt, uniuerſalis eſt credenda. Primùm ratione loci. Nō eſt enim Eccleſia alligata certo loco, certis regnis, certis prouincijs. Sed uniuerſalis ſeu Catholica dicitur, quia ſparſa eſt per totum mundum. Sic enim Matthæi ultimo dicitur: Euntes in mundum uniuerſum. Quare Papiſtarum error refutatur, qui Eccleſiam Romæ alligant, tanquam ibi eſſet ſedes ueræ Eccleſiæ. 2. Conditione hominum Eccleſia dicitur Catholica. Nullus enim reijcitur à cœtu Eccleſiæ, ſiue dominus ſiue ſeruus ſit, ſiue maſculus, ſiue fœmina. Vnde deſtruitur error Iudæorum, qui putant Eccleſiam ſolam pertinere ad ſemen Abrahæ carnale. 3. Ratione temporis dicitur Catholica Eccleſia. Non enim durabit in mundo, ad aliquot centenos annos, ut ſomniant Anabaptiſtæ & uetus hæreſis: ſed durabit perpetuò in mundo, iuxta promiſsionem Chriſti: Ego ero uobiſcum uſq; ad conſummationem ſeculi. Hoc ipſum docet Pontificatus Chriſti, qui perpetuus eſt. 4. ratione doctrinæ Catholica appellatur Eccleſia, nam in ipſa Eccleſia uniuerſaliter eadem doctrina, eadem religio perpetuò manet. Id eſt enim Catholicum, quod ubiq;, ſemper & ab omnibus creditum eſt.

Poſtremò credenda eſt firma Eccleſia, unde fides noſtra integrum (ut ita dicam) mare diuinarum conſolationum in omnibus tentationibus

haurire

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

haurire poteſt. Hæc fides ſuſtentat trepidantem conſcientiam. Pia mens contra imbecillitatẽ carnis, contra rabiem diaboli, contra furorem mundi, conſolabitur ſe firmitudine huius Eccleſiæ, quæ uſq; adeo firma eſt, ut nulla uis aduerſus eam præualere poßit. Portæ inferorum (inquit Domiuus) non præualebunt aduerſus eam, ac ſi dicat: Bellabunt aduerſus Eccleſiam inferorum poteſtates, ſed nequaquam aduerſus ipſam præualebunt aut expugnabunt. Ipſa enim Eccleſia uictrix erit per fidem: Quæ fides uictoria eſt mundi.

SECVNDVS ARTICVLVS QVARTI MEMBRI, NEMPE DE COMmunione Sanctorum.

Sanctorum communio eſt æqualis participatio omnium Euãgelicarum promißionum. Sicut enim in omnibus eſt unus Chriſtus, æquale precium & meritum redemtionis & ſalutis: Ita omnibus una & eadem reconciliatio, redemtio, iuſticia, ſanctificatio, uita & ſalus. Paulus ad Ephe. 4. hinc extruit exhortationem ad mutuam animorum concordiam. Quid enim magis conuenit, quàm ut illi ſe proſequantur amore & beneuolentia, quibus tantus theſaurus cœleſtium bonorum exiſtit, præſertim cùm ſint eiuſdem cœleſtis Patris filij dilecti, & eiuſdem corporis membra, & ad eandem beatitudinem uocentur? Pertinet & hoc ad communia Eccleſiæ bona, quòd credentes mutuis precibus

cibus ſubleuentur, quarum nequaquam ſunt participes, qui Eccleſiam deſerunt.

TERTIVS ARTICVLVS QVARTI MEMBRI, NEMPE DE REMISſione peccatorum.

Remiſsio peccatorum eſt præcipuum ornamentum Eccleſiæ, quo donatur à ſuo ſponſo Chriſto. Nam forma propria iuſtificationis Eccleſiæ, & ſingulorum membrorum in Eccleſia, hîc exprimitur, quæ eſt remiſsio peccatorum & imputatio iuſticiæ Chriſti, & acceptatio perſonæ credentis gratis propter Chriſtum.

Sunt autem hîc tria conſideranda. Primum, quid Deus in homine inuenit ante iuſtificationem. 2. Quomodo Deus peccatum tollit. 3. Qua ratione homo remiſsionis peccatorum fit particeps.

Quid ergo inuenit? Peccatum, iram Dei, maledictionem, tyrannidem diaboli, rebellionem multiplicem, breuiter, meritum æternæ mortis. Vnde nulla noſtra dignitas eſſe apparet, quæ mereri poterit fauorem Dei, aut tanti peccati remiſsionem. Omnes enim aberrauimus, nec eſt unus inuentus mundus à peccato inter filios hominum, nec quiſquam debitum honorem Deo exhibuit.

Quomodo Deus tollit peccatum? Tollit remittendo, id eſt, condonando pœnam commeritam, & largiendo iuſticiam alienam, nempe Chriſti. Quemadmodum per unius inobedientiam totus

mundus

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

mundus obnoxius eſt iræ Dei, ita per obedientiam & iuſticiam unius Ieſu Chriſti multi conſtituentur iuſti. Sic enim Paulus multis in locis docet, 2. ad Corinth. 5. ita inquiens: Eum qui non nouit peccatum, fecit peccatum, ut nos fieremus iuſticia Dei in ipſo. Proinde iuſticia Chriſtiana, quæ remiſsionem peccatorum obtinent apud Deum, nihil aliud eſt, quàm iuſticia & obedientia Chriſti, imputata credentibus.

Qua ratione remiſsionis peccatorum fit homo particeps? Fide. Sic enim Symbolum habet: Credo remiſsionem peccatorum: id eſt, certo certius mihi perſuadeo, remiſsionem peccatorum mihi contingere propter uictimam Chriſti. Eſtq; hoc dictum Symboli multis erroribus de iuſtificatione opponendum: nempe Turcorum, Iudæorum, Papiſtarum, Hypocritarum, atq; adeo omnium, qui non ſola uictima Chriſti iuſtificari homines credentes exiſtimant. Deinde quiſq; exerceat hoc dictum quotidiana praxi, ut magis ac magis dulceſcat ſibi tam lætum Euangelium. Huc pertinet tanquam ad ſcopum totum uerbi miniſterium. Huc pertinent Sacramenta: quæ omnia eò referantur, ut hæc Symboli pars radices agat in cordibus noſtris.

QVARTVS ARTICVLVS QVARTI MEMBRI, NEMPE DE CARNIS reſurrectione.

Huius

Huius partis explicationem habes copioſiſſimam 1. ad Cor. 15. ubi Paulus diſſerit multis & ualidis argumentis de hoc articulo , & uana eſſe oſtendit omnia , quæ in ſcripturis traduntur , niſi futura eſſet reſurrectio : quæ eſt fructus reſurrectionis Chriſti. In hoc articulo primùm eſt conſideranda reſurgentium conditio: Deinde uſus fidei reſurrectionis.

Conditio eorum, qui reſurgent in uniuerſum eſt quadruplex. Prima , quòd eiſdem corporibus reſurgamus , ita enim Paulus docet 1. ad Corinth. 15. Item ad Philip. 3. Item, Iob cap. 19. Secunda conditio eſt , quòd corpora reſurgentium ſint incorruptibilia : bonorum quidem in gloria , malorum uerò in pœna, 1. ad Cor. 15. Tertia conditio eſt , quòd boni & mali reſurgent cum integritate omnium partium corporis : ut in citato loco Paulus teſtatur. Quarta conditio eſt, quòd reſurgentes nunquam ſint rurſus morituri.

Porrò, quantum ad bonos attinet, quadruplex rurſus erit reſurgentium conditio. Prima claritas, Matth. 12. Secunda impaſsibilitas, 1. Cor. 15. Tertia agilitas, Sapien. 4. Fulgebunt iuſti , & tanquam ſcintillæ in arundineto diſcurrent. Quarta, ſubtilitas. Seminatur corpus , inquit Paulus, animale , ſurget corpus ſpirituale: non quòd omnino ſit ſpiritus, ſed quia per omnia Spiritui ſubijciatur.

Cæterùm, quantum ad malos attinet, reſurgentium conditio contraria erit conditioni beatorum.

Vſus

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Vſus præterea fidei reſurrectionis in his conſiſtit. Primùm conſolabitur nos hæc fides in calamitatibus & iniurijs, quibus obnoxium eſt hoc corpus, dum uiuimus. Secundò, hæc fides mitigabit triſtitias, quas de mortuis concipimus. Tertiò, Minuet timorem mortis, dum credimus meliorem uitam poſt hanc mortem ſequuturam, ad Ebræos 2. Vt per mortem deſtrueret, eum, qui habebat mortis imperiū, id eſt, diabolum, & liberaret eos, qui per timorem mortis per totam uitam obnoxij erant ſeruituti. Quartò, fides hæc reddit nos ſolicitos & alacres ad benè operandum, & benè merendum de ijs, cum quibus nobis futura eſt perpetua ſocietas in æterna uita. Quintò, hæc fides retrahet nos à malo, ne contaminemus nobiliſsimam animam, et corpus ſanguine Chriſti conſecratum, quod corpus in illa perpetua ſanctitate uiuet, conuerſabitur cum Deo, Angelis, Patriarchis, adeoq; omnibus, qui hinc directa ad Deum mente diſceſſerint.

QVINTVS ARTICVLVS QVARTI MEMBRI, NEMPE DE *uita noſtra.*

Hic articulus additur, ut ſignificet nos reſurrecturos, nō ad calamitates aut momentaneas fortunas, ſed ad perpetuam beatitudinem. Quia autem Symbolum diſertè meminit æternæ uitæ, ſignificat aliam uitam propoſitam eſſe credentibus, quàm quæ temporis interuallis aut diuturnitate interrumpitur.

Porrò

Porrò, Theologi ex Scriptura tria uitæ diſcrimina faciunt, ut Prima ſit uita naturæ, qua boni & mali promiſcuè in hoc mundo uiuunt. Secunda uita ſit gratiæ, qua ſoli filij Dei in ſpirituali regno Chriſti in hoc mundo uiuunt. Tertia uita ſit gloriæ, de qua hic articulus Symboli intelligendus eſt, qua uiuent in æternum, qui credentes hinc diſcedunt.

Ad eundem modum ſecundum Scripturas triplicem eſſe mortem accipimus. Prima eſt, qua morimur peccatis, & Deo uiuimus. Beata profectò mors, quæ culpæ refuga Domino debita à mortali nos ſeparat, immortali nos conſecrat. Alia mors eſt uitæ exceſſus, qua mortuus eſt patriarcha Abraham, Dauid & alij plurimi, & ſepulti ſunt cum patribus ſuis. Hæc mors definitur eſſe diſſolutio corporis & animæ: uidelicet, cùm anima nexu corporis liberatur. Tertia mors eſt, qua corpus & anima moriuntur, non ut non ſentiant, ſed ut coniuncta perpetuis pœnis addicentur. & hæc æterna mors uocatur. Poſſunt & alia diſcrimina uitæ & mortis aſsignari. Sed hæc præcipua ſunt.

Vſus huius articuli eſt, qui & præcedentis. Nunc totum Symbolum contraham in compendium.

CREDO in Deum Patrem, qui me creauit. Credo in Ieſum Chriſtum, qui homo factus, ſua uictima ad Patris iuſſum me redemit. Credo in Spiritum ſanctum, qui me beneficiorum Chriſti par-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

ticipem reddit, ut aſſcriptus cœtui Sanctorum, et donatus remiſsione peccatorum, tandem à morte reſurgam ad uitam æternam: ad quam uitam nos perducat uictor mortis, Dominus noſter Ieſus Chriſtus, Deus benedictus in ſecula, Amen.

CAPVT IIII.

ORATIO.

QVia proprium opus Eccleſiæ eſt Oratio, oportunè hoc loco de illa dicendum uidetur. Id autem ut diſtinctè & methodicè fiat, quinque ordine nobis ſunt explicanda.

1. Quænam in omni oratione neceſſariò ſint ſpectanda.
2. Quid & quotuplex ſit oratio.
3. Circumſtantiæ orationis externæ, temporis, loci, modi, geſtúsq; corporis.
4. Obiectiones quædam diluendæ.
5. Methodus ſeu regula enarrandi Orationem Dominicam, cum eiuſdem ſuccincta declaratione.

DE PRIMO.

In omni oratione quinque neceſſariò ſunt ſpectanda. 1. Affectus orantis. 2. Cauſæ orationis. 3. Quis orandus. 4. Quo mediante ſit orandum. 5. Quid orandum. Hæc uno uelut intuitu contemplanda ſunt: Quæ memoriæ gratia hoc qualicunq; uerſu complector:

Affectus

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Affectus, Cauſæ, Quis, Per quem, Quidq; petendum.

Affectus itaq; orantis huiuſmodi eſſe debet. 1. ut exuat omnem cogitationem gloriæ propriæ. 2. ut certa fide ad orandum incendatur animus. 3. ut uerè inopiam ſuam ſentiat. 4. ut in uera pœnitentia ſe coram Domino proſternat. Nam qui uel tumet cogitatione propriæ gloriæ, uel fide uacat, uel non ſentit ſuam inopiam, uel de ſeria pœnitentia non cogitat, nequaquam inuocat uerè & efficaciter.

Cauſæ inuocationis ſunt hæ: Prima mandatum Dei, quo ſeriò à nobis hic cultus exigitur. Inuoca (inquit) me in die tribulationis. Item: Orate, ne intretis in tentationem. 2. Promißio Dei, promittentis ſe auditurum preces ad ſe clamantiũ. Quicquid (inquit) petieritis Patrem in nomine meo, dabit uobis. 3. Senſus noſtræ inopiæ & crucis, cùm totius Eccleſiæ, tùm politiarum et œconomiarum. 4. Victoria ſuper tentationibus. Orate, inquit Dominus, ne intretis in tentationem. Non enim facilè uel inſidijs Diaboli, uel improbitate mundi, uel inſtigatione uicioſæ carnis ſuperabitur, qui ſeriò & aßiduè orat. Hinc Salomon: Turris fortißima nomen Domini. 5. Vt cor noſtrum orandi conſuetudine ad uerum Deo cultum præſtandum magis magisq; inflammetur. 6. Exemplum, cùm Chriſti tùm omnium Sanctorum, quorum præcipua cura in uita fuit, Deum ſeriò inuocare. Hæ ſunt magnæ

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

cauſæ, quibus meritò excitari deberemus ad ſeriam inuocationem: cùm ſtatuere debeamus, Deum exaudire ubiq; & ubicunq; ſumus, & in quouis periculo, admoneamur, ut nihil agamus, cuius teſtem uereamur Deum: ut eius prouidentia omnia adminiſtrari cogitemus: ut bonitatem paternam in Deo uolente exaudire meditemur: útq; ſtoicam neceßitatem deteſtemur. Nam ſi uerum eſſet ſtoicum illud paradoxum, uanæ eſſent noſtræ preces, ut doctè conuincit Chryſoſtomus in orationibus, περὶ τῆς εἱμαρμένης.

Cauſis cognitis ſciendum eſt etiam, quòd ſolus Deus ſit inuocandus: qui eſt æternus Pater, Filius & Spiritus ſanctus: iuxta illud: Inuoca me in die tribulationis. Inuocare.n. creaturas, maxima idololatria eſt. Nam quod Deo debetur, ſacrilegè illi aufertur, & creaturis tribuitur. Deinde nulla alia quàm unius Dei inuocatio habet aut mādatum Dei, aut promißionem, aut exemplum in Eccleſia probatum. Vnde conſtat inuocationem creaturarum minimè ex fide proficiſci. Quare talis inuocatio impia & ſacrilega iudicanda eſt.

Porrò, quoniam peccatores non exaudit Deus, ſciendum eſt, quòd noſtra merita, noſtram dignitatem aut opera noſtra coram Deo iactare non debeamus: quemadmodum Chryſes & Agamemnon apud Homerum fecerunt, & Phariſæus in Euangelio: Sed quòd nomen CHRISTI unici Mediatoris, in omni oratione noſtra prætendere oporteat.

teat.

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

teat. Sic enim inquit Chriſtus: Quicquid petieritis Patrem in nomine meo, dabit uobis. Quaſi dicat: Nequaquam debetis ueſtra opera aut dignitatem iactare in conſpectu Dei, ſed ME nominabitis, et propter ME petetis. Sciendum autem hoc loco, quòd Chriſtus duplici modo inuocari debeat. Primò ut Deus, dator bonorum cum Patre & Spiritu ſancto. Deinde ut Mediator & Interceſſor, ut per ipſum exaudiamur, ac ut ipſe pro nobis ſit deprecator apud æternum Patrem, & ut ipſe perferat noſtros gemitus & preces ad æternum Patrem, iuxta dictum Pſalmi 110. Tu es Sacerdos in æternum. Et Rom. 8. Qui eſt ad dexteram Dei, & interpellat pro nobis. Et Ebr. 7. Semper uiuens, ut interpellet pro eis.

Poſtremo loco, Quid orandum ſit ſcire oportet, quod duplici genere continetur. Aut enim ad gloriam Dei, aut ad utilitatem noſtram & commodum omnis referetur oratio. Pro gloria Dei perpetuò orandum eſt, Idq; ſine conditione: Tametſi modus non eſt Deo præſcribendus. Nam ſæpè quæ nos ipſius gloriæ minimè intereſſe arbitrabimur, ad ipſius gloriæ illuſtrationem maximè faciunt. Verùm ſi ad noſtrum commodum oratio referetur, tenendum eſt hoc diſcrimen: quòd alia ad ſalutem animæ, alia ad præſentem uitam ſpectent. Illa ſine conditione petenda ſunt: quia habent promißionem immotam, Ioël 2. & Roman. 10. Omnis qui inuocauerit nomen Domini, ſaluus erit. Debe-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

mus igitur certò ſtatuere, Deum uerè uelle præ= ſtare promiſſam ſalutem, quam tamen ſine inter= miſsione petere debemus. Hæc, id eſt, pertinentia ad præſentem uitam, petenda quidem ſunt, ſed cũ conditione ſalutis noſtræ, & gloriæ Dei non im= pediendæ. Nam ſi tale quid petierimus impruden= tes, Deus ut eſt bonus & amans noſtri, minimè nos exaudiet: in ſpecie ſaltem eius rei quam proponi= mus, ſed aliquid melius largietur. Non enim fru= ſtra ex fide ſinit ſe inuocari.

DE SECVNDO.

Oratio Chriſtiana nihil aliud eſt, quàm expli= catio cordis noſtri coram Deo: qua uel precamur uel deprecamur aliquid, uel gratias pro acceptis beneficijs agimus. Paulus 1. Tim. 2. quatuor orati= onis genera ponit, Δέησιν, Deprecationem, Προ= σευχὴν, Adorationem, Ἔντευξιν, Interceſsionem, Εὐχαριστίαν, Gratiarum actionem. Hæc genera in modum hunc diſcernenda ſunt. Deprecatio, δέησις, eſt oratio, qua deprecamur mala à no= bis et ab alijs. Adoratio eſt oratio, qua petimus ſa= lutaria nobis ipſis. Interceſsio eſt oratio, qua peti= mus ſalutaria alijs. Gratiarum actio eſt oratio, qua & agnoſcimus beneficia Dei, & pro illis gra= tias agimus, pollicemurq; gratitudinem, cum per= petua gloriæ Dei prædicatione. Ad hæc quatuor genera omnes omnium Prophetarum ac piorum preces referendæ ſunt, quarum omnium compen= dium eſt Dominica oratio.

DE

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

DE TERTIO.

Circumſtantias Chriſtianæ orationis externas (nam de internis in primo partitionis mēbro dictum eſt) quinque hoc loco conſiderandas proponam. Prima ſit de tempore. II. De loco. III. De ordine orationis. IV. De geſtu corporis. V. De mora.

De Tempore ſciendum eſt, quod Paulus ſcribit 1. ad Theſſ. 5. Indeſinenter orate. Et Dominus Luc. 18. Oportet ſemper orare, & non deficere. Item, Eccleſ. 28. Ne impediaris ſemper orare. Eſt enim Oratio cultus, quem DEVS uult eſſe perpetuum. Verùm diſciplinæ gratia hæc tempora à pijs potiſſimùm obſeruari ſolent. Matutinum cùm ſurgis. Deinde ante cibum ſumendum, et poſt cibum ſumtum. 3. cùm cubitum eundum eſt. 4. medio quoq; tempore, quoties aut læta aut triſtia offeruntur. Nec pugnant hæc cum mandato Dei, iubentis ſemper orare, & non deficere. Omnia enim pia Chriſtianorum uota & ſuſpiria orationes ſunt, tametſi non ſemper in uerba erumpant.

De Loco prætereà ſciendum eſt, quòd nullo nō loco ſit orandum. Si enim ſemper orandum eſt, aptus utiq; omnis locus erit orationi, ſiue ſis domi, ſiue foris, ſiue mari, ſiue terra. Breuiter, ut ubique Deus eſt colendus, ita & inuocandus ubiq; exiſtit. At diſciplinæ gratia templum deſtinatum eſt communibus & ſolennibus precibus: ubi Eccleſia congregata communes neceſſitates proponit, idque

multorum exemplo. Quid ergo eſt, quod dicit Dominus Matth. 6. Tu autem cùm oraueris, intra in conclaue tuum, & clauſo oſtio, adora Patrem tuum, qui eſt in occulto? Hic ex ſigno affectum orantis exprimit. Dominus enim hoc loco taxat uicioſum affectum hypocritarum, nimirum inanem gloriam, quam quærebant ſuis orationibus, dum in publicum egreßi orarent. Deinde ſententiam uerborum Domini hoc pacto colligito: Qui intrat in conclaue ſuum, clauſo poſt ſe oſtio ſuo, non facit ibi quicquam, ut uideatur quod facit. Qui non facit ut uideatur, nequaquam facit inanis gloriæ & hypocriticæ oſtenſionis gratia. Ergo Metalepſi Ebraica per ingreſſum in conclaue ſignificat Dominus, ab omni oratione hypocriſin, oſtentationem & inanem gloriam excludendam eſſe.

Tertia circumſtantia orationis externa eſt, de ordine in oratione ſeruando. Hic ordo conſiſtit in tribus: Compellatione, Propoſitione & Confirmatione. Compellatio excitat animum ad orandum. Hæc enim recitat mandata Dei & promißiones, quibus accenditur animus ad ardentius orandum. Propoſitio res enumerat petendas. Quamuis autem propoſitio in nulla oratione abeſſe poteſt, tamen propoſitionis ordo hîc inter circumſtantias externas eſt numerandus. Confirmatio promißionem gratitudinis & emendationis ut plurimum continet. Huius ordinis exempla à Philippo

in lo-

in locis Theologicis præſcriptæ formulæ precandi ſuppeditant.

Quarta circumſtantia orationis externa, eſt geſtus corporis: qui etſi nullis regulis aſtringitur, tamen honeſtum eſſe conuenit. Optimus orantis geſtus, omninoq́; neceſſarius, eſt genua cordis flectere, quemadmodum Manaſſes fecit. Verùm hîc de corporis geſtu agitur, qui uarius commemoratur in Scriptura. Moſes manus in cœlum leuat: & Paulus monet, puras manus eſſe leuandas. Qui ſanè geſtus liberorum eſt, qui parentibus manus porrigunt, cùm aliquid impetrare uolunt, tanquam certi, quòd ſtatim accepturi ſint petita. Quidam in genua procumbunt, quo geſtu humilis ſubiectio ſignificatur. Publicanus tundebat pectus, id quod fidei & ardori precantium ſeruit. Paulus uirum nō uelato capite, mulierē uelato uultu orare iubet. Hi corporis geſtus tametſi liberi ſunt, ut externæ circumſtantiæ, tamen non ſunt contemnendi, ſed adhibendi pro ratione temporis & loci. Seruiunt enim ritè formandis & excitandis affectibus.

Quinta & poſtrema circumſtantia eſt de mora. Iudith obiurgat ciues ſuos, quòd dies quinq; præfiniuerant Deo, intra quos opem ab ipſo expectarent, dicens: Qui eſtis uos, qui tentatis Deum? Poſuiſtis tempus miſerationis Dei. Abacuc 2. Si moram fecerit Dominus, expecta eum, nam ueniens ueniet, & non tardabit.

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

DE QVARTO.

Iam aliquot obiectiones, quibus uel orandi ſtudium prorſus extinguitur, uel negligẽtiores alioqui fieri ſolent carnales homines, refutandæ ſunt.

Quidam, quia oratio eſt cordis potius quàm oris, ut in Moſe cernimus, & Chriſtus confirmat Iohannis 4. ubi dicit, Deum ſpiritu & ueritate adorandum eſſe, iudicant orationem Chriſtianorum fieri debere ſine uerborum expreßione. Sed breuiter illis hoc ſit reſponſum: affectus cordis uerbis excitatur orantis. Et Chriſtus diſertè dicit Luc. 11. Quando oraturi eſtis, DICITE: Pater noſter. Præterea innumera Sanctorum exempla, uoce orantium nobis Scriptura commendat.

Sunt rurſus Epicurei, qui ideò Deum inuocandum negant, quia ipſe nos amat, & ſcit, quibus indigemus, etiam ſine noſtra oratione. Verùm pios ſcire oportet, præferendum eſſe mandatum omnibus cogitationibus, cum eo pugnantibus. Quanquam autem Deus nos amat, & ſcit optimè, quibus indigeamus: tamẽ orare præcipit: ut intelligamus, unde auxilia quærenda ſint in quauis afflictione: ut admoneamur noſtræ inopiæ & mendicitatis: ut ſtatuamus eum præſentem inſpectorem eſſe omnium actionum noſtrarum: utq; ſciamus, quòd quemadmodum pater filijs, ita ipſe orantibus uelit conferre, quæ petũt, iuxta ipſius uoluntatem. Nec uult hunc ordinem ſuæ prouidentiæ à nobis contemni.

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

temni. Ipſius enim prouidentia eſt, omnibus afflictis, ſe in uera fide inuocantibus, opem ferre.

Sunt quoq; imbecilles, qui ſe indigniores putant, quàm ut orare auſint, & maiores peccatores ſe agnoſcunt, quàm ut impetrent quod petunt. At mandatum Dei indignitati, & promiſsiones uniuerſales peccatorum ſenſui opponere oportet. Scriptum eſt enim: Inuoca me in die tribulationis. Item: Quicquid petieritis Patrem in nomine meo, dabit uobis. Item: Omnis qui inuocauerit nomen Domini, ſaluus erit.

Sunt præterea, qui tametſi orare audeant: tamen, quia non ſtatim impetrant quod uolunt, deſpondent animum, & ſegniores ad orandum fiunt: Interim ignorant, Deum patris affectum erga nos gerere, qui petita interdum non ideo negat, quia noſtras preces contemnit, ſed quia quæ petimus, nobis minimè ſalutaria ſunt. Nam ut Medicus peritus cum ægroto, ita Deus cum homine ſe inuocante agit: id quod pulcrè Hieronymus oſtendit his uerbis: Et quomodo (inquit) ſi ægrotus & æſtuans febribus aquam frigidam poſtulet, & dicat ad Medicum: Vim patior, crucior, uror, exanimor, uſquequo Medice clamabo, & non exaudies? & ſapientiſsimus Medicus reſpondeat ei: Scio quo tempore dare debeam quod poſtulas, & non miſerebor modò, quia miſericordia crudelitas eſt, & uoluntas tua contra te petit. Ita & Deus clementiæ ſuæ ſciens põdera atq; menſuras, inter-

dum

Hieronymj locus insignis. Simile Augustinj dictum vide in Wolderj lib. pag. 53.

dum non exaudit clamantem, ut eum probet, prouocet eum ad rogandum, & quaſi igne excoctum iuſtiorem & puriorem faciat. Hæc Ieronymus. Auguſtinus quoq; ait: Sæpè non exaudit ad uoluntatem, ut exaudiat ad ſalutem. Idem: Si non dat ad horam, exercet quærentem, & non contemnit petentem.

Auguſtini dicta.

Duplex præterea eſt Deo modus exaudiendi. Nunc enim apertum auxilium præbet, nunc uirtute Spiritus ſancti aßiſtit, ne malis uicti deficiamus. Viris in Babylonico fornace, & Danieli obiecto Leonibus, apertum auxilium præbuit. Stephano & Laurentio uirtute Spiritus ſui aſtitit, ne crucis acerbitate uicti deficerent. Vtriuſq; modi exempla multa recitat Epiſtola ad Ebræos 11.

Quidam præterito Deo, qui ſolus iuxta Scripturam eſt inuocandus, ex eo ſtabilire conantur inuocationem Sanctorum, quia putantur pro nobis in cœlo orare, ut nos hîc in terris pro nobis inuicem orare debemus. Sed infirmo fundamento nituntur. Primùm enim ex dubijs nō ſunt dogmata extruenda. Deinde, ſi conſtaret, Sanctos in cœlo pro nobis orare, tamen inde non ſequeretur, nos debere eos inuocare. Solus enim ſcrutator cordium eſt inuocandus. Quia uera oratio ex intimo cordis proficiſcitur, ut quæ potius eſt cordis affectus, quàm ſtrepitus oris: & Paulus dicit: Quomodo inuocabunt, in quem non crediderunt? Quòd autem alij pro alijs hîc in terris orant & intercedunt,

dunt, habent mandatum, promiſsionem, & probata piorum exempla: quibus omnibus deſtituitur mortuorum inuocatio. Deinde interceſsio ſeu oratio pro fratribus uiuentibus nititur ſolido fundamento, nempe Chriſto Ieſu, cuius merito preces noſtræ exaudiuntur pro fratribus. Præterea etiam hæc oratio pro fratribus mutuæ dilectionis certiſsimum argumentum eſt, hac enim teſtantur ſe mutuis affici commodis & incommodis.

DE QVINTO.

Quinto loco promiſi me methodum enarrandi Dominicam Orationem, unà cum ſuccincta eiuſdem orationis declaratione, traditurum: id quod breuiſsimè nunc expediam.

In primis itaq; hæ tres regulæ diligenter obſeruandæ ſunt.

Prima, cuiuſq; precationis propoſitio reſoluenda eſt in ſuas partes, quæ methodo Didaſcalica ſimplici ſunt declarandæ: declaratæ coniungentur: & oratione exponendum, quid ualeant coniunctæ.

Secunda, Quoties unum petimus, ſimul omnia precamur, & quæ ad illud unum conſequendum requiruntur, & quæ cum illo, quod petimus, coniuncta ſunt. Expetito enim fine, ſimul omnia expetuntur ordinata ad finem. Et cum aliqua natura coniuncta ſunt, & unum eorum dicitur, cætera tametſi non exprimuntur, intelliguntur tamen.

Tertia,

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Tertia, In ſingulis petitionibus Dominicæ precationis aliquid precamur, et aliquid deprecamur: unum quidem expreſſè, et alterum implicitè: Quæ eodẽ modo iuxta ſuperiores regulas tractari poſſunt. His ita conſtitutis breuiſsimè Dominicæ orationis explanationem ſubijciam, ut regularum uſum aliquo modo oſtendam.

COMPELLATIO.

Pater noſter, qui es in cœlis.

Hæc compellatio ſeu exordium non eſt temerè prætereundum. Magnam enim doctrinam & conſolationem continet. Quanquam autem piè & rectè dicitur, duo cõtinere hanc compellationem, nimirum uoluntatem & facultatem, quæ in omni actione requiruntur (Ex eo enim quòd Pater eſt, paterno affectu præditus libenter opem ferre uult filijs ſe implorantibus, Et quoniam cœleſtis eſt Dominus, poteſt utiq; præſtare quæ uult, ut qui omnibus inferioribus poteſtatibus mundi & inferorum potentiſsimè dominatur) tamen utile eſt, accuratius & diſtinctius proponere, quarum rerum orantem admoneat hoc exordiolum.

Primùm itaq; docet hoc exordium, quis ſit inuocandus, nempe DEVS, quem Patris nomine iubemur compellare. Non enim alium inuocare licet, quàm eum, quẽ Dominus inuocandum præcipit. Obſeruandum autem, quòd PATER hoc loco non unius perſonæ, ſed Eſſentiæ nomen ſit. Omnis

enim

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

enim inuocatio, quæ fit ad Deum, intelligitur complecti Patrem, Filium & Spiritum ſanctum. Deinde Filius duplici modo eſt inuocandus, primùm cum Patre & Spiritu ſancto, ut Deus, dator omnium bonorum, deinde ut Mediator, miſſus & intercedens.

Secundò docet hoc exordium, quòd uelit Deus libenter & ex animo exaudire inuocantes. Eſt enim Pater. Patris enim uocabulum uim promiſſionis continet, & affectum Dei erga inuocantes.

Tertiò, quòd poßit præſtare petita. Eſt enim cœleſtis Dominus, ut qui poßit omnia in cœlo & in terra. Nam potentiæ & maieſtatis titulus eſt: Qui es in cœlis.

Quartò ſubindicat hæc compellatio, quinam debeant & poßint uerè orare, nempe filij Dei. Nam ſoli filij Dei Patrem compellare poſſunt.

Quintò, quòd fides requiratur. Per hanc enim filij Dei conſtituimur. Dederat enim poteſtatem filios Dei fieri, quotquot credunt in nomen eius.

Sextò, per quem orandum ſit, inſinuatur, nimirum per filium Dei unigenitum. Si enim filij Dei ſumus, per illum quoq; & in ipſius nomine orare eſt neceſſe. Hinc illud: Quicquid petieritis Patrem in nomine meo, dabit uobis.

Septimò & ultimò colligitur ex his omnibus diſcrimen inter Chriſtianorum, Turcarum & Iudæorũ et aliarum prophanarum gentium orationes. Nam Chriſtianorum preces ex fide per Chri-

ſtum

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

ſtum fiunt, aliorum autem minimè. Atq; hæc ex connexis & coniunctis collecta eſſe manifeſtum eſt.

PRIMA PRECATIO.

Sanctificetur Nomen tuum.

Cùm nomen Dei *ſit noticia, fama ac gloria* Dei, *& ſanctificare ſit non ſolùm celebrare* Deum, *uerùm etiam omnem nominis* Dei *prophanationem cauere, dicemus nomen* Dei *tum demum ſanctificari, cùm* Dei *noticia, fama ac gloria ab hominibus celebretur, caueaturq;, ne uel noticia* Dei *obſcuretur, uel fama ſileat, uel gloria ceſſet. Cæterùm, quia* Deus *celebrari non uult niſi à credentibus, & fides non poteſt haberi ſine uerbo* Dei, *ſine publico miniſterio, Sequitur nos hac prima precatione precari, primùm miniſterij uerbi conſeruationem, deinde noticiam* Dei *& uirtutum* Dei, *tertiò fidem, quartò prædicationem nominis & famæ* Dei, *quæ prædicatio ſuperiorum finis eſt, quintò, ut auertat* Deus, *quicquid ſuperioribus ullo modo aduerſatur.*

SECVNDA PRECATIO.

Adueniat Regnum tuum.

Hîc Primùm *definiendum eſt regnum* Dei, Deinde *conſiderandæ partes, tum præſidia et adiuncta exponenda, quæ omnia hîc precamur, & ſimul deprecamur, quæ cum his pugnant.* Verùm *de his*

omnibus

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

omnibus dictum eſt ſuprà capite 15. primæ Claſſis.

TERTIA PETITIO.

Fiat uoluntas tua, ſicut in cœlo & in terra.

Quia uoluntas Dei tum fit, cùm ei obtemperamus, & facimus quod præcipit (iuxta illud Deut. 12. Quod præcipio tibi, hoc tantùm facito Domino) Primùm hîc petimus uerum intellectum uoluntatis Dei. Deinde alacrem uoluntatem obtemperandi. Tertiò uires præſtandi. Quartò, ut nos in Chriſto ſimus tanquam ſurculus in uite. Quintò, ut ipſe nos ſuo ſpiritu regat. Sextò, ut ſinguli Deo in ſua uocatione ſeruiant, in iuſticia & ſanctitate, omnibus diebus uitæ ſuæ. Deprecamur autem quæ cum his pugnant.

QVARTA PETITIO.

Panem noſtrum quotidianum da nobis hodie.

Panis nomine non tantùm intelligitur cibus et potus, uerùm etiam quicquid ad ſuſtentationem noſtri in hac uita pertinet. Sed quia hæc haberi non poſſunt, ſine diligenti labore, adminiſtratione ciuili, legibus, diſciplina, pace, bona ualetudine, terræ fœcunditate, agricultura, omnia hæc ſimul precamur, & deprecamur, quæ contraria ſunt.

QVINTA PETITIO.

Dimitte nobis debita noſtra, ſicut & nos dimittimus debitoribus noſtris.

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Per debita, peccata intelligit potiſſimùm, quotidianos lapſus fidelium. Septies enim in die cadit iuſtus. De remiſsione peccati uide ſuprà in Symbolo.

Porrò appendix quomodo intelligenda ſit, quæ additur, docet parabola de debitore decem millia talentorum, Matth. 18. Simile eſt regnum cœlorum homini regi. Quemadmodum enim hic Rex ſupplici ſeruo condonauit totum debitum, gratis ex mera liberalitate: Ita Deus Pater confugientibus in uera pœnitentia ad Chriſtum, condonat gratis omnia debita, hoc eſt, peccata. Verùm ſicut rex ille ſeruum illum ingratum & durum aduerſus conſeruos reuocat ad pœnam, & quod antea ſupplicanti condonauit, iam à contumaci ac duro in conſeruos repetit, ita Deus Pater poſtquam recepit gementes in gratiam, uult nos imitari ſuum exemplum benignitate erga proximū. Non igitur iſta appendix cauſam remiſsionis continet, ſed effectum ſeu conſequens neceſſarium. Quare hæc appendix admoneat nos noſtri officij erga fratres, ut ipſis in nos peccantibus condonemus, idq; exemplo Patris cœleſtis. Quòd ſi fecerimus, certum ſignum remiſsi noſtri peccati à Deo habebimus.

SEXTA PETITIO.

Et ne nos inducas in tentationem.

Quoniam tentatio perficitur (teſte Gregorio) tribus: Suggeſtione, delectatione & conſenſu,

preca-

precamur hac precatione, ne Deus ſinat nos malis ſuggeſtionib. impeti, peruerſa delectatione obrui, & conſenſu in laqueos tentatoris incidere. Tametſi autem Diabolus propriè Tentator dicitur, ut qui fallendi & decipiendi gratia in perniciem tentati tentat: tamen Deus tentare dicitur probationis gratia in bonum tentati. Sicuti de Abraham dicitur Geneſ. 22. de qua re ſuprà in ὑπομνήσει.

SEPTIMA PETITIO.

Sed libera nos à malo.

Hæc generalis petitio eſt, qua deprecamur omnia nobis ullo pacto nocentia. In malo enim, ut in genere, continetur quicquid ſaluti noſtræ aduerſatur, ut ærumnæ huius uitæ, peccata, tyrannis Diaboli, perſecutiones. Breuiter, quicquid uel Eccleſiæ ſeu regno Chriſti ſpirituali, uel politico ſtatui, uel œconomijs impedimento & damno eſt.

Amen.

Particula Amen, & uotum & admonitio ſeu confirmatio eſt. Votum quidem, quo optamus, ut uerè exaudiamur, & uerè fiant quæ petimus. Admonitio uerò, ut uerè ſtatuamus, nos exauditos propter Chriſtum Mediatorem. Vberiorem explanationem petant ſtudioſi aliundè. Hic tantùm uolui inuentionem iuxta regulas præſcriptas aliquo modo oſtendere.

Porrò, ſi quis tractationis ordinem requirit, hic ſanè ordo minimè incommodus eſſe uidetur, ſi

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

de ſingulis precationibus quatuor proponantur. Primùm res expreſſa uerbis nominatim. 2. Enumeratio eorum, quæ ad rem expreſſam uerbis neceſſariò requiruntur & ordinantur. 3. Quæ cum re coniuncta ſunt uerbis expreſſa. 4. Pugnantia.

CAPVT V.

DOCTRINA ECCLESIÆ.

HOC fixum mente tenendum eſt, quòd doctrina Eccleſiæ Chriſti alia non ſit, quàm quæ in Lege, Prophetis, Euangelicis hiſtorijs & Epiſtolis Apoſtolicis traditur. Ad legem enim & teſtimonium mittit Eſaias. Chriſtus dicit: Oues meæ uocem meam audiunt. Item: Habent Moſen & Prophetas, illos audiant. Verùm quia multa ſunt in Scriptura, non omnibus obuia, accedunt piorum interpretationes, quæ tanquam lucem obſcurioribus locis adferunt. At ne nos ſinamus à fonte aquæ uiuæ abduci ad ciſternas & puteos contritos, qui continere aquam non ualent, tenendum eſt diſcrimen inter dicta interpretum. Non enim quiduis à quolibet uel ſanctiſsimo patre dictum, eiuſdem ponderis & autoritatis in Eccleſia Chriſti eſſe debet. Sunt itaq; dicta Patrum in triplici diſcrimine. Quædam enim demonſtrata ſunt: quædam probabilia, ſed præter Scripturam: & quædã enunciata contra Scripturam & analogiam fidei.

Demon-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Demonſtrata uoco, quæ ex apertis Scripturæ teſtimonijs, & immotis axiomatibus euidenti conſequentia collecta ſunt. Cuius generis ſunt Symbolum Apoſtolicum, Nicenum, Athanaſij, Chryſoſtomi, Gregorij, Ambroſij &c. Nam hæc immota conſequentia ex uerbo Dei collecta ſunt. De his tenenda eſt regula, quòd pondus & autoritatem non habeant ab hominibus, ſed ab ipſo uerbo Dei, unde fluxiſſe demonſtrantur. Quare non minoris apud nos autoritatis eſſe debet hoc genus dictorum Patrum, quàm ipſiſſima uox Dei de cœlo ad nos allata.

Proximum genus dictorum eſt eorum, quæ etſi appoſitè & ſapienter dicta ſunt, attamen demonſtratione ex uerbo Dei carent. Huius generis dicta tantiſper magnifacere oportet, propter reuerentiam ſanctorum Patrum, donec trahantur in malam conſequentiam ab hoſtibus ſanæ doctrinæ. Sancti Patres ſæpè Satisfactionis ac Meriti mentionem faciunt, non ſtrictè uocum proprijs ſignificationibus inhærentes, ſed eas abuſiuè propter aliquam alluſionem transferentes ad ſuum propoſitum. Quare ſi quis contra mentem Patrum huiuſmodi dictis abuti uelit aduerſus doctrinæ ſinceritatem, nos non debemus ſinere Patrum dicta præferri apertæ Scripturæ.

Poſtremum genus eſt eorum, quæ enunciata ſunt contra Scripturam et Analogiam fidei, ex incogitantia quadam, Vnde facilè homines labuntur

in errores. Sed hic regula Ambroſij ſequenda eſt, qui lib. I. Officiorum ſic inquit: Nos noua omnia, quæ Chriſtus non docuit, iure damnamus, quia fidelibus uia CHRISTVS eſt. Si igitur Chriſtus non docuit quæ docemus, & nos id deteſtabile iudicemus. Hanc regulã confirmat præceptum Domini dicentis: Cauete à fermento Phariſæorum, hoc eſt, à corruptione doctrinæ. Item: Cauete à falſis Prophetis. Et Paulus inquit: Si quis aliud Euangelium docuerit, anathema ſit.

Præterea & hoc in Eccleſiæ doctrina cauendum, ne inutilibus quæſtionib. inuoluamur, quemadmodum à ſententionarijs factum eſſe uidemus: qui innumeras & inutiles quæſtiones proponunt, probant, improbant, ac tanquam pilam inter ſe iaciunt. Vnde fit, ut neceſſaria Eccleſiæ doctrina neglecta iaceat, & moles commentariorum et inutilium quæſtionum Eccleſiæ Chriſti obtrudatur. Quare nos, qui Chriſti diſcipuli eſſe uolumus & gloriamur, ſequamur uerbum Dei, tanquam lucernam ueram, quæ ſola à tenebris ignorantiæ ad lucem ueræ noticiæ Dei nos adducere poteſt. Et alienis periculis admoniti ſimus, ne omiſſo uiuo fonte quæramus ciſternas, ac ita paulatim in errores priſtinos recidamus.

Præterea & hoc admonendum duxi, quod in tractatione & illuſtratione ſcripturæ uti liceat triplici probandi genere. Nunc enim Scripturæ apertis axiomatis, nunc ratiocinatione, eaq; directa &

cta & indirecta, nunc exemplis approbatis. Hoc *triplici genere uſus eſt ipſe* Dominus *non rarò:* Paulus *frequentiſsimè, ac alij* Apoſtoli, *quib. probandi rationibus nos pronunciata* Patrum *adijcere poßumus, ſed hac ratione, ſi habeamus præeuntem lucernam* Dei.

Iam *multa addi poſſent de autoritate, dignitate, neceßitate ac utilitate doctrinæ* Eccleſiæ, *ſed iſtis tanquam apertis omißis, nonnulla de certitudine adijciam, ut contra furores* Mahometicos *ac* Atheiſmum *prophanorum hominum,* Epicureiſmum, Romaniſmum, *atq; adeò aduerſus omnem aſtutiam ac uerſutiam* Diabolorum *& hominum, quibus ad fallendum utuntur; mentes noſtros muniamus: ac ut certi de doctrina* Eccleſiæ *eam auidius diſcamus, moréſq; noſtros iuxta normam ipſius formemus.*

Gloriantur Philoſophi *de ſuæ doctrinæ certitudine, iactant ſua* κριτήρια, *demonſtrationes proferunt,* Vniuerſalem *experientiam prædicant, ordinis intellectum (per quem ignota rimantur, adhibita amußi philoſophica, ut uocant) extollunt.* Fateor *certè, iſtas certitudinis cauſas non eſſe contemnendas, imò tanquam dona* Dei *ſuſpiciendas, attamen ſi cum certitudine rei* Theologicæ *iſta philoſophica conferantur, apparebit, multis nominibus doctrinæ* Eccleſiæ *certitudinem demonſtrationibus philoſophicis præponendam eſſe.* Sed *primùm de doctrinæ* Eccleſiæ *certitudine dicam.*

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Deinde nonnihil de collatione doctrinæ Eccleſiæ & Philoſophicæ adijciam.

Certitudo itaq; doctrinæ Eccleſiæ ſolo Teſtimonio nititur, quod eſt duplex: Externum & Internum. de utroq; ordinè dicendum eſt.

EXTERNVM teſtimonium uoco, quod in ſenſus incurrit, quod uerbum cœleſte confirmat tanquam firmiſsimum ſigillum. Verùm hoc habet ſex partes. Nimirum patefactionem diuinam: miraculorum uarietatem: prophetiarum firmitudinem: conſenſum ueræ Eccleſiæ perpetuum: tanti temporis durationem: ac cruentam plurimorum Martyrum confeſsionem. Verùm hæc paulo apertius declaranda ac diſtinguenda ſunt.

Prima igitur pars externi teſtimonij eſt patefactio diuina: per quam ipſe Deus de ſua arcana ſede procedens, ſe olim ſanctis Patribus patefecit, et ſuum VERBVM eis tradidit ac commendauit. Quanquam autem Dominus ſæpè apparuiſſe legitur, tamen paucas eius apparitiones recitabo, in quibus ſummam doctrinæ Eccleſiæ proponit, inculcat, repetit & illuſtrat. Primùm itaq; apparuit Adamo poſt lapſum, Geneſ. 3. & doctrinam Legis & Euangelij primus ſua uoce tradidit, & pœnas inflixit ob peccatum. Ab hac doctrina uera Eccleſia Dei nunquam defecit, ſed perpetuò eandem amauit, retinuit & propagauit. Deinde apparuit Noæ, ac facto confirmauit doctrinam legis et Euangelij, dum impœnitentes quidem diluuio perdidit,

dit, Noë uerò cum ſua familia ex gratia promiſsionis clementer liberauit. Poſt diluuium, ut doctrinam ferè hominum malicia collapſam erigeret, apparuit Abrahamo decies, Eius filio Iſaac bis, nepoti Iacob ſexies: in quibus apparitionibus eadem doctrina eſt propoſita, & promiſsionis uerbum clarius illuſtratum eſt. Iuſtificationis quoq; doctrina in Abrahamo certiſsimo typo expreſſa eſt apertius. Poſt hæc in Ægypto Moſi apparuit, eandemq; doctrinam repetijt & cõfirmauit, facto declaraturus, quid inter cœtum, uerbum ſuum amplectentem, & reliquum mundum intereſſet. Præterea multis Prophetis idem uerbum in uiſionibus & ſomnijs apparens commendauit. In nouo quoq; Teſtamento idem Deus ſuum uerbum ſonuit de cœlo, & proprio ore nobis CHRISTVM doctorem commendauit, dicens: Hic eſt Filius meus dilectus, in quo mihi complacuit, HVNC AVDITE. Ac ſi dicat: Olim promiſi Semen mulieris deſtructurum caput Serpentis, & reparatorem generis humani ſublata legis maledictione: Ecce hic adeſt, eum audite, in eum credite, quibus uita & ſalus cordi eſt. In hoc enim mihi complacui, & reconciliatus ſum mundo per ipſum. Hæ omnes apparitiones cum multis alijs, unà cum Angelorum concionibus & reuelationibus, noſtræ infirmitati ſeruire debent, ac confirmabunt noſtros animos, ne credamus impoſturis Diaboli, qui cum omnibus Sophiſtis & Mahometiſtis, prophaniſq;

gentibus in hoc totus incumbit, ut nos ab iſto uerbo, tot apparitionibus Dei nobis mandato, abſtrahat: quemadmodum noſtros parentes à uerbo uitæ, quod acceperant, abſtraxit.

Secunda pars externi teſtimonij, eſt uarietas miraculorum, quæ miracula ſunt quædam extraordinaria opera Dei, quibus tanquam ſigillis firmiſsimis uerbum ſuum, hoc eſt, Legem & Euangelium quatuor millibus annorum confirmauit, qualia ſunt plurima, cùm in ueteri, tùm in nouo Teſtamento. Veteris Teſtamenti miracula in hæc tempora commodè diſtingui poſſunt: Vt primo loco conſiderentur, quæ ante diluuium contigerũt: ſecundo, quæ in diluuio: tertio: quæ poſt diluuium: quarto, quæ in Ægypto: quinto, quæ in exitu ab Ægypto: ſexto, quæ in monte Sinai, dum lex promulgebatur: ſeptimo, quæ quadraginta annos in deſerto: octauo, quæ ſub Ioſua: nono, quæ ſub Iudicibus: decimo, quæ ſub Regibus: undecimo, quæ ſub captiuitate populi in Chaldæa: duodecimo, quæ reliquo tempore uſq; ad Chriſtum ſub uarijs Ducibus. Sed ex his pauca exempli gratia referamus.

Ante diluuium itaq; duo inſignia occurrunt. Primùm in oblatione Abel & Cain, ubi Dominus aperto teſtimonio confirmauit Legem & Euangelium, nõ reſpexit ad Cain, ſed ad Abel. Ille enim hypocrita fuit lege damnatus, Hic pius propter fidem in promiſſum Semen. Vnde primùm reſpexit ad Abel, deinde ad munus ſeu ſacrificium eius,

quod

quod propter offerentis fidem placuit. Secundum in Enoch, quem Dominus è conſortio hominum ſuſtulit in cœlum, unde doctrinam Euangelij confirmat de uictoria ſuper regno Satanæ.

In diluuio duo quoq; ſunt præcipua. Vnum miraculoſa pœna ob peccatum, iuxta legis doctrinam. Altera admiranda liberatio credentium, iuxta promißionis uerbum. Ita Cataclyſmus mundi, obſignatio eſt utriuſq; doctrinæ Eccleſiæ, nimirum Legis & Euangelij.

Poſt diluuium primùm occurrit confuſio linguarum in ædificatione turris Babylonis. Hac minæ in contumaces confirmantur. Deinde partus aniculæ Saræ ſterilis per Angelum annunciatus: Pugna Iacob cum Angelo: Scala extenſa in cœlum uiſa ab eodem, promißionis gratuitæ certitudini ſeruiunt.

In Ægypto ardet rubus, ſed incolumis manet. Virga in colubrum uertitur. Vrgente Moſe mandatum Domini de exitu populi, decem mirabilia ſigna eduntur, quæ his uerſibus complecti ſoleo:

Sanguis, Rana, Cynips, cum Muſca, Peſtis & Vlcus,
Grando, Locuſt' Tenebræ, Natorum mors inimica.

Hæc omnia clarè teſtantur, Deum iuxta legis minas punire contumaces, & rurſus iuxta gratiæ promißionem ſuos tueri.

In exitu ab Ægypto, ut miraculoſa maris exſic-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

catio, per quam liberantur Ebræi, promiſſæ gratiæ teſtimonium eſt, ita ſubmerſio Pharaonis cum ſuo exercitu, legis diuinæ eſt ſigillum. Deinde eôdem pertinet miraculum columnæ Nubis per diem, et columnæ Ignis per noctem, qua ſuum populum Dominus in itinere direxit.

In monte Sinai multis miraculis doctrina legis confirmatur, ac lapideis Tabulis inſcribitur. ibi fulgura, tonitrua, miraculoſum ieiunium Moſis, colloquium Dei cum Moſe, teſtantur, legis doctrinam uerè à Deo profectam eſſe.

Tempore quadraginta annorum, quibus populus in deſerto permanſit, plurima ſunt miracula edita: quibus utraq; doctrinæ pars confirmata eſt. Legis doctrina confirmatur miraculoſa pœna Choræ, Dathan & Abiron, cum eorum ſocijs, quos terra aperto ore abſorpſit. Deinde turificantes contra legem ignis de cœlo abſumſit. Inobedientes ſerpentibus percutiuntur &c. Euangelium quoq; ex altera parte confirmant miraculoſa beneficia Dei. Aqua de petra manat, & comitatur populum quócunq; proficiſcitur. Man de cœlo datur, unde tot millia hominum aluntur quadraginta annis. Aſpectus æenei ſerpentis erecti ex mandato Domini, quo ſanantur percuſsi à dipſadibus. Veſtimenta ac calcei tot hominum tanto tempore non teruntur.

Sub Ioſua duce primùm occurrit tranſitus per medium Iordanis, ſtante aqua ab una parte inſtar muri,

muri, & defluente ab altera. Ciuitatis Hiericho ſepteno circuitu, & uoce tubarum iuxta uocem Domini euerſio. Prolongatus dies pugnantibus Ebræis contra Gabaon. Lapides de cœlo demiſsi, quibus occiſi ſunt hoſtes populi Dei. His omnibus confirmari utrunq; doctrinæ caput nemo non uidet.

Sub Ducibus etſi plurima contigerunt miracula, duo tamen præ alijs ſunt inſignia. Vellus Gideonis, & fortitudo Samſonis, utrumq; ueritatis diuinæ ſigillum eſt.

Temporibus Regum Elias & Eliſæus miraculis plurimis claruerunt: quibus utramq; doctrinæ partem Dominus mirabiliter confirmauit. Helias excitat mortuũ. Hoſtiam perfuſam aqua impetrato miraculoſè igne de cœlo accendit, in teſtimonium doctrinæ ſuæ. Ad preces eiuſdem tribus annis non pluit, quo petente pluuiam, nubes ſtatim denſantur, & pluuiam mittunt. Hic pallio Iordanem diuidit, ſiccus tranſit, & ignito curru in cœlum tollitur. Eliſæus ſanat aquas peſsimas & ſteriles: ditat mulierem oleo: ſuſcitat mortuum: ſanat Naaman Syrum à lepra. Sunt & alia miracula temporibus Regum edita, confirmantia Eccleſiæ doctrinam, quæ breuitatis cauſa omitto.

Sub captiuitate populi in Chaldæa, hæc ſunt præcipua: Miraculoſa liberatio trium uirorum, qui propter confeſsionem doctrinæ Eccleſiæ in ardentem fornacem coniecti ſunt. Ignis enim imperio

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

perio creatoris ceſsit, & non læſit; quos Dominus illæſos in teſtimonium ſuæ doctrinæ uoluit. Miraculoſa defenſio Danielis, coniecti in lacum, ut deuoraretur à Leonibus, eò quòd nollet abijcere doctrinam Eccleſiæ, & Idola prophana loco ueri Dei colere.

Miracula ſub Ducibus uſq; ad Chriſtum poſt tranſmigrationem Babylonicam fuerunt non pauca. Sed præcipuum eſt, quòd Deus populum adeò exiguum, tot perſecutionibus fractum, contra adeò potentes Reges & Principes defenderit, ut firmum ſtaret uaticinium Iacob de expectatione gentium, ſeu aduentu Meſsiæ.

Porrò noui Teſtamenti miracula plurima ſunt, quorum præcipua capita commemorabo. Primùm occurrit ſterilis aniculæ partus, deinde Virginis, uterq; ab Angelo annunciatus, non ſine doctrinæ Eccleſiæ commendatione & confirmatione. Sequuntur Angelorum conciones, Magorum ſtella, facta Chriſti diuina, eaq; plurima: ut ſanationes ægrotorum, ſuſcitationes mortuorum &c. Apparitiones in monte. Reſurrectio Chriſti. Et multa alia, quæ referuntur in Euangelica hiſtoria, quibus omnibus accedit ueluti regia quædam obſignatio, uiſibilis donatio Spiritus ſancti quinquageſimo die poſt reſurrectionem Domini.

Eôdem pertinent miracula Apoſtolorum, quibus doctrina confirmata eſt in primitiua Eccleſia. Hunc eſſe uerum miraculorum uſum ſequentia

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

teſtimonia confirmant. Exod.13.Erit *quaſi ſignum in manu tua, & quaſi monumentum in oculis tuis, ut lex* Domini *ſemper ſit in ore tuo.*Num.14. *Vſquequo nõ credent mihi in cunctis ſignis, quæ feci in medio eorum?* Ioh.8. *Si mihi non creditis, credite operibus meis.* 3.Reg.17. *Vidua excitato filio dixit:* Nunc *ſcio, quòd uir* Dei *es tu, & uerbum* Domini *in ore tuo uerum eſt.* Atq; *hæc de miraculis, & de ſecunda parte externi teſtimonij.*

Tertia pars externi teſtimonij, prophetiarum obſeruatio & ueritas eſt.Cuius generis ſunt, prophetia Iacob *de regno* Iuda *& aduentu* Chriſti. Prophetia Balaam de Chriſto *ſub imagine ſtellæ.* Vaticiniũ Eſaiæ de Virginis *partu.* Danielis *prædictio de quatuor* Monarchijs, *de hebdomadibus, de tempore aduentus* Chriſti, *de eius morte æternóq; regno. Hæ prædictiones omnes ſcopum habuerunt* Chriſtum Dominum, *qui legis maledictionem tolleret, ut æternam iuſticiam donaret credentibus, quemadmodum* Eſaias *&* Daniel *clarè concionantur. Vnde apparet has prædictiones eidem doctrinæ* Eccleſiæ *teſtimoniũ præbere, quam* Deus *ab initio ſua uoce propoſuit, ac miraculis confirmauit. Sciamus igitur uaticina prophetica eſſe quædam doctrinæ* Eccleſiaſticæ *ſignacula.*

Quarta pars externi teſtimonij eſt conſenſus Moſis, Prophetarum, Chriſti, Apoſtolorum, *ac catholicæ totius* Eccleſiæ *in doctrina, cultu & uita.* Nam *hi oẽs legem & promiſsiones urgent, ac alij alijs clarius exponunt.*

Quin-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Quinta pars externi teſtimonij eſt ipſa duratio Eccleſiæ, ac doctrinæ Legis et Euangelij. Nam ſi hæc ex hominibus fuiſſet, aut etiam ex Diabolo, nequaquam tot annis perduraſſet aduerſus tot tyrannorum inſultus, tot hæreticorum ſectas, tot ſophiſtarum technas, quibus mundus ſe oppoſuerat Eccleſiæ & doctrinæ cœleſti. Atq; adeò uerum eſſe oſtenditur, quòd Dominus promiſit: Portæ inferorum non præualebunt aduerſus eam. Huc quoque pertinet dictum Gamalielis Actor. 5. Si ex hominibus eſt opus hoc, diſſoluetur.

Sexta pars externi teſtimonij, eſt cruenta confeßio tot Martyrum, inde uſque ab Abel ad Chriſtum Dominum, & ab ipſo in hunc uſque diem. Nam tanta & tam atrocia ſupplicia nequaquam ſubijſſent pro incerta & erronea doctrina. Nec hoc teſtimonij genus infringit, quòd multi Enthuſiaſmo quodam inſtigati, non dubitarunt pro erroribus ſuis confirmandis mortem oppetere. Nam deſtituti fuerunt ſuperioribus teſtimonijs, quæ ſemper tanquam regula adhibenda ſunt, ut diſcernatur inter ueros Martyres & Enthuſiaſmo concitatos à Diabolo, ad oppugnandam ueritatem. Hactenus de externo teſtimonio, quo confirmatur doctrina Eccleſiæ.

INTERNVM teſtimonium unicum eſt, nimirum arrabo ſeu pignus SPIRITVS SANCTI, quo obſignatur uerbum in cordibus fideliũ. De hoc interno teſtimonio concionatur Paulus

1. Cor. 1.

1.Cor.1.et 5.ad Eph.1.ꝛc. Hæc teſtimōia quæ ſunt cauſæ certitudinis in cœleſti doctrina, ſi conferuntur cum Philoſophica certitudine, plurimùm excellent. Omnia enim in Philoſophia lumini rationis & ſenſibus ſubijciuntur. Verùm hîc lumen Dei, imò ipſe Deus eſt, qui ſuam doctrinam proponit & confirmat. Philoſophia κριτηρίοις quibuſdam mentis facultatibus nititur. Sed hîc Spiritus ſanctus doctrinam confirmat atq; obſignat, adeò, ut nihil certius pio cordi haberi poßit, quàm hæc ſpiritus obſignatio. Valeant igitur prophani homines, qui certitudinem rei Theologicæ in tertium locum poſt ſcientiam reijciunt, & ferè cum εἰκασίᾳ coniungunt. Atq; hactenus de doctrina Eccleſiæ.

CAPVT VI.

SACRAMENTVM.

PRiuſquam ad tractationem Sacramentorum noui Teſtamenti deſcendam, pauca dicenda ſunt de inſtitutione & ratione Sacramentorum, & cur uoce hac Sacramenti uſa ſit Eccleſia. Hæc enim nos deducent in uerum Sacramentorum noticiam, ut nulla nobis amplius relinquatur hæſitandi occaſio. Vt itaq; inſtitutionem intelligamus, obſeruandum eſt, quòd Deus ſemper, & antequam homo lapſus eſt ab innocentiæ ſtatu, & poſtquam ipſi uiſum eſt genus humanum peccato ſuáq; culpa perditum reparare, conſueuerit ſuam uoluntatem

tem homini pateſacere duabus rebus, nimirum uerbo, & ſigno uerbo addito, ut ita hominum ſaluti conſuleret.

Signa autem duplicia ſunt adiecta uerbo. Nam alia confirmabant certitudinem uerbi, de quibus dictum eſt in præſentis Claßis quinto capite. Alia fuerunt fauoris Dei obſignationes & ſigilla, de quo genere hîc nobis eſt ſermo.

Cùm homo adhuc eſſet in ſtatu innocentiæ, accepit uerbum: cui ſi obtemperaſſet, in æternum beatus uixiſſet. Verbo adiecit Deus duplex ſignum ſeu Sacramentum: Alterum immortalitatis, quòd ſignum à fine dictum eſt. Alterum probationis, quòd ſignum ſcientiæ boni & mali ab euentu eſt nominatum. Poſt lapſum propoſuit uerbum reconciliationis, quod Semen mulieris contriturum eſſet caput ſerpentis, hoc eſt, deſtructurum opera Diaboli, adducta iuſticia ſempiterna. Huic uerbo adiecit ſignum, nempe ritum ſacrificandi: Qui uiſibilis quædam concio erat de uenturo Meßia. Deinde cum Noæ locutus eſt Dominus, et Promißioni ſignum fœderis addidit arcum cœleſtem. Abrahamo poſtea promißionem Seminis propoſuit uerbo, ſed ſignum adiecit Circumciſionem: quæ eſſet ueluti uiſibile promißionis uerbum, quod durauit uſq; dum CHRISTVS uenit iuxta promißionis uerbum. Moſi quoq; data Lege, & facta promißione, commendauit ſigna externa uaria, quibus populus admoneretur de promißionibus diuinis.

nis. Eodem prorſus modo Chriſtus, poſtquam de cœlo adueniſſet, confirmaſſetque promißionis doctrinam, ſigna & teſtimonia ſuo uerbo, numero quidem paucißima, ſed ſignificatione maxima, ut Baptiſmum & Cœnam, adiecit: quæ eſſent ueluti aſpectabiles quædam noui fœderis per ſanguinem Chriſti ſanciti conciones. Hæc ſigna cùm ueteris, tùm noui Teſtamenti, propterea, quòd aliud continebant quàm foris apparebat, Orientalis Eccleſia μυςήρια, Occidentalis, hoc eſt, Latina, Sacramenta appellauit.

His ita de inſtitutione Sacramentorum dictis, ratio Sacramentorum plenius tradenda eſt. Hanc rationem ut inueſtigemus certius, proponenda ſunt nobis aliquot particularia Sacramenta, unde generalem definitionem extruemus. Proponamus itaq; in medium Circumciſionem, cui noſter Baptiſmus ſucceßit. deinde agnum Phaſe, cui Cœna Domini ſubſtituta eſt.

In Circumciſione Domini itaq; primùm uox Domini inſtituentis & mandatum occurrit. Dicit enim Dominus: Cuſtodies pactum meum. Et opus commendatum externum, quod in oculos & ſenſus incurrit. Tertiò, promißionis uerbum additur: Ero Deus tuus, & ſeminis tui poſt te. Quartò, requirit ab Abraham fidem in promißionem. Omnis enim promißio Dei fide accipienda eſt.

Similiter agnus Phaſe Primò mandatum Dei

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

habuit. Secundò externa & uiſibilis erat commeſtio, certo ritu celebrata. Tertiò additũ erat promiſſionis uerbum, quòd Deus in ſuam fidem reciperet iſtum populum, cuius promiſſionis ueluti uiſibilis concio quædam erat commeſtio agni. Quartò requirebat Deus à populo, ut ſe ſuæ fidei committeret, expectarétq; promiſſa bona. Hæc quatuor ſimiliter cõcurrunt in aſperſione ſanguinis, atq; adeò in omnibus reliquis ſignis, à Deo inſtitutis, ut teſtentur de ipſius fauore ergà homines: Quorum unum ſi ſuſtuleris, non erit plena Sacramenti ratio. Ex his iam extruamus generalem Sacramenti definitionem in hunc modum:

SACRAMENTVM eſt ſignum uiſibile, mandatum & inſtitutum à Deo, quo ut Deus ſuam teſtatur erga homines promiſſionem de reconciliatione humani generis, ita homines uiciſſim ſuam erga Deum fidem profitentur. Hæc plana, perſpicua & immota definitio Sacramenti eſt, adeò ut quicquid hanc definitionem non recipiat, rationem Sacramenti tueri non poſſit, modò cum Eccleſia ueteri de Sacramentis loqui placet.

Ex quo etiam conficitur, duo tantùm eſſe noui Teſtamenti Sacramenta, nimirum Baptiſmum & Cœnam Domini. Ex his quoq; planum eſſe iudico, quòd prudentiſſimo conſilio ſancti Patres talibus ſignis Sacramenti nomen dederunt. Nam ut externam rem oculis cernebant, ita rem Sacramentis contentam et ſignificatam, oculis fidei contemplaban-

plabantur. Vnde Sacramentum definiuerunt actionem externam habentem ſpiritualem contemplationem, & Latinis in genere Sacramentum eſt pignus promiſsionis. Sed quia hoc pignus aliâs fit uerbis tantùm, ut Iusiurandum: aliâs rebus, uidelicet, cùm ſigna quaſi pignora adduntur promiſsionibus, Hoc ſignificatu transferunt Sacramenti nomen ad ſigna ſacra noui Teſtamenti.

Verùm, priuſquam accedamus ad explicationem Sacramentorum noui Teſtamenti, hîc quoque obſeruatione dignum eſt, quòd ſigna gratiæ ſeu Sacramenta diuinitus ordinata, ſymbolica ſunt. nam habent quandam analogiam ad rem inuiſibilem, quam continent & ſignificant, præterquam quòd ſint ſigna gratiæ & externa fiduciæ erga Deum & profeſsionis teſtimonia. Quare Circumciſio nõn eſt tantùm ſignum gratiæ, ut externa nota, qua populus Dei diſcernebatur ab impio mundo: Sed erat etiam ſymbolum ſeu ſignum per comparationem, quam habet cum re ſignata, docens Abraham et eius poſteros. Docebat enim Circumcunciſio, humanam naturam eſſe immundam, ideoq́ue mundandam. Deinde quia erat in membro genitali, docebat de futuro Semine, qui eſſet naturam humanam ſuo ſanguine ab omni peccato & maculamundaturus. Atq; ita tria ſunt in ſignis ſpectanda. Primùm, quòd ſint ſigna gratiæ. Deinde, quòd ſint teſſeræ profeſsionis. Tertiò, quòd ſua analogia nos doceant. Vnde Auguſtinus: Si Sacra- August.

menta earum rerum, quarum ſunt ſacramenta, comparationem non haberent, Sacramenta non eſſent.

Poſtquam autem hæc in genere de Sacramentis dicta ſunt, accedamus ad explanationem Sacramentorum noui Teſtamenti, quæ ſunt: Baptiſmus et Cœna Domini: in quib. illa quatuor inſunt, quæ ſuprà dixi, ad Sacramentorum rationem pertinere, quæ ſimul complectar in definitione.

Sacramentum noui Teſtamenti eſt ſignum uiſibile, diuinitus mandatum & inſtitutum, promiſſioni in Euangelio traditæ additum, ut ſit teſtimonium exhibitæ promiſſionis gratiæ, & applicatæ ijs, qui Sacramentis utuntur, fideq́; promiſſionem gratiæ amplectuntur. Hæc definitio meminit mandati, ſigni externi, fauoris Dei, ac fidei intuentis in fauorem Dei ſeu promiſſionem gratiæ.

Poterit & hoc modo definiri: Sacramentum noui Teſtamenti eſt ceremonia & actio à Chriſto inſtituta, in qua adhibito promiſſionis uerbo, ſub uiſibili re, inuiſibile donum & gratia offertur, & obſignatur credentibus. Hanc definitionem perſpicuam & propriam eſſe non dubito. Nam omnia complectitur, quæ ad Sacramentorum noui Teſtamenti ſubſtantiam requiri uidentur. Quæ ut apertius à ſtudioſis conſpiciantur, breuiter eam retexam, ac in membra quatuor diſtribuam. Primum eſt inſtitutor & autor Sacramento-

rum

rum noui Teſtamenti. Secũdum promißionis uerbum et mandatum ſeu inſtitutio. Eſt enim uerbum promißionis ueluti uita Sacramenti. Tertium, ſignum ſeu elementum ſeu ſymbolum unà cum re, quæ cum his iuncta eſt. Non enim ſenſus noſtros ludit Deus uanis ſimulacris, ſed ut uerax eſt, ita ueraciter complet ſuam promißionem, cuius teſtimonium eſt externum ſignum ſeu elementum, ſeu ſymbolum. Nam hæc tria uocabula, etſi eandem rem in hac doctrina ſignificant, ratione tamẽ differre uidentur. Signum enim habet relationem ad rem ſignatam. Elementum dicitur, quia eſt res corporea & ſenſibilis, in oculos & ſenſus incurrens. Symbolum propterea analogiam & comparationem ſigni ad rem ſignatam. In re itaq; externa tria concurrunt. Primùm res illa externa, & ſignum & teſtimonium gratiæ. Deinde eſt nota profeßionis. Tertiò eſt ſymbolum, hoc eſt, ſignum, comparatione quadam docens nos uirtutem Chriſti & noſtrum officium, ſicuti poſtea rurſus dicetur. Quartum eſt fides, qua uerbum promißionis apprehenditur. Hæc quatuor membra ſuprà in definitionis complexum incluſi, quæ ideò diſtinctius propoſui, ut poſtea commodius ſingulis noui Teſtamenti Sacramentis accommodari poßint.

Sunt autem noui Teſtamenti Sacramenta duo tantùm, nimirum Baptiſmus & Cœna Dominica, ut ſuprà oſtenſum eſt. Illo in familiam Chriſti

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

recipimur, ideóq; initiale Sacramentū noui Teſtamenti dici poteſt, ut Circumciſio initiale erat ueteris populi Sacramentum: Hac recepti confirmamur & alimur. Quare Sacramentum commemorationis ex uerbis Cœnæ poteſt appellari.

Has enim duas Ceremonias ſolas Dominus (penes quem unicum ius eſt Sacramenta in Eccleſia inſtituendi & ordinandi) inſtituit & ordinauit. Tametſi autem multæ ſunt promiſsiones in nouo Teſtamento, qualis eſt illa: Amen amen dico uobis, quicquid petieritis Patrem in nomine meo &c. tamen aliud eſt, ſolis uerbis promiſsionem confirmare, aliud uerbis ac elementis, ſeu ſymbolis uiſibilibus ſimul, quod profectò ad Sacramenti plenam rationem requiritur. Quare cùm nulla alia externa ſigna adiecerit Dominus ſuis promiſsionibus quàm illa duo, nempe, Baptiſmum & ſacram Cœnam, rectè duo tantùm noui Teſtamenti Sacramenta numerantur, quæ quomodo à ſacramentis ueteris Teſtamenti diſtinguenda ſint, breuiter explicandum eſt.

Sunt autem tres differentiæ præcipuæ, quarum prima à temporis circumſtantia petitur. Vetera enim illa prænunciarunt rem futuram, noua ſignificant rem exhibitam. Hæc differentia confirmatur etiam Auguſtini teſtimonio, qui ſic inquit: Lex & Prophetæ ſacramenta habebant rem futuram prænunciantia. Noſtri uerò temporis Sacramenta ueniſſe conteſtantur, quod illa uenturū prædicebant.

Secun-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Secunda differentia ſumitur à diuerſitate ſignorum. Sacramenta (inquit Auguſtinus) Iudæorum in ſignis à noſtris ſunt diuerſa. Vetera enim ſigna, ut Circumciſio, oblationes uariæ, ſanguis &c. abolita ſunt, quia typus fuerunt uenturi, quibus Baptiſmus et Cœna Dominica ſubrogata ſunt, ut quæ Chriſtum exhibitum oſtendunt.

Tertia differentia ſumitur à numero, ſignificatione & uirtute. Sic enim inquit Auguſtinus de Sacramentis loquens: Noſtra numero pauciora, ſignificatione auguſtiora, uirtute præſtantiora. Nec hoc pugnat cum dicto Pauli 1. Cor. 10. dicentis, omnes eandem ſpiritualem eſcam comediſſe. Nam Paulus de ſpirituali uirtute & fructu loquitur, qui planè ſimilis eſt in utriuſq; Teſtamenti Sacramentis. Vt enim idem eſt Chriſtus utriuſq; Teſtamenti, Ita idem Spiritus Chriſti, qui in illis & in nobis eſt efficax.

CAPVT VII.

BAPTISMVS.

GRÆCA uox βάπτω, tingo & lauo ſignificat. Hinc deducitur aliud uerbum βαπτίζω, quod ſignificat immergo, intingo, abluo. Hinc uerbale nomen βαπτισμὸς, Item βάπτισμα, hoc eſt, immerſio, ablutio, intinctio, lotio: quo nomine ſæpè uſi ſunt Euangeliſtæ. atq; hæc eſt nominis ratio.

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Rei definitio hæc ſit: BAPTISMVS eſt Sacramentum noui Teſtamenti, inſtitutum diuinitus per miniſterium Ioannis, conſtans ablutione hominis per aquam, cum uerborum pronunciatione, iuxta inſtitutionem Chriſti, non ſolũ ad obſignandam ablutionem hominis à peccato per ſanguinem Chriſti, Verùm etiam ad figurandam regenerationem, quæ mortificatione carnis, & uiuificatione Spiritus perficitur. Aut ſi mauis breuius, in hunc modum: Baptiſmus eſt Sacramentum ablutionis peccatorum per mortem Chriſti, & nouæ regenerationis.

Porrò duplicis Baptiſmi meminit Scriptura, nimirum Aquæ & Spiritus. Illo recipimur in externum Eccleſiæ cœtum, hoc in internum ſeu ſpiritualem Eccleſiam & conſortium Chriſti, nec tamen alter ab altero ſeparandus eſt. Externus enim interni teſtimonium eſt, hoc eſt, Aquæ baptiſmus pignus eſt ſpiritualis baptiſmi, & internæ ablutionis. Cæterùm, ut omnia clarius conſpiciantur, quatuor illa, quorum ſuperius memini, in hoc Sacramento quæramus, & quid fructus ex ſingulis fides percipiat, uideamus.

Primùm itaq; de inſtitutione huius Sacramenti uidendum eſt. Tametſi autem Iohannes miniſterium Baptiſmi incoauit, tamen ex Euangelica hiſtoria conſtat, Iohannem uerbo Dei uocatum ad baptizandum, et prædicandum pœnitentiam. Deinde Chriſtus ſuos diſcipulos ad docendum & baptizan-

ptizandum poſt ſuam reſurrectionem miſit hoc mandato: Ite in mundum uniuerſum, prædicate Euangelium omni creaturæ, Baptizate eos in nomine Patris, & Filij, & Spiritus ſancti. Qui crediderit & baptizatus fuerit, ſaluus erit. Qui uerò non crediderit, condemnabitur. Habes mandatum, habes inſtitutionem.

In hac inſtitutione multa concurrunt meditanda. Primùm, inſtitutoris maieſtas. Secundò, unde uis & efficacia Baptiſmi. Tertiò, uniuerſale mandatum. Quartò, qualis inauguratio ſit Baptiſmus.

Primùm Maieſtas inſtitutoris Chriſti, meritò nos in admirationem & reuerentiam excitare debet. Magnum enim eſſe neceſſe eſt, quod prius de cœlo uerbo ſuo præcepit, poſtea exemplo confirmauit, deinde ipſe baptiſmum recepit, figuram imminentis ſuæ mortis, ſepulturæ, reſurrectionis, communionis corporis ſui nobiſcum. Poſtremò reſuſcitatus diſcipulis iniunxit baptizandi munus, ac eundem baptiſmum ſuæ Eccleſiæ commendadauit, ut interim ſileam plurimos huius ſacroſancti lauacri typos fuiſſe, ut diluuium, mare rubrum, Iordanis tranſitus, lotionem Naaman Syri leproſi in Iordane, piſcinam probaticam &c.

Ex his omnibus hunc fructum fides colligere debet, quòd hæc actio uerè exhibeat quod figurat. Vult enim CHRISTVS hoc ſignum non inane ſymbolũ eſſe, ſed quod ſimul offerat reconciliatio-

nem

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

nem baptizato, ſiue infans fuerit ab Eccleſia oblatus, ſiue adultus fidem in promißionis uerbum profeſſus. Quantum enim ad adultos & rationis compotes attinet, fidei baptiſmi profeßio requiritur, ſine qua nec ſymbolum externum nec uerbum efficax eſt.

Secundò, Vis & efficacia baptiſmi non dependent à miniſtro baptiſante, ſed à Chriſto purgante, & abluente nos per lauacrum in uerbo uitæ, ad Epheſ.5. Nullum igitur diſcrimen baptiſmi externi facit perſonarum diuerſitas. Nam miniſtri tantùm externam ceremoniam adhibent ex mandato Chriſti. Chriſtus ipſe, iuxta promißiones, uerè ijs, qui baptizantur, adeſt, & efficaciter abluit animæ maculas, quantum quidem ad reatum coram Deo attinet. Hinc fides noſtra diſcat non intueri baptizantis miniſtri dignitatem, ſed inſtitutionem Chriſti, quia ipſe, & non alius, purgat.

Tertiò, Vniuerſale mandatum eſt, ut baptizentur omnes gentes, unde fides fructum geminum colligat. Primùm, quòd infantes citra ſacrilegium excludi non poßint à baptiſmo. Deinde, quòd Dominus uerè uelit ſalutem omnium hominū. Quorſum enim attineret pignus gratiæ offerre, niſi cum pignore rem promiſſam exhibere uellet. Externus igitur baptiſmus ſi inefficax manet, id non Chriſti, ſed hominum culpa fieri neceſſe eſt.

Quartò, Inauguratio noſtri per baptiſmum eſt ſignificata his uerbis: Baptizantes eos in nomine

Patris,

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Patris, & Filij, & Spiritus ſancti. Hæc uerba Primùm teſtantur, baptizatos à Patre cœleſti recipi in gratiam: Deinde Filij beneficia ipſis donari & applicari: Tum Spiritum ſanctum promitti, imò infundi, qui ipſos reget & ſanctificabit. Vnde fides noſtra confirmari debet in hunc unum Deum, qui eſt Pater, Filius & Spiritus ſanctus: in cuius nomine ideò inauguramur, ut illum uera pœnitentia, fide, inuocatione colamus, abnegatis omni iniuſticia & iniquitate.

Deinde uerbum promiſsionis additum Baptiſmo eſt hoc: Quiſquis crediderit & baptizatus fuerit, ſaluus erit. Quemadmodum autem omnis promiſsio Dei, ita hæc fide accipienda eſt, & firmiter ſtatuendum, quòd Deus uerè præſtet, quod baptiſmus obſignat. Nec tamen hoc promiſsionis uerbum arcet infantes à Baptiſmo, qui ſub generali mandato continentur. Nam fidei profeſsionem in adultis requirit, quales fuerunt præcipuè, qui ſub initium Eccleſiæ naſcentis, poſt Chriſtũ paſſum & glorificatum, baptizabantur. Vt enim Circumciſio non ſolùm fuit adultis ſignum gratiæ cœleſtis, uerùm etiam infantibus: ita baptiſmus utriſq; ſalutaris eſt. Nam ut efficax fuit Spiritus ſanctus in utero Elizabeth, matris Iohannis Baptiſtæ, ad infundendum infanti, in mundum nondum edito, gratiam: Sic idem Spiritus ſanctus ex bonitate mera, peculiari ratione regenerat infantes ab Eccleſia ſibi oblatos, cùm ipſe Dominus iuſſerit

ſerit ad ſe infantes adduci, et illorum eſſe regnum cœlorum pronunciauerit. Huc & illa Abrahamo facta promiſsio accedit: Ero Deus tuus, & ſeminis tui.

Verùm inter Chriſtianorũ & gentilium pueros hoc eſt diſcrimen, Tametſi utroſq; oblatos ab Eccleſia in gratiam Dei, iuxta promiſsionis uerbum recipi, non eſt dubitandum: tamen ſi ſine baptiſmo diſceſſerint utriq;, infidelium quidem pueri Dei iudicio relinquendi ſunt, fidelium uerò infantes promiſsionis huius, Ero Deus tuus, & ſeminis tui, uerè participes ſunt. Nam in illa promiſsione etiam Chriſtianorum infantes includi non dubito. Et ut pueris Iudæorum nihil nocuit, qui obierunt ante octauum diem ſine Circumciſione: ad eundem modum nec Chriſtianorum infantibus obſuturum piè credendum eſt, ſi ſubita morte præuenti, baptiſmatis lauacro non abluantur.

At dices, renaſcentiam eſſe neceſſariam ad ſalutem, iuxta illud Iohan. 3. Niſi quis renatus fuerit ex aqua & ſpiritu, non introibit in regnum cœlorum. Reſpondeo: Renaſcentia eſt res ſpiritualis, quæ peragitur aliâs uirtualiter tantùm, ſine externo ſymbolo, ut Ebræorũ pueri præuenti morte ante octauum diem, uerè participes erant benedictionis promiſſæ: Ero Deus tuus, & ſeminis tui in æternum: Ac ita uirtualiter regenerati ſunt ſine externo ſigno. Ad eundem modum Chriſtianorum infan-

infantes, qui morte præuenti diſcedunt, conſortes ſunt promiſsionis eiuſdem. Aliâs uirtualiter & actualiter (ut loquitur Bernardus) ſimul, nempe, cùm externum ſymbolum accedit. Quare Auguſtini ſententiam hîc complector, qui dicit: Sed tum impletur inuiſibiliter, cùm myſterium baptiſmi non contemtus religionis, ſed articulus neceſsitatis excludit. Et Bernardus: Voluntas pro facto imputatur, ubi factum excludit neceſsitas.

Signum externum eſt aqua, Immerſio ſeu ablutio hominis, atq; adeò tota illa uiſibilis actio cum pronunciatione uerborum. Hæc actio cùm repræſentet ipſius ſanctæ trinitatis arcanam actionem circa hominem, qui baptizatur, meritò ſumma cum reuerentia et religione celebrari deberet, ſine nugis iſtis, quas addiderunt Papiſtæ: ut ſunt, Ceroma ſacrum, ſaliua, ſal, exorciſmus aquæ, adiuratio Satanæ &c. quæ omnia maculant quodammodo hanc diuinam actionem, quæ fidem, pietatem, & inuocationem Dei, obedientiam inſtitutionis Chriſti requirit.

Porrò in hoc ſacro Baptiſmo triplex eſt ſignum. I. Teſtimonium gratiæ exhibitæ & applicatæ. II. Teſſera & nota profeſsionis. III. Symbolum quadam comparatione nos docens de uirtute Chriſti & noſtro officio.

Virtus Chriſti ita docetur Baptiſmo: quòd quemadmodum aqua abluitur corpus externum:

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

ita ſanguine Chriſti ſpiritualiter, ſed uerè abluitur conſcientia baptizati à mortuis operibus. Hæc ueritas cum externo ſigno coniuncta eſt. Chriſtus itaq; hominem, qui baptizatur, recipit in Eccleſiam, abluit à peccato, Spiritus ſancti gratia regenerat, ut iam ſit noua creatura, ciuiſq; regni Chriſti, Deo ſeruiens, cui iam fidem dederat, & in cuius gratiam & tutelam receptus eſt.

Vnde Petrus definit baptiſmum non eſſe depoſitionem ſordium carnis, ſed ſtipulationem bonæ conſcientiæ cum Deo per reſurrectionem Chriſti. Ex quo diſcrimen colligitur, inter fideles habentes ſignum, ac infideles, qui de externo ſigno gloriantur, uacui ueritatis propter ſuam incredulitatem. Nam ut Paulus Roman. 2. negat Circumciſionem literæ ualere ſine circumciſione Spiritus: ita Petrus ſtatuit de baptiſmo, non ſufficere nudam & externam carnis ablutionem, niſi accedat bonæ conſcientiæ ſtipulatio, quæ eſt mutui fœderis conſenſus.

Vt enim Deus uerbo & Sacramento baptizato promittit gratiam: Ita conſcientia baptizati promiſſam & oblatam gratiam fide, qua ſtatuit Ieſum Chriſtum uerè pro ſe mortuum & reſuſcitatum eſſe, accipiet: alioqui pedibus gratiam conculcare uidetur. Si igitur ueritas ſigno non reſpondeat, culpa eſt gratiam Dei abijcientis.

Cæterùm, quomodo noſtrum officium nos doceat Baptiſmus, eleganter à Paulo explicatur Roman. 6.

man.6.his uerbis: An ignoratis, quòd quicunq; baptizati ſumus in Chriſto Ieſu, in mortem eius baptizati ſumus? Conſepulti igitur ſumus cum ipſo per baptiſmum in mortem, ut quemadmodum excitatus eſt Chriſtus ex mortuis, ſic & nos in nouitate uitæ ambulemus.

Vnde relinquitur, figurari hac externa actione, nos peccato cõtaminatos ueniſſe ad baptiſmum, ſed per baptiſmum in ſanguine Chriſti ablui, Chriſtum induere, ac reddi participes mortis, ſepulturæ ac reſurrectionis ipſius. Vt enim mortis communicatio figuratur per immerſionem in aquam, & ſepulturæ per moram ſub aqua, Ita reſurrectionis communicatio per extractionem ex aqua repræſentatur. Breuiter, ſpiritualem renaſcentiam figurat baptiſmus, quæ conſtat mortificatione & uiuificatione. Nam ut corpus eius, qui baptizatur, immergitur in aquam, ita morti addicitur uetus homo, ut crucifigatur cum ſuis concupiſcentijs, quod fit contritione & abnegatione ſui. Et ut ex aqua homo baptizatus eleuatur & eximitur, Ita nouus homo uiuificabitur, id quod uera fide fit, & obedientia noua declaratur.

Ex his obſcurum eſſe haud poteſt, quæ ſit uera & pia meditatio huius ſanctiſsimi lauacri, quod nos per totam uitam conſolabitur.

Primùm enim ſtatuere oportet, hunc baptiſmum Sacramentum eſſe noſtræ cum Deo reconciliationis.

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Deinde Baptiſmo admonebimur, quòd hæc reconciliatio ſit facta per ſanguinem, mortem et ſepulturam ac reſurrectionem Chriſti.

Tertiò admonebimur mortificationis carnis, et uiuificationis ſpiritus, adeóq; perpetuæ in hoc mundo pœnitentiæ, & futuræ cum Chriſto, quem induimus per baptiſmum glorificationis.

Quartò admonebit, quòd regenerationis beneficium ſit donum totius Trinitatis, in cuius nomine baptizamur, ut ipſi adhæreamus, ipſum inuocemus ac colamus per totam uitam.

Hæc ſi uerè meditati fuerimus, iuxtáq; ea uitam inſtituerimus, legem ſeruamus baptiſmi. Sin minus, noſter externus baptiſmus in ſordes nobis uertitur, idq; propria noſtra culpa, qui noſtra fœditate ſacroſanctum Baptiſma commaculamus.

Addam huc nonnihil de modo baptiſmi. Video enim quoſdam non parum offendi, cùm alij totos infantes in aquam immergunt, alij ſpargũt aquam in capita infantum. Hi mihi uidentur offendi re ualdè exigua.

Teneatur itaq; hæc regula:

Baptizare omnes iuſsit Dominus, ſed modum baptizandi liberum reliquit. Chriſtus mandauit baptizare, id eſt, tingere, mundare, madefacere, quod baptiſmi nomen ſonat, nihil adijciens de tingendi, mundandi ſeu madefaciendi modo, neq; explicans, corpus'ne totum, an ipſius partem aliquam, ablui uellet.

Deinde,

Deinde, ut ſanguine fœderis totus populus aſperſus fuiſſe dicitur, quia in omnes aſpergi conſueuerat, ita totus madefactus, mundatus intelligitur, cùm membrum aliquod tantùm madefactum, tinctũ ſiue mundatum eſt. Illa legalis aſperſio fuit figura ſanguinis Chriſti (quo aſperguntur conſcientiæ) & Baptiſmi noſtri.

Deinde, cùm uis emendandi animos non proficiſcitur ex aqua, perinde eſt, ſiue totum corpus, ſiue pars aliqua, ut caput abluatur. Satis igitur fuerit, ſi obſeruetur ſpiritualis baptiſmi ſignificatio.

Quòd autem baptizare non ſignificat totum hominem immergere in aquam, ex capite ſeptimo Marci, & undecimo Lucæ facilè colligitur, illic reuerſi à foro non comedunt, niſi prius baptizati. Hîc miratur Phariſæus, quòd Chriſtus non baptizatus accumbat menſæ.

CAPVT VIII.

COENA DOMINI.

COENA Domini eſt Sacramentum noſtræ per uictimam Chriſti redemtionis, ab ipſo Chriſto inſtitutum, in quo cum pane & uino uerè & realiter exhibetur et recipitur corpus & ſanguis Domini: ut ſit confirmatio noui Teſtamenti, hoc eſt, fœderis gratiæ et remiſsionis peccatorum: ut ſit recordatio immolationis corporis et ſanguinis Chri-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

nis Chriſti in cruce pro nobis. Hæc definitio ex ipſis Cœnæ uerbis deſumta eſt, quare labefactari non poteſt. Et quanquam ex hac breui definitione intelligi poteſt, quid ſit de hoc Sacramento piè ſtatuẽdum: tamen breuiter iſta quatuor attingam, quæ ſuprà in omni ſacramento conſideranda admonui.

De inſtitutore eadem hîc perpende, quæ ſuprà de Baptiſmi inſtitutore enumeraui. In inſtitutione ſunt hæ potißimùm circumſtantiæ: Tempus, locus, perſonæ, mandatum, res, executio mandati, finis. Quæ omnia ex contextu ſunt aperta. Matt. 26. Marc. 14. Luc. 22. 1. Cor. 11. In hac ipſa inſtitutione uerbum ipſum promißionis clarè expreſſum eſt. Promittit corpus & ſanguinem, mandat diſcipulis, ut edant porrectum corpus, & ſanguinem porrectum bibant. Iubet annunciari mortem ſuam, quoties hæc Cœna celebratur.

Externum Symbolum eſt panis uerus, & uinum uerum, non mutatis ſubſtantijs naturarum, ſed ueraciter manentibus, iuxta uerba Pauli: Panem quem frangimus. Et Gelaſius ait: Certè Sacramenta quæ ſumimus, corporis et ſanguinis Domini, diuina res eſt, propter quod & per eadem diuinæ efficimur participes naturæ, & tamen eſſe non deſinit ſubſtantia uel natura panis & uini.

Veritas cum ſigno externo coniuncta eſt, quæ eſt gratia remißionis peccatorum, & obſignatio noui fœderis per ipſum uerum corpus & ſanguinem

nem Domini. Vt enim cum uiſibili columba in baptiſmo Domini, & flatu Chriſti dicentis, Accipite Spiritum ſanctum, & cum linguis flammeis in die Pentecoſtes, uerè aderat Spiritus ſanctus: Ita firmiter credendum eſt, quòd uerè & eſſentialiter & realiter adſit Chriſtus in Cœna totus. Neque enim dicendus eſt, adeſſe fictè aut ſimulatè aut tropicè, ſed uerè ac propriè, id quod uerba Domini conuincunt: Quod datur pro uobis, Qui effunditur pro uobis. quæ uerba omnem ambiguitatem tollunt. Quare nullus tropus eſt in uerbis ſingulis, nec in Pane nec in Vino, nec in Corpore aut Sanguine, nec in uerbo Eſt, quo uerbo ſignificatur nexus prædicati cum ſubiecto ſimpliciter, ut propria natura utriuſq; Symboli & rei, maneat ac exhibeatur communicantibus.

Verùm ſi de prædicãdi modo quæris, ſcito non eſſe Philoſophicum, ſed ſacramentalem & diuinũ, quales ſunt iſti: Columba erat Spiritus ſanctus: Flatus Chriſti dicentis, accipite, eſt Spiritus ſanctus, linguæ diſſectæ ſunt ſpiritus ſanctus. In his prædicationibus naturarum ueritas manet, præſertim in duabus poſterioribus, & ſub appellationibus rerum uiſibilium & ſenſibilium res inuiſibilis intelligenda manifeſtatur, quæ certò adeſt, & ueraciter cum rebus ſenſibilibus. Proinde ſacramentalis prædicatio eſt, cùm ſubiecti natura manet, quæ uocabulo ſignificatur, & per illud prædicati ueritas, quæ eſt inuiſibilis, præſens cum ſubiuncta re

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

adeſſe creditur. Si quis igitur Synecdochen dicat, non errat. Nec hoc pugnat cum eo, quod ſuprà dixi, nullum tropum eſſe in uerbis ſingulis, propriè enim et Panis & Vinum, & Corpus & Sanguis, et uerbū Eſt accipiuntur: ſed quia non oculis apparet corpus & ſanguis, quæ uerè adſunt, adeſſe per externa ſigna intelligūtur. Cùm enim panis eſt corpus, uinum eſt ſanguis, ſub appellationibus panis & uini intelliguntur res inuiſibiles corpus & ſanguis Domini, quæ certò & ueraciter adſunt, & cum pane & uino manu miniſtri porriguntur dignis & indignis. Hæc ſobriè de modo prædicandi ſacramentali dicta ſufficiant.

Analogia panis ad corpus Chriſti, & uini ad ſanguinem Chriſti hæc eſt: Quemadmodum panis uim habet ad nutrienda corpora, ut præſens uita conſeruari poßit: Ita corpus Domini uim habet ad ſpiritualiter nutriendas animas noſtras. Et ut uinum reficit uires, & exhilarat corda hominum: Ita Domini ſanguis reficit & exhilarat animas noſtras. Ac propterea duo coniunguntur Symbola, nimirum panis & uinum: ut ſciamus Chriſtum non ſolùm cibum nobis eſſe, uerumetiam potum, ne alibi quàm in eo ſolo ullam ſpiritualis uitæ partem quæramus. Paulus 1. Cor. 10. Calix cui benedicimus, non'ne communicatio ſanguinis Domini eſt? Panis quem frangimus, non'ne communicatio corporis Domini eſt? Vnum panis, unum corpus ſumus nos, qui de pane uno participamus. His uerbis

bis ſignificat Paulus, & nos Chriſto coniungi ac incorporari per hoc Sacramentum, & inter nos effici unum corpus, cuius caput eſt Chriſtus, ſeu ut inquit Athanaſius: Quemadmodum corpus illud unitum eſt, ita nos per panem hunc ei copulamur.

Cæterùm clarioris explicationis gratia, nonnulla adijciam de uarijs appellationibus huius Cœnæ, de rerum in ea coniunctione, & de ſalutari eiuſdem meditatione.

In COENÆ doctrina utitur Eccleſia uarijs appellationibus, ut eius cognitio ſit familiarior, et uſus illuſtrior.

Panis et uinum ELEMENTA dicuntur, propterea quòd ſint res corporeæ et ſenſibiles, incurrentes in ſenſus, ſeu quia ſunt ueluti materia Sacramenti, cuius forma eſt quod uerbo adijcitur. Conſtat enim quodlibet ſacramentum materia & forma, hoc eſt quod dicit Auguſtinus: Accedit uerbum ad elementum, & fit ſacramentum.

Sacramentum autem dicitur hæc Cœna, quòd ſub rebus terrenis & ſenſibilibus, cœleſtis res & inuiſibilis fidei oculis proponitur.

SIGNI appellatio relationem ad ſignandam rem, non quidem abſentem, ſed uerè præſentem indicat.

SYMBOLUM quoq; dicitur, propter ſpiritualem fructum, qui ex eo percipitur, hoc eſt, propter comparationem rerũ terrenarum ad res cœ-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

leſtes. Vt enim panis & uinum externum hominem refocillant & exhilarant in hoc mundo: ita corpus & ſanguis Domini alunt, refocillant, & exhilarant internum hominem in regno Chriſti, ad uitam æternam. Hinc Auguſtinus: Niſi ſacramenta haberent comparationem earum rerum, quarum ſunt ſacramenta, ſacramenta non eſſent.

AGAPE quoq; nomen Græcis fuit uſitatum, propterea quòd requirat mutuam inter communicantes dilectionem, qua eiuſdem corporis myſtici membra, mutua præſtando officia ſe inuicem foueant.

SYNAXIS appellatur, Primùm, quia conſociationem animorum communicantium requirit: Deinde, quia eſt publica multorum in una congregatorum cœna, non unius ſacrificuli tantùm: Tertiò, quia nunquam conuocabatur olim Eccleſia ſine communione corporis & ſanguinis Domini.

EVCHARISTIA dicitur, propter gratiarum actionem, ſine qua hoc ſacramentum cœnæ celebrari nequit.

OBLATIO appellatur, tùm propter donationes, quæ fiebant in uſus pauperum et miniſtrorum, tùm quia Cœna offerebatur communicantibus à miniſtris Eccleſiæ.

HOSTIA quoq; dicitur, propter preces, quæ offerebātur Deo: et quia memoria eſt hoſtiæ Chriſti, ſemel peractæ pro nobis in cruce, unde & memoria mortis Domini dicitur ab Euangeliſtis.

Eandem

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Eandem ob cauſam Sacrificium quoq; diceba=
tur. Sed Papiſtæ corruptores Cœnæ, aliam ratio=
nem commenti ſunt, nimirum quòd ideò ſacrifici=
um dicitur hæc ſacra Cœna, quòd in Miſſa offe=
ratur à ſacrificulo filius Dei in hoſtiam & ſacri=
ficium propiciatorium pro uiuis & mortuis. Sed
hanc erroneam opinionem confutat Epiſtola ad
Ebræos. Porrò ex iſto Papiſtico errore de ſacrifi=
cio, ortus eſt & alius error, de eleuatione & uen=
tilatione panis & uini in Cœna. Poſtquam enim
in ueteri Teſtamento ſacrificia quædam fuiſſe, quæ
eleuabantur ſurſum, & uentilabantur ſeu moue=
bantur certo geſtu, antequam igni cremarentur,
animaduerterunt, cacozelia Aaronica theruma
& thenupha, hoc eſt, eleuationem ac uentilatio=
nem panis & uini in Miſſatico ſuo ſacrificio inſti=
tuerunt, ut uel iſto pacto ſacrificium eſſe oſtende=
rent. Verùm cùm iam rectius eſt edocta Eccleſia
Chriſti, nouit Cœnam Sacramentum eſſe, & non
ſacrificium, propriè loquendo, debet iſtam Aaro=
nicam eleuationem & uentilationem ſiue mouen=
dam abolere, ac ſacra Chriſti Cœna uti, ſine pere=
grinis ceremonijs, quæ Aaronicam cacozeliam, et
Papiſticam impietatem redolent.

Græci totam actionem ΛΕΙΤΟΥΡΓΕΊΑΝ
uocant, idq; propter adminiſtrationem Cœnæ. Si
quæ ſunt aliæ uoces, quibus appellata eſt hæc Cœ=
na, facilè uel ex parte aliqua cœnæ, uel ex actione,
uel fine & uſu dijudicari poſſunt. Originem uo=

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

cabuli MISSÆ ipſi Papiſtæ ignorabant multis ſeculis. Polydorus Virgilius ad Ebraicam originem Miſſam reuocat, nam miſſa Ebræis oblationem ſignificat. Verùm ſanior eſt eorum opinio, qui ab euentu hoc nomen cœpiſſe cœnam dicunt, nimirum quòd miſſa, hoc eſt, remiſsio peccatorum annunciaretur in cœna, unde claudunt cœnam his uerbis conſolationis: Ite miſſa eſt, hoc eſt, remiſsio eſt. Hæc ratio nominis nihil habet incommodi, imò de uero uſu Cœnæ communicantes commonefacit.

Porrò tria ſunt ueluti paria rerum diuerſiſsimarum cœna Domini. 1. Externum uerbum & internum uerbum. Cùm enim uerbum externum ſonat in auribus, æternus λόγος mentis aures ferit, ut quod in auribus ſonat extrinſecus, corde percipiatur. 2. Homo externus & homo internus. 3. Viſibilis panis & uiſibile uinum, quibus ueraciter adſunt corpus inuiſibile & inuiſibilis ſanguis. In his tribus obſeruanda eſt diſpenſatio diuina. Verbum externum & elementum deſtinantur externo homini. Verbum internum & corpus ſanguiſq; ad hominem internum pertinent. Vt igitur homo externus capit auribus corporis uocale uerbum, & ſumit uiſibile elementum ore corporis, ita homo internus internum uerbum & corpus ſanguinemq; Domini percipit. Et quemadmodum corpus externum hominis pane & uino paſcitur: Ita internus homo uero corpore &

uero

uero ſanguine Chriſti (quæ ineffabili modo uerè ſacra in Cœna adſunt) paſcitur ad uitam æternam.

Porrò uera meditatio in his conſiſtit membris:

Primùm cùm accedis ad ſacram hanc Cœnam, certò ſtatuens iuxta promiſsionem Chriſti adeſſe uerum corpus & uerum ſanguinem Domini, de peccato tuo, propter quod mortuus eſt Chriſtus, cogita.

2. Cogita de uictima corporis & ſanguinis Chriſti peracta ad redimendum te à iure peccati.

3. Hæc uictima admonere te debet, de magnitudine iræ Dei aduerſus peccatum, de inenarrabili miſericordia Dei recipientis te in gratiam, de amore filij Dei intercedentis pro te, & deriuantis in ſe iram Dei.

4. Pœnitentia quidem accendetur cogitatione peccati & magnitudinis iræ Dei in peccatores, fides uerò cogitatione miſericordiæ & amoris filij Dei & uictimæ peractæ.

5. Hæc fides confirmabitur ſacramento tantæ rei, dum eleuata mente, fide conſideras in hac ſacra cœna, agnum Dei. Eſt enim hæc cœna quædam contemplatio, et ueluti ſpeculum, in quo Chriſtum crucifixum & reſuſcitatum contemplaris. Hinc, qualem probationem requirit Paulus, facilè intelligitur, nimirum ut unuſquiſq; ſe probet, utrum pœnitentia & fides uerè ſentiantur.

6. Hanc fidem confirmatam ſacramento, ſequi debet

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

debet, gratiarum actio, mutua dilectio, adeóq; nouitas uitæ, ne quid facias quod indignum ſit corpore Chriſti, cui incorporatus es (modo uerè credis) per hanc ſacratiſsimam Cœnam.

CAPVT IX.

TESTAMENTVM.

TESTAMENTVM uſu ſcripturæ eſt fœdus ſeu pactum inter Deũ & homines, in quo ut Deus homini aliquid promittit, ita homo in Deum promittentem fiducia promiſsionis recumbit, fidemq́; ſuam teſtimonio fœderis alit confirmatq́;. Hæc definitio generalis collecta eſt ex capite Geneſ. 17. Exod. 24. Ioſuæ 24. Ieremiæ 31. Ebræ. 8. Teſtamentum ſanè, ſi quis rationem nominis quærit, dictum, quia uoluntatis Dei teſtimonium quoddam exiſtit.

Porrò in omni teſtamento inter Deum & homines tria concurrunt, Promiſsionis uerbum, fides promiſsionis, ac eiuſdem externa teſtificatio & teſtimonium: unde fit, ut Synecdoche Ebræis uſitatiſsima, ſingula horum trium Teſtamenti nomen accipiant. Galat. 3. Pro promiſsione. Pſal. 10. pro fide & obedientia hominis erga Deum. Geneſ. 17. Acto. 8. pro promiſsionis externo teſtimonio Teſtamenti uox uſurpatur. Huius uarietatis obſeruatio diſcrimen ueteris & noui Teſtamenti illuſtrius & facilius reddet.

Vt igitur ſimplicius habeatur diſcrimen ueteris &

ris &

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

ris & noui Teſtamenti, promißionum uarietas eſt ſpectanda, quarum quædam ad reconciliationem cum Deo, quædam ad terrena commoda referuntur. Omnes promißiones de reconciliatione, ubicunq; leguntur, ad nouum Teſtamentum, quo Deus reconciliationem & nouam uitam promittit, pertinent. Contrà legales promißiones, quibus Patribus ſe obſtrinxit, imò totus mundus legi naturæ obſtrictus eſt, præterea quoq; promißiones terræ Palæſtinæ, cum ſignis & ſacramentis, uetus Teſtamentum dicuntur. Promißiones itaq; has ſi conſideras, illuſtre erit diſcrimen ueteris & noui Teſtamenti. Vt uetus ſit Teſtamentum, quod promißiones legales & terrenas, Nouum autem, quod Euangelicas & cœleſtes habet. Pro differentia promißionum uariat & fides.

Cæterùm ſi ſigna reſpicis, hoc diſcrimen ex Epiſtola ad Ebræos colligitur: quòd ea ſigna, quæ uenturum Chriſtum ſignificabant, ueteris, quæ uerò exhibitum, noui ſint fœderis ſeu Teſtamenti. Vnde Chriſtus: Hic Calix eſt nouum Teſtamentum in meo ſanguine. Porrò ſi omnia, hoc eſt, promißionem, fidem & ſigna, complecti ſimul uelis, definitionibus, ad hunc modum diſcernere inter uetus & nouum Teſtamentum licebit.

Vetus Teſtamentum eſt pactum, ſancitum ſanguine animalium, quo obligatus fuit uetus populus ad Legem & totam Politiam Moſaicam, ut in ea politia conſeruaretur & propagaretur pro-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

mißio de uenturo Semine. Teſtamentum quidem dictum, ut autor eſt ſcriptor ad Ebræos, eò quòd fœdus erat ſanguine animalium & uictimis confirmatum: Vetus uerò, propterea quod antiquandum & abolendum erat, ac potißimùm ad ueteris populi pædagogiam pertinebat, uſq; ad aduentum Chriſti. unde Ambroſius, teſtamentum dicitur, quoniam ſanguine dedicatum eſt. Vetus in typo, nouum in ueritate.

Nouum teſtamentum eſt fœdus, ſancitum ſanguine Chriſti de remißione peccatorum et reconciliatione promiſſa omnibus gentibus & populis credentibus in Chriſtum crucifixum. Hoc Teſtamentum quidem dicitur eò, quòd ſanguine et morte filij Dei ſancitum & confirmatum eſt: Nouum uerò, cùm quia ueteri ſucceßit, tùm quia ad nouũ hominem et regeneratum pertinet, eſtq; nouæ cuiuſdam iuſticiæ et uitæ æternæ teſtimonium. Hæc duo Teſtamēta, tametſi ab uno Deo profecta ſunt, & in eundem ſcopum, nempe CHRISTVM tendunt, tamen quinq; differentijs differunt, quas his uerſiculis complexus ſum:

Tempore, ſubiecto, reſpectu, fine, figura,
Tu uetus atq; nouum fœdera bina ſeca.

Tempore quidem differunt, quia uetus tempore antecedit inſtaurationem naturæ incoatam. Eſt autem triplex tempus noui Teſtamenti, nimirum promißionis, exhibitionis & completionis. Pro-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

miſſio facta eſt primis parentibus, qua omnes Patriarchæ & electi, inde uſq; ab initio ſe ſuſtentarunt, ac hoc promiſſo fœdere ſalutem conſecuti ſunt, quotquot promiſsioni fœderis crediderunt. Exhibitio facta eſt, dum Chriſtus ſanguinem fudit in ara crucis, quo hoc nouum Teſtamentum confirmauit, quod paulò antea ſacratiſsima cœna commendauerat. Completio erit æternæ uitæ poſſeſsio & fruitio, quam hîc fide expectamus, ſed poſtea reipſa poſsidebimus, abolita morte, & reſuſcitatis corporibus.

DEINDE ſubiecto differunt. Vetus enim propriè ad ueterem hominem, nouum ad nouum hominem pertinet, quemadmodum ſuprà dictum eſt.

Reſpectu quoq; differunt, Vetus carnem, Nouum ſpiritum ipſum reſpicit. Sic pij ueteris Teſtamenti, etſi iuxta carnem ueteri Teſtamento ſubijciebantur, tamen ſecundum ſpiritum noui fœderis erant participes.

Fine quoq; differunt, quia Vetus pœdagogia quædam erat in Chriſtum, nouum gratiæ Chriſti communicatio.

Poſtremò differunt in hoc quoq;, quòd uetus illud ceremoniarum inuolucris erat inuolutum: Nouum ipſam ueritatem ſine umbris continet. Hæc de ueteri & nouo Teſtamento ideò breuius dixi, quia copioſè omnia explicantur in locis Theologicis Philippi.

TE-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

TESTIMONIA DE teſtamento utroq;.

Ieremiæ 31. & Ebræ: 9. Ecce dies uenient, dicit Dominus, et conſummabo ſuper domum Iſraël, & ſuper domum Iuda teſtamentum nouum, non ſecundum teſtamentum, quod feci cum patribus eorum, in die apprehendentis me manum eorum, ut educerē eos de terra Ægypti, quia ipſi nō manſerunt in teſtamento meo, & ego neglexi eos, dicit Dominus. Quoniam hoc teſtamentum, quod diſponam domui Iſraël poſt dies illos, dicit Dominus, dans leges meas in mentem eorum, in corda eorum inſcribam eas, & ero eis in Deum, & illi erunt mihi in populum. Nequaq̄ docebunt unuſquiſq; ciuem ſuum, & unuſquiſque fratrem ſuum dicens: noſce Dominum. Quia omnes ſcient me, à paruo eorum uſq; ad magnum eorum, quia propicius ero iniquitatibus eorum, peccatorum eorum, & iniquitatum eorum, nequaquam meminero amplius.

Iudith 9. Memento Domine teſtamenti tui, & da uerbum tuum in ore meo.

Pſalm. 48. Neque prophanabo teſtamentum meum, neque quæ procedunt de ore meo, faciam irrita.

Pſal. 24. Vniuerſa uia Domini miſericordia, & ueritas requirentibus teſtamentum eius.

Pſal. 77. Non cuſtodierunt teſtamentum eius, & in præceptis eius noluerunt ambulare.

Danielis 3. Ne diſsipes teſtamentum tuum.

Zacha-

Zachariæ 9. Tu quoq; in ſanguine teſtamenti tui emiſiſti uinctos tuos de lacu.

Act.7. Dedit ei teſtamentum circumciſionis.

CAPUT X.

DE ORDINE ECCLESIASTICO.

QVoniam Spiritus ſanctus in omnibus rebus ordinem requirit & amat, certaq; ratione omnia facit, non eſt exiſtimandum, quòd regnum Chriſti omnium pulcerrimum, citra ordinem adminiſtrari uelit. Quare uidendum, qualis ſit legitimus ordo Eccleſiæ, & in quibus rebus conſiſtat.

Primùm igitur in Eccleſia, ſeu in regno Chriſti, præſidet unus Monarcha IESVS CHRISTVS, qui à Deo Patre acceptum regnum ſuo ſpiritu uerboq; gubernat. Hic Monarcha eſt ἀνυπεύθυνος ſolus, ſuæ enim adminiſtrationis nemini rationem reddere cogitur aut obnoxius eſt. Eſt enim ſupremus, imò ſolus ſui regni gubernator: id quod plurima teſtimonia ſcripturæ conuincunt. Pſalmus 2. Dominus dixit ad me &c. Et Pſal.72. Deus iudicium tuum regi da &c. Zach.9. Luc.1. Iohan.17.

Regnum huius Monarchæ eſt ipſa Eccleſia, id eſt, omnes qui huic Regi dederunt nomina. Hoc regnum pulcerrima ſymmetria cohæret, ut unum corpus conſtituat: Quemadmodum Paulus docet ad Epheſ.2.& 4. Eſt enim Eccleſia cœtus homi-

num, qui in Chriſto rege ſuo renati, & de carne & oßibus eius facti, Domino ipſi capiti ſuo ſic adhærent, & inuicem ita ſunt coniuncti, coaptati, & coagmentati pro cuiuſq; fidei menſura, pro donorum Spiritus ſancti uarietate, pro uocationum coaptatione, ac ueluti connexione, ut unum corpus, quemadmodum dixi, conſtituant: Vt eodem omnes ſpiritu uiuant & agantur: ut ſinguli ſuum proprium munus habeant, et donum, quo commoda et incrementa uniuerſi corporis pro ſe quiſque efficiat & promoueat. nullum.n.membrum in hoc corpore poteſt eſſe ocioſum, aut non aliquid cõmuni corpori conferre, cũ animata ſint omnia, ac uiuant ſpiritu Chriſti. & in hoc ipſum uaria ſecundum datam gratiam dona huius ſpiritus habeant, unde & caritate mutua inter ſe indies magis magisq; coaleſcunt. An non hic pulcerrimus ordo eſt? Quæ harmonia concinnior? quæ aptior diſpoſitio? Vnus enim Monarcha uni regno, adeò iuſta connexione ſociato, donisq; uarijs ornato præſidet. Nec impedit hanc pulcerrimam harmoniam, quòd in particularibus cœtibus huius Eccleſiæ Catholicæ admixti ſunt hypocritæ, multi infirmi, multi nomine tantùm Chriſtiani, ſed reuera rabioſi canes. Nam Catholica Eccleſia non æſtimanda eſt ab ipſis ſordibus, ſed à ſua propria natura & indole.

Præterea cùm hic cœtus uerbo Dei regitur, duo ſunt in eo genera hominum: Nimirum uerbi præco-

præcones, & eorum auditores, qui non ſecùs atq; patres & filij ſe inuicem uenerantur & colunt. uerùm in miniſtris magna eſt diuerſitas. Quanquam enim poteſtas omnium eadem eſt miniſtrorum, quantum ad ſpiritualem iuriſdictionem attinet (de externa enim diſciplina ſuo loco dicendum eſt) tamen diſpares dignitatis ordines & gradus ſunt. Idq; partim iure diuino, partim Eccleſiæ approbatione. Chriſtus ipſe aſcendens in altum, dat dona hominibus, Apoſtolos, Prophetas, Euangeliſtas, Doctores & Paſtores. Hi omnes eiuſdem ſanè poteſtatis ſunt, ſed dignitatis & functionis minimè. Apoſtoli enim, Euangeliſtæ, Prophetæ, Doctores & Paſtores eorundem myſteriorum Dei œconomi erant, eandem doctrinam proponebant, eadem poteſtate ſpirituali uſi ſunt. Attamen Paulus gradu dignitatis & ordine Timotheo & Tito erat ſuperior. Timotheus gradu et ordine excelluit reliquos Epheſinæ urbis Presbyteros. & Titus Cretenſibus præerat. Hæc prælatura in tribus uidetur mihi poſita: In donorum excellentia: Laborum magnitudine: & Vocationis diuerſitate. Sic Paulus Timotheo præferebatur donis, laboribus, uocatione. Idem Paulus Barnabæ fortaßis donis & laboribus æqualis fuit, Sed uocatione ipſo ſuperior erat. Hæc prælatura erat non dominij, ſed miniſterij. Qui maior eſt ueſtrum (inquit Dominus) ſit omnium miniſter.

Eccleſia cui Dominus poteſtatem dedit in ædifica-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

ficationem ordinem miniſteriorum inſtituit pro commodo ſuo, ut omnia ſint ritè ordinata ad inſtaurationem corporis Chriſti. Hinc Eccleſia purior ſecuta tempora Apoſtolorum, alios patriarchas, quorum erat curare, ut Epiſcopi cuiuſq; diœceſios ritè eligerentur, & ordinarentur: ut ſuum munus Epiſcopi ſinguli probè adminiſtrarent: ut cuiq; ſuus clerus & ſua plebs in his, quæ Domini ſunt, piè obſequerentur. Alios chorepiſcopos (coadiutores nimirum Epiſcoporum, quos hodiè præpoſitos appellamus) alios Paſtores & Catechetas.

Hæc fuit purioris Eccleſiæ ordinatio, ſed poſtea paulatim uicia & ſuperſtitiones irrepſerunt, donec prorſus Apoſtolorum & ueteris Eccleſiæ ordinatio interijt. Nam in regno Papæ poſt corruptionem doctrinæ, monſtroſa quædam Eccleſiæ œconomia inuenta eſt, idq; aſtu Satanæ, ut ita paulatim regnum Chriſti inuaderetur & deuaſtaretur. Quanquam autem principium non fuit adeò malum, tamen paulatim res in deterius commutata eſt, donec tyrannide Papæ ferè ſit Chriſti Eccleſia oppreſſa. In hac œconomia primùm, ordinem miniſtrorum faciunt ſacramentum, præter uerbum Dei: Deinde Chriſma κακοζηλία Aaronica adhibent, & raſuras contra conſuetudinem Apoſtolicæ & purioris Eccleſiæ: tùm ordines Eccleſiaſticos ſeptem numerant, ut Primus Ianitorum ſit, 2. Lectorum. 3. Exorciſtarum. 4. Acoluthorum. 5. Subdiaconorum. 6. Diaconorum. Po-

ſtremus

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

ſtremus Presbyterorum, quorum plures gradus fecerunt. Alios enim uocarunt Epiſcopos, alios Archiepiſcopos, Metropolitanos, Parochos, Antiſtites et Præſides. Deinde his gradibus non contenti, fecerunt tres Patriarchas: Romanum, Antiochenum & Alexandrinum. Verùm temporis progreſſu, inter hos quem maximum uoluerunt Papam appellarunt, quem Papam monarcham Eccleſiæ creauit impius Phocas Imperator, qui ſanctiſsimum Mauricium obtruncauit cum uxore & liberis. Ex eo tempore inuaſerunt Romani Pontifices Eccleſiam, & uſurparunt ſibi ius utriuſq; gladij, ut uocant, & ita regnum Antichriſti erectum eſt, quod initium à libidine dominandi ſumſit.

Sed quid hîc Antichriſtus facit? deſtitutus eſt Scripturæ aperto teſtimonio, ideò confugit ad allegoriam. Nam ex eo, quòd Lucæ 22. fiat mentio duorum gladiorum, & Chriſtus dicat, eos ſufficere: inde inferunt adulatores Papæ, utrumq; gladium, nimirum uerbum Dei, ac politicam adminiſtrationem (ut illi quidem interpretantur) penes Papam reſidere. Sed iſtius dicti occaſio uidenda eſt. Chriſtus dixit: Qui non habet gladium, emat. An hîc incitat ſuos ad arma? Nequaquam. Debebant igitur interpretationem iſtius loci quæſiuiſſe, non pugnantem cum Domini mente, aut regni eius conditione. Notum eſt omnibus, qui in ſacris literis uel leuiter uerſati ſunt, Metonymiam fre=

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

quentem eſſe in ſcripturis, qua res per ſignum de-
ſignatur. Cùm igitur Chriſtus dicit: Qui non ha-
bet gladium, emat, certè nolebat ſuos ad arma in-
citare, ſed belli tempus inſtare ſignificabat. Vnde
patet, errare uehementer Papiſtas, qui ex dicto
Chriſti reſpondentis diſcipulis, dicentibus, Ecce
duo gladij hìc, Satis eſt, extruunt Papæ tyranni-
dem. Nec ualet ulla allegoria ad confirmanda dog-
mata, niſi habeat præeuntem Scripturam. Præte-
rea illa allegoria ex diametro pugnat cum regno
Chriſti, quod eſt ſpirituale, cuius arma etiam ſpiri-
tualia eſſe docet Paulus 1. Cor. 10. Huc accedit, ꝗ
Dominus apud Lucam miniſterium uerbi ab offi-
cio Principum ſeparat: huic dominationem relin-
quens, illi prorſus adimens. Reges, inquit, gentium
dominantur ipſis, Vos autem non ſic. Inde enim
ortus erat ſermo, quòd inter ſe Apoſtoli conten-
derent, quis inter eos maior eſſet futurus, ac uelu-
ti rector aliorum in regno Chriſti, Vt eiuſmodi
ambitio tolleretur, monet regnum ſuum ſpiritua-
le eſſe, non in mundana celſitudine poſitum, non
in pompa aut dominatione, ſed omnem miniſtro-
rum ſuorum eminentiam in hoc conſtitutam eſſe,
ut ſeruiant. Cùm ergo hoc loco dicat Dominus,
Apoſtolos & miniſtros Eccleſiæ regibus non fore
ſimiles, nempe ut dominentur, ſummæ impietatis
eſt & impudentiæ, quòd Papa ſibi contra inter-
dictum Chriſti, regiam autoritatem & poteſta-
tem uindicet. Verùm ut tegat uulpem immanis

ille

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

ille ψυχοτύραννος, ouina pelle ſe texit, ac ſeruum ſeruorum Dei ſe appellare cœpit. Sed factum ipſius & tyrannis ſecùs docet.

Porrò ex huius pſychotyranni officina prodierunt Cardinales & infinita Monachorum agmina: quibus horrendis modis Eccleſiam Chriſti iſta beſtia uaſtauit & ferè oppreßit.

Contra huius beſtiæ tyrannidem ſubinde Dominus excitauit pios & doctos uiros, qui tyrannidem Papæ uoce, ſcripto & ſanguine oppugnarunt, & poſtremum in hac ætate beatum Lutherum in Germania excitauit, qui regnum Papæ potenti ſpiritu inuaſit: errores reuelauit: concionibus & ſcriptis confutauit: & Eccleſiam iuxta Apoſtolicam obſeruationem, & purioris Eccleſiæ exemplum reformauit. Nam cùm uideret totum mundum & Papatum conſpiraſſe contra & aduerſus Euangelium, ipſe ſpiritu Dei auctus ſe mundo oppoſuit, & ueritatis uiam alijs monſtrauit. Vnde & noſtra Eccleſia emendata, purum Euangelium Chriſti amplectitur, ordinat miniſtros utiles Eccleſiæ, inſiſtit ueſtigijs Apoſtolorum et primitiuæ Eccleſiæ, Abijcit inutiles ceremonias, quibus refertus fuit totus Papatus: retinet et ordinat pios ritus, quib. Eccleſia exercetur piè et utiliter. Et quanquam primatum Papæ atq; omnem eius tyrannidem & imperandi libidinem execratur, tamen Eccleſia noſtra Danica, non eſt ἀκέφαλος, ſed agnoſcit cum Eccleſia Catholica unũ Chriſtũ,

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

regem & ſacerdotem. Deinde quantum ad diſciplinam externam attinet, agnoſcit magiſtratum ciuilem ius gladij habere, quod exercere debet ſecundum ſuas leges in reos. Agnoſcit etiam Eccleſiaſticam diſciplinam, qua ſuperiores legitimè uocati ad miniſterium, ut Epiſcopi, Paſtores, Doctores in ſcholis, uti poſſunt ad coërcendos contumaces uerbo, ſine ui corporali. Arma enim miniſtrorum uerbi ſpiritualia ſunt, quemadmodum Paulus docet, 2. ad Corinth. 10. Inter hos miniſtros agnoſcit etiam Eccleſia noſtra gradus dignitatis, & ordines pro diuerſitate donorum, laborum magnitudine ac uocationum dignitate. ac iudicat barbaricum eſſe, de Eccleſia hunc ordinem tollere uelle. Iudicat cæteros miniſtros ſuis Epiſcopis oportere obtemperare in omnibus, quæ ad ædificationem Eccleſiæ faciunt, iuxta uerbum Dei, ac utilem Eccleſiæ œconomiam. Iudicat Epiſcopos ius habere in cæteros miniſtros Eccleſiæ, non deſpoticum, ſed patrium. Et quanquã fatetur noſtra Eccleſia, æqualem miniſtrorum uerbi poteſtatem eſſe, quantum ad Iurisdictionem ſpiritualem attinet, de qua re poſtea dicemus: tamen quia diſciplina Chriſtiana retineri non poteſt, niſi corrigantur uicia, & officia ſingulis debita commendentur, iudicat rectè facere Epiſcopos, qui hortationibus & obiurgationibus non ſolùm laicos (ut uocant) uerumetiam presbyteros in officio retinent. Hoc confirmatur non ſolùm officij exequendi neceſſitate

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

tate, uerumetiam Pauli teſtimonio, qui ſuum Timotheum hortatur, ne presbyteros aſperè obiurget, ſed tanquam pater hortetur. Ex hoc Pauli teſtimonio duo apertè colliguntur: Primùm Epiſcopos habere ius hortandi & obiurgandi non facientes officium. Deinde quia fruſtra fiet obiurgatio & hortatio præfractis & contumacibus, uult Paulus, ut inferiores pijs præceptionibus, monitionibus & obiurgationibus ſuperiorum cedant. Pijs dico, quia ſi Epiſcopi aliquid præceperint, quod non ſit ſui officij, hîc modeſtè licet inferiori miniſtro quod imperatur recuſare. Deinde & hoc ex mandato Dei apertum eſt, quòd epiſcopis uel uerbum Dei corrumpentibus, uel ſupprimentibus nullo pacto ſit obtemperandum. Epiſcoporum enim poteſtas ad ædificationem Eccleſiæ non ad deſtructionem ſe extendit. 2. Corinth. 13. Liquet et hoc, quòd inferioris gradus miniſtris liceat ſuperiores piè & modeſtè admonere, ſi quando recto pede ad ueritatem Euangelij non incedant. Neq; hoc ægrè ferre debent Epiſcopi, ſed tanquam patres benignè filiorum ſuorum hortamenta cum gaudio excipient. Sic Petrus admonitus eſt à Paulo, cùm non recto pede ad ueritatem Euangelij incederet. Sic Paphnutius presbyter ſententiæ Epiſcoporum de interdicto ſacerdotum coniugio obuiauit, cui pij Epiſcopi ceſſerunt.

Hunc ordinem amplectitur noſtra Eccleſia, hos dignitatis in miniſterio gradus ſeruientes de-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

coro & diſciplinæ agnoſcit. Nec mouetur Anabaptiſtarum ac Libertinorum effreni libidine, qui Eccleſiam Chriſti barbaricum quendam hominum cœtum, ſine ordine fingunt: in quo cœtu nulla aut donorum aut laborum aut uocationum ratio habeatur, cùm habeat noſtra Eccleſia non ſolùm exemplum Apoſtolicæ & purioris Eccleſiæ, uerùm etiam mandatum Spiritus ſancti, omnia ordinatè & decenter ad ædificationem faciendi.

CAPVT XI.

DE POTESTATE ECCLESIASTICA.

POteſtas Eccleſiaſtica Symbolo clauium, Matthæi 16. ubi dicitur Petro: Dabo tibi claues regni cœlorum, & quodcunq; ligaueris in terra, erit in cœlis ligatum, & quodcunq; ſolueris ſuper terram, erit ſolutum in cœlis: deſignatur. Claues itaq; regni cœlorum ſunt, quibus regnum cœlorum aperitur & clauditur. At regnum cœlorum, quod eſt Eccleſia, adminiſtratur, hoc eſt, aperitur & clauditur prædicatione Euangelij. Proinde claues regni cœlorum nihil aliud eſſe poſſunt, quàm munus & poteſtas adminiſtrandi Eccleſiam Chriſti, idq; ſecundum uerbum Chriſti.

Appellationis ratio hæc eſt: qui œconomi conſtituuntur in aliqua domo, ijs traduntur claues, ut omnia

omnia aperiant & claudant pro arbitrio domini ſui. Inde factum eſt, ut clauium Symbolo in ſcripturis ſignificetur domus adminiſtratio. Eſai. 22. Dabo clauem domus Dauid ſuper humerum eius, aperiet & nemo claudet, claudet et nemo aperiet. Hìc apertè clauis domus Dauid ſignificat adminiſtrationem regni Dauidici. Vnde miniſtri uerbi, qui prædicatione uerbi aditum ad cœlum patefaciunt recipientibus uerbum, & clauſum eſſe cœlum inobedientibus uerbo docent, Oeconomi regni Dei, & claues regni cœlorum habere dicuntur.

Quare Eccleſiaſtica poteſtas rectè definitur eſſe facultas Eccleſiæ data, qua ipſa recipit (quos iubet Dominus, remiſsis peccatis) in conſortium regni ipſius: reijcit quos ipſe reijci præcipit: paſcit receptos, & regit uerbo, Sacramentis & diſciplina, ut ueterem hominem indies magis magiſque aboleant, & nouum inſtaurent: Eijcit rurſus ex conſortio regni Chriſti, qui ſuis moribus promerebant, ac iterum eiectos, ſi egerint pœnitentiam, recipit: Poſtremum uocat miniſtros ad miniſterium uerbi, quibus hanc adminiſtrationem commendat. Hæc uera Eccleſiaſticæ poteſtatis eſt deſcriptio, quæ in genere ita quoq; definiri poteſt, quòd ſit munus Eccleſiæ collatum, quo ipſa adminiſtrari debeat iuxta uerbum Dei.

Quòd autem in uerbo Dei fundata debeat eſſe hæc poteſtas, ex eo liquet, quod Paulus omnem poteſtatem à Deo datam Eccleſiæ ad ædificationem

(fidei)

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

(fidei) dicat: Nunc autem quicquid pertinet ad ædificationem fidei id uerbo Dei continetur. Proinde poteſtas Eccleſiaſtica omnis ut ex uerbo eſt, ita in eodem uerbo incluſa exiſtit. Et cùm dominus Iohan. 7. dicit. Doctrina mea non eſt mea, ſed eius qui miſit me, miniſtris Euangelij omnibus quam in docendo regulam ſequi debeant, ſuo exemplo præſcribit. Non igitur Eccleſiæ poteſtas infinita eſt, ſed certis limitibus definita, ut quæ uerbo Dei ſit ſubiecta & ei incluſa.

Ex his etiam manifeſtè colligitur, tria requiri in poteſtate Eccleſiaſtica. 1. Vt à Deo ſit data. 2. Vt in ſalutem & ædificationem Eccleſiæ exerceatur. 3. Vt uerbo Dei nitatur. Data quidem eſt toti Eccleſiæ, ſed eam ritè exercent, qui mandato eius fideliter obediunt legitimè uocati, idq; ſi uerbum Dei tanquam unicam agendi regulam ſequantur.

Porrò hæc Eccleſiaſtica poteſtas duplex eſt, nimirum Ordinis & Iuriſdictionis. Ordinis poteſtas eſt miniſterium uerbi, quo recipiunt in Eccleſiã eos, qui uel dant ipſi Chriſto nomina, ut illa tria millia hominum, qui ad concionem Petri compuncti corde crediderunt, quos Petrus recipit in Eccleſiam communicato Baptiſmo. Vel qui offeruntur Eccleſiæ per credentes, ut, Infantes, qui pro ſe loqui non poſſunt, quos Dominus nihilominus uult recipi in Eccleſiam, iuxta illud: Baptizantes omnes gentes, in quorum numero infantes includuntur.

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

tur. Deinde eadem poteſtate in Eccleſiam recepos regunt doctrina, Sacramentis & ceremonijs. Hanc poteſtatem ideò ordinis eſſe dico, quia certam & ordinatam regulam habet, quam ſemper ſequi debet, nec in benè conſtituta Eccleſia requirit deliberationem, aut ſenatus Eccleſiaſtici ſententiam, ſed ad miniſterium uocati miniſtri, iuxta ordinis præſcripti rationem ſe gerunt, quantum quidem ad publicam functionem attinet.

Altera pars poteſtatis Eccleſiaſticæ eſt Iuris-dictio, quæ maxima ex parte pendet à poteſtate clauium. Hæc nihil aliud eſt, quàm ius ſpiritualem politiam conſeruandi. Et in tribus conſiſtit. I. In cognitione ueræ doctrinæ. II. In improbatione falſæ doctrinæ. III. In diſciplina.

Quòd autem Eccleſia uniuerſalis habeat ius cognoſcendi ueram doctrinam, teſtantur plurima teſtimonia. Chriſtus inuitat ad ſe omnes, ut à ſe diſcant. Apoſtoli mittuntur ut doceant. Deus requirit noticiam ſui uerbi, ſine qua ſalus nemini contingere poteſt. Quare horrendo ſacrilegio tenentur Papiſtæ, qui laicos arcent à lectione ſacrorum librorum, & interdicunt, ne ſacra Biblia uulgata lingua excudantnr, et legantur à laicis (ut uocant) qua re declarant ſe immanes hoſtes eſſe ſalutis hominum, quos Dominus Lucæ 11. obiurgat dicens: Væ uobis legisperitis, qui tuliſtis clauem ſcientiæ, ipſi nō introiſtis, et eos qui introibāt prohibuiſtis. Item Matth. 27. Væ uobis Scribæ & Phariſæi, Hy-

pocritæ,

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

pocritæ, quia clauditis regnum cœlorum ante homines, uos enim non intratis, nec aduenientes ſinitis intrare. Hæc uehemens obiurgatio pertinet ad omnes omnium temporum Phariſæos, qui ſibi docendi ius uendicant, ſed interim ueram uiam ad Chriſtum intercludunt.

Deinde quòd ius habeat Eccleſia improbandi falſam doctrinam, oſtendit mandatum Chriſti, Matth.6. Cauete à Pſeudoprophetis, Matth.8. Lucæ 12. Cauete à fermento Phariſæorum. Item ad Galat. 1. Si quis aliud docuerit Euangelium, anathema ſit.

Tertia Iurisdictionis pars eſt Diſciplina, qua membra corporis Chriſti, hoc eſt, Eccleſiæ inter ſe cohærent. Nã ut doctrina ipſa eſt ueluti anima Eccleſiæ, Ita diſciplina inſtar neruorũ eſt, quibus membra ſuo quoq; loco aptantur, connectuntur et continentur. Huius diſciplinæ magna laus eſt. Prædicatur enim eſſe ſanitatis ſubſidium, ordinis fundamentum, unitatis uinculum. Nam ſine diſciplina nulla domus, nulla Reſpublica incolumis perſiſtere poteſt. Et quia quæq; familia, quò honeſtior fuerit, eò iuſtiorem ſectatur diſciplinam, par eſt, ut omnium honeſtiſsima familia Chriſti, hoc eſt, Eccleſia, optima diſciplina regatur. Quare huc pauca de diſciplina Eccleſiaſtica adijciam, idq; nõ ex Pontificijs decretis, quæ ſapiunt tyrannidem, Sed ex uerbo Domini, traditione Apoſtolica, & exemplo purioris Eccleſiæ.

Defini-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Definitur autem diſciplina Eccleſiaſtica hoc pacto, quòd ſit pædagogia quædam, qua homines in familiam Chriſti recepti coërcentur, & ad pietatem, iuſticiam, modeſtiamq; aſſuefiunt, ne quid adeò auguſta profeßione indignum committant, ſed ut iuxta doctrinæ Euangelicæ præſcriptum ſinguli ſuum officium faciunt.

Eſt autem hæc diſciplina duplex, Communis & cleri peculiaris. Illi ſubeſſe omnes debent ex æquo, huic ſoli clerici.

Porrò Communis duplex eſt: Ordinaria & Extraordinaria: de quibus diſtinctè deinceps dicendum eſt, ac primùm de ordinaria.

Ordinaria itaq; diſciplina eſt, quæ uerbum Dei ac traditionem Apoſtolicam pro regula habet, à qua nunquam licet diſcedere. Eſt enim iuris diuini, ac dependet propriè à poteſtate clauium. Hæc quia lapſus contra legitimam uiuendi rationem corrigit, primùm lapſuum genera nobis ſunt explicanda: deinde qualis diſciplina in ſingulis obſeruari oportet: poſtremò penes quos ſit corrigendi facultas, declarandum eſt.

Lapſus itaq; diſciplina corrigendus duplex eſt. Occultus nimirum & manifeſtus. Occultum uoco, cuius unus aut pauci admodum ſunt conſcij. Manifeſtum uerò, qui eſt publicè notus & apertus. Occultus rurſus aut ex ignorantia aut ex infirmitate, aut ex malicia contingit. Manifeſtus ſeu publicus aut delictum eſt, aut flagitium. Deli-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

ctum quidem quod errore uel infirmitate perpetratur, aut etiam caſu inopinato: flagitium uerò eſt enorme ſcelus, ut homicidium, adulterium, uſura, furtum &c. Deinde flagitiorum alia multitudinem inuaſerunt: alia paucos tantùm de multitudine. Nunc qualis in his lapſibus diſciplina adhibenda ſit uideamus. Si itaq; lapſus occultus eſt, regula emendandi ac corrigendi, quàm Dominus præſcribit Matth. 18. ſequenda eſt. Si peccauerit (inquit) in te frater tuus, uade & argue eum inter te & ipſum ſolum. Si te audierit, lucratus es fratrem tuum. Si autem te non audierit, adhibe tecum adhuc unum aut duos, ut in ore duorum aut trium teſtium conſiſtat omne uerbum. Quòd ſi non audierit eos, dic Eccleſiæ. Quòd ſi Eccleſiam non audierit, ſit tibi uelut Ethnicus & Publicanus, hoc eſt, prophanus & impius. Amen dico uobis, quæcunq; ligaueritis ſuper terram, erunt ligata in cœlo, & quæcunq; ſolueritis ſuper terram, erunt ſoluta in cœlo.

In hac concionis Chriſti pericopa, quatuor ſunt nobis diligenter obſeruanda. Primùm eſt mandatum Chriſti, quod nemo contemnere citra magnum ſacrilegium poteſt. Si peccauerit (inquit) in te frater tuus, id eſt, te conſcio uel ſub tua conſcientia. Nam in græco eſt εἰς σὲ, quod phraſi græca non ſignificat contra te, ſed coram te, ſeu te conſcio. Eſſet enim contra Chriſti doctrinam, propriam iniuriam perſequi. Dein-

de mon-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

demonſtratur hic præcipuum diſciplinæ Eccleſiaſticæ fundamentum, quod eſt priuata correptio. Vade, inquit, & argue eum inter te et ipſum ſolum. Tertio loco indicantur gradus priuatæ correptionis, & tres enumerantur. Primus ut arguas ipſum pro modo delicti inter te & ipſum ſolum: hoc cùm dicit Dominus, non uult ut peccatum fratris, quòd tibi ſoli aut paucißimis eſt notum, omnibus manifeſtum facias. hoc enim cum caritate fraterna pugnat, & magis ad deſtructionem quàm ædificationem facit. Nam alijs ſcandalo eſt poſtquam enotuit factum. Quòd ſi hoc primo gradu promoueris aliquid, & emendauerit ſe reus frater, feciſti officium & lucratus es fratrem tuum. Verùm ſi hac uia nihil profeceris, gradus ſecundus tentandus eſt: hoc eſt, adhibebis unum aut alterum teſtem tecum, ac in ipſorum præſentia conaberis fratrem in uiam reuocare. Quòd ſi fruſtra feceris, adhuc non deſperandum de fratre, ſed extrema tentanda ſunt, & coram Eccleſia, hoc eſt, uel coram ſenatu Eccleſiaſtico, uel coram pluribus fratribus, contumacem obiurgabis, ut uel hoc pacto ſuffuſus rubore reſipiſcat. Verùm ſi hac uia nihil ſucedit, habendus eſt pro impio et prophano, qui nihil habet commune cum Eccleſia Chriſti. Tunc enim uerè iſti contumaci continget, quod Salomon Prouerb. 15. dicit: Qui increpationes odit, morietur. Poſtremò Eccleſiæ iudicium ratum fore in cœlo Dominus pronun-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

ciat his uerbis: Amen dico uobis, Quæcunq; ligaueritis ſuper terram, erunt ligata in cœlo. Sed de hoc iudicio Eccleſiæ infrà plura dicenda ſunt.

Porrò ſi lapſus fratris fuerit manifeſtus, ſequendum eſt præceptum & factum Pauli. 1. Tim. 5. præceptum habetur in hunc modum: Peccantes coram omnibus argue, ut & cæteri timorem habeant. Hoc præceptum niſi intelligatur de manifeſtis peccatis, cum mandato Domini iubentis arguere fratrem inter te & ipſum ſolum, ſtare non poteſt. Quare non dubium eſt, quin de emendatione publicorum delictorum intelligendum ſit hoc Pauli præceptum. Factum Pauli, quo præceptum confirmatur, habetur ad Galat. 2. Vbi Petrum palàm in facie Eccleſiæ obiurgauit. Fuit enim lapſus Petri Eccleſiæ præſenti cognitus. Ex his duas colligamus regulas. Priorem, In occultis delictis corrigendis procedendum eſt ſecundum gradus à Domino præſcriptos: Nimirum, ut primùm ſolus, deinde adhibitis teſtibus, poſtremò coram Eccleſia, ſeu quibuſdam delectis uiris, quorum pietas et grauitas eſt ſpectata, fratrem delinquentem corripias. Poſteriorem: In manifeſtis delictis ſtatim procedendum eſſe ad ſolennem Eccleſiæ correptionem, idq; cùm ut lapſus emendetur, tùm ut reliqui fratres timeant, et ipſius exemplo reddantur cautiores.

Verùm quemadmodum in occulto lapſu, ita etiam in publico prudenter caſtigatio adhibenda eſt.

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

eſt. Si enim quis lapſus eſt ignorantia aut infirmitate, ſufficit paterna & blanda admonitio cum exhortatione in poſterum uitandi tale delictū. At ſi ex malicia peccatum eſt, lapſus quidem occultus ſeuerius corrigendus. Manifeſtus uerò excommunicatione feriendus eſt, ſed ita tamen omnia moderanda ſunt, ne caſtigationis ſeueritas errantem in deſperationem adigat. Eſt enim æquitate & clementia temperanda diſciplina Eccleſiæ, ne rigor modum excedat. Seueritate quidem opus eſt, ne impunitate, quæ peccandi illecebra eſt, mali reddantur audaciores. Ac rurſus quia periculū eſt, ne is, qui caſtigatur, animum deſpondeat, adhibenda eſt moderatio, nempè ut Eccleſia ſimul atq; reſipiſcentiam illius certò cognouerit, ad dandam ueniam ſit parata. Loco huius regulæ de moderatione, ſit nobis conſilium Pauli 2. Cor. 2. qui obſecrat Corinthios, ut inceſtum reſipiſcentem caritate proſequantur, condonent ei flagitium, ac pœnitentem conſolentur, ne fortè abundantiori triſtitia abſorberetur. Quemadmodum enim correptio fraterna à caritate proficiſci, ita etiam in emendationem & edificationem fratris delinquentis tendere debet: Id quod euincitur ex finibus diſciplinæ Eccleſiæ, unde conſilium in corripiendis fratribus omnino petendum eſt.

Sunt autem tres fines caſtigationis Eccleſiaſticæ, ac potiſsimùm excommunicationis. Primus eſt, ne cum Dei contumelia inter Chriſtianos nomi-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

nentur, qui turpem ac flagitioſam uitam degunt. Secundus, ne aſsidua malorum conſuetudine boni corrumpantur. Modicum enim fermentum totam maſſam corrumpit. Tertius, ut lapſi pudore ſuffuſi tandem reſipiſcant & reconcilientur Eccleſiæ. Ex his finibus ſatis apparet, in caſtigatione Eccleſiaſtica gloriam Dei quærendam, ædificationem Eccleſiæ, et reſipiſcentiam lapſi fratris, Quò ſi reſpexerimus, non erit difficilè ſeueritatem æquitate & clementia temperare.

Reſtat ultima diſtinctio, qua flagitia alia in multitudinem graſſantia, alia paucorum eſſe dixi: de quibus hoc loco in uniuerſum tenendum eſt, Quòd ſuo genere omnino digna ſint excommunicatione, ut teſtantur dictum Pauli 1. Corinth. 5. Si quis frater nominatur inter uos, uel ſcortator, uel auarus, uel idolorum cultor, uel ebrioſus, uel maledicus, cum huiuſmodi nec cibum ſumere permitto. Verùm hîc prout ſtatus eſt præſentis Eccleſiæ, cauendum eſt, ne in maiorem deſtructionem adhibeatur excommunicatio, & ex medicina fiat uenenum. Quare cenſeo ſequendas eſſe duas regulas Auguſtini, quarum prior eſt de peccatis in multitudinem graſſantibus, qualia, proh dolor, in hoc regno ſunt, ebrietas, luxus ueſtium, commeſſationes, uſura, & huius generis ferè infinita: Non aſperè, inquit, quantum exiſtimo, non duriter, non modo imperioſo, iſta tolluntur magis docendo quàm iubendo, magis monendo quàm minando. Sic

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

enim agendum eſt cum multitudine peccantium. Hoc Auguſtini conſilium regulam præſcribit agendi cum multitudine peccantium: quæ regula confirmatur ex finibus excommunicationis ſuprà poſitis. Nam ſi hîc excommunicatio adhiberetur, magis turbaret paucos bonos infirmos, quàm corrigeret multos animoſos malos. Neq; tamen ex eo ſequitur, nō eſſe taxanda publicè graſſantia ſcelera, ſed tantùm modum caſtigandi temperare oportet, publicæ pacis gratia. De paucorum flagitijs hanc dat regulam Auguſtinus: Seueritas exercenda eſt in peccata paucorum. Hæc enim ſtare poteſt cum correptionis Eccleſiaſticæ finibus.

Porrò hîc duo genera hominum admonere oportet, Nimirum infirmos, ne deficiant ab Eccleſia propter graſſantia flagitia, & Miniſtros uerbi, ne uel deſpondeant animum, uel omnino munus docendi abijciant, cùm parum admodum ſe proficere ſuis laboribus & uigilijs animaduertunt. Infirmi itaq; ſciant, abſtinendum eſſe à flagitioſis, quantum ad priuatam conuerſationem attinet, non quantum ad Eccleſiæ externam communionem, niſi cenſura Eccleſiæ fuerint excommunicati. Nec cum his pugnat præceptum Apoſtoli, 2. ad Theſſ. 3. Præcipimus autem uobis fratres in nomine Domini Ieſu Chriſti, ut ſubducatis uos ab omni fratre ambulante inordinatè. Non enim hîc Paulus de externa Eccleſiæ communione agit, ſed de priuata conuerſatione & familiaritate. In li=

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

bertate enim noſtra ac facultate poſitum eſt, an familiariter uerſari cum ſceleratis uelimus, nec ne. At in arbitrio noſtro nequaquam poſitum eſt, à communione Eccleſiæ abſtinere.

Obſeruetur & hæc regula Auguſtini: In corripiēdis fratribus, miſericorditer corripiat homo quod poteſt: Quod autem non poteſt, patienter ferat, & cum dilectione gemat ac lugeat. Miniſtri uerbi huius regulæ ſint memores, quòd omnis pia ratio & modus Eccleſiaſticæ diſciplinæ unitatem ſpiritus in uinculo pacis intueri ſemper debeat. Quiſquis igitur uel quod poteſt arguendo corrigit, uel quod corrigere non poteſt, ſaluo pacis uinculo excludit: uel quod ſaluo pacis uinculo excludere non poteſt, æquitate improbat, firmitate ſupportat, hic à maledictione liber & ſolutus eſt: Ita enim eradicanda ſunt zizania, ne frumenta lædantur.

Iam penes quos ſit corrigendi facultas breuiter eſt dicendum. Quantum igitur attinet ad priuatos lapſus omnium Chriſtianorum, qui eius lapſus ſunt conſcij, officium eſt eos corrigere doctrina, admonitione & obiurgatione, iuxta gradus à Chriſto præſcriptos, qui ſuprà enumerati ſunt & declarati. Publica delicta à miniſtris uerbi palàm coram omnibus arguenda ſunt, ſi uidebittur ad ædificationem facere: Idq; non unius paſtoris cenſura, ſed uel totius Eccleſiæ, uel ſaltem quorundam grauium uirorum, qui uice totius Eccle-

ſiæ

ſiæ funguntur, fieri oportet: Ita tamen, ut paſtor toti Eccleſiæ excommunicationis ſententiam pronunciet. Hæc enim ratio excommunicandi in primitiua Eccleſia ſeruata eſt, & habet pro regula Apoſtolicam traditionem 1. Cor. 5. Præterea eiuſdem Eccleſiæ eſt, emendatos in Eccleſiam recipere per miniſtros uerbi, qui miniſtri pœnitentiam ſeriam eorum, qui reconciliari Eccleſiæ cupiunt, exponere debent.

Hactenus de ordinaria diſciplina, quæ propriè dependet à poteſtate clauium, huic ſubſeruit ordinatio certi temporis, loci, quando & ubi populus conuenire debeat, ad audiendum uerbum, & ad ſacrã Cœnam. Hæc ordinatio, tametſi quantum ad certi temporis & loci circumſtantias attinet, eſt libera, ut quæ non obliget nos uerbo Dei: tamen quantum ad genus attinet, iuris diuini eſt. Omnibus enim mandatum eſt uerbum audire, & participare Sacramentis. Quapropter nemo pius certam temporis & loci, quando & ubi uerbum & Sacramenta tractabuntur, ordinationem contemnit, ſed libenter ſe huic diſciplinæ Eccleſiaſticæ parti ſubijcit. Nec hoc pugnat cum Chriſtiana libertate. Nam qui in Chriſto ſunt liberi, ut ſciunt ſe per CHRISTVM à peccato, maledictione Legis, ac ritibus humanis eſſe liberos: Ita quoq; norunt, ſe diſciplinæ & ordinis gratia, quantum ad externum Eccleſiæ regimen attinet, honeſtæ ac piæ diſciplinæ ſubiectos eſſe.

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Hactenus de communi diſciplina & ordinaria dictum eſt: Nunc paucis de Extraordinaria dicendum. Hæc nec tempus, nec modum, nec formam præſcriptam uerbo Dei habet: ſed in Eccleſiæ arbitrio poſita eſt, & temporum rationem cũ euentu habet, unde in hac extraordinaria diſciplina reſpicere oportet ad tria tempora, præteritum, præſens & futurum. Ad præteritum, ut ſi aliquid præter opinionem euenit, ueluti magnorum uirorũ liberatio è periculis, felix Eccleſiæ & miniſterij uerbi ſucceſſus, propagatio doctrinæ in alijs nationibus. Hîc officium miniſtrorum uerbi fuerit, conſentientibus præcipuis Eccleſiæ membris populum certo tempore conuocare, ac ad gratiarum actionem inuitare. Ad præſens, ut ſi graſſari incipiat peſtilentia, uel fames, uel bellum, hîc populus conuocandus eſt: exhortatio ad pœnitentiam, ieiunium, preces, inſtituenda eſt. Ad futurum tempus, ut ſi uel clades aliqua imminere uidetur, uel aliqua magna deliberatio, ſiue de religione, ſiue de ſtatu politico ineunda eſt, piorum paſtorum officium fuerit, hortari populum ad ſolennes preces, ut Dominus pericula imminentia uel auertat prorſus, uel conuertat, in ſui nominis gloriam, ac deliberationes inſtituendas ſuo ſpiritu gubernet. Hæc extraordinaria diſciplina cùm Prophetarum, tùm Apoſtolorum puriorisq́; Eccleſiæ exempla habet, Quare nequaquam ubi res poſtulat, negligenda eſt.

Nunc

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Nunc reſtat diſciplina, quàm cleri peculiarem dixi. Hæc canone & executione conſtat. Canon uerſatur circa quatuor. Aliâs enim circa certarū rerum prohibitionem, ut ne quis clericus uenationi, ne quis aleæ, ne quis commeſſationi, ne quis fœnori aut mercaturæ uacet, ne quis laſciuis ſaltationibus interſit. Aliâs circa certa exercitia, ut ſunt Cantationes, Sacræ lectiones, uigiliæ: Aliâs circa officiorum in Eccleſia diſtinctionem, ut in Eccleſia alius doceat, alius recitet aliquid ex ſacris literis, alius præſit Cœnæ Dominicæ. Aliâs circa pœnas, quarum gradus fuerunt, priuata obiurgatio ab Epiſcopo, publica à conſeſſu Epiſcoporum & Presbyterorum, depoſitio ab officio, excommunicatio, Extremus gradus fuit anathematizatio, quæ ſolùm adhibebatur contra obſtinatos hæreticos, quales fuerunt Arius, Cerinthus &c. Veteris enim Eccleſiæ mos fuit, ſine ui externa in ſuum clerum animaduertere. Huius diſciplinæ executio potiſsimùm Epiſcopis commiſſa erat, qui ideò aliquando bis, aliquando ſæpius in anno ſynodos prouinciales conuocabant, ubi non unius Epiſcopi cenſura, ſed totius cleri collecti ſententia res agebatur. In hiſce ſynodis de doctrina, de moribus, de ceremonijs, de diſciplina,, atq; alijs rebus Eccleſiæ utilibus tractabatur, atq; tantiſper res feliciter ſucceßit, donec dominandi libido inuaſit Papam, alioſq; creatos ab eo Epiſcopos. Hæc de diſciplina Eccleſiaſtica communi & clericali

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

dicta ſint. Verùm ſi quis cupit priuati hominis diſciplinam, ſciat eam in quatuor conſiſtere, ut ſuos affectus petulãtes & cogitationes prauas meditatione uerbi et oratione domet: ut uerba pietate regat, ut facta ad normã legis exigat, útq; geſtus ſimiliter pietati cõgruos amet. Sed de his ſatis: Nũc de tertia hierarchiæ Eccleſiaſticæ partæ dicendũ eſt.

CAPVT XII.

DE AVTORITATE ECCLESIASTICA.

Cvm poteſtate coniuncta eſt autoritas: in qua duo conſideranda. Vnum, Quarum rerũ ſit. Alterum, penes quas perſonas reſideat Eccleſiæ autoritas. Duas res ſubijciunt Eccleſiæ autoritati, traditiones nimirum et interpretationes ſcripturæ. Traditiones ſunt ritus, qui abſq; ſcriptura traditi dicuntur, uel ab Apoſtolis, uel poſt Apoſtolos à ſanctis Patribus. Huius generis ſunt baptiſma infantium: obſeruatio diei Dominicæ: quòd Cœna Domini à ieiunis celebretur, & à ieiunis percipiatur: Item canones pleriq; de diſciplina Eccleſiæ & cleri. Sed quid ſentiendum ſit de huiuſmodi traditionibus, uide in locis Theologicis Philippi.

Interpretationes ſcripturæ ſunt peculiaria dona Dei, quibus eruuntur et in lucem producuntur, quæ obſcura uidebantur. In hoc genere ſequenda eſt regula Pauli, nimirum quòd omnis ſcripturæ interpretatio debeat eſſe analoga fidei: hoc eſt,

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

eſt, conuenire debeat cum primis & apertis pronunciatis ſcripturæ, continentib. ueræ religionis fundamenta. Deinde et hoc diſcrimen obſeruetur, quòd dicta interpretum ſint in triplici genere. Alia enim ſunt demonſtrata: Alia probabilia, ſed præter ſcripturam: Alia pugnantia cũ ſcriptura.

Primi generis ſumma eſt autoritas, nam eiuſdam firmitudinis ſunt, quæ immota conſequentia ex uerbo aperto Dei colliguntur, atq; ipſa oracula Dei. Huc pertinet ſymbolum Nicenum. Medium genus tantiſper propter autoritatem Patrum retineri poteſt, donec à Sophiſtis in malam conſequentiam trahatur. De poſtremo genere utilẽ tradit regulam Ambroſius lib. 1. Officiorum: Nos noua omnia, quæ Chriſtus nõ docuit, iure damnamus, quia fidelibus uia Chriſtus eſt. Si igitur Chriſtus non docuit, quod docemus etiam nos, id deteſtabile iudicamus. Proinde quicquid ex Patrum ſcriptis cum autoritate ſcripturæ congruit, cum laude illorum accipiendum: quod autem non congruit cum pace illorum, reſpuendum eſt, ſed de his ſuprà.

Reſtat ut dicatur, penes quas perſonas reſideat autoritas Eccleſiæ. Papa ſibi hanc autoritatem uẽdicat, ſed falſò: Eſt enim autoritas Eccleſiæ fundata in oraculis Dei, contra quæ nulla humana autoritas ualet. Quare ſciendum eſt, hanc autoritatem penes totam & uniuerſam Eccleſiam eſſe, ſed diuerſimodè. Maior enim eſt eorum in Ec-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

cleſia autoritas, qui ex ueris fructibus ſpiritus declarant, ſe ſpiritum Chriſti habere. Item maior piorum miniſtrorum, quàm laicorũ. Amplior adhuc penes pios doctores, longo tempore exercitatos. Grandior adhuc penes piorum conſilia, ubi ex fructibus ſpiritus Chriſti adeſſe cognoſcitur. Verùm hîc iuxta conſilium Pauli 2. Cor. 11. probandi ſunt ſpiritus, an ex Deo ſint: quod nulla alia re certius fieri poteſt, quàm ipſa ſcriptura, ipſa lege Dei, ad quam Dominus ipſe probationem ſpirituum exigendam præcepit, Deut. 13. his uerbis. Si ſurrexerit in medio tui Propheta, qui ſomniũ uidiſſe ſe dicat, & prædixerit ſignum atq; portentum, & euenerit quod locutus eſt, & dixerit tibi: eamus & ſequamur Deos alienos, quos ignoras, & ſeruiamus eis, non audies uerba prophetæ illius aut ſomniatoris. quia tentat uos Dominus Deus ueſter, ut palàm fiat, utrum diligatis eum, an non. In toto corde, & in tota anima ueſtra, Dominum Deum ueſtrum ſequimini, & ipſum timete, & mandata illius cuſtodite, et audito uocem eius, ipſi ſeruietis, & ipſi adhærebitis. Quòd autem interpretationem ſcripturarum certis perſonis, et certo hominum ordini aſſcribunt, falſiſſimum eſt. Nam interpretatio ſcripturarum donum Dei eſt, quod largitur Dominus in Eccleſiæ ſuæ ædificationem cuicunq; uoluerit. Hæc breuiter de Hierarchia Eccleſiaſtica, & eius partibus ſint dicta.

CAPVT XIII.

SA-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

VT autem doctrina de Satisfactione clara & perſpicua habeatur, Primùm de ciuili ſatisfactione: Secundò, de ea quæ coram Deo ualet: Tertiò, de Eccleſiaſtica ſatisfactione dicendum eſt.

Ciuilis ſatisfactio duplex eſt. Hominibus enim læſis dupliciter ſatisfit. Vno modo, cùm hi qui offenderunt, læſis tantum præſtant rei uel officij, ut id quod læſis iniuria detractum eſt, iure compenſatum habeatur. Alio modo, cùm hi, qui offenderunt, culpam tantum agnoſcunt, & dolere eam ſibi teſtantur, ueniamq; ſupplices orant, cum officij in poſterum plenius præſtandi promiſſione.

Hæc duplex ciuilis ſatisfaciendi ratio ad tribunal Dei accommodari poteſt, ſed hoc ſeruato diſcrimine. Quantùm enim ad priorem attinet, modum ſatisfaciendi, ſolus Chriſtus ſatisfecit Patri pro iniuria DEO ab humano genere illata. Hunc enim ſolum Scriptura prædicat eum eſſe, qui ſua uictima Patrem cœleſtem placauerit, unde ſolus eſt expiatio pro peccatis noſtris. Supra eum ſolum correctio pacis noſtræ, per ſolum eius nomen obtinetur remiſſio peccatorum. Vnde conſtat ex Scriptura, quòd hic Ieſus Chriſtus ſit iuſta ſatisfactio pro omni offenſa, qua cœleſtem Patrem offenderat genus humanum. Huius ſatisfactionis ſoli credentes participes ſunt. Quare ſacrilegium eſt, tribuere ulli rei hanc ſatisfactionis gloriam, quæ ſoli Chriſto competit. Verùm quia iuſtificati

ſatisfa-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

ſatisfactione Chriſti ſæpè labimur, ac Deum offendimus quotidianis erratis; & deinde ſupplices per ueram pœnitentiam deprecamur culpam per Ieſum Chriſtum, dicimur interdum à ſanctis patribus Deo ſatisfacere: ſed ut filij offenſum patrem pœnitentia ſibi conciliant. Hinc Cyprianus: Offerimus uobis animi & conſilij noſtri ſalutare munus. & quia odiſſe non licet nobis, & ſic Deo plus placemus, dum nullam pro iniuria uicem reddimus, Hortamur, dum facultas, dum aliquid de ſeculo ſupereſt, Deo ſatisfacere, & ad ueram religionis candidam lucem de profundo tenebroſæ ſuperſtitionis emergere.

Eccleſiaſtica ſatisfactio pars eſt diſciplinæ Eccleſiæ, & refertur non ad tribunal Dei, ſed ad placandum offenſos fratres in Eccleſia. Fuitq́; olim ritus externus Eccleſiæ, non pertinens ad conſcientiam ſeu remiſſionem peccatorum coram Deo: Sed duos alios fines habuit, ut exploraretur, an ſeriò redirent lapſi ad Eccleſiam, deinde etiam ut alij admoniti diligentius regerent mores, ne ſimili pœna aliquando lapſi caſtigarentur. Hæc ſatisfactio publicæ pœnitentiæ pars tertia olim numerabatur. Nam pœnitentiam, quam requirebant à lapſis coram Eccleſia, quando recipiebantur, diuiſerunt ſancti Patres in Contritionem (quæ ex lacrimis pœnitentis agnoſcebatur) Confeſſionem (qua reus coram Eccleſia deplorabat ſuum lapſum) & Satisfactionē, qua ſatisfiebat Eccleſiæ. Has poſtea

indocti

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

indocti Monachi ad cōſcientiā tranſtulerunt. Hæc quia ad poteſtatem Iurisdictionis pertinebat, non priuato unius paſtoris arbitrio, ſed maturo deliberatoq; ſeniorum conſilio, res gerebatur, ne quid imperito aut imtempeſtiuo zelo fieret contra caritatis regulam: aut etiam, ne crimen lapſi propalatum unius zelo maius ſcandalum excitaret.

CAPVT XIIII.

CHRISTIANA LIBERTAS.

LIBERTAS CHRISTIANA eſt manumiſſio ſpiritualis, parta ſanguine Chriſti, quàm offert Euangelium credentibus in Chriſtum: per quam liberati à peccato, à damnatione legis ac ritibus humanis, donamur Spiritu ſancto: ut formidoloſæ noſtræ conſcientiæ pacificentur, & ſub cruce gloriemur, certi quòd breui liberator noſter ſit nos ex omnibus malis erepturus: ut amplius nō ſimus hominum ſerui, hoc eſt, humanarum traditionum, ſed ut liber populus, ijs liberè boni ordinis, & decori ſeu diſciplinæ gratia utamur, citra opinionem iuſticiæ, cultus, meriti, neceſsitatis. Hæc deſcriptio multa continet. Primùm, quòd libertas Chriſtiana non ſit ciuilis aut carnalis, ſed ſpiritualis, ut quæ in Chriſti regno ſpirituali locum habet, & in conſcientia dominatur. Deindè quia natura ſumus ſerui peccati, monet deſcriptio, quòd

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

ſanguine Chriſti ſit hæc parta libertas, quæ ut offertur per Euangelium, ita fide recipienda eſt. Si enim Filius uos liberauerit (inquit liberator noſter) uerè liberi eritis.

Deindè recitantur quatuor gradus huius libertatis, qui tametſi natura coniuncti ſunt, tamen eos diſcerni utile eſt: ut cor pium inde maiorem conſolationem haurire poßit. Primus itaq; gradus eſt liberatio à peccato, cum quo ſecundus libertatis gradus coniunctus eſt, liberatio à maledictione legis. Chriſtus enim (inquit Paulus) redemit nos à maledictione Legis, factus pro nobis maledictum. Et ſignificãter dicitur, à maledictione legis. nam quantum ad obedientiam legis moralis pertinet, omnes adoptati ſumus, ut Domino ſeruiamus, præſtemusq; ei iuxta uerbum obedientiam. Tertius gradus eſt donatio Spiritus ſancti, per quem non ſolùm confirmatur primus & ſecundus, uerùm etiam uiuificamur ad præſtanda ea opera, quæ ſpiritualis uita requirit. Et tametſi opera ſic facta propter uicioſitatem carnis minimè ſatisfaciunt præcepto, tamen placent propter adoptionis ſpiritum, quo donati ſunt credentes. Quartus gradus eſt, quòd liberi ſimus à ritibus, non ſolùm Moſaicis, uerùm etiam ab omnibus humanis ritibus, quantum quidem ad conſcientiam attinet. De hoc gradu Paulus ad Galatas, & ad Coloſſenſes diſputat.

Verùm ne quis abutatur hac libertate, Fines

quoq; adiecti ſunt, ut, pacificatio conſcientiarum contra peccatum & ſententiam legis, Conſolatio in cruce, liber uſus rituum externorum, ne conſcientijs noſtris laqueos inijciant humanæ traditiones. At ne quis omnes ritus contemnat, pietas, caritasq́; ſuadent, ut pios ritus ordinis diſciplinæq́; gratia ſeruemus, modò ne cultus Dei neceſſarius aut opinio iuſticiæ, meriti & neceßitatis in illis collocetur.

CAPVT XV.

CEREMONIA.

Ceremoniæ ſunt ritus & ordinationes, ad regendam Eccleſiaſticam politiam inſtitutæ. Harum aliæ pugnant cum uerbo Dei, quales pleræq; hodie papiſtarum, à quibus liberos nos eſſe ſuperiore capite declaratum eſt: Aliæ non pugnāt cum uerbo Dei, ſed aut apertum uerbum & mandatum habent, ut Baptiſmus & Cœna Domini, Aut faciunt reuera ad conſeruandam doctrinam & politiam Eccleſiaſticam, & ſunt à ſenatu Eccleſiaſtico ordinatæ, uocanturq́; à Paulo παραδόσεις, id eſt, traditiones. Hæ traditiones aut decori aut ordinis gratia inſtitutæ eſſe debent. Decori quidem partes duæ ſunt: Prior eſt, ut excitemur ad pietatē illis adminiculis. Poſterior, ut modeſtia & grauitas in pietatis tractatione eluceat, Quare nec ἄσχημοι, nec hiſtrionicæ eſſe debent, quales pleræq;

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

pleræq; in Papatu fuerunt. Ordinis uerò partes ſunt tres. I. Vt præſidentes habeant certam agendi regulã. II. Vt auditores aſſuefiant ad obedientiam & diſciplinam. III. Vt benè compoſito Eccleſiæ ſtatu paci & tranquillitati conſulatur. Sed de hac re ſuprà dictum eſt.

CAPVT XVI.

ADIAPHORA.

TRiplicia ſunt opera. Quædam enim opera neceſſariò facienda ſunt, ut quæ expreſſo uerbo Dei præcipiuntur: Quædam neceſſariò cauenda ſunt, ut quæ Deus aperto uerbo prohibuit: Quædam ſunt inter hæc media, quæ uſitatè ἀδιάφορα uocantur, quæ Nazianzenus τὰ ἐν μέσῳ κείμενα uocat, de quibus quid ſentiendum ſit, breuiter exponam.

Vſitatè definiunt ἀδιάφορα res eſſe, quæ neq; mandantur, neq; prohibentur uerbo Dei aperto. Verùm ne hìc erretur, diligenter cauendum eſt, & imprimis tres regulæ obſeruandæ ſunt. Prima, operis in ſpecie non expreßè præcepti uel prohibiti genus, aut eſt præceptum aut prohibitum. Si præceptum eſt genus, rectè opus cenſetur ἀδιάφορον. At ſi genus prohibitũ eſt, nequaquam opus ἀδιάφορον dici poteſt. Eſt enim in genere prohibitum. Celebrare Miſſas hodiè Papiſtæ clamitant eſſe adiaphoron, quia ut nullibi eſſe præceptum, ita nec prohibitum eſſe uociferantur. Verùm quia genus

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

genus eius, quod eſt colere Deum mandatis hominum, apertè prohibitum eſt, Sequitur et hanc prophanationem Miſſaticam in genere interdictam eſſe, alioqui admitteretur implicatio contradictionis. Vnde ſic definienda adiaphora colligo: quod uera adiaphora ſint, cùm genus quidem facti eſt mandatum, Specierum uerò circumſtantiæ ſunt liberæ & indifferentes: ut uerbum audiendum eſt ex mandato Dei, decorum ſeruandum eſt et ordo. Sed circumſtantiæ, loci, temporis, ueſtitus ſunt liberæ & indifferentes.

Secunda regula: In adiaphoris & opus et uſus indifferentia eſſe debent. Adiaphorum natura eſt, candida & linea ueſte res ſacras, ut Baptiſmum, Cœnam Domini peragere. Verùm ſi uſus non eſt liber, ſed ſuperſtitionis gratia ſeruatur, non poteſt amplius inter res adiaphoras numerari: tum enim ut in caſu confeßionis adiaphora eſſe deſinunt. Quare rectè fecerunt miniſtri uerbi, qui per nouas & Papatum redolentes conſtitutiones, noluerunt cogi ad recipiendas iſtas ueſtes, quas propter abuſum & ſuperſtitionem iam longo tempore abiecerant.

Tertia, Adiaphora conſiderari debent dupliciter. Primùm in ſe, ut ſunt res mediæ absq; relatione ad perſonas. Deinde ex ratione perſonarum, quæ illis utuntur. Si per ſe conſiderantur, neq; placent neq; diſplicent Deo: ut quæ nec ſub præceptum, nec ſub interdictum ipſius cadant. Verùm

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

ſi ex perſonis conſiderantur, tenendum eſt hoc diſcrimen: quòd perſonæ utentes adiaphoris, aut ſunt fideles aut non. Si ſunt fideles, Deo placet obedientia in adiaphoris propter fidem fidelium. nec obſtat quod Paulus dicit, Quicquid non fit ex fide, eſt peccatum: quia non omnino uerbo Dei carent uera adiaphora, Imò habent uerbum quantum ad genus facti attinet, unde æſtimationem capit opus coram Deo, ubi fides accedit. Ezechias non habuit uerbum expreſſum de tollendo æneo ſerpente: attamen placuit Deo, quia genus facti mandatum eſt, nimirum tollere Idololatriam, & Idololatriæ occaſiones. Quare hoc factum Ezechiæ ex fide profectum placuit Deo, eiq; gratus cultus fuit. At ſi utentes adiaphoris ſunt infideles, polluta ſunt & mens et conſcientia illorum, qui illa faciunt. Nam quicquid non fit ex fide, peccatum eſt, hoc eſt, reum, pollutũ ac maledictum coram Deo.

CAPVT XVII.

SCANDALVM.

Scandalum in genere eſt, quicquid alijs uel cauſa uel occaſio offenſionis eſt. & uſitatè diuiditur in Datum et Acceptum. Datum quidẽ uocant, cùm aliquis efficacem cauſam lapſus alijs præbet ſeu dat. Acceptum uerò, quod homines ex aliorum rectè factis, aut alijs rebus accipiunt, ſibi ipſis in ruinam. Verùm quia nullum maius malum in mundo eſt,

do eſt, quàm ſcandalum, & Chriſtus dicit: Væ mundo à ſcandalis, utile erit utrumq; genus additis regulis certis de cauendis & non cauendis ſcandalis explicare.

Datum itaq; ſcandalum, ſi materiale ſeu fundamentum ſpectes, aut oritur ex facto in ſe malo, aut ex facto in ſe adiaphoro, ſed intempeſtiuè facto, contra caritatis regulã. Vtrumq; quidem malum, ſed illud peius. Vtrumq; enim grauiter prohibitum eſt uoce Dei. Et Chriſtus pronunciat, melius eſſe hominem demergi in mare, alligata mola aſinaria ad collum, quàm ulli eſſe Scandalo. Sunt igitur hæ regulæ diligenter obſeruandæ.

Prima: Scandalum datum malo facto, hoc eſt, dicto, opere, doctrina, pugnantibus cum lege Dei, omnes quibus ſalus curæ eſt, non ſecùs quàm infernum cauere debent.

Secunda: In uſu adiaphororum conſideretur triplex hominum genus. Quidam enim ſunt docti Chriſtianam libertatem, ideóq; firmi: quidam ſunt infirmi: Quidam obſtinati & indociles. Coram extremis generibus, hoc eſt, primo & tertio, rebus adiaphoris uti licet: illis enim non eſt ſcandalo factum adiaphorum, Imò gaudio potius & conſolationi, Nam ex mutua firmitudine in negocijs pietatis non parum gaudent uerè pij: His quidem ſcandali occaſionem præbes, ſed non cauſam efficacem. Nam occaſionem offenſionis arripiunt ſua malicia, ideóq; acceptum eſt illorum ſcanda-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

lum, & non datum abs te. De Medio genere hæc ſeruetur regula: quòd nihil contra caritatem proximi faciendum ſit. Qui enim in Adiaphoris offendunt infirmos, in Chriſtum peccant, percutientes illorum conſcientiam infirmam. Vnde Paulus: Si cibus ſcandalizat fratrem meum, nequaquã comedam carnes in æternum, ne fratrem meum ſcandalizem, 1. Cor. 8. Loquitur enim hîc Paulus non de firmis aut obſtinatis, ſed de infirmis duntaxat. Breuiter, fides & dilectio fraterna ſatis admonere poſſunt, quando adiaphoris utendum ſit, & quando non.

Recipit et hoc ſcandalũ, quod Datũ nominant, plura diſcrimina: Eſt enim priuatum, quod unum aut paucos offendit. Eſt & publicum, quod totum cœtum turbat. Vtrumq; ſuo genere malum eſt. Verùm hoc poſterius multò grauius, ut quod pluribus nocet.

Sumitur & aliud diſcrimen à differentijs perſonarum. Aliæ perſonæ in aliqua dignitate conſtitutæ ſunt, aliæ obſcuræ priuatam uitam degunt. Quòd igitur datur à perſona in dignitate conſtituta, multò grauius eſt, & meretur grauiora ſupplicia, cùm propter perſonam ipſam, qui ſuum locum, in quem à Deo euectus eſt, commaculat, tùm propter homines alios, quibus lapſus cauſam præbuit efficaciorem ſuo facto. Vt enim quò ingentius fuerit ſaxum cadens ab alta rupe, eò plura fragmenta facit: Ita quò dignior fuerit perſona, & in ſub-

in ſublimiore dignitatis culmine conſtituta, eò plures in lapſum ſecum trahit cùm cadit. Vt, ſtudioſus peccans ebrietate, libidine, aut alio flagitio maiori offendiculo eſt, quàm miles aut nauta, atq; ideò grauiori pœna coërcendus & puniendus eſt. nam plures ſecum in ruinam trahit. Dauid in regno Iudaico non ſolus peccauit, non ſolus fuit adulter aut homicida, attamen eius peccatum propter maius ſcandalum inde ortum, in conſpectu Dei aliorum delictis longè atrocius erat. Ad eundem modum de alijs iudicandum, iuxta dignitatis aut officiorum gradus. Atq; hæc de Dato ſcandalo breuiter dicta ſufficiant.

Acceptum ſcandalum eſt, quod aliquis ſibi ſumit à rectè factis aliorum aut alijs rebus, quod duplex, docendi gratia, conſtituam: nimirum, Humanum & Diabolicum. Humanum partim impiorũ, partim piorum eſt. Impiorum quidem, quando impij offenduntur piorum aut rectè factis, aut libero Adiaphororũ uſu, aut etiam externo habitu ſeu Eccleſiæ forma. Nam cùm impij uident cruce premi pios, & eſſe ueluti reiectamenta in mundo, occaſionem inde maioris ruinæ accipiunt impij. Vt Iudæi, qui offendebantur humilitate CHRISTI, & calamitate Eccleſiæ. Sic Cicero ſubiectione Iudæorum motus offendebatur adeò, ut conuicia coniecerit in Deum Iudæorum, & religionem ipſorum. Contrà pij accipiunt ſcandalum, quando uident impios florere, et quãdo Eccleſia à

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Tyrannis opprimitur, cùm multi innocentes trahuntur ad ſupplicia, cùm hæreſibus turbari Eccleſiam animaduertunt. Verùm hoc ſcandalum rurſus ſuperant, partim confirmante eos Spiritu ſancto, partim exemplis Eccleſiæ Chriſti, partim ardentibus precibus. Nec ullum præſtantius eſt aduerſus huius generis ſcandala remedium, quàm opponere perpetuam conſuetudinem Dei, qui in hoc mundo, ideò ſinit ſuam Eccleſiam obrui uarijs calamitatibus, ut olim glorificetur cum Filio ipſius dilecto.

DIABOLICVM ſcandalum uoco, cùm homines præpoſterè captant, quæ ad peccandi licentiam obtendunt. Vt Cham, qui absq; dubio ita proteruè inſultauit patri, ut ſibi impunè peccandi licentiam acquireret. Tales hodiè uidemus permultos, qui uitia ſanctorum patrum pluſquam ſtudioſè conquirunt, uti inceſtum Loth, Ebrietatem Noæ, Adulterium & homicidium Dauid, periurium Petri, durius iugum quod impoſuit Ægyptijs Ioſeph, rapinam Zachæi, ut ſine pudore ad omnem nequiciam ſe proijciant. Imò ex hominum uitijs quærunt, quomodo ſe obdurent ad Dei contemtum. Quare non immeritò hoc genus ſcandali Diabolicum uocaueris, ut quod calumnijs fulciatur in contumeliam Dei.

CAPVT XVIII.

CRVX.

Quia

QVia CRVX perpetuò Eccleſiam Chriſti comitari ſolet, neceſſaria eſt doctrina de cruce, ut pij armentur aduerſus ſcandalum crucis. Eſt autem crux quæuis afflictio, cùm totius Eccleſiæ, tùm ſingulorum membrorum in Eccleſia. Et eſt multiplex: eſt animi anguſtia, eſt corporis uexatio, eſt ſpiritus & carnis lucta, eſt ex præſenti & imminenti malo ſæpè probatio, eſt in œconomia, politia et Eccleſiaſtico ſtatu difficultas. Quatuor itaq; de cruce dicemus. Primùm, de cauſis crucis. Deinde, diſcrimen inter crucem piorum & impiorum. Tertiò, Quo animo ferenda ſit crux. Poſtremò, unde conſolatio petenda.

Cauſæ autem crucis, cùm in nobis ipſis, tùm extra nos quærendæ ſunt. Sed utrumq; genus uarium eſt. In nobis enim tres cauſæ crucis inueniuntur. Peccatum inhabitans, Concupiſcentia inde pullulans, & quotidiani lapſus, quos peccatum originis ſeu inhabitans per ſuas concupiſcentias gignit. Iam niſi cruce premeretur caro, infinitos mortis & damnationis fructus ederet: adeò peſtilens radix peccatum eſt originis, unde Sancti potiſsimùm conqueruntur, ut Dauid cùm exclamat: In peccatis concepit me mater mea. Animaduertit enim, in quantam ruinam per peccatum illud originis & eius concupiſcentiam eſſet pertractus. Et Paulus, cùm inquit: Infelix ego homo, quis liberabit me de corpore mortis huius? Nam ex lucta carnis & ſpiritus, tantam tribulationem in ſe

ſenſit, quòd optarit mori liberariq; ab hac cruce. Ob hanc igitur cauſam crux neceſſaria eſt Eccleſiæ, ut quaſi freno & chamo cohibeatur caro, ne nimirum ferociat aduerſus ſpiritum. Hinc Dauid: Bonum eſt mihi, quòd humiliaſti me. Quamdiu igitur in hoc mortali corpore manendum eſt, opus erit cruce, ad compeſcendam carnis ferociam, ne fructus carnis extinguant ſpiritum.

Alterum genus eas crucis cauſas complectitur, quæ extra nos quidem poſitæ ſunt: ſed tamen noſtrum bonum cedunt, modò ne ſub cruce ſuccumbamus.

Eſt autem hoc externum genus crucis Eccleſiæ quadruplex, Nunc enim Diabolus, nunc membra Diaboli, Nunc benignus Pater cœleſtis, Nunc uocationis noſtræ difficultas crucis eſt cauſa: de quibus ſigillatim, ſed breuiſsimè dicam.

Diabolus circuit ut Leo rugiens, quærens quē deuoret. Et quàm multas calamitates in mundum inuexerit, teſtatur non ſolùm primorum Parentum lapſus, Verumetiam totius orbis triſtiſsima facies. Hic homicidio & mendacio ad euertendum regnum Chriſti uſus eſt, utitur & utetur donec hic mundus ſteterit, Quòd autem uſq; adeò ſæuiat in Eccleſiam, potiſsimùm facit odium, cùm aduerſus totum genus humanum, tùm præcipuè aduerſus Chriſtum reparatorem generis humani, et eius ſponſam Eccleſiam, cuius extremam perniciem perpe-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

perpetuò quærit, ut unà ſecum æternis pœnis obnoxia reddatur, útq; Dominus rex & pontifex ſuo honore priuetur.

Huius ſæui hoſtis tyrannis non eſt æqualis in omnibus. Filijs enim contumaciæ pleno imperio imperat, eóſq; pertrahit tanquam beſtias ad omnia flagitiorum genera. id quod non ſolùm ueteres hiſtoriæ, uerumetiam præſens dies plus ſatis teſtatur. At filijs Dei faceßit quidẽ negocia, ſed ne pilum quidem capitis tollere poteſt ſine Patris cœleſtis uoluntate, id quod hiſtoria Iob apertè docet. Quare ſi hìc tuti eſſe uelimus, militandum eſt nobis in caſtris Chriſti, ſub duce noſtro, uictore Satanæ, aſſumta πανοπλίᾳ Dei, quam Paulus Chriſtianis militibus ad Eph. 6. commendat.

Membra Diaboli, hoc eſt, mali homines hoſtes Dei, ſe Eccleſiæ Chriſti opponunt totis uiribus, et non parum afflictionis illi inferunt. Hos in quatuor ordines diſtinguere licet. In quorum Primo ſapientes mundi collocantur, qui ſophiſtica Eccleſiam Chriſti oppugnant. In horum catalogum omnia ſectarum genera refero, quales ſunt ueteres & noui hæretici, qui ſanam doctrinam calumnioſè deprauant, ſuo duci Diabolo obſequium præſtãtes. Secundum ordinem obtinent tyranni, in bellum contra Eccleſiam à ſophiſtis producti. hi uiolenta manu Eccleſiam conantur opprimere. Horũ quidam apertè Chriſtianos gladio perſequũtur, ut

Tur-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Turca, Saraceni, ac omnes aliæ prophanæ gentes. Quidam Chriſti nomen ſe magnifacere ſimulant, interim flumine ſanguinis piorum, curſum Euangelij ſecludere moliuntur, quorum poſt diabolum anteſignanus eſt Papa antichriſtus. Hic ſibi adiungit impios Principes mundi, Cardinales, Epiſcopos, Abbates, Priores, Officiales. In tertio ordine ſunt hypocritæ, qui ficta religionis ſpecie non parum nocent Eccleſiæ Chriſti. Huc religioſorum turba, Monachi, Moniales, Canonici Papiſtici, Vicarij, ſacrificuli recenſeantur: quorum pleriq; ſparguntur in plures ordines, quò magis Eccleſiam Chriſti premant, incitentq; alios ad acriorem pugnam. Poſtremi ordinis ſunt prophani homines & flagitioſi, quos ἀλάστορας καὶ καθάρματα Græci uocant. Horum enim cauſa non rarò affligitur Eccleſia, quemadmodum multæ hiſtoriæ docent. Vnius Achan ſcelere multi bello conciderunt ſub duce Ioſua. Facinus Roboam multis fuit exitio. Stuprum uxoris Leuitæ uſq; ad internecionem tribum Beniamin adduxit: in qua plurimi pij fuerunt. Nec dubium eſt, quin maxima afflictio Eccleſiæ proficiſcatur inde, quòd cùm quidam nefandis ſuis ſceleribus commereantur grauia ſupplicia, non tamen puniantur. Refert Sophocles, propter unius Oedipi facinus peſte uexatum fuiſſe Thebanum regnum. Teſtatur Homerus propter abreptam ſacerdotis filiam, magnam Græci exercitus partem peſte abreptam.

Scribit

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Scribit Heſiodus,*interdum unius ob noxam affligi rempublicam.*

Inter externas crucis cauſas tertio loco benignum Patris *cœleſtis amorem propoſui, quem diligenter intueri oportet in omni afflictione: hinc enim maxima conſolationis copia ſub cruce petitur.* Quanquam *autem conſilium* Dei hîc *uarium eſt, tamen ad duodecim reuocabo cauſas, quare* Deus *ſuam* Ecleſiam, *quam adeò caram in dilecto habet, cruci ſubiectam in hoc mundo eſſe uelit.*

Prima *igitur ipſius* Dei *iuſticia, cum paterna ſtorga coniuncta.* Vt *enim patris iuſti et clementis eſt, errantes caſtigare, ſic benigniſſimus* Pater *cœleſtis omnem filium quem recipit, caſtigat.* Quare *qui ſine caſtigatione perpetuò uerſantur, adulterini potius quàm germani filij cenſendi ſunt.* Ad Ebræos XI.

Secunda priori coniuncta eſt, ut tanquam freno nos coërceat, καὶ κατορθύκοι, *ne præcipites ruamus in triſtes lapſus.* Hinc Pſalmiſta: In *chamo & freno maxillas illorum conſtringe, qui non appropinquant ad te.*

Tertia, ut peccatum in nobis per crucem reprimatur, & paulatim uim ſuam amittat, aboleatur, mortificetur. Vnde Paulus: *Corpus mortuum eſt propter peccatum.* Et Daui: *propter iniquitates corripis filios hominum.*

Quare

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Quarta. Vt crux ſit fidei quædam probatio, & ueluti examen. Ita Iob, Abraham, Ioſeph cruce tanquam Lydio lapide probati ſunt.

Quinta. Vt crux ſit argumentum æternæ uitæ. Deus promiſit credentibus bona, ſed ea non conſequuntur in hac uita, ergo alia reſtat, in qua Deus promiſſa præſtabit. Non enim poteſt mentiri.

Sexta. Vt piorum cruce impœnitentes admoneantur de æternis ſupplicijs, niſi reſipiſcant.

Septima. Vt conſpiciatur diuina præſentia in genere humano, & potiſſimùm in Eccleſia, quod fit, dum Eccleſia uidet ſe diuinitus defendi. Num. 14. Vt audiant Ægyptij, quòd tu Domine ſis in hoc populo.

Octaua. Vt crux noſtra ſit teſtimonium ueræ doctrinæ. Huc omnium ſanctorum Martyria pertinent. Vocantur autem ſanctorum confeſſiones Martyria, quia ſunt teſtimonia confeſſionis doctrinæ, quam non dubitarunt ſanguine ſuo obſignare.

Nona. Vt crux præbeat occaſionem diligentius diſcendæ, intelligendæ & meditandæ de Deo doctrinæ. Pſal. 118. Bonum eſt mihi quòd humiliaſti me, ut diſcerem iuſtificationes tuas. Eſaiæ 28. Vexatio dat intellectum.

Decima. Vt conformes fiant electi imaginis filij Dei. Rom. 8. Item, Si compatimur, ſimul etiam regnabimus.

Vnde=

Vndecima. Vt timor Dei, fides, inuocatio, humilitas, patientia & cæteræ uirtutes excitentur & creſcant.

Duodecima. Vt crux ſit occaſio ampliſsimorum præmiorum. Hæ ſunt cauſæ, cur Deus uelit ſuam Eccleſiam ſubiectam eſſe cruci.

Quartum genus externarum cauſarum crucis eſt, quæ in cuiusq; uocatione obijcitur difficultas. Nemo enim ita ſuum officium facere poteſt, quin ſubinde ueluti uictus ſuccumbat. Quanta quæſo difficultatum moles eſt in regimine domeſtico? Quantæ turbæ moleſtant ſæpiſsimè adminiſtratores politiarum? An non inextricabilibus controuerſijs agitantur doctores in Eccleſia? Qui iuuentutem fideliter inſtituunt, quid non experiuntur? Breuiter, nulla eſt uocatio tam exigua, quin habeat ſuam moleſtiam adiunctam. Hæc copioſè illuſtrari exemplis poſsunt: & quilibet pius ſeipſum teſtem habet.

Cæterùm quia uidemus hoſtes Dei interdum grauiſsimè affligi: quæri poteſt, & ſcire utile eſt, diſcrimen afflictionis piorum et impiorum. Quod ſanè ex quinq; potiſsimùm colligendum puto: Nimirũ ex cauſis efficientibus, finalibus, effectibus, tempore et loco. Cauſæ efficientes προκαταρκτικαὶ ſunt, Afflictionis quidẽ piorũ paternus amor, quo filios ſuos uirga paterna caſtigat Pater cœleſtis, Afflictionis uerò impiorũ, Ira et furor iuſti iudicis,

cis, qui ſceleratos punit,ut hoſtes & aduerſarios. Finales cauſæ: Deus, pios quidem in bonum eorum,impios uerò in malum punit,niſi reſipiſcant. Pios enim ut cruce probentur, Impios, ut dignis ſupplicijs coërceantur. Effectus, Pij ut Iob, Dominum benedicunt in cruce,impij fremunt aduerſus Deum,& triſtantur. Pij erudiuntur, impij confunduntur. Pij probantur, impij perturbantur. Pij patientia ſub cruce diſcunt & inuocant, impij impatientia uicti deſperant. Tempus, pij ad breue tempus,ut poſtea cum capite Chriſto glorificentur, Impij perpetuo malo inuoluuntur: quorum præſens afflictio præludium eſt afflictionis eorum æternum duraturæ. Locus,Pij in hoc mundo tantùm erudiuntur, Impiorum ignis nunquam extinguetur.Hîc enim conſcientia cruciantur mala, illic æterna ira Dei obruti perpetua, & nunquam finienda luent ſupplicia. Hoc de diſcrimine crucis piorum, & ſupplicij impiorum tenere admodum utile eſt.

Porrò, tametſi ex dictis intelligi poteſt, quo animo pijs ſit ferenda crux, & unde conſolationem capiant, tamen nonnihil de ea re huc adijciam. Pij hominis animus ſub cruce in hunc modum erit compoſitus: Primùm omnium renunciabit ueteri homini, & eius concupiſcentijs,ut tanquam noua creatura in Chriſto, non amplius iuxta carnis, ſed iuxta ſpiritus & noui hominis imperium uiuat. Hæc renunciatio carnis ſeu abnegatio ſui

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

oritur ex duplici cognititione, Nempe Dei, & ſui ipſius, de qua re ſuprà dictum eſt. Secundò, fides uera prælucere debet in omnibus ærumnis, quæ nititur merito & interceßione Chriſti. Tertiò, quicquid iam mali obuenerit, accipies tanquam ex manu optimi patris, ut cum Iob dicere poßis: Si bona ſuſcepimus, mala autem cur non ſuſtineamus? Quartò, præſenti cruce uti debes, tanquam auxiliari pharmaco, contra omnes animi morbos, ſuperbiam, philautiam, petulantiam carnis. Quintò, Crux erit incitamentum, ac ueluti calcar ad ſtrenuè currendum, in propoſito ſalutis ſtadio, ut ardentius inuoces Deum, prædices eum, præſertim cùm ſcias, te olim cum Chriſto coronandum, modò cum eo patiaris in hac uita. Quanquam autem hinc amplißimæ conſolationes peti poſſunt: tamen conſolationis locos octo recitabo.

Primus, Videndum primùm, an cauſa præſentis crucis ſit publica aut priuata. Deinde, an tua ſingulari culpa, an non. Si non tua ſingulari culpa accidit crux, conſolaberis te bona conſcientia & exemplis ſanctorum, qui ſimiliter olim ſunt afflicti. At ſi tua culpa affligeris, pœnitentiam age cũ latrone, ut tua crux ſacrificium fiat Deo gratũ.

Secundus. Conſideratio finium conſilij Dei, quos ſuprà recitaui.

Tertius. Cogitatio exemplorum, Domini, atq; adeò omnium piorum, qui ante nos uixerunt, quorum plurimi recitantur ad Ebræos 11.

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Quartus. Neceſsitas obedientiæ debitæ Deo, qua nullum ſacrificium gratius eſſe poteſt.

Quintus. Præſentia Dei. Ego tecum ſum in tribulatione.

Sextus. Promiſsio liberationis, & mitigationis pœnarum & auxilij, quæ promiſsio uerbis propoſita, infinitis confirmatur exemplis. Clamauerunt patres noſtri, & audiuiſti eos, &c.

Septimus. Collatio præſentium ærumnarum cum futura gloria, Rom. 8.

Octauus. Dignitas. Nam hac ratione olim glorificandi filij Dei declarantur conformes imaginis filij unigeniti.

CAPVT XIX.

MORTIFICATIO.

HIC locus uicinus eſt ſuperiori. Eſt enim Mortificatio opus, quo caro noſtra mortificatur, ut totus homo ſe imperio ſpiritus ſubmittat. Huius tria genera docendi gratia conſtituamus: Eſt enim mortificatio quædam præcepta: alia libera: Alia ſuperſtitioſa.

Mortificatio præcepta eſt communio et ſocietas mortis Chriſti per crucem. Et eſt duplex: Interior, quã ſcriptura aliâs crucifixionem ueteris hominis uocat: de qua Paulus ad Rom. 6. Vetus noſter homo ſimul crucifixus eſt. Item: Si mortui ſumus cum Chriſto, credimus, quòd & uiuemus cum eo. Hæc mortificatio in abnegatione tui conſiſtit, nimirum

mirum ut uera contritione, ex agnitione peccati orta, renuncies carni et cõcupiſcentiæ eius, ne amplius iuxta carnis, ſed iuxta ſpiritus imperium uiuas. Hanc Dominus commendat omnibus uolentibus ſe ſequi. Luc. 9. Si quis uult poſt me uenire, abneget ſeipſum, & tollat crucem ſuam quotidie, & ſequatur. Item Marci 8. Si quis uult poſt me uenire, abneget ſemetipſum, et tollat crucem ſuam. Exterior duo cõplectitur, nempe patientiam ſub cruce, & temperantiam. Patientia ſub cruce eſt obedientia, qua ſubmittimus nos Deo, & ab eo expectamus liberationem à præſentibus ærumnis. Hæc in ſcriptura mortificatio externi hominis dicitur, quæ multis tùm teſtimonijs ſcripturæ, tùm exemplis nobis commendatur. Ad Galat. 6. patientia inter fructus ſpiritus recenſetur. 2. Tim. 2. Tu igitur feres afflictionem, ut bonus miles Chriſti. Ad Ebræos 6. Ne ſitis imbecilles, ſed imitatores eorum, qui per fidem ac patientiam hæreditatem acceperunt promiſsionum. Pſalmo 9. Patientia pauperum non peribit in finem. Exempla patientiæ plurima ſcriptura habet, ut Noæ, Abrahæ, Iſaac, Iacob, Ioſeph, Dauidis. Sed inter omnia exempla ſummum eſt patientia Filij Dei, qui ſe tantis miſerijs ſubiecit pro humano genere, ut mortem crucis etiam adierit, quò in ſe credentes ab æterna morte liberaret. Temperantia ſeruat modum in cibo & potu, alijſque rebus, ne crapula et ebrietate grauati, ſpiritus imperium

excutiamus. Huc dictum Domini pertinet, Attendite ne grauentur corda ueſtra crapula & ebrietate &c. Atq; hactenus de mortificatione præcepta.

Mortificatio libera eſt ſpontè ſuſceptum exercitium, ut labor, Ieiunium, & alia huiuſmodi, quibus ferocia carnis domatur. Quæ non eò referenda ſunt, ut ſint cultus Dei, ſed ut ſint ueluti frenum iniectum carni, ne laſciuiat contra ſpiritum. In hoc mortificationis genera tria obſeruentur. Primùm, ut genus facti ſub præceptum cadat, tametſi circumſtantiæ ſpeciei ſint liberæ. 2. Ne iſta exercitia deſtruant corpus, & ualetudinem lædant. 3. Ne paulatim finis ſuperſtitioſus attexatur, quemadmodum in multis exercitijs factum eſt, quæ poſteritas à ſanctis patribus acceperat.

Mortificatio ſuperſtitioſa eſt exercitium ſeu opus non mandatum à Deo, quo frenatur quidem caro, ſed finis eſt impius & ſuperſtitioſus, nimirum, ut tale electicium opus ſit cultus Dei, ac meritorium apud Deum. Huius generis ſunt ſtata Papiſtarum ieiunia, preces ad certam menſuram χαμευνίαι, ſubuculæ ex pilis, flagellationes, uigiliæ, profectiones in longinquas terras religionis gratia, et huiuſmodi plurimæ nugæ, Quæ una hac Chriſti ſententia euertuntur ac damnantur: Fruſtra me colunt, docentes doctrinas & mandata hominū.

FINIS TERTIÆ CLASSIS.

EXPLICATIO CAPITVM QVARTAE CLASSIS.

CAPVT PRIMVM.

MAGISTRATVS.

DE MAGISTRATV CIVIli dicturi quinque conſtituamus membra. Primum, unde et quid ſit Magiſtratus. Secundum, Quæ conditiones legitimi magiſtratus eſſe debeant. Tertium, Quod officium, quiq; fines ſint adminiſtrationis politicæ. Quartum, Quale nam magiſtratus ius exiſtat in ſubditos, ſubditorumq; bona. Poſtremum, Quid magiſtratui debeant ſubditi: His enim quinq; explicatis, quid de politica adminiſtratione ſentiẽdum ſit planißimè patebit.

Primum ita membrum Paulus ad Rom. 13. clarè explicat. Docet enim magiſtratum à Deo eſſe. Non (inquit) eſt poteſtas niſi à Deo. Quæ uerò ſunt poteſtates, à Deo ſunt ordinatæ. Quod quidem de iure imperij intelligendũ eſt, non de confuſione: quæ ſæpè in imperijs propter ſcelera hominum cernitur. Dum itaq; boni magiſtratus præſunt, Deũ ueluti nobis propinquum cernimus: & nobis eorum quos conſtituit præſides manu imperantẽ. Contrà cũ impij magiſtratus præſunt, impietas quidem à

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Diabolo, & praua imperantis uoluntate eſt: ſed Deus iratus laxat frena Tyrannis & impijs: Vt ita ingratitudinem hominum ulciſcatur.

Habes unde ſit Magiſtratus: Quid autem ſit, idem Paulus definit: nẽpe, quòd ſit ordinatio Dei, ſubditis in bonum, dum honorantur boni, et puniuntur mali corporalibus pœnis ſeu gladio. Idem ſentit Ariſtoteles, cùm definit magiſtratum cuſtodem legis eſſe: quod quidem uerum eſt, quantum ad externam diſciplinam attinet.

Conditiones boni magiſtratus (hoc enim eſt ſecundum partitionis noſtræ membrum) Exod. 12. quatuor recenſentur: nimirum ut ſit ſapiens, timens Dei, uerax, ac minimè auarus. Has conditiones memoriæ gratia hoc uerſiculo cõplecti ſoleo:

Iudex eſto pius, ſapiens, uerax, miſodorus.

Pietas facit, ut Deum reſpiciat in omnibus cauſis, caueatq; ne quid committat, quo illum offendat. Sapiẽtia gubernat actiones, ne in adminiſtratione per errorem peccet ac peruertat iudicium. Veritas efficit, ne falſas legum interpretationes ac ſycophantias admittat. Odiũ auariciæ ſinceritatem in iudicando conſeruat. Vbi enim nũmarij iudices ſunt, actum eſt de æquitate. Nam ſi perſonæ acceptio corruptio eſt iudicij, ut nullus ſit æquitati locus: profectò Auaricia efficit, Vt iudex potius perſonam, quàm cauſam intueatur. Quiſquis igitur magiſtratu fungens precio ducitur, æquum et bonum perſpicere non poteſt. Munere enim excæcan-

cœcantur oculi ſapientum, & peruertuntur uerba iuſtorum. Hinc eſt quòd auari iudices furum ſocij ab Eſaia dicuntur.

Officiũ magiſtratus, de quo tertio loco propoſui, cũ ſcripturæ teſtimonijs, cùm illuſtribus exemplis demõſtratur, Quod quidẽ in genere eſt: Vt ſit cuſtos legis: quod fit, cùm exemplo Dauidis, Ioſiæ, Ezechiæ, Theodoſij et aliorum, Primùm tollit Idololatriam, et occaſiones Idololatriæ. Vt Ezechias æneum ſerpentem cõminuit. Ioſias templum purgauit à uarijs idolis. Moſes uitulũ confregit. Dauid exhortationib. populum ad uerum cultum Deo præſtandum adduxit. Nam ſi magiſtratus à Deo ordinatus eſt, ut ſit miniſter Dei homini in bonũ, debet utiq;, quæ homini noxia uidet, pro uiribus amoliri, ne reipublicæ bonum, & ciuium ſalus impediatur. Deinde curabit Magiſtratus, exemplo Ioſiæ, ut uera religio proponatur, conſeruetur ac propagetur, impijs doctrinis abolitis. Quanquam aũt diſtincta ſunt officia magiſtratus ciuilis et miniſterium uerbi: tamen in hoc conuenire poſſunt & debent, ut gloriam Dei, & ſalutem generis humani ſimul quærant, ſed ſeruata utriuſq; legitima ratione, hoc eſt, ut Magiſtratus ciuilis edicto & gladio, Miniſter uerò uerbi, doctrina, exhortatione, obiurgatione, & comminatione impietatem tollere, & gloriam Dei quærere conentur. Præterea quia religio ſine docentibus et diſcentibus conſeruari non poteſt, Magiſtratus officium eſt, ſcho=

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

las erigere, ſtipendijs conſeruare: ut docentes et diſcentes pietatis ſtudijs incumbere poſſint. Ad hæc Ezechiæ et regis Niniuæ exempla cōmonefaciant magiſtratū, Vt uel præſentem uel imminentem irā Dei ſolennib. ad deum precibus, ueráq; ad Dominū conuerſione auertere ſtudeant. Atq; hæc quidem ad eam partem legis referenda ſunt, quæ religionē potiſſimùm ſpectat. Quantum tamen ad externū politicum ſtatum attinet, idem officium eſt magiſtratus boni in ſui republica: quod eſt honeſti patrisfamilias in ſua domo. nimirum ut quemadmodū pater liberos diſciplina regit, caſtigat cōtumaces, bonos honore afficit, largitur præmia, Breuiter, in hoc totus incumbit, ut ſua familia q̃ optimè conſtituta uideatur: Sic magiſtratus in tota republica facere debet, ut uerè de illo dici poſſit, quod Theſeus apud Euripidē bono magiſtratui tribuit, cùm inquit. ἐυεργέτης βροτοῖσι ϗ μέγας φίλος, hoc eſt, ſit beneficus erga homines, & magnus amicus. Hinc eſt, quòd reges apud Homerum dicantur patres. Hinc in Geneſi regia appellatio eſt Abimelech: quod ſonat, pater mi rex. Proinde regia poteſtas à paterno affectu ſeparari non debet.

Verùm ut ad numeros reuocem magiſtratus officia, ſit eius Primum officium ſtudium pacis, ut in tranquillitate Deum colamus, abolitis ſuperſtitionibus, quæ ueram religionem corrumpunt.

Secundum, curet ut ſinguli ſua officia rectè faciant: quòd fieri non poteſt, niſi ubi legum maneat

autoritas

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

autoritas & executio. Leges enim ferre, quas executio non ſequitur, rerumpublicarũ pernicies eſt. Quare ut honeſtas leges magiſtratui ferre licet, ita caueat oportet, ne in contemtum ueniant: quod fit, ſi non ſequatur executio.

Tertium, ut puniat ſontes, et inſontes tueatur, iuxta legum præſcriptum, et prudentem moderationẽ. Vnde hoſtes patriæ pio magiſtratui armis arcere licet: id quod etiam plurima exempla piorum Iudicum et Regũ teſtantur. Ex his fines magiſtratus facile eſt colligere, quòd ſit propter Deũ, Eccleſiam, ac rerumpublicarũ incolumitatem conſtitutus. Quare rectè dicitur, gubernationẽ, religionem et propriam domũ, principi curæ eſſe debere.

Sequitur quartum membrum, quale nam ſit ius magiſtratus in ſubditos et ſubditorum bona. Xenophõ præclarè in primo de inſtitutione Cyri dicit: μέτρον δὲ αὐτῷ οὐχ ἡ ψυχή, ἀλλ' ὁ νόμος ἐστί, hoc eſt, Regula regi non affectus, ſed lex eſſe debet. Vnde ſequitur, tantum iuris magiſtratum habere in ſubditos, quantum leges conſentientes Decalogo & legi naturæ permittunt. Habet igitur ius iuxta quartum præceptum, imperare ſubditis neceſſaria officia, cùm ad publicam incolumitatẽ, tùm ad ſingulorum commoda facientia. Poteſt ad bella uocare, ubi res poſtulat, & alias operas neceſſarias iniungere. Verùm quantum ad bona ſubditorum attinet, ſciat magiſtratus ſe ius habere in ea, non quantum ad occupationẽ ſeu poſſeßionem,

ſed quantum ad defenſionem attinet. Hoc confirmatur hiſtoria impij Achab, qui à Deo punitus eſt, propterea quòd occupauerat per uiolentiam uineam Naboth. Sunt igitur diſtinctæ poſſeßiones magiſtratus & ſubditorum: quas ex æquo tueri debet bonus magiſtratus. Deinde habet magiſtratus ius exigendi tributa: Quorum fines tres facit Cicero pro lege Manilia: nimirum ut ſint ornamenta pacis, ſubſidia belli, nerui reipublicæ. Hos fines, quando conſiderat magiſtratus, facilè intelliget, quando ordinarijs tributis contentus eſſe debeat, & quando extraordinaria petere liceat. Sæpè enim accidit, ut propter maiora pericula deuitanda, propter hoſtes patriæ abigendos & depellendos, & huiuſmodi alia, extraordinaria & inconſueta onera maioribus tributis indigeat magiſtratus. Verùm caueat magiſtratus, ne tributa petantur, ut priuatæ libidinis aut luxuriæ inſtrumenta ſint.

Reſtat quod poſtremo loco propoſui, de officio ſubditorum erga magiſtratum: quod quidem ad quatuor capita reuocari poſſe exiſtimo.

Primùm ſit iuxta quartum præceptum, honorare magiſtratum, hoc eſt, ſuſpicere & reuereri ipſum tanquam miniſtrum & legatum Dei, Ita ut ipſum honores, timeas, ac candidè de ipſo iudices, errata in meliorem partem accipias, non cum uulgo magiſtratui detrahas. Nam id ſeuerè prohibetur uerbo Dei: Principi populi tui ne maledicas. Maledictionis autem uoce omnes calumniæ & detracti-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

tractiones intelliguntur. Thucydides dicit: τὸ ἀρχὸν ἀεὶ βαρὺ τοῖς ὑπηκόοις, quod quidem in ijs, qui uerbo regi nolunt, longè uerißimum eſt, ſed qui timet Deum, ordinationem amandam nouit.

Secundum, edictis parêre, cùm in tributis dandis, tum in alijs quoq; rebus, quatenus per religionem & legem naturæ liceat. Ad Titum 3. Admoneto illos, ut principatibus & poteſtatibus ſubditi ſint: ut magiſtratibus pareant: ut ad omne opus bonum ſint parati.

Tertium, Orare pro magiſtratu. Adhortarē inquit Paulus, ut fiant deprecationes, obſecrationes, interpellationes, gratiarum actiones pro omnibus hominibus, pro regibus, & omnibus in eminentia conſtitutis, ut placidam & quietam uitam degamus, cum omni pietate & honeſtate.

Quartum, Non irrumpere in partes magiſtratus, ſed Magiſtratui cognitionem deferre, ſi quid ad Reipublicæ ſalutem pertinere uideatur.

TESTIMONIA DE MAGISTRATV.

Matth. 22. Reddite quæ ſunt Cæſaris Cæſari.

Roman. 13. Omnis anima poteſtatibus ſupereminentibus ſubdita ſit, non eſt enim poteſtas, niſi à Deo.

Ad Titū 3. Hortare ut poteſtatib. ſubditi ſint.

2. Pet. 2. Subditi eſtote cuiuis creaturæ, ſiue regi tanquam præcellenti, ſiue præſidibus, Vt qui ab ijs mittuntur, ad uindictam quidem nocentium,

laudem

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

laudem uerò rectè agentium, quoniam ſic eſt uoluntas Dei.

Ibidem: Regem honorate.

Rom. 13. Cui tributum, tributum, cui uectigal, uectigal &c.

SECVNDVM CAPVT.

LEGES.

Legum ciuiliū magnæ ſunt laudes. Demoſthenes ita inquit, ὁ νόμος τῆς πόλεως ἐστὶ ψυχή. ὥσπερ γὰρ τὸ σῶμα στερηθὲν ψυχῆς πίπτει, οὕτω καὶ πόλις μὴ ὄντων νόμων καταλύεται, hoc eſt, Lex ciuitatis anima eſt. Vt enim corpus anima priuatum cadit: Ita ciuitas remotis legibus euertitur. Et Cicero: Vt corpora noſtra ſine mente, ſic ciuitas ſine lege, ſuis partibus, ut neruis, ſanguine & membris uti non poteſt. Vt autem ſciatur, qualibus legibus utendum ſit, duo in legibus obſeruanda ſunt, Ratio & Autoritas. Ratio pendebit partim ex lege naturæ, quæ in Ethicis libris & Iuriſprudentia explicatur, partim ex lege Dei, cuius epitome eſt Decalogus, cum quibus ſi lex pugnat, ratione obligatoria caret. Nam tum locum habet dictum Socratis apud Platonem: ἐγὼ ὑμᾶς, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ἀσπάζομαι μὲν, καὶ φιλῶ. πείσομαι δὲ τῷ θεῷ μᾶλλον, ἢ ὑμῖν. Hoc eſt, Ego uos, ô uiri Athenienſes (Iudices alloquitur) complector quidem & amo: At Deo potius

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

tius quàm uobis obtemperabo. Et illud Antigonæ apud Sophoclem: Magis obtemperandum eſt dijs, apud quos diutius manendum erit, quàm hominibus, cum quibus admodum breui tempore uiuendum eſt. Quibus dictis accedit reſponſum Petri in Actis: Oportet Deo magis obedire, quàm hominibus. Cùm igitur uel demonſtratione, uel probabili ratione, colligitur lex politica ex lege naturali aut decalogo, obligat ratione ſubditos, cum quibus ſi pugnat, nequaquam obligatoria eſt.

Autoritas legis ſimiliter in duobus conſiſtit: Nimirum ut ſit à legitimo magiſtratu lata, ac publico conſenſu approbata. Hæc duo, ſi unà cum ratione lex habuerit, obtemperandum eſt illi, Primùm, propter mandatum Dei, qui uult, ut magiſtratui obtemperemus: Secundò, ut noſtra obedientia teſtemur nos ſubditos eſſe, ac amantes ordinationis diuinæ: Tertiò, propter proprium cõmodum, quod non ſolùm in præmijs conſequendis, aut pœnis uitandis poſitum eſt: uerùm etiam in conſcientia, quæ uaſtatur inobedientia aduerſus legitimum magiſtratum. Legitimum dico, ne quis ſe obnoxium putet Papalibus legibus, aut legibus aliarum rerumpublicarum, quarum ciues non ſumus.

Hîc quæſtio explicanda eſt de legis rigore & ἐπιεικείᾳ: de qua re ſic ſentiendum iudico. Iudex in tria reſpicere debet, in legem, ſontem, & populum. Quantùm quidem ad legem attinet, cauendum

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

dum eſt, ne indulgentia intempeſtiua legis autoritas minuatur, eleuetur et uileſcat. Deinde uidendum, quæ ſit legis extrema uoluntas, quæ ſanè non uult perniciem ciuium, ſed emendationem cum conſeruatione totius corporis reipublicæ. Vt, fur omnis iuxta rigorem legis Danicæ ſuſpendendus eſt: At legis extrema uoluntas uidetur, ut coërceatur petulantia hominum malignorum, qui res alienas rapiunt, unde ſequitur rerumpublicarum uaſtitas. Quare ſi quis paupertate extrema coactus, non alioqui nequitioſus, panem aut pecuniam mediocrem furetur, non eſt legis uoluntas, ut talis ſuſpendatur, ſed ut mitiori pœna caſtigatus ſeruetur: Ita tamen, ſi exemplum non uideatur nociturũ reipub. Melius enim eſt (ut inquit Bernardus) ut pereat unus quàm unitas. Quantum ad reum attinet, conſiderandum eſt, qualis ſit ipſe, qualéq; delictum perpetratum, unde iudex æſtimabit, an mitior pœna ſufficiat. Hoc iudicium petendum eſt ex anteacta uita. In populo duo cauenda ſunt, Primùm, ne lenitatis exemplum pariat peccato patrocinium. Deinde, ne cum damno & periculo reipublicæ parcatur reis. Ex hoc fundamento ſequens regula colligitur. Quando legis uoluntas admittit ἐπιείκειαν, & reus emendari ſine duriori pœna poteſt, ac populus non redditur deterior exemplo, poteſt magiſtratus clementiore ſententia uti, & reo ſupplici emendationis ſpe parcere.

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Cæterùm una adhuc quæſtio hoc loco nobis determinatione digna uidetur, hæc uidelicet: An liceat Chriſtiano magiſtratui quicquam permittere in ſua republica, quod expreßè uerbo Dei prohibitum eſt? Ad hanc quæſtionem ita reſpondendum iudico: Quædam prohiberi poſſunt & tolli ſimul: Quædam prohiberi quidem, ſed tolli in uniuerſum non poſſunt. Illa niſi aboleat Magiſtratus legibus & pœnis, grauißimo obſtringetur reatu: ut qui non ſolùm fert peccata graſſari in ſua republica, uerùm etiam alienis peccatis communicat & inuoluitur. Hæc quia penitus aboleri & extirpari non poſſunt, minuat quantum poteſt, imiteturq; medicos peritos. Nam ut ipſi arte ſæpè malum, quod tolli in totum nequit, coërcent, ne in uniuerſum corpus ſerpat contagio: Ita & ipſe conetur certos limites præfigere, extra quos, ſi quis peccare deprehenditur, puniatur ſeuerè, ne malum maiores uires ſumat, ac in infinitum ſerpat. Hoc licere magiſtratui ratione firma, & probato exemplo, quòd uim regulæ habet, confirmatur. Magiſtratus officium eſt, omnia externa ita in ordinem redigere, ut cedant in gloriam Dei, & reipublicæ tranquillitatem. Quare qui impedit graſſantia mala, quantum poteſt: & qui ea coërcet intra certos limites, quæ omnino tolli nequeunt, piè & ſanctè facere eſt cenſendus. Exemplum illuſtre eſt Moſis, qui ſtatuit, uxorem non dimittendam eſſe ob quamlibet cauſam,

niſi

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

niſi dato libello repudij. Nam cùm Moſes uideret, tantam eſſe duritiam cordium iſtius populi, ut non poſſent in uniuerſum diuortia illegitima prohiberi, ne malum nimiùm ſerperet, prudenti conſilio ſtatuit, ne quis uxorem dimitteret, niſi dato libello repudij: quæ res iſtorum leuitatem nonnihil coërcuit. Sic quoq; de uſura ſtatuerunt olim Imperatores, & Principes pij poſſunt hodie uſuræ certos limites ſtatuere. Poſtquam enim uident, malum uſuræ altius egiſſe radices, quàm ut poſsit ſine magno incommodo & turbatione tolli, hoc requirit eorum officium, ut certis limitibus claudatur uſurarius contractus, ne immodica uſura pauperes premantur, & tandem ſequantur grauiora mala. Cùm itaq; parcunt ijs, qui mitiori uſura contenti ſunt, & eos puniunt, qùi terminos uſuræ permiſſæ tranſgrediuntur, piè & ſanctè faciunt. Interim tamen caueant diligenter, ne ſuis permiſsionibus uideantur approbare, quod Deus improbat.

Hæc cùm ita ſint, iudico rectè & piè à Rege & Senatu noſtro factum, quòd petulantiam uſurariorum intra certos limites incluſerint.

Verùm ne nimiùm ſibi permittat magiſtratus, tenendũ eſt diſcrimen peccatorum. Alia ſunt peccata ſua natura: Alia peccati rationem ex adiuncto ſumunt. Peccata quæ talia ſunt ſua natura, ut Idololatria, blaſphemia, homicidium furtum, adulterium, falſum teſtimonium, nullo pacto ſunt permittenda:

mittenda:

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

permittenda: imò ſeuerè pœnis coërcenda ſunt à magiſtratu, qui ritè ſuo officio fungi uelit. Peccata autem, quæ peccati rationem ex adiuncto ſumunt, in quorum numero eſt uſura, ſi penitus tolli nequeunt, permitti poſſunt: ſed prudentia ſingulari adhibita, ne magiſtratus ea approbare uideatur. Non enim per ſe peccatum eſt dare mutuò pecuniam, iuxta pactionem interpoſitam, ſed ex adiuncto peccati rationem ſortitur, nimirũ ex eo, quòd & animus uſurarij auarus ſit & idololatra, & proximus grauetur cõtra dilectionis præceptum. Atq; hæc cauſa aßignatur plerunq; in Scriptura, quando prohibetur uſura. Verum ſi hæc abeſſe poſſent ab uſura, Vſurarius contractus haud improbari deberet. Nam ſi ſua natura peccatum eſſet huiuſmodi contractus, nequaquam ſuo populo permiſiſſet Dominus uſuras capere ab alienis. Deut. 23. Neq; rectè contra hæc obijci poſſunt ſpolia Ægyptiorum, cùm ea fuerint ſtipendia pro durißimis laboribus, quæ cùm negarent Ægyptij, Dominus, ut ſupremus iudex, ea mutuò accepta ab Ægyptijs, auferri præcepit. Sed de uſura quid ſit ſentiendum propter adiunctum malum, infrà capite ſexto oſtendam.

TESTIMONIA DE legibus.

Omnia teſtimonia ſcripturæ de Magiſtratu, ſimul & leges non pugnantes cùm lege naturæ, & legitima iudicia confirmant.

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Prouerb. 20. Qui cuſtodit legem, beatus.

Eſa. 10. Væh qui condunt leges iniquas ſcribentes iniuſticiam, ut opprimãt pauperem in iudicio.

Rom. 2. Gentes quæ legem non habent, ſed ea quæ legis ſunt faciunt, ipſi ſibi ſunt lex, oſtendentes opus legis in cordibus ſuis &c.

Coloſſ. 3. Lex eſt uinculum perfectionis.

CAPVT III.

IVDICIA.

Cvm magiſtratus ordinatio Dei dicatur à Paulo, non dubium eſt, quin iudicia à Deo approbentur, ſine quibus inutilis eſſet magiſtratus, et leges irritæ. Vt autem pius animus rectè de iudicijs politicis inſtitui poßit, primùm obſeruandum eſt, duplex eſſe iudicium, publicum & priuatum. Publicum quidem extra noſtram eſt poteſtatem, quare ex noſtro arbitrio minimè pendet: Priuatum eſt, cùm propter priuata negocia ſeu iniurias nobis factas, petitur Iudicis ſententia.

Sed hîc oboritur ualdè obſcura quæſtio. Paulus uult, ut pij potius iniuriam ſuſtineant. Dominus dicit: In patientia poßidebitis animas ueſtras. Et ſæpè ſcriptura hortatur, ut condonemus quoties in nos peccauerit aliquis: ut uincamus in bono malum &c. Item, ne malum pro malo cuipiam reddamus. Ex his uidetur conſequi, quòd accuſare quenquam ob factam nobis iniuriam non liceat. Ad quod ſic reſpondendum iudico. Inter rem ipſam

ipſam & accidens diſtinguere oportet. Accuſare quidem, per ſe non eſt uicioſum. Paulus enim Chriſtianis permittit arbitros & iudicia. Nec Euangelium abolet politicam ordinationem. At affectus adhærentes ut plurimum uicioſi ſunt, ut intemperantia, ulciſcendi libido, inimiciciæ, pertinacia ac ſimiles. Si igitur Chriſtianus proſequi ſuum ius abſq; offenſa Dei uelit, cauere inprimis debet, ne quam ultionis animi cupiditatem, ne quem prauum animi motum, ne iracundiam, ne ullum deniq; uenenum in forum adſerat. Huius rei Caritas optima erit moderatrix. Tametſi autem rarum eſt boni litigatoris exemplum, tamen rem ipſam per ſe non eſſe malam, ſed uiciari abuſu, ſcire utiliſsimum eſt, idq́; propter quatuor. Primùm ne uideatur Deus fruſtra inſtituiſſe iudicia. Deinde ut ſciant pij, quantum ſibi liceat, ne mala conſcientia quicquam ſuſcipiant. Tertiò, ut admoneantur, ne remediū ſibi à Domino permiſſum proprio uicio contaminent. Poſtremò, Vt improborum audacia coërceatur puro ſinceroq; zelo. Atq; hæc de iudicijs dicta ſufficiant.

TESTIMONIA DE Iudicijs.

Leuitici 19. Non facies quod iniquum eſt, nec iniuſtè iudicabis.

Iohannis 7. Nolite iudicare ſecundum faciem, ſed iuſtum iudicium iudicate.

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Actorum 25. Ad tribunal Cæſaris ſto, ibi oportet me iudicari.

Deuteronomij 16. Iudices & Magiſtratus conſtituas in omnibus portis.

Leuitici 19. Nolite facere aliquid iniquum in Iudicio.

Eſaias: Qui iuſtificat impium, & condemnat iuſtum, uterq; abominatio eſt Domino.

Deuteronomij 27. Maledictus, qui peruertit Iudicium.

CAPVT QVARTVM.

VINDICTA.

Vindicta ultio eſt, qua qui offendit punitur. Eſtq; duplex, publica & priuata. Publica eſt, quæ exercetur à publica perſona, legum præſcriptum ſequente, bono fine, abſq; odio perſonæ in quam fit animaduerſio. Hanc eſſe licitam, uerbum Dei, lex naturæ, ac plurima exempla in ſcripturis oſtendunt. Nam ſine uindicta publica nulla remanet legum autoritas, nulla relinquitur tranquillitas ab improbis, nullus deniq; malorum finis eſſe poterit. Quare Paulus magiſtratui gladium datum docet, ut ſit timori malis operibus & uindex ad iram. Ad hanc publicam uindictam referantur caſtigationes œconomicæ & ſcholaſticæ quibus contumaces frenantur & retinentur in officio. Sed hæc uindicta ex amore iuſticiæ proficiſcetur in bonum finem: nimirum, ut reus emendetur, & alij

alij admoneantur,quò ſint cautiores: ut contumacia & rebellio minuatur: ut tranquillæ politiæ & œconomiæ ſint.

Priuata uindicta eſt ultio ex affectu malo proficiſcens, tendens in malum eius, de quo petitur uindicta. Atque hæc duplex eſt. Quædam enim à priuata perſona, Quædam à publica exercetur, ſed priuato affectu. Vtraq; Chriſtianis prohibita eſt. Roma. 12. Nulli malum pro malo reddentes. Matthæi 5. Ego autem dico, ne reſiſtatis malo. Item: Benefacite ijs,qui oderunt uos. Deutero.32. Mea eſt ultio, & ego retribuam,tempore oportuno labetur pes eorum.

TESTIMONIA DE uindicta.

Leuitici 19. Ne quæras ultionem, nec memor eris iniuriæ Ciuium tuorum.

Prouerbiorum 24. Ne dicas, quomodo fecit mihi, ſic faciam ei, & reddam unicuiq; ſecundum opus ſuum.

Eccleſiaſtici 28. Qui uindicare uult, à Domino inueniet uindictam.

CAPVT QVINTVM.

ZELVS.

Vocabulum Zelus παρὰ τὸ ζέειν, à feruendo dictum. etſi autem propriiſſimè eſt cuiuſuis affectus excitatio uehementior, ac ueluti feruor quidam & inflammatio, ex quo fit,quod ſignificet

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

ſpecialiter, nunc amorem, nunc indignationem, nunc inuidiam, nunc ſtudium, nunc uehementiam, nunc exemplum, nunc impetum ſpiritus ſancti, nunc uindictam, quemadmodum periſtaſis loci, in quo ponitur, requirere uidetur: tamen uſitatius accipitur, ut eſt affectus mixtus, uidelicet, cùm unus affectus alio inflammatur, de quo nonnulla dicam. Græca definitio, qua zelus definitur eſſe διέγερσις ψυχῆς ἐις καλὰ πρὸς παράδειγμα ὁρώσης, hoc eſt, excitatio, animi ad honeſta, ad exemplar aſpicientis: non eſt plena, non enim continet omnia zeli genera. Quare aliam colligam. In affectuum animi definitionibus tria concurrere oportet: motum animi, obiectum, & finem. ut Miſericordia eſt motus animi dolentis ob alterius malum, & manus auxiliatrices porrigentis: ut à malo quo premitur liberetur afflictus. Ita tria in definitione zeli etiam concurrere oportet. Sed quia zelus uſitatè eſt mixtus affectus, ſingula iſtorum trium geminari oportet. Vt ſit duplex motus cordis, duplex obiectum, duplex finis. Motus zeli ſunt amor & indignatio: obiecta, res grata ſeu amica, & ingrata ſeu inimica: fines, grati quidem obiecti defenſio & fruitio, ingrati uerò excluſio. Ex his fundamentis hanc definitionem zeli extruamus.

Zelus eſt affectus, ex amore & indignatione natus, non ferens alteri tribui, quod quis ſibipſi uel alicui quem amat tribui cupit, ut res amata

quidem

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

quidem rectè habeat, eaq; fruatur qui debet, & alienus ab eius fruitione excludatur. Hanc definitionem plenam & perſpicuam eſſe iudico. Nam ea continet, quæ ad ipſius plenam rationem facere uidentur. Nunc aliquot eius diuiſiones ſubijciã, ut uitioſus zelus à recto & laudabili diſcerni queat.

PRIMA DIVISIO.

Zelus alius eſt diuinus, alius humanus, alius diabolicus. Zelus diuinus duplex eſt: unus præter ſcientiam, Alter cum ſcientia. Zelus diuinus præter ſcientiam eſt, qualem Paulus in Iudæis fuiſſe dicit. Roma. 10. Talis etiam in Paulo ipſo erat, ut habetur Galat. 1. Actorum 8. 9. Hic zelus erroneus eſt, & habet cauſam antegreſſam, inſcitiam ueri intellectus uoluntatis Dei, & opinionem ueri intellectus, ſed erroneam. Hinc inflammatur animus amore gloriæ Dei propagandæ, & indignatione aduerſus eos, quos putat Dei hoſtes, ſed falſò: eoq; tendit totus, ut Deus glorificetur, utq; hoſtes, quos ita falſò iudicat, impediantur, ut etiam è medio tollantur.

Zelus diuinus cum ſcientia, habet cauſam antegreſſam, ueram Dei noticiam, inflammatur amore uerbi Dei propagandi, & odio earum rerum quæ curſui uerbi impedimento eſſe uidentur. hic quoq; eſt duplex, nempe, Tempeſtiuus & Intempeſtiuus. Tempeſtiuus, qualis in Moſe, Phinea, Elia & Chriſto exarſit. Tabeſcere (inquit) me fecit zelus domus tuæ: quoniam inimici mei obliti ſunt uerbo=

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

uerborũ tuorum. Intempeſtiuus et incautus quando non ſeruatur temporis oportunitas. talis Audæ Epiſcopi Perſici fuit: de quo Theodorus libro 5. & Euſebius libro 10. capite 3. Talis quoq; quorundam Martyrum, ut Cointi & aliorum, de quibus Euſebius libro 4. capite 15. qui nullo urgente ſe hoſtibus puniendos tradiderunt.

Humanus Zelus eſt etiam duplex. Vnus officij, ut parentis in ſua œconomia, principis in regno, præceptoris in ſchola, Concionatoris in templo. Hic zelus facit, ne quis ſit negligens aut remiſſus in officio. Alter contra officium, ut Medeæ furor, quo excitabatur ad dilacerandum infantem. Neronis ſimiliter ad perdendum regnum, qui (ut refert Suetonius in uitis Cæſarum) ſolitus eſt dicere, ἐμοῦ θανόντος γαῖα μιγείη πυρὶ, me miſceatur igni terra mortuo.

Diabolicus zelus eſt Iudæorum, Turcarum, Papiſtarum, Anabaptiſtarum, qui rapiuntur & inſtigantur à Satanæ ſpiritu ad opprimendam ueritatem Dei. Sed uiuit ille ἀψευδὴς, qui dixit: Portæ inferorum non præualebunt aduerſus eam.

SECVNDA DIVISIO.

Zelus alius eſt uitam, alius ad mortem. Zelus ad uitam eſt flagrans amor cultus diuini & gloriæ Dei: qualis in Abel fuit. Hic zelus impellit hominem pium, ut nullis malis cedat: ſed potius mortem & quæuis tormenta patiatur, quàm ut à Deo & eius ueritate ſe auelli permittat. Hic in omnibus

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

omnibus pijs eſt, in alijs uehementior, in alijs remißior. Exempla plurima huius zeli in Eccleſiaſtica hiſtoria habentur.

Zelus ad mortem eſt flagrans odium cultus ueri Dei qualis in Cain, ſcribis & Phariſæis fuiſſe uidetur.

TERTIA DIVISIO.

Eſt zelus ad culpam, eſt zelus ad gratiam. Ille quidem, dum zelamur in malignantibus, qui prohibetur ut pernicioſus: Nolite æmulari in malignantibus. Hic uerò eſt ardor pietatis, & religionis ueræ cognoſcendæ & intelligendæ ſtudium, qualis in Nicodemo & Cornelio fuit.

QVARTA DIVISIO.

Zelus amantium eſt duplex, Honeſtus & Inhoneſtus. Honeſtus amantium Zelus, eſt coniugis non ferentis riualem uel amoris ſocium. Vnde Zelotæ dicuntur, qui riualem non ſuſtinent. Hinc uocabulum ad Deum transfertur. Nam quemadmodum zelotes dicitur, qui nullum in amore fert riualem: ita Deus Metaphoricè zelotes ex eo dicitur, quòd nullum in cultu ſibi debito fert ſocium, ſeu quia non uult ferre, ut anima hominis ſibi deſponſata, cum dijs alienis fornicetur. Quapropter idolorum cultus in ſcriptura ſpirituale adulterium & ſcortatio dicitur.

Turpis zelus eſt impudicorum & laſciuorum, qui libidini pro uero Deo & honeſto coniugio ſe tradiderunt: qui zelus extremè uituperandus, ut

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

qui ſpiritum CHRISTI ex anima hominis expellit.

CAPVT SEXTVM.

CONTRACTVS.

QVoniam exactè dicere de Contractu eiusq́; generibus, quibus res inter ſe commutantur, Iuridicæ facultatis eſt nolo falcem (quod aiunt) in alienam Meſſem mittere: ſed tantùm regulas quaſdam præſcribam, quibus conſcientiæ piorum certificari de licitis contractibus poßint: ne quid mala, erronea aut dubitante conſcientia in hiſce negocijs faciant.

PRIMA: Ius naturale eſt uerè ius diuinum: iuxta quod quilibet, quod uult ſibi ab alio fieri, ab alio accipere poßit.

SECVNDA: Moralis certitudo in moralibus negocijs ſufficit, hoc eſt, non ratio exactißima quærenda ſed medium, ἐν πλάτει, ut Iuriſperiti loquuntur, accipiendum eſt.

TERTIA: In omni contractu caritas ex fide manans prælucere debet, & nihil in contractibus committendum, quod cum legis caritate pugnat.

QVARTA: In contractibus & rerum commutationib. proportio Arithmetica ſeruãda eſt.

QVINTA: Præceptum Domini, Matthæi 6. in mutandis rebus ſeruandum eſt. Date mutuò, nihil inde ſperantes, hoc eſt: Tametſi ſimile ab ijs, quibus mutuò datur, officium minimè ſperetur, tamen

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

men ijs mutuò dari oportet. Neque enim Chriſtus iſto ſuo præcepto uetat ſperare, ut reddatur ſors ipſa, ſed tantùm ne Ethnico more ijs ſolùm res noſtras mutuò demus, qui nobis uiciſſim ſimili officio ſaltem in genere uicem rependere poſſunt.

SEXTA: Omnis contractus pugnans cum ſuperioribus regulis, illicitus eſt, Vnde ſequitur, uſuram nequaquam excuſandam eſſe. Eſt enim uſura lucrum ſupra ſortem cuiuslibet rei exactum propter officium mutuationis. Hinc rectè Ambroſius cùm inquit: Vſura eſt eſca, uſura ueſtis eſt, & quodcunq; ſorti acceſſerit uſura eſt, quod uelis ei nomen imponas, uſura eſt. Nec de uſura ulla diſtinctio contra legem naturæ & uerbum Dei recipienda eſt. Sunt enim qui uſuram ita diuidũt, ut alia ſit prægrauans proximum, alia commodans non prægrauans, ideóq; licita. Et hanc diuiſionem putant confirmari Ebraico uocabulo, quo uſura appellatur Neſec, quod à mordendo dicitur. Verùm quia hæc diſtinctio planè Grammatica eſt, primùm reſpondeo, uſuram non ſolùm uocari Neſec, Ebræis à mordendo, ſed Marbith & Tarbith ab augmento ſiue incremento. Leuitici 25. Non dabis cibum tuum Marbith, id eſt, ad uſuram. Item: Ne accipies ab eo Neſec & Tarbith, id eſt, uſuram & incrementum. Nam poſteriori uoce ſignificat quid per priorem intelligat. Nimirum quodlibet augmentum ſeu incrementum, quod excedit ſortem. Deinde dico prohibitiones uſuræ eſſe generales,

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

nerales, quare iſta diſtinctio ut parum firma eſt: Ita minimè excuſat conſcientiam uſurarij.

Longè igitur rectius ſentit Ariſtoteles, qui dicit, Vſuram eſſe contra naturam. Deinde cùm plus recipitur quàm datur, uiolatur proportio Arithmetica, quæ in rerum commutationibus perpetuò adhibenda eſt. Ezech: cap. 8. apertè dicit, Vir ſi non ad uſuram dederit, & amplius non acceperit, hic iuſtus eſt, & uitam uiuet. Vnde ex contrario ſequitur, minimè iuſtum eſſe qui uſuram exerceat.

Sed uafri homines multa quærunt ſubterfugia, & ſe benefacere proximo dando illi pecuniam ad uſuram gloriantur, ac ita uſurarium contractum impudenter uirtutis nomine induunt, & inter opera caritatis numerant. Sæpè (inquiunt) pauper aliquis redditur ditior ex pecunia pro qua uſuram ſoluit. At Deus non fallitur Sophiſtica, non recipit maligna ſubterfugia. Quare ſi legem Dei & Caritatis contemnis, prorſus circa fidem naufragium feciſti. Quapropter aduerſus omnia argumenta eorum, qui patrocinantur huic impio contractui uſurario, hanc regulam opponito: De uſura non ex commodo eius, qui mutuum accipit, ſed ex lege Dei, ex iure naturæ & affectu uſurarij iudicandum eſt. Lex Dei uitæ regula eſſe debet, qui animũ uſurarij furem docet, & uacuum caritatis proximi oſtendit. Non igitur humana excuſatio hic ualet. Nam de peccatis

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Iudicandum eſt iuxta uerbum Dei. Quis quæſo per humanam rationem iudicaſſet, morſum pomi adeo enorme peccatum fuiſſe, niſi tanta calamitas in humano genere fuiſſet conſecuta? Quocirca diſcamus peccatum eſſe quicquid Deus prohibet, utut uideatur hominibus excuſabile, quamcunq; ob cauſam. Ac firma mente teneamus dictum Dauidis: Domine quis habitabit in tabernaculo tuo, & quis requieſcet in monte ſancto tuo? Hic inter alia reſpondet in hunc modum: Qui pecuniam ſuam non dedit ad uſuram: unde apertè excluditur de tabernaculo Domini, quiſquis pecuniam ſuam dat ad uſuram.

Sed quid de eo dicendum, qui uſuram ſoluit? Ad hanc quæſtionem Philippus reſpondet in hunc modum: Qui ſoluit uſuras non peccat, non enim alios afficit iniuria. Quod ſanè intelligendum eſſe iudico de ijs, qui inopia coacti accipiunt mutuum ab uſurarijs, non accepturi, niſi accederet pactum de uſura. De diuitibus uerò, qui ut plures diuitias cumulent, accipiunt ab uſurarijs mutuum cum pacto ſoluendi uſuras, intelligendum non puto: Hos enim dupliciter peccare ſtatuo. Primum: Quia mediocritate præſenti non ſunt contenti, Deinde quòd ſuo exemplo præter neceßitatem confirmant uſurariorum maliciam, unde magis creſcit conſuetudo dandi ad uſuram.

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

TESTIMONIA DE *contractu.*

Matth. 7. *Omnia quæcunq; uolueritis ut faciant uobis homines, ſic & uos illis facite.*

Exodi 20. *Ne furtum facies.*

Romanorum 13. *Nemini quicquam debeatis, niſi ut inuicem diligatis. Non igitur uult, ut alius alium defraudet in contractibus.*

Leuitici 19. *Dilige proximum tuum ſicut teipſum.*

Primæ Theſſal. 4. *Ne quis ſupergrediatur neq; ſuperueniat in negocio fratrem ſuum, Quoniam uindex eſt Dominus de ijs omnibus.*

Leuitici 25. *Pecuniam tuam non dabis ad uſuram.*

Deutero. 23. *Non fœneraberis fratri tuo.*

CAPUT SEPTIMUM.

OECONOMIA.

OEconomia propriè eſt priuatæ domus gubernatio ſeu adminiſtratio, de qua pulcerrimè & ſapientiſſimè Xenophon in ſuo Oeconomico diſſerit, & ſcientiam eſſe definit adminiſtrandæ & augendæ domus. Dicitur autem œconomia παρὰ τὸ τὸν οἶκον νέμεσθαι, *hoc eſt, à domus gubernatione ſiue adminiſtratione. Hæc ipſum Deum autorem habet, qui eam in Paradiſo inſtituit, ac poſtea quarto præcepto muniuit. Hæc*

prima

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

prima Eccleſia fuit: ex hac prodeunt perſonæ quibus Eccleſiarum & politiarum adminiſtrationes committuntur. Quare deteſtandæ ſunt iſtæ prophanæ uoces: Domeſtica cura eſt diabolica cura. Huiuſmodi uoces iactant impij homines, ordinationis diuinæ hoſtes. Verùm contra has blaſphemias opponendum eſt uerbum Dei, quod teſtatur Deum Oeconomiarum autorem eſſe: & ſimul inuocandus eſt Deus, ut ſuæ ordinationi adſit, eamq; tueatur, ne à diabolo turbetur, qui familijs potiſſimùm inſidiatur. Scit enim, ibi prima pietatis & honeſtatis ſemina iacienda eſſe, quæ ſuffocare conatur: Quemadmodum in prima familia Adami & Euæ fecit, & hodie non deſinit in multis familijs idem facere.

Porrò Oeconomia tribus quaſi iugis conſtat. Vnum continet ſeruos & dominos. Alterum eſt coniugium inter uirum & uxorem. Tertium conſtat parentibus & liberis: ita in œconomia ſunt ſex diuerſæ perſonæ, quarum ſingulis ſuum peculiare eſt officium, ad totius Oeconomiæ autoritatem & ſtatum conſeruandum faciens, propter hunc finem, ut Oeconomia ſit ueluti ſchola quædam, in qua de Deo & bonis rebus primùm inſtituantur homines, & ut ſint quoddam templum Dei, in quo Deus agnoſcatur & celebretur, quo omnes ſuos conatus unanimiter referre debent illa tria hominum iuga, quæ in Oeconomia eſſe dixi, de quibus nunc ordine dicendum.

CAPVT

CAPVT OCTAVVM.

DOMINIVM ET SERVITVS.

DISTINCtiones ſuperiorum & inferiorum graduum inter homines ſuprà in quarto præcepto, atque in primo huius Claßis capite ſecundo, oſtenſæ ſunt. Hîc igitur tantummodo de officijs dominorum & ſeruorum erga ſe inuicem (nam hi unum Oeconomiæ iugum conſtituũt) dicam, idq́; breuißimè. Qui autem fide præditi ſunt Domini & ſerui, ijs non difficile eſt in præſtandis officijs ſibi inuicem τὰ ἶσα, hoc eſt, ius analogum reddere. Et quanquam rectè dicit Cyprianus, eandem naſcendi ſortem, Conditionem unam moriendi, corporum materiam conſimilem, animarum rationem communem, æquali iure & pari lege uel uenire homines in hunc mundum, uel de hoc mundo poſtea diſcedere: tamen neceſſarium eſt, propter conſeruationem familiarum, ut alij præſint, & alij obtemperent. Nec quicquam excogitari poteſt τῆς ἀναρχίας triſtius, unde rectè Creon, etſi non in loco apud Sophoclem: τῆς ἀναρχίας οὐκ ἔστι μεῖζον κακόν, hoc eſt, ſine imperio eſſe nullum maius eſt malum.

Et quia inter Chriſtianos, ut inter Philemonem & Oneſimum, dominandi & ſeruiendi conditiones ſunt per Euangelium licitæ, execrandi ſunt Anabaptiſtæ et Libertini noui, qui ἀναρχίαν

in mun-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

in mundum inuehere conantur, contra apertum uerbum Dei, quod concedit & approbat graduum diſtinctiones inter homines, Dicam igitur breuiter (ut promiſi) quædam de mutuis dominorum & ſeruorum officijs.

Paulus Epheſ. 6. Vtilem tractandi ſeruos regulam præſcribit, cùm inquit: Et uos domini eadem facite illis (id eſt, ſeruis) remittentes minas, ſeu laxantes iracundiam, ſcientes quòd & ueſter ipſorum Dominus eſt in cœlis, & perſonarum acceptio apud Deum non eſt. Et ad Coloſſ. 4. Domini quod iuſtum eſt & æqualitatem ſeruis præbete.

Hæc Pauli teſtimonia tria docent. Primùm, quòd liceat homini Chriſtiano uti ſeruorum operis. Non enim iubet Paulus, ut domini abijciant poteſtatem quam habent in ſeruos, ſed ut eos comiter & benignè tractent. Deinde quomodo domini Chriſtiani debeant erga ſuos ſeruos affecti eſſe, nimirum ut eos non contemnant, tanquam uilia & abiecta mancipia, ſed ut conſeruos Dei placidè & amanter foueant. Poſtremò, ut reddant τὰ ἀυτὰ ſeu iuſtum & æqualitatem. His enim tribus eadem res ſignificatur, nimirum ius Analogum aut diſtributiuum. Neque enim ſic habent domini obnoxios ſeruos ſibi, quin uiciſſim ipſis aliquid debeant. Vt enim ius analogum ualere debet inter omnes homines: Ita inter dominos & ſeruos ualeat neceſſe eſt. Seruus laboret fideliter

dominus grato animo reddita iuſta mercede ſeruum laborantem complectatur, & foueat in Domino.

Porrò ſeruis hanc regulam præſcribit Paulus, Epheſ.6. Serui obedite dominis ueſtris carnalibus, cum timore & tremore, in ſimplicitate cordis ueſtri, tanq̃ DOMINO, non ad oculum ſeruientes, quaſi hominibus placentes, ſed tanquam ſerui CHRISTI facientes uoluntatem Dei, cum beneuolentia ſeruientes Domino, & non hominibus. Et ad Coloß. 3. Serui obedite per omnia dominis carnalibus, non ad oculum ſeruientes, quaſi hominibus placentes, ſed in ſimplicitate cordis timentes Deum, quodcunq; facitis, ex animo operamini ſicut Domino.

Ex his teſtimonijs Pauli collige, quid in Chriſtianis ſeruis requirendum ſit. Primùm igitur requiritur in ipſis timor Dei: quemadmodum in Dominis ipſis, adeoq; omnibus hominũ ordinibus. Secundò requiritur ſimplicitas cordis, qua nequitia, πανουργία, ſeruilis, contumax rebellio, & reſponſatrix audacia expellitur. Tertiò exigitur obedientia erga dominos. Quartò regula iſtius obedientiæ præſcribitur, nimirum, ut tanq̃ CHRISTO ſuis dominis obtemperent ſerui. Vult enim, ut in omnibus actionibus ſuis ad mandatum Dei reſpiciant. Nihil itaq; faciendum iubentibus dominis, quod pugnat contra mandatum ſupremi Domini, quem omnes uenerari oportet. Poſtremò magni=

ficè

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

ſicè ornat ſeruorum obedientiam, cùm eam DEO præſtari pronunciat. Viliſsima ergo pij famuli aut famulæ ſeruitia Deo placent, illiq; cultus grates exiſtunt.

CAPVT NONVM.

CONIVGIVM.

IVgum alterum in Oeconomia coniugium dixi, in quo religionis ſchola primáq; Eccleſia à Domino ordinata, fuit: cuius maieſtatem ac dignitatem ſi ſpectes, multiplicem ſanè inuenies. A Deo patre optimo maximo inſtituitur, ſancitur, confirmatur, benedictionéq; fœcundatur. A filio eius Domino noſtro Ieſu Chriſto miraculo & præſentia ornatur. A ſpiritu ſancto approbatur, honeſtum, immaculatum, purumq; prædicatur. Ab eodem ſpiritu ſancto imago copulæ admirandæ filij Dei & Eccleſiæ ſtatuitur. Ante peccatum et contaminatam naturam in Paradiſo ſanctiſsimo loco initium ſumit: Exemplis Patriarcharum, Prophetarum, ſanctorũ, ſacerdotum, regum, multorumq; piorum commendatur, legibus diuinis ac humanis omnium gentium approbatur.

Huc accedunt finis & effectus unde eius precium ſummum æſtimatur, ut ſunt, procreare ſobolem, uitare impuros concubitus, habere mutuum præſidium & auxilium. In hac prima religionis ſchola conſeruare Eccleſiam, relinquere (ubi fatis

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

concedendum eſt) Deo loco noſtro cultores. Hinc Platonis, licèt Ethnici, grauiſsima, pio tamen homine digniſsima ſententia in ſexto de legibus: Ad nuptias (inquit) ut decet celebrandas & hæc exhortantur, aſſerentes oportere filiorum filios relinquendo nobis, uidelicet, in diuino miniſterio ſucceſſuros, naturam aſſequi ſempiternam. Et paulò pòſt: Quapropter parentibus utriſq; affinibusq; relictis ſeorſim quaſi ad Coloniam proficiſcantur, ac uiciſsim ſeipſos reſpicientes habitent, liberos generando & educando, & uitam quam ab alijs acceperunt, à ſe quaſi tedas ardentes alijs tradant, Deum ſemper ſecundum leges colentes.

Hæc Dei æterni, ſcripturæ ſacræ, piorum hominum, ac grauiſsimorum Philoſophorum teſtimonia opponantur criminationibus Papiſtarum, qui coniugium tanquam rem prophanam, ac ſtatum, in quo uiuere non liceat ſanctiſsimis uerbi miniſtris, iudicant: Cùm tamen in ſcriptura de Zacharia & Elizabet coniugibus ſic ſcriptum ſit Lucæ 1. Erant autem iuſti ambo coram Deo, uerſantes in omnibus præceptis & iuſtificationibus Domini irreprehenſibiles. Et ne excipiant ſacerdotes noui teſtamenti, Paulus præcipit eligi ad Epiſcopi munus maritum, qui ſit unius uxoris uir. Et ſpiritus ſanctus dicit. Honorabile eſt coniugium in omnibus, & torus immaculatus. Quare relicta Dæmoniorũ doctrina de matrimonij prohibitione, ſcripturæ lucem ſequamur, ſecuréque contem=

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

contemnamus omnes tenebras, quas Papa inuexerat contra apertum uerbum Dei.

Cæterùm, ut quale nam ſit coniugium intelligatur, quaſdam ſcripturæ ſententias, primùm recitabo, deinde certa puncta ſeu membra in coniugio ſpectanda ex adductis teſtimonijs colligam.

Gene. 2. Adæ cùm non inueniebatur adiutor coram eo, immiſit Deus ſoporem in Adam. Cumq; obdormiuiſſet, tulit unam de coſtis eius & repleuit carnem pro ea, & adduxit eam ad Adam, dixitq; Adam hac uice, os de oßibus meis, & caro de carne mea: Hæc uocabitur Iſcha, quoniam de uiro ſumta eſt, Quamobrem relinquet homo patrem & matrem ſuam, & adhærebit uxori ſuæ, & erunt duo in carnem unam.

Ad Epheſ. 6. Vxores proprijs maritis ſubditæ eſtote, tanquam Domino, quia uir eſt caput mulieris, quemadmodum & Chriſtus caput Eccleſiæ, & ipſe eſt ſaluator corporis: ſed quemadmodum Eccleſia ſubijcitur Chriſto, ſic & uxores proprijs maritis in omnib. Mariti diligite uxores proprias, tanquam & Chriſtus dilexit Eccleſiam: Et paulò pòſt: Sic debent mariti diligere proprias uxores, tanquam propria corpora. Qui diligit uxorem ſuam, ſeipſum diligit.

Ad Coloß. 3. Vxores ſubditæ eſtote proprijs maritis, quemadmodum decet in Domino. Mariti diligite uxores, & ne ſitis amari erga ipſas.

1. Petri 1. Mulieres ſubditæ ſint uiris ſuis, ut

etſi qui non credunt uerbo per uxorum conuerſationem ſine uerbo lucrifiant, conſiderantes cum timore cõiunctam caſtam conuerſationẽ ueſtram. Et paulò pòſt: Subiectæ proprijs uiris ſicut Sara obediebat Abrahæ, dominum cum uocans, cuius eſtis filiæ, benefacientes & non pertimeſcentes ullam perturbationem. Viri ſimiliter cohabitantes ſecundum ſcientiam, quaſi infirmiori uaſculo muliebri impertientes honorem, tanquam & cohæredibus gratiæ uitæ, ut non impediantur orationes ueſtræ.

1. Corinth. 7. Propter ſcortationem unuſquiſq; propriam uxorem habeat, & unaquæq; proprium maritum habeat. Vxori maritus debitam beneuolentiam reddat, Similiter autem & uxor marito. Vxor proprij corporis poteſtatem non habet, ſed maritus: ſimiliter autem & maritus proprij corporis non habet poteſtatem, ſed uxor.

Ex his ſcripturæ teſtimonijs quinq; colligamus. Primùm quid ſit coniugium eiuſq; fines, quamq; arcta ſit copula. Deinde inter quas perſonas coniugium licitum ſit. Tertiò, quis nam ſit ordo poteſtatis & ſubiectionis inter coniuges. Quartò, qualiſnam affectus mutuus coniugum eſſe debeat. Poſtremò, quod nam ſit ius analogũ in coniugibus. His enim quinq; ritè perpenſis & cognitis, quid de matrimonio piè ſit ſentiendum apparebit.

Quantũ ad primum itaq; attinet, Moſis teſtimonium euidenter docet, nõ ſolùm quid ſit matrimonium,

monium, uerùm etiam q̃ ſit arcta copula coniuga=lis. Cùm itaq; dicit Moſes: Dixit Deus, non eſt bo=num homini eſſe ſolum, faciamus ei adiutorium ſi=mile ſibi, matrimonium eſſe ordinationem Dei, iuxta quam aptæ perſonæ copulentur in mutuum adiutoriũ, apertè indicat. Eſt itaq; unus finis con=iugij mutuum adiutorium. Deinde cùm additur: Erunt duo in carnem unam, in matrimonium tan=tùm duæ perſonæ, maſculus unus & fœmina una admittuntur: ut ſint in carnem unam, id eſt, in=diſſolubiliter copulatæ, non ſecùs atq; ſubſtantia ſeu reipſa eſſent una caro. Præterea dum additur: Creſcite & multiplicamini, Finis ſecundus & proprius matrimonij exprimitur, qui eſt, creſcere & multiplicari, quod fit, dum liberi procreantur et educantur: Huic fini Paulus adhuc tertium ad=dit: Propter fornicationẽ (ſcilicet uitandã) unuſ=quiſq; ſuam uxorẽ habeat. Ex his non erit difficilè definitionẽ matrimonij colligere in hunc modum.

Matrimonium ſeu coniugium eſt ordinatio di=uina, in qua legitimè copulantur uinculo indiſſo=lubili duæ perſonæ, maſculus et fœmina, ut ſint ſibi inuicem adiutorio, procreent, educent ac inſtitu=ant liberos iuxta uoluntatem Dei, præterea etiam ut fugiant ſcortationem ac omnem prohibitam Venerem. Hæc definitio collecta ex Moſe continet omnes cauſas matrimonij, efficientem, materialem, formalem & finales: deinde indicat quàm ar=ctum ſit uinculum, nimirum Indiſſolubile, cùm

dicitur, Erunt duo in carnem unam. Neque tamen ex his ſequitur, nullum diuortium eſſe licitum. Nam cùm dicitur indiſſolubile uinculum, oſtenditur qualiſnam ſit res copula coniugalis ex ordinatione Dei, nimirum quòd nemo uolens hoc uinculum reſcindere debeat. Diuortium itaq; uoluntarium prohibetur, quod cum prima ordinatione coniugij pugnat, & improbatur à Chriſto, Matthæi 5. & 19. Marci 10. Lucæ 8. Item: à Paulo 1. Corinth. 7. Cùm Dominus ait: Quos Deus coniunxit, homo non ſeparet: prohibet manifeſtè uoluntarium diuortium, quod fit ſine cauſa iuſta, ac ſine legitimo iudicio, quod uice Dei exercetur ab ordinatis iudicibus. Verùm de inuoluntario diuortio longè ſe aliter res habet. Dicitur autem Inuoluntarium diuortium, cùm alter coniugum alterum diſſerere cogitur, ob nefandum et ſacrilegum adulterium, quo copula coniugalis corrumpitur, ac fides matrimonij perfidè uiolatur. Tale diuortium Chriſtus non improbat, imò diſertis uerbis admittit, Matth. 19. Vbi ſic inquit: Dico uobis quicunq; dimiſerit uxorem ſuam, niſi ob fornicationem, & aliam duxerit, mœchatur. Hæc uerba Chriſti unam iuſtam repudij cauſam, nempe fornicationem diſertè exprimunt. Qui dimiſerit (inquit) Vxorem ſuam, & aliam duxerit, mœchatur, ſed excepta fornicationis cauſa. Ergo ubi Adulterium interuenit, licet contaminatam perſonam repudiare, licet quoq; alium ſocium aut ſociam

quærere

quærere ſine ſcelere, alioqui exceptio hic fruſtra à domino adiecta eſſet. Quærunt Phariſæi, an liceat ob quamuis cauſam iuxta receptam corum conſuetudinem dimittere uxorem. Quod negat Dominus, ac unam ſolam exceptionem nimirum fornicationem ſtatuit.

Hæc exceptio, ut ſtet ſcriptura, ſubaudienda eſt, Marci 10. & Lucæ 8. Vbi eandem quæſtionem tractant Euangeliſtæ. Neque enim fieri poteſt, ut Chriſtus æterna Dei ſapientia ſecum pugnet: quod profectò faceret, ſi ſpeciem, quam in uno loco exciperet à genere, in alijs in genus includeret, quod fieri nequaquam poteſt ſine contradictionis implicatione.

Iuxta eandem Chriſti regulam, dictum Pauli, 1. Corinth. 7. intelligendum eſt: Loquitur enim Paulus de uoluntarijs ac uſitatis uulgò diuortijs, quæ fiebant ob quamlibet offenſam. Nam ſi in genere loqueretur Paulus, ſine omni exceptione, pugnaret cum regula Chriſti, quod ſentire de ſanctiſsimo Apoſtolo impium eſt. Ex hiſce itaq; clarè conuincitur, quòd & licitum ſit diuortium propter adulterium, & liceat repudianti impuram perſonam aliud coniugium amplecti. Quòd autem aliqui dicunt, argumentum hoc eſſe à contrario ſenſu, quod non in quauis materia ualet, falſum eſt, quia hîc disertè exprimitur exceptio, μὴ ἐπὶ πορνείᾳ, παρεκτὸς λόγου πορνείας. non ob fornicationem, excepta fornicationis cauſa, Quare

uerbis Domini, pijs in Eccleſia doctoribus, Hieronymo, Ambroſio & alijs multis, & ſanctorum exemplis potius acquieſcendum, quàm decretis impuris Pontificum.

Cæterùm hîc magis adhuc ardua oritur quæſtio de rea perſona: an illi liceat coniugium nouum quærere poſt diuortium, ſublata omni reconciliationis ſpe? Sed quæſtio hæc ſoluitur ex dicto Chriſti, Mat. 5. Vbi ſic dicit dominus: Omnis enim qui dimiſerit uxorem ſuam, excepta fornicatione, facit eam mœchari, Et qui dimiſſam duxerit, adulterium committit. Hoc dictum Chriſti etſi uniuerſaliter ſonat, tamen exceptionem expreſſam habet. Quare ſic reſoluenda eſt ſententia. Omnis qui dimiſerit uxorem ſuam, facit eam mœchari, & qui dimiſſam duxerit, adulterium committit, ſed excepta fornicationis cauſa. hãc exceptionẽ ad utrunq; membrum pertinere non eſt dubium. Quapropter ſi cauſa fornicationis à generali dicto excludenda eſt, ſequitur profectò fornicationis cauſa repudiatam non mœchari, ſi alteri nupſerit, nec illum, qui repudiatam duxerit, adulterium committere. Verùm hîc prudenter noſtræ Eccleſiæ exemplo Saxonicarum Eccleſiarum, & aliarum, quæ ueram Euangelij doctrinam cum illis amplectuntur, occurrere ſcandalis conantur, dum externæ diſciplinæ gratia permittendum negant, ut in eadem prouincia ſeu regione, in qua crimen commiſſum eſt, rea perſona nouum matrimonium ineat. Nam

ſi hæc

ſi hæc diſciplina non adhiberetur, magnæ & horrendæ œconomiarum uaſtationes proculdubio ſecuturæ eſſent. Malignæ enim naturæ ſtudio ſe contaminarent, ut hoc modo liberari poſſent à matrimonio, quod ſibi moleſtius acdurius eſſe uideretur. Quapropter ſeuera diſciplina hîc neceſſaria eſt, qua reprimantur homines impudici, ne ordinationem Dei ſacrilegè uiolent, magno cum Eccleſiæ ſcandalo, & œconomiarum ruina.

Porrò cùm Dominus dicit extra cauſam fornicationis, cauſam diuortij ueram aßignat, quæ ſubſtantiam matrimonij euertit: qualis eſt fornicatio: aut aliæ huic ſimiles, ut coactio ſeu deſertio: quarum illa non fuiſſe coniugium oſtenditur, hac ſacrilegè ruptum coniugij fœdus declaratur. Quare in his caſibus prudentes Iudices quærendi ſunt, qui conſcientijs rectè conſulere norunt. Sed de hac re uide Examen Philippi.

Hactenus de primo partitionis membro dictum eſt: Nunc inter quas perſonas coniugium licitum ſit explicabitur: Quod ut diſtinctius fiat, tres quæſtiones excutiendæ ſunt ſunt. Prima, ſit'ne licitum matrimonium in omnibus hominum ordinibus & & ſtatibus. Altera, qui cognationis ſeu conſanguinitatis gradus ſint prohibiti. Tertia, quibus affinibus contrahere inter ſe matrimonium liceat.

Quantum autem ad primam quæſtionem attinet, num licitum ſit matrimonium in omnibus ſtatibus hominum & ordinibus, Papa negat, Spiri-

tus ſan-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

tus ſanctus ait. Papa quidem matrimonium, ſacramenti titulo ornat, ſed cùm quæritur, an liceat ſacerdotibus, Monachis & monialibus contrahere matrimonium, tanquam oblitus ſui, inter carnis opera numerat matrimonium: & in perfectionis Chriſtianæ operibus ponit ſuum impurum cœlibatum. Ad quam ſuam ſententiam ſtabiliendam impudenter abutitur ſuo more uerbo Dei. Sed quia apertus hoſtis eſt Euangelij Chriſti Papa, ipſius autoritas cum omnib. ipſius legib. meritò eſt contemnenda. Præterea cùm ſententia ſpiritus ſancti, pronunciantis prohibitionem matrimonij doctrinam eſſe Dæmoniorum, et clarè enunciantis, matrimonium in omnibus honorabile eſſe ordinationẽ Dei, Geneſis 2. Maſculum & fœminam &c. & plurima exempla ſanctorum Patriarcharum. Prophetarum & Apoſtolorum & caſtiſsimorum Epiſcoporum in primitiua Eccleſia, ex diametro cùm impuro iſto Papæ dogmate pugnant, nõ iudico opus eſſe longiore confutatione in re adeo perſpicua.

At ſi quis Votum interueniſſe dicat, quo quod liberum erat natura, factum eſt non liberum: dico uotum temerarium & impium non obligare, poſtquam is qui ſtultè uouit, rectius uerbo Dei edoctus eſt. Sed de hac quæſtione ſuprà capite 6. 2. Claſsis.

Altera quæſtio de gradibus conſanguinitatis, plus habet difficultatis. Sunt enim, qui inter eas perſonas omnes, contractus matrimonij eſſe licitos docent, quæ nõ nominatim prohibentur, Leuit. 18.

Sunt

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Sunt rurſus qui propter propoſitionem uniuerſalem in Moſe expreſſam, non tantùm eas perſonas prohibitas putant, qui (ut dicunt) recenſentur exempli gratia, uerumetiam multò plures, ut quæ à Iuriſperitis & Canoniſtis recitantur, uſq; ad quartum gradum incluſiuè. Sed perſonas enumeratas in Moſe ordine recitabo. Prima, pater. Secunda, mater. Tertia, nouerca. Quarta, Soror germana. Quinta, priuigna. Sexta neptis ſeu filia filij. Septima, amita ſoror patris. Octaua, Matertera ſoror matris. Hîc primus & ſecundus gradus conſanguinitatis prohibentur, etſi non uniuerſaliter. Qui priorem ſententiam tuentur, matrimonium extra hos gradus enumeratos conſanguinitatis contractum probant, & non diſſoluendum propter humanas leges docent. Qui ſecùs ſentiũt, multò plures perſonas prohibitas lege naturæ uolunt, de quibus conſulendæ ſunt leges politicæ, quas iudico in hac religioſè ſeruandas eſſe, & peccare eos ſtatuo, qui has leges uiolant, niſi diſpenſatione ſuperioris magiſtratus excuſari poßint.

Porrò perſonæ ratione affinitatis prohibitæ, hæ ſunt: Prima, uxor patrui: Secunda, nurus ſeu filij uxor. Tertia, Vxor fratris. Quarta, priuigna. Quinta, filius priuigni uel priuignæ. Sexta, ſoror uxoris. Plura de gradibus conſanguinitatis & affinitatis petantur ex ſcriptis Iuriſconſultorum & libello Philippi, & tabulis Georgij Maioris. Ego tantùm Catalogum perſonarum breuiter in Moſe prohibitarum inſtitui.

Iam

Iam qualiſnam ſit ordo inter coniuges uideamus, qui quidẽ ex prima coniugij inſtitutione ante peccatum, & deinde poſt lapſum ex mandato Dei intelligi poteſt, nimirum quòd uxor marito ſit ſubiecta: quæ ſanè ſubiectio nequaquam tyrannica eſſe debet, neq; qualis dominorum eſt in ſeruos. Non enim uxor habenda eſt tanquam mancipium aut ſerua, ſed tanq̃ conſors uitæ omniumq́; bonorum. Vocabulum coniugis quod à coniugando deductum eſt, tam uirum quàm mulierem comprehendit, unde conſortium, coniugium intelligitur. Abraham & Iſaac ſua cum uxoribus conſilia communicarunt. Imò ipſe Abraham uerbo Domini iubetur audire ſuam uxorem. Rex Artaxerxes Heſter, quam captiuam ſeruam duxit, literis publicis conſortem regni ſui uocat, idq́; haud immeritò. Neq; enim coniugium uxorẽ ancillam aut ſeruam eſſe patitur: Quod ſanè primum matrimonium clarius oſtendit. Eua ſiquidem non de Adæ capite, neq; de pedibus eſt facta: uerùm ex coſta, ex quo ſignificatur, quàm neq; domina, neq; ſerua illi ſit condita, ſed ſocia & conſors. Liberalis itaq; eſt ſubiectio mulierum, non ſeruilis: ut quæ caritatis lege potiùs quàm dominationis imperio ſubijciatur marito.

Sequitur quod quarto loco propoſui, qualiſnã affectus mutuus coniugum eſſe debeat. Euripides clarè dicit: Salus hæc domus maxima eſt, ſi uxor & maritus rectè concordant, & à ſe inuicem non diſſen-

diſſentiunt, uerùm tum demum dulcis mariti & uxoris conſuetudo erit, cùm eam pietas, uirtus, mutua ἐπιείκεια, & mutuus amor mollem & ſuauem reddit. Firmiſsimum etenim adeoq; primum conſuetudinis uinculum fuerit inter coniuges, ſi mentes eorum pariter in Deo unum ſint, quod quidem facit, ut ſe mutuò ament, quia decreuerunt Deo obedire. Nulla enim eſt uirtus firma, nulla ſtabilis amicicia, niſi à Deo ortum habeat. Virtus inter coniuges mutuam oblectationē parit, quemadmodum, inquit, Andromacha: hæc nomen decúſque parit, quæ ſanè dum in ſecundis & aduerſis rebus exercetur, conſuetudinem uitæ reddit amabiliorem. Mutua ἐπιείκεια in omnibus amicitijs adhibenda eſt, & maximè inter coniuges, qua quaſdam interdum iniurias ferre neceſſe eſt. Mutuus amor ex pietate natus, uirtute confirmatus, & mutua ἐπιεικεία auctus, errata incidentia corrigit, leniter mitigat, facitq; ut in omnibus duris iucunda ſit uita.

Reſtat quod poſtremo loco propoſui, de iure analogo inter coniuges: Quòd tametſi intelligi poteſt ex ijs, quæ dicta ſunt, tamen breuiter attingendum uidetur. Cùm Dominus dicit: Faciamus ei adiutorium ſimile illi, hoc eſt, faciamus mulierem, quæ uiro æquabili officij iure reſpondeat. Vt enim mulier iure, marito officiū debet: Ita uiciſsim maritus κατ' ἀναλογίαν mulieri reſpondeat officio neceſſe eſt. Mulier ſit uiro ſubiecta liberaliter,

maritus

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

ritus uiciſsim eam foueat, ac amabiliter tractet. Mulier obedientiam Deo præſtet in ferendis partus doloribus, uir uiciſsim afflictam conſoletur, trahatq; partem iugi commiſerando & fouendo. Mulier οἰκουρὸς, id eſt, cuſtos domus, iuxta traditionem Apoſtoli, & pudica, familiarem rem cōſeruet, augeat & rectè diſpenſet, maritus contrà domum defendat, foris agat, laboret pro uocationis ratione, et iuſtum uictum iuſtè conquirat. Breuiter, maritus & uxor officioſè ſe inuicem obſeruent, ac ſibi mutuò debita officia iuxta rationem conditionis utriuſq; præſtent: Quod cùm fit, ſibi inuicem reddunt quod debent, ſeu ut Paulus loquitur, τὰ ἀυτὰ, quo dicto ius analogum in officijs præſtandis ſignificatur. Vt cùm mulier marito paret, maritus armis defendit uxorem. Officia hæc diſsimilia quidem ſunt reipſa, attamen iure analogo ſibi mutuò pulcrè reſpondent, & ſunt æqualia.

CAPVT DECIMVM.

PATRIVM IMPERIVM.

DIXI ſuprà, Oeconomiam tribus quaſi iugis conſtare, Quorum tertium, quod eſt parentum & liberorum, explicandum reſtat. Quod quia in quarto præcepto ſuprà ex parte explicatum eſt, hîc breuiter primùm ſcripturæ ſententias paucas colligam, deinde ex his ſententijs notatis officia parentum & liberorum extruam: ut inde quale-

qualenam ſit patrium imperium appareat. Poſtremum de præmijs & pœnis præſtiti officij & non præſtiti agam.

Exod. 20. ſancitur patrium imperium his uerbis: Honora patrem tuum tuum & matrem tuam, ut, ſis longæuus ſuper terram.

Danie. 13. De parentibus Suſannæ ſcribitur: parentes illius cùm eſſent iuſti, erudierunt filiam ſuam in lege Moſi.

Ephe. 6. & uos patres nolite ad iracundiam prouocare liberos ueſtros, ſed educate in diſciplina & correptione Domini.

Coloß. 3. Patres nolite prouocare liberos ueſtros, ne &c.

Ex his paucis ſententijs non eſt difficilè colligere officia parentum mutua erga liberos: primùm enim uoce Dei parentibus traditur autoritas in liberos, ut ipſis præſint in familia, ac quæ recta ſunt imperent facienda. Ex quo ſequitur, liberos iure diuino parentibus debere eſſe morigeros. Secundò parentum eſt pueros educare, quod officium non ſolùm lex naturæ imperat, uerumetiam hunc affectum educandi & tuendi natos, omnibus animantibus inſcuit natura. Tertiò debent parentes liberaliter ſuos liberos tractare ac prudenter, ut retineantur in officio. Et ſummoperè cauendum, ne uel nimia indulgentia, uel nimia auſteritate natos perdant. Quartò honeſtis in moribus & uera pietate erudire liberos pars officij paren

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

tum præcipua eſt. Ideo enim liberos generamus (ut rectiſsimè Plato ſenſit) ut Deo cultores pro nobis (ubi fatis conceſſerimus) relinquamus. Hoc præcipuum poſt pietatem animi erga Deum, ſanctorũ patriarcharum, Regum, adq; adeo omnium piorum ſtudium ſemper extitit. Atq; hæc præcipua parentum officia ſunt erga liberos, quos iure analogo æqualia parentibus reddere decet: Verùm quia liberorum officia in quarto præcepto includuntur, cùm dicitur: Honora parentes, inde ea colligam. HONORIS igitur uocabulo liberi primùm iubentur agnoſcere parentum autoritatem & eminentiam ordinationem diuinam eſſe. Nihil enim uoce Dei honorabile dici poteſt, niſi idem à Deo profectum ſit & ordinatum. Deinde requiritur hîc reuerentia erga parentes, tanquam erga Dei uicarios, & nutricios ciuium Eccleſiæ Chriſti. Proinde maieſtas quædam diuina in parentibus animaduertenda eſt. Tertio loco uerbum honoris includit in ſe obedientiam erga parentes: quæ obedientia tantiſper & eatenus præſtanda eſt, donec & quatenus cum obedientia, quam ſupremo parenti Deo debemus, ſtare poteſt. Huc dictum Domini Lucæ 14. Si quis uult uenire ad me, & non odit patrem ſuum & matrem ſuam &c. non poterit eſſe meus diſcipulus. Hîc odij uocabulum non affectum, ſed euentum ſequentem odium ſignificat, qui eſt detrectare imperium, & non facere imperata contra Deum. Iſtud igitur odium pietatis eſt, non crudelitatis. Præterire enim, fugere,

negligereq; omnes debemus, quando eos unà cum Deo colere nequimus. At uerò ſi utrumq; debitè poterit, & Deo & parentibus obedientia exhibenda eſt. Neq; enim obedire parentibus is rectè dicitur, qui quicquid iuſſerint faciat, ſed tum demum parentibus aliquis obedit, cùm ſpontè facit, quæ ipſi rectè iuſſerint: Quarto honoris uocabulo Gratitudo etiam ſignificatur erga parentes, ut ſi opus fuerit, eos ſenio confectos iuuent, foueant, alant, & omnium officiorum genere ſubleuent: Quinto honor præterea requirit ἐπιείκειαν, qua liberi tolerent parentum errata. Quantumuis enim pauperes & miſeri ſunt, precioſi ſunt nobis habendi, conſideranda eſt quædam in ipſis diuinæ maieſtatis ſimilitudo. Quare etſi interdum uidentur nobis parum honorabiles, maieſtas tamen diuina (ut antea dixi) in ipſis conſideranda eſt. Proinde moroſitati, delirio & quibuslibet parentum uitijs, opponendum eſt nomen Patris & Matris. Non enim tam quales parentes, q̃ ꝙ parentes habemus æſtimandũ eſt. Atq; hæc officia liberorũ ſunt erga parentes, quæ ad duo capita breuitatis cauſa reuocare poſſumus, nimirũ ad affectum & effectũ, Illo eos animo proſequimur, hoc externa beneficia omnia, quæ ijs grata eſſe nouimus, præſtamus. Quantũuis enim multa in eorũ gratiã fecerimus, ſemper tamen inferiora erũt omnia, q̃ eſſe deberẽt.

Ex hac collatione officiorum mutuorum parentũ & liberorum, non eſt difficile iudicare, qualenam ſit parentum imperium, qualiſq; liberorum

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

ſubiectio. Mitius enim parentum in liberos quàm dominorum in ſeruos imperium eſt. Autoritas maior eſt parẽtum in liberos, quàm maritorum in coniuges, & proximè accedit imperium patrium ad Regale imperium.

Iam reſtat quod poſtremo loco de præmijs & pœnis propoſui, quæ duabus uocibus nempè Benedictionis & Maledictionis in ſcriptura ſignantur. Vt enim parentes qui liberos ſuos, uoluptatibus indulgere permittunt, diuinitus maledicuntur, ut ELI Sacerdos: ſic qui officia præſtant à Deo imperata, benedictionem reportant. Et ut longæua uita promittitur liberis honorantibus parẽtes: ita maledictio immorigeris denunciatur. Salomon: Oculus qui ſubſannat patrem ac matrem ſuam, corui eum effodiunt. Vnde tritum prouerbium.

Paret Carnifici renuens parêre parenti.

Exempla ſunt Maledictionis, Cham, Ruben, filij Eli, Abſolon, & alij innumeri.

CAPVT VNDECIMVM.

VSVS DIVITIARVM ET RERVM PRÆSENTIS VITÆ.

CVM diuus Paulus 1. Corinth. 7. dicit, Qui utuntur hoc mundo, ſint tanquam non utẽtes, non præcipit Chriſtianis abijcere facultates, ſed Chriſtiani hominis animũ rebus terrenis non debere occupari, nec in illis acquieſcere docet. Sic enim

uiuere

uiuere nos oportet, quaſi ſingulis momentis migrandum ſit ex hac uita: Quapropter in omnibus rebus præſentis uitæ corda erecta eſſe debent ad meditationem uitæ cœleſtis. Atq; hæc regula generalis eſto de uſu rerum præſentis uitæ.

Porrò quia in rebus mundi nihil periculoſius eſſe poteſt, quàm magna rerum affluentia, niſi ſancta prudentia adſit (uerè enim Plato dixit, diuitias cœcas eſſe ſine prudentia, & eaſdem acutè cernere ubi prudentam ſequuntur) tria breuiter de diuitijs dicam. Primùm. Quæ rationes acquirendarum diuitiarum licitæ ſint. Deinde, Qualiter nos Deus erga diuitias eſſe uelit affectos. Poſtremò. Quis diuitiarum uſus rectus & legitimus.

Quantum itaq; ad legitimas rationes acquirendi diuitias attinet, omnium primùm incoandũ eſt à regula Chriſti. Mar. 6. Quærite primùm regnum Dei &c. Prima igitur cura & præcipua eſſe debet ſalutis animæ. Deinde quia hæc uita opus habet adminiculis, iuxta Dei ordinationem quæri poſſunt facultates, licétq; ijs, quæ ad uictum cultumq; neceſſaria ſunt, quærendis operam dare, id quod non ſolùm ſanctorum exemplis, uerumetiam mandato Dei confirmatur, qui benedictionẽ promittit piè laborantibus. Deinde lucrum quod proficiſcitur nobis laborantibus ex benedictione Dei, capiamus tanquam ex manu Dei, neq; malis artibus utamur, quò facultates aliorum ad nos trahamus, fructumq; laboris noſtri, tanq̃ iuſtam merce-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

dem percipiamus. In contractibus abſint fraudes & fallaciæ, apertéq; et ſimpliciter agamus omnia, ea fidelitate, quam ipſi ab alijs uellemus requirere. Sit labor legitimus, legitimæ uocationis, ut bona conſcientia gloriari poßimus, nos in ullius fraudem nihil egiſſe.

Partis diuitijs ſingularis ars adhibenda eſt, ne nobis in ſpinas & laqueos conuertantur. Quod ne fiat, Dauidis & Pauli ſequamur conſilia, quorũ ille quidem Pſal. 61. ſic ait, Si affluent diuitiæ, noli cor apponere. Hic uerò 1. Tim. 6. diuitibus in ſeculo præcipito, ne efferantur, néue ſperent in diuitiarum incertitudine, ſed in Deo uiuo. Eſt itaq; præcipuum, ne diuitiarum huius ſeculi cupiditate ducamur, ne ijs animum aut fiduciam adijciamus, eas à nobis abdicare ſimus parati, quoties Deo libuerit. Siue habeamus eas, ſiue ijs careamus, tanq̃ res caducas & fragiles aſpernemur, atq; ſolam benedictionem Dei omnibus rebus mundi præferamus. Abſit fallax ſpes in incertis diuitijs. Abſit ſuperbia & contemtus pauperum. Adſit ſpes in diuitiarum largitore, adſit pius humiliſq; animus.

Porrò ubi ſic animo diues effectus eſt aliquis, etſi ei non erit difficile, diuitias rectè in gloriam Dei, & proximi utilitatem diſpenſare: tamen nõnihil dicendum eſt, ut legitimus diuitiarum uſus conſpiciatur: Qui eſt quadruplex. Primus, ut conferantur diuitiæ ad promouendam religionem & gloriam Dei. Si enim ipſi nati ſumus, ut Deum glo-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

rificemus, profectò huic uſui quicquid habemus ſeruire debet. Secundus uſus eſt, ut eas in quibus uiuimus, reſpublicas iuuemus ac ornemus noſtris facultatibus, ideoq; tributa ſoluenda ſunt. Tertius uſus eſt, ut ipſi nos pro conditione noſtri ſtatus honeſtè alamus, noſtram familiam foueamus, ut domus noſtra pro facultatum ratione honeſta cõſeruetur, ſine ſordibus & prodigalitate. Quartus & poſtremus uſus eſt, ut fontes noſtri, iuxta Salomonis conſilium deriuentur foràs, hoc eſt, ut liberales ſimus erga pauperes, diuites in bonis operibus, quò multi noſtris bonis gaudere poßint, nobiſcum Deo patri Domini noſtri Ieſu Chriſti gratias agentes, qui abundè ſuppeditat omnia.

TESTIMONIA DE DIVITIIS.

Prou.11. Qui confidit in diuitijs ſuis, corruet.

Prouer.15. Melius eſt parum cum timore Domini, quàm theſauri magni & inſatiabiles.

Pſal.61. Si diuitiæ affluant, noli cor apponere.

Salomon. Fontes tui deriuentur foras, & tu Dominus eorum eſto.

Primæ Timoth. 6. Diuitibus huius ſeculi præcipe, ne ſublime ſapiant, & ne ſperent in incertitudine diuitiarum, ſed in Deo uiuo.

CAPVT DVODECIMVM.

DE SOLICITVDINE, ET CVRA LICITA ET ILLICITA.

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

QVIA nulla maior peſtis eſt ueri cultus Dei, quam Ethnica & Prophana cura & ſolicitudo, et rurſus nihil magis optandum, q̃ ut unuſquiſq; ſolicitè ambulet corã Deo in uocatione ſua, operæprecium eſt, ut rectè inſtituantur pij de ſolicitudine licita & illicita, ne nimiùm uel in dextram partem deflectant, omnem curam abijciendo, uel in ſiniſtram, Ethnicam & prophanam curam amplectendo: Quare tenendum, quòd triplex ſit cura, Vna prophana & Ethnica. Altera neceſſaria & ſancta. Tertia, mixta ex illis. Harum quidem extremæ illicitæ, media uerò licita eſt.

Impia ſeu Ethnica ſolicitudo eſt, quæ oritur ex diffidentia & ignorantia prouidentiæ Dei. Hæc damnatur, Matth. 6. ubi Chriſtus multis argumentis, à prouidentia Dei ſumtis, ab ea dehortatur. Hæc cura interdum carnis cura dicitur, cùm quia ex carnis ſenſu ſine fide proficiſcitur, tùm quia ſcopum habet carnalem, nimirum præſentis uitæ quietem & tranquillitatem.

Solicitudo, quam dico neceſſariam, piam & ſanctam, commendatur ſcripturæ teſtimonijs & exemplis, Roma. 12. Qui præeſt in ſolicitudine. 1. Timo. 5. Si quis ſuorum, et maximè domeſticorum, curam non habet, fidem abnegauit, & eſt infideli deterior. Abraham, Iſaac, Iacob, piam ſuæ familiæ curam habuerunt. Ioſeph in Ægypto ſeptem annorum curam in ſe piè ſumſit. Daniel in Babylone, pij reges & prophetæ in populo Dei non tan-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

ta geſſerunt ſine hac ſancta cura. Paulus 2. Corin. 11. ad Coloſ. 2. 1. Theſ. 2. ſuam ſolicitudinem pro Eccleſia fatetur. Sic Reges pro ſuis regnis, patresfamilias pro ſua familia, Miniſtri uerbi pro ſuis auditoribus, præceptores pro ſuis diſcipulis, breuiter, ſinguli in ſua uocatione ſanctam quandam ſolicitudinem habere poſſunt & debent, modò in impietatis notã incurrere nolint. Verùm ne hæc ſancta ſolicitudo contaminetur, ſciendum eſt ad eam Quinq; requiri. Horum primum mandatum Dei eſt. Mens enim pia nihil aggredi debet ſine mandato Dei. Honeſta igitur erit uocatio piæ & ſanctæ curæ. Deinde proficiſci debet ex fide. Nam ſine fide Deo placere nihil poteſt. Tertiò, quia niſi Dominus ædificauerit ciuitatem, fruſtrà laborant qui ædificant eam, adhibenda eſt Inuocatio quidem, qua auxilium Dei petas, Gratiarum uerò actio, qua ſucceſſum DEO tribuas, & non tuæ prudentiæ aut iuſticiæ. Eſt enim optimum remedium aduerſus ſolicitudinis Ethnicæ tentationẽ, precib. ardentibus ad Deũ confugere, quod ad Philip. 4. docemur. Quartò, tendat tua cura in gloriã Dei principaliter. Quanq̃ autem tuæ domus incolumitas ſpectari poteſt: tamen principalis finis erit gloria Dei. Quintò, ſi parum labor noſter uotis reſpondeat, ſubmittamus nos paternæ uolũtati Dei, in uero timore et humilitate, iuxta conſilium Petri, dicẽtis: Humiliamini ſub potenti manu Dei, ut uos exaltet in tempore exaltationis, omnem ſo=

licitudinem ueſtram proijcientes in eum, quoniam ipſi cura eſt de uobis. Et Pſal. 54. Iacta ſuper Dominum curam tuam, & ipſe te enutriet, et non dabit in æternum fluctuationem iuſto. Debent igitur pij iuxta uerbum Chriſti, primùm quærere regnũ Dei, deinde Dei iuſticiam, Tertiò, fide promiſſionem curæ diuinæ amplecti. Dicit enim, Et hæc omnia adijcientur uobis. Tum abijcienda eſt profana ſolicitudo, ſtrenuéq; in uocatione laborandum, ſeruatis circũſtãtijs ſanctæ curæ, quas enumeraui.

Mixta eſt, quæ partim pia apparet, partim prophana conuincitur, ut, cùm curamus quidem, quæ officij noſtri ſunt, id quod Deus ſeriò à nobis requirit: ſed propter innatam nobis dubitationem de prouidentia Dei, limites transgredimur, ac in officium Dei ſacrilegè irrumpimus. Vt, cùm paterfamilias rectè quidem & piè inſtituit liberos, ſuam familiam curat, ſed nimia trepidatio & anxietas ad impatientiam impellit, quando uotis non reſpondet labor & cura noſtra. Iactet igitur hanc curam pius in Dominum, & ſtrenuè faciat officium, nec ſinat piam curam Ethnica diffidentia conſpurcari, quò abiecta Ethnica diffidentia & anxietate, pax nobis internè conſtet, ac erga homines ſimus modeſtiores et manſuetiores, cum quibus eidem Domino ſeruiamus, excuſſo iugo Mammonæ & Ethnicæ ſolicitudinis.

CAPVT XIIII.

PERFECTIO CHRISTIANA.

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

HVC breuiter commonefactionem et doctrinam utilem de Chriſtiana perfectione adijciam. Nam huius rei uera explicatio & ſtimulos addit in ſtadio pietatis currentibus, & conſolatur pios, dum ſuas ſordes et imperfectionem agnoſcentes, intuentur beatam illam uitam, in qua plena perfectione beati fulgebunt, ſicut ſol in domo patris ſui.

Vt autem hanc doctrinam rectius intelligamus, omnium primum ſtatuendum eſt diſcrimen inter duplicem perfectionem piorum: quarum una in præſenti uita exiſtit, altera erit in futura. Ingens enim diſcrimen eſt perfectionis Chriſtianæ ratione huius duplicis ſtatus. Nam longè alia eſt perfectio currentis, quàm perfectio peruenientis. Illa militantis, hæc triumphantis eſt.

Pij itaq; in hac uita dicuntur perfecti, non ſicut perficiendi ſunt in illa immortalitate, qua æquabuntur Angelis Dei: ſed ſicut eſſe poſſunt in hac peregrinatione perfecti. Neq; enim præſentis uitæ perfectio æſtimanda eſt ex perfectione iuſticiæ (Nemo enim eſt qui non peccet) Sed ex imputatione diuina, & cordis rectitudine, qualis eſſe poteſt in hac uita: At in futura uita æſtimabitur ex perfectione iuſticiæ: ubi erit plena glorificatio ſanctorum, plena noticia Dei, Abſoluta cordium puritas, & perfecta obedientia in omni æternitate.

Porrò definitionem perfectionis Chriſtianæ, qualis

qualis eſſe poteſt in hac uita, colligam primùm. Deinde partes eius ſuijciam. Tum quare perfectionis nomen ei tribuatur oſtendam.

Chriſtus Matth. 19. Iuueni, à quo interrogatus erat de uita æterna conſequenda, dicit: Si uis perfectus eſſe, uade uende tuas poſſeßiones, & da pauperibus, & habebis theſaurum in cœlo, & huc ſequere me. Ex his uerbis Domini ſolidam definitionem colligere non eſt difficilè: ubi primùm hoc ſtatuerimus, quòd hoc fuerit, quantum ad ſpeciem facti attinet, perſonale præceptum. Alioqui nec Noë, nec Abraham, nec Dauid fuiſſent perfecti, qui tamen perfecti teſtimonio Dei dicuntur. Proinde genus facti nobis definitionem perfectionis exhibebit. Quid hìc requirit Chriſtus ab adoleſcente? ut ex præcepto intelligat ſe imperfectum eſſe, ut uendat facultates, det pauperibus, & ſe ſequatur. Vendere autem facultates mandante Chriſto, eſt obedientiam erga Chriſtum anteferre omnibus rebus mundi, & paratum eſſe, non ſolùm uendere, ſed etiam perdere propter Chriſtum omnia, ſi res ita poſtulauerit: & ſimul Chriſtum ſequi, & proximum beneuolentia complecti. Nam hæc Chriſtus coniungit.

Perfectio itaq; Chriſtiana eſt agnita imperfectione, ex fide Chriſti obedientiam erga Deũ præferre omnibus rebus mundi, ac ei totam uitam approbare. Sita eſt igitur hæc perfectio in affectu potius, q̃ in effectu, in imputatione perfectionis potius, quàm in perfectione iuſticiæ. Deus

Deus autem ex ſua bonitate tale ſtudium, Perfectionis titulo, ornat: ut magis magisq; ad perfectionem tendamus. Hæc definitio per locum à coniugatis etiam probari poteſt. Scriptura Abrahamum pronunciat perfectum: quia uoci Dei obtemperauit, dulci patria, parentibus, amicis, fortunis præſentis uitæ poſthabitis: Deum ueracem credididit, ei totam uitam approbauit. Similiter ante ipſum Noe, qui iuſtus & perfectus in ſcriptura prædicatur, uocem Dei audiuit, impijs mundi conſilijs renunciauit, parauit arcam, & ſe totum ad normam uerbi diuini, concepta in ipſum fiducia compoſuit. Ex his confirmatur apertiſſimè definitio quam propoſui.

Philippus hanc tradit, quæ à mea nō diſſentit. Perfectio Chriſtiana eſt agnitio noſtræ infirmitatis, & fiducia mediatoris, et præſentia Dei in cordibus noſtris transformantis nos, ut fiamus ſimiles imaginis Dei, quæ eſt λόγος æterni patris.

Porrò partes Chriſtianæ perfectionis ſitæ ſunt in rectitudine mentis, affectuum puritate, & morum integritate. Rectitudo mentis eſt rectè ſentire de Deo iuxta ipſius uerbum: Puritas affectuum, agnitione noſtræ infirmitatis, fiducia mediatoris, & uoto pietatis continuandæ æſtimatur. Morum integritas in pietate erga Deum, ſanctimonia uitæ, dilectione erga homines, ſancta inuocatione cura abſoluitur. Breuiter, perfectio Chriſtiana poſita eſt in uera conuerſione hominis ad Deum, ſeu pœnitentia ſalutari.

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Hæc uera conuerſio ſiue pœnitentia triplici de cauſa perfectionis nomine honoratur. Prima propter reſpectum ad ſuperiorem uitam, cùm in tenebris & ignorantia Dei uiximus. deinde propter imputationem. Etſi enim ſordes multæ adhærent ſanctis, tamen Deus iſtas ſordes non imputat, modò ſpiritu ipſius ducamur. Poſtremum, quia ad perfectionem illam glorioſam tendit.

Porrò perfectio Chriſtiana qualis in futura uita erit, antea definita eſt, & ſimiliter in tribus eſt poſita. Primùm in doctrina, ſeu noticia, ſeu in mentis rectitudine. Cùm uenerit, inquit Apoſtolus τὸ τέλειον, abolebitur τὸ ἐκ μέρους. Nunc cernimus per ſpeculum in ænigmate, tunc facie ad faciem, deinde in affectuum perfecta puritate. erunt enim puriſſimi cordis puriſſimi affectus, ardens dilectio Dei, lætitia ſpiritus &c. Poſtremò in tota uita lucebit imago Dei. Nos, inquit Paulus, ſpiritu ex fide ſpem iuſticiæ expectamus, 1.Ioh.3. Cariſſimi, filij Dei ſumus, & nondum apparuit quid erimus, ſcimus, quoniam cùm apparuerit, ſimiles ei erimus, quoniam uidebimus eum ſicut eſt. & omnis qui habet hanc ſpem in eo, purificat ſe, ſicut ille ſanctus eſt. Breuiter, perfectio ſanctorum in beata uita, conformitas noſtri cum Deo erit, habitatio Dei in nobis, plena fruitio Dei, abſoluta dilectio, cuius ſpes (ut Iohannes monet) nos excitare debet ad ſanctimoniam uitæ in hoc mundo, ut aliquo modo illam expectatam incoëmus perfectionem iuſticiæ.

Hæc

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Hæc de perfectione Chriſtiana ſcire utile eſt, unde non ſolùm excitamur ad diligentiam in tota uita, Verumetiam aduerſus peſtilentem doctrinam Monachorum de perfectione armamur, qui perfectionem in mendicitate ponunt, contra omne uerbum Dei, ac exempla eorum, qui perfectionis laudem in Eccleſia conſecuti ſunt.

TESTIMONIA DE PERFECTIONE Chriſtiana.

Iacobi 1. Cæterùm patientiæ opus perfectum habeat, ut ſitis perfecti & integri, nullâq; in parte diminuti.

Matt. 5. Eſtote perfecti, ſicut & pater ueſter.

Coloſſ. 1. In ipſo (Chriſto) complacuit omnem plenitudinem inhabitare, & per eum reconciliari omnia in ipſo.

Philip. 3. Non quòd apprehenderim, aut iam perfectus ſim, ſed ſector, ſi etiam apprehendã, quatenus apprehenſus ſum à Chriſto Ieſu. Fratres ego me ipſum nondum arbitror aſſecutum eſſe, unum autem illud ago, ea quidem quæ à tergo ſunt obliuiſcens, ad ea uerò quæ à fronte ſunt, enitens iuxta præfixum ſignum inſequor ad palmam ſupernæ uocationis Dei per Chriſtum Ieſum. Quotquot itaq; perfecti ſumus, hoc ſentiamus.

Matth. 19. Si uis perfectus eſſe, uade & uende quæ poſſides. Da pauperibus, & ueni & ſequere me.

FINIS.

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

INDEX RERVM ET VERBORVM.

A.

ABſurdum in Theologia contra articulos fidei, legem moralem, & claram Dei ordinationem 8
Actionum humanarum gradus 71.72
Actionum ad externam diſciplinam pertinentium genera duo 73
Actionum ſpiritualium cauſæ præcipuæ 77
Adam conſideratur dupliciter 86
Ad actiones ut rectè gerantur tria requirũtur 70
Adiaphora quid 376
Adminiſtrationis diuinæ modi tres 53.54.55
in Affectibus definiendis tria oportet concurrere (412
Amen quid 297
Angeli & homines cur conditi 50
Anthropomorphitarum error 39
Antinomiæ in ſacris literis, cur in ſpecie tantùm & non reales 12
Antinomias ſacrarum literarum ſoluendi ratio dialectica ibidem
Antitheſeon collatio quid proſit 10
Appellationes filij DEI, quæ naturarum proprietates ſignificant, ab officij appellationibus diſcernendæ 45
Appellationes filij Dei, quæ denotant officium, computant toti perſonæ, non alicui naturæ ſeorſim. 46

Appel-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Appellationum, quæ Deo competunt, diuiſio 37
Appellationum, quæ Deo competunt, definitiones 40.41.
Arianorum doctrina de Filio Dei impia 40.41
Artes et linguæ in Theologo requiruntur 2(368.
Autoritas Eccleſiaſtica quas res habeat ſubiectas
Autoritas eccleſiaſtica penes quas perſonas 370
B.
Baptiſmi definitio apud Petrum 326
Baptiſmi inſtitutio 320. 321.
Baptiſmi modus 328
Baptiſmus unde dicatur 319
Baptiſmus quid ſit 320
Baptiſmus duplex ibid.
Bona opera 378. & deinceps
Bona opera quæ faciendæ ſint 179.180
Bona opera quomodo fiant, & quæ ad ea facienda requirantur 181
Bona opera quomodo placeant 182 (187
Bona opera in quib. Deo placeant, & nō placeant
Bonis operibus cur promiſſiones ſint additæ 186
Bonorum operum doctrina generalis ſex quæſtionibus comprehenſa 178
Bonorum operum cauſæ triplices 183
Bonorum operum neceſſitas 183.184
Bonorum operum dignitas 184
Bonorum operum præmia multiplicia 185
Bonorum operum præmia cur mercedis nomine dignetur ſcriptura 188. &c.

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

C.

Capita doctrinæ Eccleſiæ duo maxima, Lex & Euangelium 5
Carnis & ſpiritus uocabula quid ſignificent apud Paulum 209
Carnis reſurrectio 276.277
Catalogi capitum, quæ in ſingulis claßibus explicantur 25.26
Catholicum quid ſit 275
Cauſarum gradus duo in natura 79
Cauſarum ordines in iuſtificatione hominis concurrentium 116
Ceremoniæ quid & quotuplices 375
Ceremoniæ ordinis & decori cauſa inſtitutæ 376
Chriſti hiſtoria ad quatuor capita refertur 238
Chriſti humanitatis hiſtoria in ſex partes ſecatur in ſymbolo ibidem
Chriſti nomina diuinitatem eius & officium explicantia 238. & deinceps
Chriſti conceptio & natiuitas, earúmque circumſtantiæ 251. &c.
Chriſti natiuitas cur annuncietur ab Angelo 251
Chriſti mater uirgo, cur uiro fuerit deſponſata 254
Chriſti paßio & mors, & harum cauſæ 256.257 258
Chriſti paßio quem habeat effectum 258.259
Chriſti paßionis meditatio 260. &c.
Chriſti ſepultura & eius typus 262

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Chriſti reſurrectio & eius commoda 263.264
Chriſti aſcenſio ad cœlos, & ſeßio ad dexteram patris 265.266
Chriſti ad iudicium extremum aduentus 267
à Chriſto tota ſalutis ſumma dependet 268
Chriſtus quomodo te cur à Spiritu ſancto ſit conceptus 252
Chriſtus cur natus ex uirgine 253
Chriſtus natus ex proſapia Dauidis duas ob cauſas 254
Chriſtus quo tempore natus ſit 255
Chriſtus cur uenerit in mundum ibidem
Chriſtus cur ſepultus 262
Chriſtus cur deſcenderit ad inferos 263
Chriſtus duplici modo inuocandus 283.293
Circumciſio 313
Claues regni cœlorum quid ſint 352
Cœna Domini quid 329
in Cœna Domini quæ circumſtantiæ 330
in Cœna Domini tria paria rerum diuerſarum 336
Cœnæ dominicæ uariæ appellationes 333.&c.
Cœnæ Domini meditatio in quibus conſiſtat 337
Cognitionis uocabulum quid ſignificet 31
Communicatio idiomatum quid ſit 44
Communicatio idiomatum cur tantùm tribuatur perſonæ in concreto ibidem
Concupiſcentia quibus rebus conſtet 83
Conditiones reſurgentium 277

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

inter Coniuges qualis ordo 436
Coniugij finis & effectus 425
Coniugium à quo inſtitutum 425
Coniugium quid ſit 429
Coniugium inter quas perſonas licitum 433.434
Coniugium uota utrum tollant 434
Coniugum qualis mutuus affectus 436
Coniugum iura analoga 437
Conſcientia 200. & deinceps
Conſcientia ex quibus conſtet 202
Conſcientia bona & mala quid 207 (ibidem
de Conſcientia gloriatio quas habeat exceptiones
Conſcientia erronea utrum obliget, nec'ne 208
Conſcientiæ malæ deſcriptio apud Iuuenalem 201
Conſcientiæ deſcriptio apud Ouidium ibid.
Conſcientiæ definitiones ex Paulo ibidem
Conſcientiæ ſyllogiſmus practicus & eius partes
Conſcientiæ bonæ fulcra quatuor 205 (202
Conſcientiæ differentiæ 206
Conſilium diſcendi Theologiam 1. 2
Contingentia 78
Contingentia quid ſit ibidem
Contingentiæ cauſæ uoluntas Dei, angelorum & hominum 80
Contingentiæ teſtimonium Dei prouidentia ibid.
Contractus 417
Contradictionis iuſtæ octo conditiones 12
Contradictionis iuſtæ lex prima, ut uitetur ambiguitas 13

Contra-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Contradictiouis ambiguitas in quinq; rebus conſi-
ſtit ibidem
Contradictionis iuſtæ lex 2. de ijſdem ſubiectis 14
Contradictionis iuſtæ lex 3. de ijſdem obiectis 15
Contradictionis iuſtæ lex 4. de ijſdem cauſis ibid.
Contradictionis iuſtæ lex 5. de eadem relatione 16
Contradictionis iuſtæ lex ſexta, de eadem compa-
ratione ibidem
Contradictionis comparatio quintuplex 16.17.18
Contradictionis iuſtæ lex ſeptima, de eodem modo
rei ſignificatæ & dicentis 18
Contradictionis iuſtæ lex 8. de eodem tempore 20
Contradictionis ſacrarum literarum conciliandæ
generale præceptum ibidem
Contritio quid ſit 103
Contritionis quatuor proprietates 104
Corrigendi facultas penes quos 364
Creatarum rerum gradus quatuor 51
Creatarum rerum finis 52
Creatio 49. & deinceps
Creatio quid 49
Creaturæ cur bonæ prædicentur cauſæ 50
Creaturæ de quibus nos admoneant, & in ijs quæ
ſpectanda 50.51
Crucis cauſæ 383
Crucis piorum & impiorum diſcrimen 390
Crucis piorum conſolationes octo 387.388
Crux quid 383
Cultus Dei quid ſit, & definitionis explicatio 173

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Cultus DEI fundamentum duplex 172
Cultus Dei alius expiatorius, alius meritorius 173
Cultus Dei regula 171
Cultus Dei alius internus, alius externus, & utriuſq; definitio 176.177
Cultus Dei diuiſio apud Paulum 177
Cultus Dei ſpiritualis ratio legitima 170
Cura licita & illicita 446
Cura triplex ibidem

D.

Decalogi uerba 143. 144
Decalogi præceptorum duplex diſtinctio 145
Decalogi præcepta ad duas theſes refert Chriſtus (146
Decalogum interpretandi ratio 140.141
Decalogum tractandi ordo 142
Decalogus quid contineat 131
Decalogus totus eſt συνεκδοχικὸς 140
Decalogus conſtat duabus tabulis 146
Definitionis rerum in controuerſijs utilitas 6
Dei definitiones duæ ex Platone 28
Dei definitio apud Xenophontem ibidem
Dei deſcriptio & eius quinq; partes 31.32
Dei nomen in uanum aſſumere quid 158
Dei nomen quando ſanctificetur 294
Dei uoluntas quomodo à nobis fiat 295
Dei apparitionis exempla ex ſacris literis 302
de Deo hiſtoria ad tria capita refertur 236
Deo patri in ſymbolo tria attribuuntur 237
Deum glorificare quid 176

Deum

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Deum habere quid 149
Deus 27. & deinceps
Deus quare ſit nobis Pater 237
Dicta patrum in triplici ſunt diſcrimine 298
Dicta interpretum triplicia 369
Differentia inter naturam & perſonam 40
Diſciplina eccleſiaſtica ordinaria quid & quo-
tuplex 357
Diſciplina eccleſiaſtica extraordinaria 366
Diſciplina cleri peculiaris quibus conſtet 367
Diſcrimen inter uocabula, naſci & procedere 41
42
Diuiſionis rerum utilitas 6
Diuitiæ & earum uſus 442. & deinceps
Diuitiarum acquirendarum ratio legitima 443
Diuitiarum uſus quadruplex 444
Diuortium uoluntarium & inuoluntarium 430
Doctrina ad ſalutem neceſſaria, non eſt obſcura 9
Doctrina uitæ communis filiorum Dei 131
Doctrinæ de Deo utilitates ſex 48
Dominium & ſeruitus 422

E.

Eccleſia & eius ſignificatio 230
Eccleſia quid ibidem
Eccleſia quibus titulis ornetur in ſcriptura 231
Eccleſia militans & triumphans 232
Eccleſia catholica & particularis 233
Eccleſia quibus rebus conſtet & fulciatur ibid.
Eccleſia cur una 272

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Eccleſia cur ſancta cauſæ quatuor ibidem
Eccleſia cur Catholica cauſæ quatuor 273
Eccleſia cur firma ibidem
Eccleſia catholica quomodo æſtimetur 344
in Eccleſia duo hominum genera ibidem
Eccleſia uniuerſalis ius habet cognoſcendi doctrinam 355
Eccleſiæ duplex uerbum propoſitum 108
Eccleſiæ unitas in quibus conſiſtat 232.233
Eccleſiæ ſigna 233
Eccleſiæ ſanctæ conditiones quatuor 272
Eccleſiæ doctrina 298
Eccleſiæ doctrina quam habeat cautelam 300
Eccleſiæ doctrina certa 302 & deinceps
Eccleſiæ miniſtri quomodo pares & diſpares 345
Eccleſiæ miniſtrorum ordo poſt Apoſtolos 346
Eccleſiæ Danicæ ordo 349.351
Electio quid ſignificet in ſcriptura 223
Enchiridion autoris Theologicũ in quatuor claſſes diſtinctum 24
Euãgelij definitio unde colligatur, et quid ſit 100
Euangelium 97
Euangelium quid propriè ſignificet 99
Euangelium quid ſignificet Apoſtolis ibid.
Excommunicationis Eccleſiaſticæ tres fines 362

F.

Fideiuſſuaria ſignificatio 107. & deinceps
Fidei in Chriſtum meditatio in quib. conſiſtat 239
Fides quid ſit 104.108

Fides

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Fides legalis & Euangelica 108
Fides fiduciæ quid ſit ibidem
Fides profeßionis doctrinæ 110
Fides operationis miraculorum ibidem
Fides remunerationis bonorum operum ibid.
Fides ſola iuſtificat 119
Fides in Chriſtum qualis eſſe debeat 238
Fides in Spiritum ſanctum qualis requiratur 271
Fiducia, quòd forma ſit fidei promißionis, unde probetur 109
de Filio Dei cognitu neceſſaria 46
Filius Dei cur λόγος dicatur 41.61
Filius Dei cur uocetur Emanuel 181
Fines iuſtificationis quatuor 117
Flagitiorum diuiſio 362
Furti quædam ſpecies 168

G.

Gradus actionis diuinæ in reparatione noſtri 126

H.

Hominis & animantium membra cur Deo tribuantur 39
Hominis noui definitio apud Paulum 209
Hominis ſtatus quadruplex in ſacris literis 59
Hominum in mundum propagationes uariæ 253
Homo 59. & deinceps
Homo quid 59
Homo qualis fuerit in ſtatu innocentiæ 59 &c.
Homo homini quot modis ſit proximus 191
Homo uetus & nouus, & eorũ diuerſa ſtudia 209

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Homo uetus & nouus, quomodo & quare ſic di-
cantur ibidem
Homo uetus et nouus dupliciter cōſiderantur ibi.
Homo uetus & nouus quid ibid.
Homo nouus duobus modis dicitur ibid.
Homo externus & internus 210
Homo apud Paulum diuiditur in terrenum & cœ-
leſtem ibidem

I.

Idioma quid ſit 43
Imagines, & quid de ijs ſentiendum 151.152
Imaginum in templis uſus triplex 154
Imaginum uſus politicus triplex ibidem
Imago Dei quid 60
Imago Dei duplex ibidem
Imago Dei naturalis duplex, eſſentiæ et gloriæ 60
Imago Dei gratuita in homine tripliciter conſi-
deratur 62.
Imago Dei in homine quatenus remanſerit 63
Inobedientiæ uox 4. complectitur in ſcriptura 81
In reparatione noſtri officium noſtrum 127
Inuocatio ſanctorum & eius fundamenta infirma
Iudicia 408 (290
Iudicia cur ſint conceſſa, cauſæ quatuor 409
Iudicijs an rectè utantur Chriſtiani 408
Iudicium publicum & priuatum 408
Iuſticia originalis 66
Iuſticia originalis quid 67
Iuſticiæ originalis materiale & formale ibid.

Iuſticiæ

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Iuſticiæ Chriſtianæ definitio 12
Iuſtificandi modus 116
Iuſtificatio 110
Iuſtificationis uaria ſignificata 111
Iuſtificationis definitio 113
Iuſtificator quis 115

L.

Lapſuum genera quot 357
Leges 402
in Legibus duo obſeruanda 403
Legis rigor & ἐπιείκεια quando obſeruanda 403
Legis uocabulum generale 23
Legis uaria ſignificata 132
Legi neminem ſatisfacere demõſtrationes quinq;
Legis uſus triplex 138 (136. 137
Legis tripartita diſtinctio 139
Legis moralis duæ quaſi partes ibidem
Legis rigor in tribus conſiſtit 140
Legis procemium duplex, & eius explicatio 147
Legis & Euangelij ἀντίθεσις 115
Lex quid ſit 134
Lex cur ſit præcepta cùm ſit impoßibilis 137
Lex moralis quomodo ſit abrogata 139
Liber uitæ quid 223
Liberi arbitrij definitio 70
Liberi arbitrij uires manent quo ad ſubſtantiam, non quo ad habitus 77
de Libero arbitrio quæſtio potißima, & quomodo ad eam ſine errore reſpondendum 71
Libero=

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Liberorum officia erga parentes 440
Libertas Chriſtiana quid 373
Libertatis Chriſtianæ gradus quatuor 374
Libertatis uocabulum quæ habeat oppoſita 69
Libertatis uocabulum in doctrina Eccleſiæ opponitur ſeruituti, non coactioni 75
Libertatis in externis rebus tres cauſæ 73
Liberum arbitrium 67
ad Liberum arbitrium pertinentium quorundam uocabulorum explicatio 68
Liberum arbitrium quid, & unde ſit 69
Liberum arbitriũ cur Theologi quidã oppugnent (69
Liberum arbitrium quarum ſit rerum 71
Liberum arbitrium in quibus actionum gradibus homo habeat & non habeat 72
Liberum arbitrium quomodo in homine ſit aut nõ ſit, diuerſo reſpectu 76
Litera & Spiritus 211
Litera & Spiritus quid ſignificent 212
Locorum Theologicorum Philippi tres ordines 5 item quatuor 6
Lutherus reformator Eccleſiæ in Germania 349
M.
Magiſtratui quid debeant ſubditi 400
Magiſtratus unde 395
Magiſtratus quid 396
Magiſtratus boni conditiones ibidem
Magiſtratus officium 397
Magiſtratus quale ius in ſubditos & eorum bona 399

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Magiſtratus Chriſtianus an rectè poßit permittere aliquid prohibitum uerbo DEI 405
Malum in oratione dominica quid in genere ſignificet 297
Mercedis ſignificatio generalis & ſpecialis 189
Merces diuerſas habet ſignificationes in ſacris literis 188
Mereri & Meritum quid ſignificent propriè & καταχρηστικῶς 188.189
Meritum mortis triplex 88
Miraculorum ueteris teſtamenti diſtinctio ſecundum tempora 304. &c.
Miraculorum noui teſtamenti diſtinctio 308
Mors ſecundum ſcripturam triplex 279
Mortificatio quid & quotuplex 392.393

N.

Noticia de Deo duplex 27
Noticia de Deo uniuerſalis ibidem
Noticia de Deo peculiaris duplici fundamento nititur 29
Noticiæ uniuerſalis de Deo uſus duplex ibidem
Noua obedientia quibus rebus conſtet 104

O.

Obedientia erga Deū immediata & mediata 146
Obſcuritas aut in rebus, aut in uerbis, aut in utriſque ſimul 8
Obſcuritas in rebus explicatur 5. rationibus 8
Obſcuritas in uerbis duplex 9
Obſcuritas uerborum ſingulorum, unde orta & quo-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

quomodo explicanda ſit ibidem
Obſcuritas uerborum compoſitorum ſeu phraſium, quomodo illuſtranda 10
Oeconomia quid 420
Oeconomia tribus quaſi iugis conſtat 421
Opera caritatis 190
Opera uocationis 193.& deinceps
Opera triplicia 376
Operum caritatis cauſæ efficientes 191
Operum caritatis obiectum ibidem
Operum caritatis cauſæ finales 192
Operum caritatis diſcrimen ibidem
Orandi ſtudium quæ uel extinguãt uel impediant
Orantis affectus qualis eſſe debeat 281 (288
Oratio 280
Oratio ad quem dirigenda 282
Oratio Chriſtiana quid ſit 284
Oratio pro fratribus 290.291
Oratio dominica,et eius enarrandi methodus 291
ad Orationem neceſſaria quinq; 280.281
Orationes exaudiendi modus duplex apud Deum
Orationis & inuocationis cauſæ 281 (290
Orationis materia 283
Orationis genera quatuor apud Paulum 284
Orationis Chriſtianæ circumſtantiæ 285
Orationis tẽpora diſciplinæ gratia obſeruata 285
Orationis locus ibidem
Orationis ordo 286
Orationis geſtus 287
Oratio-

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Orationis dominicæ exordium, & quid in eo contineatur 292
Orationis dominicæ exordiū quid nos doceat 292
Orationis dominicæ petitio prima 294
Orationis dominicæ petitio ſecunda ibidem
Orationis dominicæ petitio tertia 295
Orationis dominicæ petitio quarta ibidem
Orationis dominicæ petitio quinta ibidem
Orationis dominicæ petitio ſexta 296
Orationis dominicæ petitio ſeptima 297
Orationis dominicæ explicandæ ordo 291.298
Ordo actionum Dei in prædeſtinatione 221
Ordo eccleſiaſticus 343

P.

Panis in oratione dominica quid cōplectatur 295
Paphnutius cœlibatum improbauit 351
Parentes honorare quid 161
Parentum officia erga liberos 439
Patris uocabulum duplicem habet relationem 41
Patris uocabulum quid ſignificet in oratione dominica 292
Patrium imperium 438. &c.
Peccare mortaliter quid 88
Peccata quæ in lapſu primorū parentū concurrāt 83
Peccata alia ſua natura, alia ex adiuncto rationem peccati habent 407
Peccati definitio generalis 81
Peccati ratio in quibus conſiſtat ibidem
Peccati materiale & formale ibidem
Peccati differentiæ 82
Peccati originis materiale & formale ibidem

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Peccati originis uaria nomina in ſacra ſcriptura (83.& deinceps
Peccati originis cauſæ 85
Peccati originis propagatio 86
Peccati in S. S. Phariſæi conuicti à Chriſto 90
Peccatorum genera tria 85
Peccatorũ remißio & in his obſeruanda tria 275
de Peccato in S. S. à poſteriori iudicandum 91
Peccatum cum ſuis differentijs 81
Peccatum duplex 82
Peccatum originale quid ibidem
Peccatum originis pro diuerſitate perſonarum uariat ui & efficacia 84
Peccatum originis alienum & proprium 87
Peccatum originis non eſt ſubſtantia, ſed aduentitia qualitas ibidem
Peccatum actuale quid 88
Peccatũ actuale aliud ueniale, aliud mortale ibid.
Peccatum actuale aliud omißionis, aliud commißionis 89
Peccatum actuale aliud ex infirmitate, aliud ex ignorantia, aliud ex malicia ibidem
Peccatum ex malicia duplex 90
Peccatum in Spiritum ſanctum ibidem
Peccatum in Spiritum ſanctum quid ibidem
Peccatum in S.S. cur peculiariter dicatur ibid.
Peccatum in S. S. dicitur finalis impœnitentia ab euentu 91
Peccatum aliud uoluntarium, aliud inuoluntarium (ibidem
Perfectio Chriſtiana 449

Per=

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Perfectio piorum duplex ibidem
Perfectio Chriſtiana in hac uita quid ſit 450.451
Periſtaſis loci ſæpe obſcuritatem tollit 8
Perſonæ definitio 40
Perſonæ diuinitatis tres ibidem
Perſonarum in diuinitate proprietas duplex 42
Pœna peccati 93
Pœnarum modus 94
Pœnarum in pijs & impijs diſcrimen ibid.
in Pœnis peccatorum tria obſeruentur 93
Pœnitentia cum ſuis partibus 103
Pœnitentia quid ſit ibidem
Pœnitentia duplex 106
Pœnitentia Euangelica dupliciter accipitur 107
Pœnitentiæ tres partes, & duæ, diuerſo reſpectu 103
Pœnitentiæ & fidei uocabula πολύσημα 106
Poteſtas eccleſiaſtica quid 353
Poteſtas Eccleſiaſtica requirit tria 354
Poteſtas Eccleſiaſtica duplex ibidem
Poteſtas iurisdictionis in Eccleſia in tribus conſiſtit 355.356
Præcepta Dei duplicia, Catholica & particularia 160
Præcepta particularia & quæ in his regulæ obſeruandæ ibidem
Præcepti primi opera 149
Præcepti primi uſus 150
Præcepti primi appendix 151

Præcepti ſecundi finis 158
Præcepti ſecundi opera 158
Præcepti tertij finis, & quæ ad hunc finem pertinent 159
Præcepti tertij uſus peculiaris 160
Præcepti quarti finis 161
Præcepti quinti finis 166
Præcepti ſexti finis 167
Præcepti ſeptimi finis ibidem
Præcepti noni & decimi finis 169
Præcepti noni & decimi diſtinctio ibid.
Præceptum primum & eius explicatio 149
Præceptum ſecundum cum explicatione 158
Præceptum tertium 159
Præceptum quartum 161
Præceptum quintum 166
Præceptum ſextum 167
Præceptum ſeptimum ibid.
Præceptum octauum & eius finis 168
Præceptum nonum & decimum 169
Prædeſtinatio 215 & deinceps
Prædeſtinatio quid 225
de Prædeſtinatione unde ſumendum iudicium 222
Prædeſtinationis circumſtantiæ 222. &c.
Prædeſtinationis incommoda, cùm à uerbo DEI diſceditur 225
Prædeſtinationis certitudo & eius cauſæ 226 227
Prædeſtinationis finis & uſus 227. 228
Præmia

Præmia & pœnæ propter culta & neglecta offi-
cia parentum & liberorum 442
Præſentiæ diuinæ modi ſeu gradus quatuor 47
Primatus pontificis reprehenditur 347.347.&c.
Principia quatuor, quæ afferenda ſunt ad ſtudium
Theologiæ 3
Principiorum illorum quatuor uſus ibid.
Prouidentia Dei 53.& deinceps
Prouidentia Dei uniuerſalis 53
Prouidentia Dei ſpecialis 54
Prouidentia Dei peculiaris 55
Prouidentiæ Dei finis & uſus duplex 56
Prouidentiæ Dei diſtinctiones duæ 56.57

Q.

Quæſtiones de conſcientia tres 207.208

R.

Regeneratio quid 184
Regeneratio conuerſioni coniuncta ibid.
in Regno Chriſti, quod eſt gratiæ, ſex ſunt obſer-
uanda 129
Regnum Chriſti triplex 128.240
Regnũ Ch. glorioſum dupliciter cõſideratur 130
Regula Rabinorũ de periſtaſi locorũ obſcurorũ 8
Regula de prouidentia Dei ſpeciali 54
Regula de uotis 199
Regula de factis triplex 202
Regula de dictis patrrum demonſtratis 299
Regulæ ad controuerſiam de iuſtificatione iudi-
candam pertinentes 119.& deinceps

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Regulæ de modo præſtandi opera caritatis 192
Regulæ de prædeſtinatione & illarum uſus 216
Regulæ in enarratione orationis dominicæ obſeruandæ 291
Regulæ de lapſibus corrigendis 360
Regulæ de Adiaphoris 377
Regulæ de contractibus 416
Renaſcentia quomodo peragatur 324
Reparationis ordo 126
Reparationis modus 127

S.

Sabbati uſus legitimus 161
in Sabbato ueteri tria ſunt ibidem
Sabbatum ſanctificare quid 159
Sacerdotes hodie cur uulgò ſic dicantur 248
Sacerdotium Chriſti, & de eo aliquot hypotheſes 241. &c.
Sacerdotium Chriſtianorum 247
Sacramenta noui teſtamenti duo 314. 317
Sacramenta ueteris & noui Teſtatmenti, quomodo differant 318
Sacramentalis prædicatio in propoſitione de cœna Domini 331
Sacramenti inſtitutio 311
Sacramentum 311
Sacramentum in genere quid 314
Sacramentum in nouo Teſtamento quid 316
Sacrificium Papiſticum 249
Sacrificium propiciatorium quid, & quæ ad illud re=

lud requirantur 256.257
Salus hominum in duobus conſiſtit 110
Sanctorum communio quid 274
Satisfactio ciuilis duplex 371
Satisfactio coram Deo ibidem
Satisfactio eccleſiaſtica tres habet partes 372
Scandalum in genere quid & quotuplex 379
Scandalum datum unde ibidem
Scandali dati diſcrimina 380
Scandalum acceptum quid & quotuplex 381
Scripturæ totius tripartita diuiſio 4
Scripturæ hiſtoria principalis pars eſt, in qua ſex obſeruanda 5
Scripturæ res, & in ijs obſeruanda quatuor ibid.
Scripturæ ſigna, & in his tria obſeruanda 7
Scripturæ interpretatio ſcopo ſeruire debet 7
Scripturæ locorum obſcurorum examen quomodo inſtituendum ibidem
Scripturæ interpretatio fidei analoga eſſe debet 8
Scripturæ teſtimonijs rectè & ſine errore utendum 11
Scripturæ dicta & exempla in explicatione coniungenda ibidem
Scripturæ ſacræ lectio ad duo utilis 21
Scripturæ ſacræ in quatuor ordines diuiſio 23
Scripturæ modus uarius loquendi de filio Dei 43 & deinceps
Scripturæ tractatio et illuſtratio quæ habeat probandi genera 300

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Scripturam interpretandi ratio recta 7
Sententiæ de præmijs bonorum operum duplicem reſpectum habent 122
Series annorum utilis ad intelligendã ſcripturã 5
Serui quomodo tractandi 423
Seruorum officia 424
Signa uerbo adiecta duplicia 312
in Signis tria ſpectanda 315
Spiritus de Deo cum prædicatur dupliciter accipitur 36
Spiritus ſanctus quis ſit & qualis 269
Spiritus ſancti officium ibid.
Spiritus ſanctus quomodo nos ſanctificet 270
Subiectũ in Græca lingua quomõ cognoſcatur 34
Subſtantia in rebus aliud eſt, aliud qualitas 121
Symbolum 235
Symbolum quid ibid.
Symboli partitio 236
Symbolum quæ requirat à Chriſtianis ibidem
Symboli compendium 279
T.
Tentatio quibus rebus perficiatur 296
Tentatio duplex 297
Teſtamentum quid 338
in Teſtamento quæ concurrant ibid.
Teſtamenti ueteris & noui diſcrimen 340
Teſtamenti ueteris & noui definitio 339. 340
Teſtimonia probantia unum eſſe Deum 33
Teſtimonia probantia tres perſonas diuinitatis 33

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Teſtimonia probantia diuinitatem filij, & eorum capita quinq; 34.35
Teſtimonia probantia S. S. eſſe Deum 36
Teſtimonia de Dei proprietatibus 47
Teſtimonia creationis 52
Teſtimonia prouidentiæ Dei uniuerſalis 57
Teſtimonia prouidentiæ Dei ſpecialis 58
Teſtimonia prouidentiæ Dei peculiaris ibid.
Teſtimonia de primo ſtatu hominis 66
Teſtimonia euertentia liberum arbitrium in rebus ſalutis ſine gratia 78
Teſtimonia de peccato originis 92
Teſtimonia de peccatis actualibus ibid.
Teſtimonia uerbi accuſantis & damnantis 96
Teſtimonia de Euangelio 101
Teſtimonia de partibus pœnitentiæ 105
Teſtimonia de iuſtificatione alia ſunt δεικτικὰ, alia complectentia perſonas 123
Teſtimonia iuſtificationis per fidem 124
Teſtimonia de operibus caritatis. 193
Teſtimonia de uotis 200
Teſtimonia uocationis 197
Teſtimonia de homine ueteri & nouo 210
Teſtimonia de prædeſtinatione 229
Teſtimonia de Eccleſia 234
Teſtimonia certitudinem doctrinæ Eccleſiæ confirmantia 302. & deinceps
Teſtimonia de teſtamento utroq; 342
Teſtimonia de magiſtratu 401

Teſtimonia de legibus 407
Teſtimonia de iudicijs 409
Teſtimonia de uindicta 411
Teſtimonia de contractibus 420
Teſtimonia de coniugio 427
Teſtimonia de patrio imperio 439
Teſtimonia de diuitijs 445
Teſtimonia de perfectione Chriſtiana 453
Teſtimonijs Eccleſiæ quando acquieſcendum 9
Teſtimoniorum de iuſtificatione et bonis operibus duo ordines 119
Teſtimonium uerbo adiectum duplex 30
Traditiones quid 368

V.

Verbum accuſans & damnans quid ſit 96
Verbo accuſante duo genera hominum tanguntur à Spiritu ſancto 95
Vindicta quid & quotuplex 410
Vita terrena & cœleſtis 210
Vita æterna 278
Vitæ diſcrimina tria in ſcriptura 279
Vitæ terminus, & de eo quid ſit ſentiendum 162
Vitam æternã adeundi ius triplex pij habent 128
Vocatio quid 194
Vocatio duplex, communis & perſonalis ibidem
Vocationis communis officia regia & ſacerdotalia 194. 195
Voluntas libera & ſerua quid ſit 75
Voluntas coacta ibidem

Vota

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Vota monaſtica cur ſint reſcindenda 199
de Votis Papiſtarum errores plurimi ibidem
Votum 197
Votum quid & quotuplex ibidem
Votum particulare, aliud pium, aliud temerarium ibidem
Vſura & de ea quid ſentiendum 417
Vſus uocabuli naturæ in doctrina de diuinitate 40
Vſus doctrinæ de homine 65
Vſus doctrinæ de originali iuſticia 67
Vſus doctrinæ de libero arbitrio 77
Vſus doctrinæ de contingentia 81
Vſus doctrinæ de peccato 93
Vſus doctrinæ de uerbo accuſante & dãnante 97
Vſus doctrinæ de Euangelio 102
Vſus doctrinæ de iuſtificatione 126
Vſus doctrinæ de regno Chriſti 130
Vſus seßionis Chriſti an dexteram Patris 267
Vſus fidei reſurrectionis 278
Vſus doctrinæ de libertate Chriſtiana 375

Z.

Zelus & eius ſignificata 411.412
Zelus quid 412
Zelus alius diuinus, alius humanus, alius diabolicus 413.414
Zelus alius ad uitam, alius ad mortem 414
Zelus alius ad culpam, alius ad gratiam 415
Zelus amantium honeſtus & inhoneſtus ibidem

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

ELENCHVS LOCORVM SACRÆ SCRIPTVRÆ, IN HOC LIBRO OBITER explicatorum.

Attende lectioni, exhortationi & doctrinæ. & paulò pòſt, Attende tibi ipſi & doctrinæ, & perſiſte in illis, &c. 1. Timoth. 4. 1

Non auditores, ſed factores legis iuſtificabuntur, Rom. 2. 7

Sermonem abbreuiatum faciet Dominus ſuper terram. Rom. 9. 8

Lex per Moſen data eſt, gratia & ueritas per Chriſtum facta eſt. 1. Iohan. 1 10

Deus eſt qui iuſtificat, quis eſt qui condemnet? Rom. 8. ibid.

Reuelatur enim ira Dei, &c. inexcuſabiles. Roma. 1. 27

Homo iuſtificatur ſine operibus legis. Paulus 13

Homo non iuſtificatur ſine operibus. Iacobus ibid.

Caro & ſanguis regnum Dei non poſsidebunt, qui uerò crediderit, ſaluabitur ibid.

Oraturus intra in conclaue tuum ibid.

Domus mea domus orationis uocabitur 14

Si oculus te offenderit, effodito eum, inquit Chriſtus ibid.

Paulus ad Coloſs. læſionẽ corporis prohibet ibid.

Deus peccatores non exaudit ibid.

Deus Manaſſen peccatorem exaudiuit ibid.

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Qui dederit hauſtum aquæ diſcipulo, non perdet mercedem ſuam. Matth.10. 15

Eſtote miſericordes, Lucæ 6. *ibid.*

Ne *miſereberis.* Deut.19. *ibid.*

In præceptis meis ambulate *ibid.*

Lex *iuſto non eſt poſita* *ibid.*

Dico *uobis,ne omnino iuretis,dicit* Chriſtus *ibid.*

Per *nomen illius iurabis,dicit* Moſes *in* Deut. *ibid.*

*Si ſeruus uocaris,non ſit tibi cura.*Paulus 16

Nolite *fieri ſerui hominum.*Idem *ibid.*

Factores *legis iuſtificantur.* Paulus *ibid.*

Nemo *lege iuſtificatur.* Idem *ibid.*

Tentauit Deus Abraham,*in* Gen. *ibid.*

Deus *neminem tentat* 17

Nolite *timere, ut enim tentaret uos* Deus *uenit, & ut terror illius eſſet in uobis, & non pereatis.*Exod.20. *ibid.*

Hæc *omnia dabo tibi, ſi proſtratus adoraueris me, inquit* Diabolus,Matth.4. *ibid.*

Diuiſiones *gratiarum ſunt, idem uerò ſpiritus.* 1. Corinth. 12. *ibid.*

Hæc *omnia operatur unus et idem ſpiritus, diſtribuens ſingulis, prout uult* *ibid.*

Vt *impertiar uobis aliquod donum ſpirituale.* Roma.1. *ibid.*

Quis *igitur* Apollo? *quis* Paulus? *niſi miniſtri, per quos credidiſtis.* 1.Cor.3. *ibid.*

Ego *plantaui,*Apollo *rigauit,ſed* Deus *incrementum dat.* *ibid.*

Dei

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Dei ſumus συνεργοὶ ibidem
Si quis uenit ad me, nec odit patrem ſuum, non poteſt eſſe meus diſcipulus, inquit Chriſtus 18
Honora patrem & matrem, inquit lex ibid.
Qui diligit non peccat 19
Nemo eſt qui non peccet ibid.
In ſudore uultus tui ueſceris pane tuo ibid.
Iurabis per nomen eius in ueritate, in iudicio & iuſticia, Ier. 4 ibid.
Neq; iuraueritis, uiuit Dominus. Oſeæ 4. ibid.
Nemo uos iudicet in cibo, aut potu, aut parte diei feſti. ibid.
Ne attingas, ne guſtes, &c. 20
Maſculus, cuius præputium non fuerit circumciſum, exterminabitur de populo ſuo, inquit Deus. ibidem
Si circumcidamini, Chriſtus uobis nihil proderit, dicit Paulus ibid.
Viditq; Deus cuncta quæ fecerat. Gene. 1. 49
Non eſt iuſtus, ne unus quidem 73
Senſus carnis eſt inimicicia aduerſus Deum, Paulus 74
Ne regnet peccatum in uobis. Paulus 85
Inimicicias ponam inter te & mulierem, &c. Gene. 3. 97
Quoniam impletum eſt tempus, &c. Mar. 1. 107
Breues dies homines ſunt &c. Iob 14. 362
In præceptis patrum ueſtrorum nolite incedere. Ezech. 20. 179

Oſtendunt

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Oſtendunt opus legis ſcriptum in cordibus ſuis &c.Rom.2. 201
Hæc eſt gloriatio noſtra,teſtimonium conſcientiæ noſtræ.Paulus 207
Qui gloriatur,in Domino glorietur. Idem 2.Corinth. 10. ibidem
Litera occîdit,Spiritus uiuificat.2.Cor.3. 213.
Quos præſciuit, hos etiam prædeſtinauit. Ro. 8. 222.
Qui uocauit nos per Euangelium &c. Paulus 227
Euntes in mundum uniuerſum,prædicate &c. Marc.ult. 265
Aſcendit in altum, captiuam dixit captiuitatem &c. Pſal.68.& Epheſ.4. 266
Tu autem cùm oraueris, intra in conclaue &c. Matth. 6. 286
Qui non habet gladium,emat 348
Ecce duo gladij hîc, Luc.22. ibidem
Si peccauerit in te frater tuus. Matth.18. 358
Peccantes coram omnibus argue.1.Tim.5. 360
Et uos Domini eadem facite ſeruis, remittentes minas. Epheſ.6. 423
Domini quod iuſtum eſt, & æqualitatem ſeruis præbete. Col.4. ibidem
Quicunq; dimiſerit uxorem ſuam &c. Matth.19. 430
Vxor à uiro non diſcedat, & uir uxorem non dimittat.1.Cor.7. 431

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

INDEX TESTIMONIORVM EX PATRIBVS.

Ambroſius de dictis patrum contra ſcripturam enunciatis 300
de uſura 417
de peccato, quid ſit 82
Auguſtinus de prouidentia Dei uniuerſali 54
de imagine Dei ſubſtātiali in homine 62
de hominis ſtatu, qui dicitur gratiæ 65
de uſu liberi arbitrij 77
de cultu Dei legitimo 175
de conſcientia & fama 208
de Chriſti conceptione 252
de Chriſti natiuitate 254
de effectu paßionis Chriſti 258
de Chriſti deſcenſu ad inferos 263
de inuocatione 290
de Sacramentis 315
de Baptiſmo 325
Baſilius de Spiritu ſancto 36
Bernardus de libero arbitrio 74. 76
de peccato originali 86
de meritis humanis 390
de uotis 399
de effectu paßionis Chriſti 260
de paßione Domini 261
de Baptiſmo 325

Clemens

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

INDEX.

Clemeus Alexandrinus de bona conſcientia 205. 206

Cyprianus de ſatisfactione 372

Hieronymus de Inuocatione 289

Hilarius de imagine gloriæ Dei in Chriſto 61

FINIS.

WITEBERGÆ
EXCVDEBAT IOANNES
CRATO.
ANNO M. D. LXIIII.

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)

Early European Books, Copyright © 2009 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
Hielmst. 468 a 8° (LN 845)